

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
АНДИЖОН МУҲАНДИСЛИК-ИҚТИСОДИЁТ ИНСТИТУТИ**

“ЎЗБЕКИСТОН ТАРИХИ ” КАФЕДРАСИ

**МИЛЛИЙ ИСТИҚЛОЛ ҒОЯСИ ФАНИДАН
МАЪРУЗАЛАР МАТНИ**

Андижон – 2009 й

“ТАСДИҚЛАЙМАН”

Андижон муҳандислик-иқтисодиёт институти
Илмий-Услубий Кенгашида кўриб чиқилган
ва маъқулланган

Кенгаш раиси _____ доц. А. Ҳақимов
“ ____ ” _____ 2009.

“МАЪҚУЛЛАНГАН”

“Муҳандислик” факультети илмий
Кенгашида муҳокама қилинган
ва маъқулланган

Кенгаш раиси _____ доц. Х. Саримсақов
“ ____ ” _____ 2009.

“ТАВСИЯ ЭТИЛГАН”

“Ўзбекистон тарихи” кафедраси
мажлисида муҳокама қилинган ва тавсия
этилган

Кафедра мудири _____ т.ф.д. проф. У. С. Абдуллаев
(Кафедра мажлисининг ____ -сонли баённомаси
“ ____ ” _____ 2009.

Такризчилар:

1. М. Назаров., ф.ф.н. доц – Анд МИИ "ЎДЖҚНА" кафедраси мудири
2. Қ. Одилов., ф.ф.н., доц. - АндМИИ "ЎДЖҚНА" кафедраси доценти

Тузувчилар:

О. Тохиров ф.ф.н. доц, катта ўқитувчи А. Мараҳимов «Миллий истиқлол ғояси»
фанидан маърузалар курси. - А.: Анд МИИ, 2009 й.

**1-мавзу: “Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва
тамойиллар” фанининг предмети, назарий методологик
асослари ва ўрганишнинг аҳамияти**

Р Е Ж А :

1. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар фанининг предмети.
2. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар фанининг назарий-методологик асослари.
3. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар фанини ўрганишнинг аҳамияти.

Ҳар қандай муайян билимлар тизими сифаидаги ўзига хос мавзулар, тушунчалар, қонун ва категориялар бўлади. Уларнинг барчаси фан ўргандиган соҳа, яъни предметнинг ўзига хос хусусиятлари билан чамбарчас боғлиқ. Биз ўрганишга киришаётган “Миллий истиқлол ғояси” фани бундан мустасно эмас. Унинг ҳам ўз предмети, қонун ва категориялари, мақсад ва вазифалари бор.

“Ғоя” ва “мафкура” тушунчалари, уларнинг халқлар ва давлатлар тақдирига таъсири, ҳозирги замондаги мафкуравий жараёнлар, миллий истиқлол мафкурасининг мазмун-моҳияти, тушунчалари, шаклланиш қонуниятлари, намоён бўлиш хусусиятлари, уни халқимиз қалби ва онгига сингиш йўллари ва усуллари ушбу фаннинг предметини белгилайди. Унинг тушунча ва категориялари бир бутун, яхлит тизим шаклида намоён бўлади. Миллий истиқлол ғояси асосий тушунча ва тамойилларини фуқароларимиз қалби ва онгига сингдириш омиллари ва воситалари ҳам ана шу тизимнинг таркибий қисми бўлиб, фаннинг асосий тушунча ва категориялари қаторида ўрганилади.

Аввало, шуни алоҳида таъкидлаш керакки, собиқ иттифок даврида ғоялар дунёси, унинг ўзига хос қонуниятлари, уларнинг жамият ва инсон ҳаётидаги ўрни ва аҳамиятини ўрганувчи алоҳияда фан йўқ эди. Ҳатто шу соҳа мутахассисларини, яъни фалсафа бўйича кадрлар тайёрлайдиган университетларда ҳам бу борадаги мавзулар муайян фаннинг асосини ташкил этадиган илмий тизим сифатида ўқитилмасди.

Бунинг асосий сабабларини қуйидагича изоҳлаш мумкин:

Биринчидан, собиқ марксча-ленинча мафкура тараққиётнинг асосий қонуниятларини тўғри тушунириб берадиган яқкаю ягона таълимотлардир, деган ақида мутлақ ҳақиқат сифатида эътироф этилар эди. Натижада бу соҳадаги мутахассислар унинг асосларини атрофлича ва чуқур ўрганса бас, деган қараш ҳукмрон бўлиб қолганди. Айни ана шундай қараш умуминсоний аҳамиятга молик бўлган ғоялар тўғрисидаги фан - “Идеология”нинг ўрганилмаслигига олиб келган эди. Умуман, собиқ иттифок даврида социология, культурология, политология каби фанлар ҳам умуминсоний тамойиллар асосида ўқитилмас, аксиология, конфликтология, геополитика тўғрисида айттали маълумотлар берилмас эди.

Иккинчидан, ғоялар тўғрисидаги билимларни эгаллаш бу соҳанинг ўз қонуниятлари ва амал қилиш тамойиллари борлиғини яққол кўрсатиб қўйган бўлур эди. Бу эса, табиий равишда, ана шу соҳада пайдо бўлган назария ва таълимотларнинг мазмун-моҳияти, қандай мақсадларга қаратилгани, кимларга хизмат қилишдаги аниқ тасаввур ва тушунчаларни шакллантирар эди. Бинобарин, бу-жамият тараққиётида антогонистик зиддиятларни мутлақлаштириш, инсониятнинг бир қисмини синф тарзида йўқ қилиб юбориш, қолган қисмининг эса диктатура ўрнатиш орқали бу дунёнинг ҳаёлий жаннати - коммунизм куришни тарғиб қиладиган сохта таълимотнинг асл қиёфасини ошкор қилиб қўярди.

Учинчидан, Обиқ шўро даврида бу соҳадги мутахассисларнинг онги ва дунёқарашини умуминсоний тамойиллар, қонун қоидалар билан эмас, балки тоталитар мафкура ва мустабид тузумнинг мақсадлари йўлида шакллантиришга хизмат қиладиган баъзи “фан”лар ўйлаб топилди ва таълим тизимига киритилди. Масалан, олий ўқув юртларининг фалсафа, социология мутахассисларини тайёрлайдиган бўлимларда “Буржуа фалсафасини танқид”, “Ҳозирги замон ғарб социологиясини танқид” каби ўқув курслари

ўқитиларди. “Илмий коммунизм”, “Илмий атеизм”, “Сиёсий иқтисод” бўйича дарс олиб бориш барча олий ўқув муассасларидаги тизимининг таркибий қисми эди.

Мустақилликка эришганимиздан кейин аҳвол тубдан ўзгарди. Социология, культурология, политология каби фанлар таълим тизимининг таркибий қисмига айланди.

Биз ўрганишга киришаётган мазкур янги фан ўзининг категориялари, тушунча ва қонуниятлари, мақсад ва вазифаларига эга. “ғоя”, “ғоявий тамойиллар”, “ғоявий тарбия”, “мафкура”, “мафкуравий тизим”, “мафкуравий полигон”, “мафкуравий иммунитет” ва бошқалар ана шу фан ўрганадиган тушунча ва ктегориялар сирасига киради.

Шу билан бирга, бу фаннинг пред меи ғоялар тизимининг ижтимоий тараққиётга боғлиқ қонунияти, яъни ҳар қандай жамиятнинг ўзига хос ғоявий тамойиллари бўлиши шартлиги, ҳар бир жамият ёки давлат ўзининг ижтимоий тузилишига мос келадиган мафкуравий ҳимоя тизимини яратиш зарурлиги тўғрисидаги қонун-қоидаларнинг мазмун-моҳияти ва намоён бўлиш хусусиятлари каби масалаларни ҳам қамраб олади.

“Миллий истиқлол ғояси” фани, ғоя ва мафкура тўғрисида, уларнинг тарихий, фалсафий илдизлари ҳақида чуқур билим беришга қаратилган. Бу ўз навбатида, ушбу тушунчаларнинг мазмунини, уларнинг бунёдкорлик ва вайронкорлик хусусиятлари, инсоният тараққиёти учун ижобий ёки салбий аҳамият касб этиши, истиқлол ғоясининг бунёдкорлик моҳияти, мустақилликнинг энг муқаддас қадрият экани, уни асраб-авайлаш ҳар биримизнинг олижаноб бурчимиз эканини англашга ёрдам беради.

ғоялар тўғрисидаги билимларга инсоният тарахининг энг қадимий даврларидан бошлаб катта эътибор берилган. Бу атаманинг мазмун-моҳияти ғарб мамлакатларида “идея” тушунчаси орқали ифожаланади. “Идея” грек тилидаги “idea” сўзидан олинган бўлиб, қадимда “образ”, “ташқи кўриниш” деган маъноларни англатар эди. Лекин бу тушунчанинг мазмун-моҳияти тараққиёт давомида ўзгариб борган ва фалсафа тарихида хилма-хил маъноларда ишлатилган. Масалан, қадимги юнонистонлик файласуф Платон “ғоялар дунёси ва соялар дунёси” тўғрисидаги таълимотини асослар экан, ғояларни дунёнинг яратувчиси, асоси деб атаган ва уларни объектив реаллик сифатиад талқин қилган. Яна бир юнон алломаси Демокрит эса олам таркибидаги энг майда ва бўлинмас зарра-атомларни идеялар деб атаган. Машҳур немис файласуфи Гегельнинг фикрича, идея-барча нарсаларнинг ижодкори, дунёга келтирувчиси ва асосий моҳиятидир.

Кўпгина мутахассисларнинг фикрича, қадимги дунёда ғоя ва мафкура тушунчалари қарийиб бир хил маънода ишлатилган. Бунда асосан ушбу тушунчаларнинг инсон дунёқараши ва эътиқодини шакллантиришдаги ўрни ва аҳамиятига кўпроқ эътибор берилган. Масалан, ҳозирги диншуносликда диннинг илк шакллари деб талқин қилинадиган “анизм”, “тотеизм”, “фетишизм” каби оқимлар талқини мисолида бу ҳол яққол кўзга ташланиб туради. Уларнинг ҳар бири муайян ғояга ишонч ва эътиқод ҳамда уларни бир қадар мутлақлаштириш, уларнинг дунёқарашини маънавий тартибга солиш ва мувофиқлаштириш учун мезон бўлиб хизмат қилган. Айнан ана шу маънодагиан уларни мафкура вазифасини бажарган эътиқод шакллари дейиш мумкин.

Кейинчалик “ғоя” ва “мафкура” тушунчаларнинг мазмуни ва кўлами кенгайиб борган. Катта-катта ҳудудларда яшайдиган халқларни бирлаштирган ғоя ва мафкуралар пайдо бўлган. Улар бу ҳудудларда яшаётган кишилар ҳаётида ниҳоятда муҳим аҳамият касб этагн. Аجدодларимизнинг бундан қарийиб уч минг йил илгариги қарашлари, ғоялари ва эътиқодини акс эттирувчи манба- “Авесто” китоби мисолида буни яққол кўриш мумкин. Унда нафақат Зардушт таълимоти, балки ўша даврнинг энг асосий ғоялари ҳамда бу ғояларга таяниб ёзилган қўшиқлар, ҳикоят ва ривоятлар жамланган. Бир неча китобдан иборат бўлган “Авесто” жамият ва инсон ҳаётининг барча соҳалардаги ғояларни умумлаштирган, минтақамиз халқларининг улар асосида шаклланган яшаш ва ҳаёт кечириш қонун-қоидаларини ўзида ифодаланган.

Юртимизни мелоддан олдинги IV асрда забт этган македониялик Александр “Авесто”нинг биргина нуччасини қисман сақлаб қолиб, уни ўрганиш учун устози Аристотелга юборилган, қолган нусхаларни эса йўқотиши буюрган. Баъзилар Александр “Авесто” тилини

билмагани, унинг моҳиятини тушунмагани учун китобни қадрига етмаган ва йўқ қилишни буюртган, деган ҳақиқатдан йироқ фикрни байн қилади. Ҳалигачча теран фикрлари билан жаҳон аҳлини лол қолдириб келаётган махшур файласуф Аритотелдек буюк тааққур соҳибидан таълим тарбия олган Александр киотбнинг қадрини тушунмаганига ишониб бўлдаими? У шунчалик саводсиз киши бўлганми? Йўқ, албатта. Александр китоб нима эканини, унинг ғоялари одамларга қандай таъсир кўрсатиши яхши билган. Шу билан бирга, у ўз кўшинига ушбу ғояларгатаянган ҳолда, тез орада яна истиқлол учун курашгачиқинини ниҳоятда яхши тушунган.

Хуллас, Туронзамин халқларини эзгу ғоялардан бебаҳра қилиш, тафаккурини қарамликда сақлашнинг энг яхши мақбул йўли- уни ўзлигидан жудо этиш, ғафлатда сақлаш, тарихини унутишга маҳкум қилиш орқали амалга оширилишини яхши билган Жоҳонгир Александр “Авесто”ни йўқ қилишга уриниши табиий эди. Кейинчалик бошқа жаҳон фотиҳлари ҳам ана шунга ўхшаш йўллардан боргани фикримизни исботлайди.

Тарих шундан далолат берадики, марказлашган йирик давлат ва империяларнинг пайдо бўлиш жараёнида ғоя ва мафкураларнинг аҳамияти янада ортади. Мелоддан олиднги IV-I ва мелоднинг бошларида Рим тарихи бунга яққол мисол бўла олади. Ушбу шаҳар-давлатда унинг фуқаролари худолар томонидан энг олий мақомга эга кишилар сифатида тан олингани тўғрисидаги ғоя устивор эди. Бу, ўз навбатида барча римликларнинг ўзаро тенглиги ғояси кенг шаклланишига ва шу асосдаги мафкуранинг мустаҳкамланишига сабаб бўлган. Ана шу мафкурага кўра, Рим аҳолси роҳат-фароғатда яшаши, асосан мавжуд қуллар эса меҳнат қилиши лозим эди.

Тарихдан маълум ва машҳур бўлган Спартак бошчилигидаги қуллар қўзғалони ана шу тартибга қарши кўтарилган ҳаракат эканини яхши биламиз. Қўзғалончилар сони 100мингга кишига қарамасдан, бу ҳаракатнинг ғалаба қозона олмаслиги муқаррар бўлган. Чунки ўша пайтда римликлар ўзлари учун қонунга ва яшаш мезонига айланган ғоя асосида шаклланган тартибни бузишга йўл қўймас эди. Бу ғоя римликларнинг ҳаёт-мамоти учун энг бораётган бир шароитда уларнинг орасидан Спартак ва унинг тарафдорларига қарши бир неча юз минг аскарни саралаб олиш имконини берган.

Умуман олганда, Қадимги Римдаги ўзига хос маъно-мазмунга эга бўлган (яъни “Қуллар меҳнати-римликларнинг роҳат-фароғати” тамойили асосида) тенглик ғояси аста-секин халқни оламонга, империя учун зарур бўлган аскарларга, юқорида тамойилани сўзсиз ҳимоя қилишга шай турган армияга айлантирган. Империяни яратадиган дунёараш ҳамда мафкура шу тариқи шаклланган. Бу эса, ўз навбатида, ана шу армиянинг бошлиқлари - Рим империясининг Жоҳонгир лашкарбошлари Юлий Цезар, Октавиан Августин ва бошқаларни тарих саҳнасига олиб чиққан.

Ўша даврда Римнинг ёнгинасида Афина давлати ҳам гуллаб-яшнаган бўлиб, унинг асосий ҳаёт тамойили эркинлик ғоясига таянарди. Рим армияси тараққиёт жиҳатидан устун бўлган Афинани тез оада забт этди. Аммо ўз худудида Афинадагидек эркинлик ғоясини устивор тамойилга айлантира олмади. Чунки эркинлик ғояси тоталитаризм учун энг асосий маънавий хавф бўлиб ҳисобланади. Ҳаёт эркинликка асосланган Афина инсоният маданиятининг тамал тошларидан бири, юксак маънавий қадриятлар устивор бўлган цивилизацияни дунёга келтирган эди. Бу даврдагифан ва маданият тараққиёти инсониятни ҳозирча ҳам ўзига мафтун этиб келмоқда.

Рим эса фан ва маданият бобида Афинага тенглаша олмади ва бу соҳаларда ундан устунроқ бўлган бирор кашфиёт ёки янгилик яратолмади. У бор-йўғи дунёга даҳшат солган тажовузкор ва мустабид империяни, урушқоқ ва зўравон армияни ярата олди, холос. Римликлар ўша даврда Афинани махф этган в унинг устидан хумкронлик ўрнатган бўлса-да, аммо афиналиклардан ўрганишдан ор-номус қилмаган. Хатто энг атоқли Рим ҳзадогонлари ҳам ўз фарзандлари учун устоз ва ўқитувчиларни афиналиклар орасидан танлаган ва бундан фахр-ланимб юрганлар. Машҳур француз файласуфи Ж. Ж. Руссо шундай ёзган: “Сиёсий жиҳатдан тобе бўлган Афина ғоявий ва маънавий жиҳатдан Римни беихтиёр тиз чўкишга мажбур қилган эди. Римликлар бу борада ҳеч қачон афиналикларнинг қаршисида ўзларини ғолиб деб

хисоблай олмаган”. Яна бир француз адиби Андре Моруа бу жараённи таҳлил қилиб қуйидаги фикрни билдирган: “Европа бу ғоя ва йўлларнинг қайси бири тўғри эканлигини тўла-тўқис ажратиб, ўз йўлини уларнинг бири асосида танлаб ололмади. Салиб юришлари домига тортилган ва ўрта асрлар сўнгид империяларни яратган Европа Қадимги Рим йўлидан, Римнинг ҳалокатидан кейин мустақиллик ва миллий давлатчилики ихтиёр этган Европа эса Қадимги Афина йўлидан борди. XX асрда фашизмни дунёга келтирган Европа биринчи йўлдан, шу юз йилликнинг охирига келиб, демократик тараккиёт сари юз тутган Европа эса иккинчи йўлдан бормокда. Бир асрда , нисбатан киска давр орасида бундай ҳолнинг яққол номаён бўлиши европаликларнинг қонида бу йўлларнинг иккаласи учун ҳам умумий генлар сақланиб қолганидан далолат беради”.

Ушбу мисоллар “Миллий истиқлол ғояси” фанида ўрганиладиган ғоя ва мафқураларнинг инсоният тарихидаги урни, давлат ва жамият тақдирига таъсири қандай бўлганлиги яққол курсатади. Шу билан бирга, бу фан фақат ғоя ва мафқуралар тарихи билан қифояланмайди. Ҳозирги даврда ғоя ва мафқураларнинг аҳамияти, бугунгидунёнинг мафқуравий манзараси, ғоя ва мафқураларнинг ундаги ўрни каби масалалар ҳам ушбу фаннинг асосий мавзулар қаторига қиради.

Бу борада, айниқса Президентмиз Каримов И.А.нинг қуйидаги фикрлари ниҳоятда муҳим аҳамиятга эга: “Миллат бор экан, миллий давлат бор экан, унинг мустақиллиги ва эркинлиги, анъана ва урф одатларига таҳдид соладиган, уни ўз таъсирига олиш, унинг устидан ҳукмронлик қилиш, унинг бойликларидан ўз манфаати йўлида фойдаланишга қаратилган интилиш ва ҳаракатлар доимий хавф сифатида сақланиб қолиши муқаррар. Шу маънода , бундай хавф-хатарларга қарши асосий қурол сифатида юртимизда яшаётган ҳам бир инсон, аввало, униб-ўсиб келаётган янги авлоднинг ҳар томонлама баркамол, иордаси бақувват, иймони бутун бўлиб вояга етиши учун кенг жамоатчилик ва аҳолимиз ўртасида маънавий-маърифий фаолиятимизни юксак даражага кўтаришнинг аҳамияти бекиёсдир”¹.

Миллий истиқлол ғояси ўқув фанининг асосий мавзуларини ўрганиш ушбу вазифани бажаршга хизмат қилади. Бу борада қуйидаги бир қатор масалалар мазкур фаннинг предмети доирасига қирадиган асосий мавзулар сифатида қаралиши мумкин:

1. Аввало, “Ҳозирги даврнинг ғоявий манзараси қандай?” ва “Унда қайси мафқуралар устивор бўлмокда?” деган масалаларнинг моҳиятини тушуниш ниҳоятда муҳим. Президентимиз қайта-қайта уқтирадигани каби, ҳозирги давр-дунёда ғоявий қарама-қаршилиқлар мураккаб тус олган, мафкура полигонлари ядро полигонларидан ҳам хавфлироқ бўлиб бораётган даврдир.

Бугунги кунда аксарият ривожланган давлатларнинг мафқураси умуминсоний қадриятлар ва демократик тамойилларга асосланади. Шу билан бирга, бугунги дунёда сохта ғоялар ва бузунчи мафқуралар воситасида ғоявий таъсир ўтказиш имкониятлари ҳам кенгайиб бормокда. Тажовузкор миллатчилик ва шовинизм, неошовинизм ва неокоммунизм, ирқчилик ва диний экстремизм мафқуралари дунёдаги тинчлик ва барқарорликка раҳна солишга ҳаракат қилмокда.

2. Жаҳон тараккиётининг муҳим хусусиятларидан бирига айланаётган кенг миқёсдаги интеграция ва глобаллашув жараёнларини ҳам ҳар томонлама ўрганиш зарур. Бу жараёнлар ва фан техника ҳамда ахборот технологиясининг бекиёс ривожланиши ғоявий-мафқуравий соҳага жиддий таъсир кўрсатмокда.

3. Бугунги дунёдаги турли давлатларнинг бир-бири билан узвий боғлиқ бўлган геостратегик мақсадлари ва мафқуравий сиёсатини ўрганиш ҳам инсон камолоти учун муҳим масалага айланиб бормокда. Ўз ғаразли мақсадларига етиш қасдида юрган кучлар бундай шароитда, асосан мафқуравий қуролдан фойдаланмокда.

4. Миллий истиқлол ғояси: асоий тушунча ва тамойилларини ўрганиш жаҳон майдонларини мафқуравий жиҳатдан бўлиб олишга уринишлар кескин тус олаётганини билиб олиш имконини беради. Бундай уринишлар, аввало, ҳар бир мустақил жамиятнинг ўз миллий

¹ “Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар”.Т.: “Ўзбекистон”, 2000. 2-бет.

ғоя ва мафкураси бўлишини тақозо этмоқда. Зеро, ҳозирги пайтда кимнинг ғояси кучли, мафкураси ҳа ётий бўлса - ўша ғалаба қозонади. Бу - инсониятнинг XX асрдаги тарихидан келиб чиқадиган муҳим ҳулосалардан биридир.

5. Марказий Осиё минтақасидаги мафкуравий жараёнлар ҳам бу соҳага алоҳида эътибор бериши лозимлигини кўрсатиб бериши лозимлигини кўрсатиб турибди. Минтақамиз ўзининг иқтисодий салоҳияти, қулай геостратегик мавқеи билан жаҳондаги кўпгина кучларнинг диққатини тортмоқда. Ўз таъсирини ўтказишга уринаётган кучлар бу минтақада тарихан шаклланган ижтимоий-иқтисодий, маданий-маърифий алоқаларни издан чиқариш, давлатлараро ҳамдўстлик ва миллатлараро тотувликни заифлаштириш, турли кескинлик нуқталарини юзага келтириш учун мафкуравий хуружлар уюштирмоқда.

6. Ушбу масалаларнинг биз ўрганишга киришаётган фан доирасидаги аҳлили Ўзбекистоннинг мустақил ривожланиши, мамлакатимизда барпо этилаётган жамият ва тараққиётнинг ўзбек моделини амалга ошириш жараёнида пайдо бўлаётган мафкуравий соҳадаги вазифалар билан узвий боғлиқ. Мазкур масалаларнинг мазмун-моҳиятини “ғоявий бўшлиқ” тушунчаси ва уни янги, истиқлол мафкураси билан тўлдириш борасидаги фаолият орқали кенг ва чуқур идрок этиш мумкин.

7. Миллий истиқлол ғоясининг аҳоли, айниқса, ёш авлод учун аҳамиятини ўрганиш мустақиллик йилларидаги ижтимоий-иқтисодий ислохотлар, ички ва ташқи сиёсат, халқаро алоқалар қандай бўлганини билишни ҳам тақозо этади.

8. Жамиятда ҳеч бир ходисааралашмагунча амалга ошмайди. Ижтимоий тафаккур ва онг ҳам ўз ҳолича ўзгариб, осонлик билан шаклланиб қолмайди. Халқнинг руҳияти ва тафаккурини, маслағи ва мақсадини эътиқоди ва фалсафасини ўзгартириш учун бу жараёнларни чуқур билиш, атрофлича таҳлил қилиш зарур.

9. Бегона мафкураларнинг Ўзбекистонга таъсирини ўрганиш жараёни ғоявий тарғибот, тарбия борасидаги ҳали кўпгина вазифалар борлигидан далолат беради. Ҳеч қачонкишилиқ жамиятида ғоявий бўшлиқ бўлмаган. ғояси йўқ эътиқоди бўш одам эса, қаёққа етакласа кетаверади. Агар ғоявий бўшлиқ пайдо бўлса, сўзсиз унинг ўрнини бизнинг табиатимизга ёт турли хил мафкуравий тазйиқлар эгаллаб олиши ва ўз таъсирини ўтказиши муқаррар. Нафақат ғоявий бўшлиқ, ҳаттоғоявий қатъиятсизлик бор жойда ҳам мафкуравий таҳдидкучайиб бораверади.

10. Шу маънода, миллий истиқлол мафкурасини шакллантириш ва ҳаётга жорий этиш зарурати бўлиб, бу таълимотнинг моҳияти ва мазмуни, асосий тушунчалари ва тамойилларини ўрганиш ниҳоятда муҳимдир.

Шуни алоҳида таъкидалаш керакки, бу ғоя Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг тамойилларига, Президент Каримов И.А. асарларига, буюк аждодларимиз маънавий мероси, халқимизнинг анъана ва қадриятлари, замонавий илм-фан ютуқлари ва илмий услублар, хусусан, тизимли, қиёсий, тарихий, социологик услубларига асосланади. Президентимизнинг асарларида миллий истиқлол мафкурасининг ғоялари, устивор тамойиллари, қнуният ва ўзига хоя хусусиятлари ҳар тамонлама асослаб берилган.

11. Миллий истиқлол ғояси ўқув фанида шаклланаётган истиқлол мафкурасининг мустаҳкам замини, тарихий ва замонавий илдизлари, фалсафий асослари каби масалалар ҳам атрофлича ўрганилади.

12. Ушбу фан доирасида истиқлол мафкурасининг миллий ва умуминсоний тамойилларини ўрганишга алоҳида эътибор берилади. Бу тамойилларнинг асосий қисмини инсонпарварлик, ватанни севиш, халқпарварлик, озодлик туйғуси, онани ардоқлаш ва отага эҳтиром, оиланинг муқаддаслиги ва аёлнинг қадри, каттага ҳурмат ва кичикка иззат, яхши кўшничилик ва маҳалладаги тотувлик каби қадриятлар ташкил э тади.

13. Миллий истиқлол ғояси фанида миллий мафкура борасидаги янги таълимотнинг мазмун-моҳияти, асосий тушунча ва тамойиллар ҳам ўрганилади. Миллий ғоя - миллий ўзликни англатувчи куч. У халқимизнинг ўзлиги, ўз ўз салоҳият ва имкониятларини англашга тутрқи беради, барчамизни шу Ватан фуқароси, ўзбекистонлик ва Ўзбекистон халқи деган ижтимоий бирликка жипслаштиради.

Унинг олий мақсади - Ватан равнақи, Юрт тинчлиги, Халқ фаровонлиги каби олижаноб ғояларга таянган ҳолда, халқни, Ўзбекистоннинг буюк келажагини бунёд қилишга сафарбар этишдан иборатдир.

14. Миллий истиқлол ғоясининг ўзагини ташкил этадиган ва биз ўрганишга киришадиган фанга доир мавзулар қаторига қирадиган асосий ғоялар қуйидагилардир:

Ватан равнақи;
Бтр тинчлиги;
Халқ фаровонлиги;
Комил инсон;
Ижтимоий ҳамкорлик;
Миллатларарототувлик;
Динлараро бағрикенглик (толерантлик)

15. Миллий истиқлол ғоясини халқ онгига сингдириш билан боғлиқ масалаларни ҳам чуқур билиб олиш лозим. Ҳаёт талабалари ва бу соҳада ҳам таълим тарбия ва тарғибот-ташвиқот ишларни муттассил олиб боришни тақозо этмоқда. Маълумки, ўзбек халқи учун фарзанд тарбияси азалдан ота-оналарнинг энг муҳим вазифаси бўлиб келган. Шу сабабли миллий истиқлол мафкурасини одамлар, аввало, ёш авлод қалби ва онгига сингдириш самарали асосида ташкил этилган таълим - тарбия жараёнига таянади.

Миллий истиқлол ғояси ўқув хонанинг ўзига ҳоя вазифалари (функциялари) бор. Улар аввало, Президентимизнинг “Миллий истиқлол ғояси : асосий тушунча ва тамойиллари” рисоасига ёзган сўз бошида белгилаб берилган қуйидаги асосий мақсад билан узвий боғлиқдир: “Халқнинг буюк келажак ва улуғвор мақсадлар сари бирлаштириш , мамлакатимизда яшайдиган миллати, тили ва динидан катъий назар, ҳар бир фуқароннинг ягона Ватан бахт саодати учун доимо масулият сезиб яшашга чорлаш, аждодларимиз бебаҳо мероси, миллий қадрият ва анъаналаримизга муносиб бўлишга эриши, юксак фазилатли ва комил инсонларни тарбиялаш, уларни яратувчилик ишларига давъат қилиш, шу муқаддас замин учун фидойиликни ҳаёт мезонига айлантириш - миллий истиқлол мафкурасининг бош мақсадидир”.

Ана шу бош мақсад бу тўғридаги вқув фанининг ҳам асосий вазифаларини белгилайди. Миллий истиқлол ғояси ўқув фанининг янги дунёқарабини шакллантириш функцияси фалсафий билимларни чуқур ўзлаштиришни, фалсафа билан узвий алоқада бўлишни талаб қилади. Бу борада мазкур фаннинг фалсафий билимлар тизимига киришни назарда тутиш лозим.

Маълумки, ғоялар тўғрисидаги илмий билимлар кишиларнинг дунёқарабини шакллантиришга хизмат қиладиган фалсафий тафаккурнинг муҳим қисмидир. Улар кишиларнинг олами билиш ўзлаштириш, фаровон ҳаёт кечириш ва ўларнинг ўз инсоний моҳиятлари намоён этиш эҳтиёжлари билан узвий боғлиқ. ғоявий дунёқараш мураккаб тузилишга эга. У бир қанча таркибий қисмларни - мафкура соҳасидаги муайян билимлар, ғоя ва мақсадлар, табиий ва ижтимоий фаниларнинг ютуқлари, тасаввурлар, қадриятлар. ишона, эътиқод, фикр, ҳиссиёт ва хоҳазаоларни ўз ичига олади. ғоявий дунёқараш таркибида эътиқод муҳим аҳамиятга эга. У инсоннинг ўз қарашлари ва ғоялари тўғрилиги, орзу умидларининг асосли эканлиги, фаолияти ва хатти-ҳаракатининг умумий мақсадларга ва талабларга мослигига бўлган чуқур ишончидан пайдо бўлди., кишининг ҳиссиётлари иродаси ва фаолият йўналишларини белгилайди, уларни бошқаради. Шахсни омилкор амалий фаолиятга ундайди. ғоявий дунёқарашнинг юқорида кўрсатилаган тамойилларини унинг функцияларини белгилаб берди. Улар жамиятнинг умумий мақсад ва манфаатларидан келиб чиқади ҳамда одамларнинг ҳаёти ва фаолият учун умумметодолгик аҳамият касб этади. ғоявий дунёқараш функциялари ҳақида гапирганда унинг объекти, предмети сифатида аввало инсон ва жамият назарда тутилади. Чунки дунёқараш жамиятдаги маънамвий ҳолат ва инсоний муносабатларнинг онгдаги ифодасидир. Шу нуқтаи назардан бундай дунёқараш инсоннинг бошқаларга, жамиятга, ҳаётга муносабатида ҳам намоён бўлади. Бу ғоявий дунёқарашнинг боҳлаш функциясини англатади. Яъни инсон ўз ғоялари ва манфаатларидан келиб чикиб нарсани хо-

дисаларни яхши ёмон фойдали зарарли, савоб гуноҳ, уят андиша каби категорияларга ажратиладилар баҳолиди. ғоявий дунёқараш инсон фаоллигини бир қатор усулвоситалар орқали бошқариш функциясини бажарди. Унинг инсон фаоллигини назорат қилиш функцияси ҳам бор. Бунда ғоявий дунёқараш жамоатчилик фикри тарзида намоён бўлиши кўзда тутилмоқда. Кўп ҳолларда назорат қилиш функцияси муайян фаолият учун бирор ғоянинг маънавий мезон вазифасини бажаришни ҳам назарда тутилади ғоявий дунёқарашнинг функцияси ҳам бор. Масалан, жамиятдаги турли қатлам ва партиялар манфаатлари нуқтаи назардан муайян фарқлар бўлиши табиий. Бундай шароитда ғоявий дунёқараш уларни доимий муроасага келтиришга хизмат қилади ва умумий мақсадлар йўлида бирлаштирилади.

Ҳар қандай манфаат шакллари ва даражалари муайян ғояларда, назарияларда ўзифодасини топади. Шу нуқтаи назариялар ўртасида кураш бўлиши табиий. Президентимиз таъбири билан айтганда: “ҳаётнинг ўзи турли туман ғоялар курашидан, баҳс мунозаралардан иборат. Тараққиётнинг маъно мазмуни, керак бўлса фалсафаси ҳам шунда ўз мустақил фикрига эга бўлган ўз кучига ўзи танлаган йўлининг тўғрилигига ишонган инсон доимо келажакка ишонч билан қарайди. У жамиятдаги фикрлар хилма-хиллигадин чучимади, балки замонавий билим ва фалсафий қарашларга, ҳаёт ҳақиқатига суянган ҳолда ҳам қандай ғаразли ният, таҳдид ва интилишларни фожия қилишга қодир бўлади”.

Миллий истиқлол ғояси бошқа ижтимоий фанлар каби жамиятимизда тарихий хотирани шакллантиришга ёрдам беради. Махкур масалада миллий истиқлол ғоясини ўрганиш тарих фанининг асосларини билиб олиш билан узвий боғлиқликда амалга ошади.

“Миллий истиқлол ғояси” фанининг ёшларда мафкуравий иммунитетни шакллантириш функцияси ҳам бор. Бу борада уларни ҳозирги замоннинг мафкуравий манзараси бугунги дунё ғоя ва мафкуралар соҳасида воқеа ва ҳодисалар билан таништириш ҳалқимизнинг ўз олдига қўйган пировард мақсадига етишиш учун ҳалақит бериши мумкин бўлган мафкуравий марказлар, полигонлар, ёт ва беқона ғояларнинг зарарли таъсирида огоҳ қилиш ниҳоятда катта аҳмиятга эга.

Комил инсонни тарбиялашда “Миллий истиқлол ғояси” фанини олий таълим муассаларида ўқитиладиган “Маънавият асослари”, “Маданиятшунослик”, “Этика”, “Эстетика”, “Диншунослик”, “Ҳукушунослик”, “Социология”, “Сиёсатшунослик” фанлари билан узвий алоқада иш олиб боради. Бу эса, ўз навбатида, янги жамият қариш жараёнида ғоявий - мафкуравий соҳадаги долзарб вазифалар, уларнинг амалга ошириш имкониятлари ва ушбу жараёндаги ҳар бир ёшнинг масъулиятини англашга ёрдам беради.

Хуллас, миллий истиқлол ғояси, унинг асосий тушунча ва тамойилларини ёшларимиз қалби ва онига синдириш сермашаққат, серқирра ва шарафли вазифадир. “Миллий истиқлол ғояси” ўқув фанининг аҳамияти, ижтимоий фанлар орасидаги ўрни, улар билан алоқаси, тарбиявий функциялари ана шу вазифани самарали амалга ошириш билан белгиланади. Бу эса шу соҳада меҳнат қилаётган ҳар бир олим, мутахассис ва ўқитувчидан юксак масъулият, фаол ва омилкор бўлишни талаб қилади.

Миллий истиқлол ғояси билимлар тизимида мансуб бўлганидан, ўзига хос методология вазифани ҳам бажарди. Яъни у бошқа хусусий фанлари, масалан тарихи, адабиётшунослик, маънавият асослари ва бошқалар шуғулланадиган масалаларни ҳам қилиш учун таёр андозаларни бермайди, балки уларни ва шу соҳа билан шуғулланувчи ҳамда ўрганувчиларни ғоявий дунёқараш умуммафкуравий тамойиллар билан қуроллантиради. Бу борада миллий истиқлол ғояси бошқа соҳа вакиллари учун ҳозирги дунёнинг мафкуравий манзараси, инсон қалби ва онги учун кураш, мустақилликнинг мустаҳкамлашнинг мафкуравий тамойиллари мазмунини билиб олишда методология асос вазифасини ўтайди.

САВОЛЛАР

1. “Миллий истиқлол ғояси : асосий тушунча ва тамойиллар” ўқув фани қанадй зарурат туфайли вуҷудга келди?.
2. Мазкур ўқув фанининг мақсад ва вазифалари нималардан иборат?
3. Ушбу ўқув фанининг бошқа ижтимоий фанлар билан алоқаси қандай?

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т.: "Ўзбекистон", 2003й.
2. Каримов И.А.. "Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: ҳавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари". Т.: "Ўзбекистон", 1997 йил.
3. Каримов И.А., "Жамиятимиз мафкураси халқни-халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин". "Тафаккур" журнали бош муҳаррири саволларига жавоблар. 1998 йил, 2-сон.
4. Каримов И.А.. "Озод ва обод ватан, эркин фаровон ҳаёт пировард мақсадимиз" Т.: "Ўзбекистон", 1998й
5. Каримов И.А.. "Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда". Т.: "Ўзбекистон", 1999 йил.
6. Каримов И.А.. "Миллий истиқлол мафкураси-халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир": "Фидокор" газетаси муҳбири саволларига жавоблар. Т.: "Ўзбекистон", 2000йил.
7. Каримов И.А.. Биз танлаган йўл-демократик тараққиёт ва маърифий ҳамкорлик йўли. Т.11.- Т.: "Ўзбекистон", 2003йил.
8. Каримов И.А.. Ватанимизнинг тинчлиги ва ҳавфсизлиги ва ўз куч-қудратимизга, халқимизнинг ҳамжиҳатлиги ва букилмас иродасига боғлиқ.-Т.: "Ўзбекистон", 2004йил.
9. Каримов И.А.. Эл-юртга ҳалол, виждонан хизмат қилиш-ҳар бир раҳбарнинг муқаддас бурчи. Андижон вилояти халқ депутатлари Кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида сўзланган нутқ. «Ишонч», 2004 йил 26 май.
10. Каримов И.А.. Қонун ва адолат устуворлиги фаолиятимиз мезони бўлсин. Сурхондарё вилояти халқ депутатлари Кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида сўзланган нутқ. «Ишонч», 2004 йил 2 июнь.
11. Имом Бухорий. "Ҳадис". 4-жилдлик. Тошкент, Қомуслар бош таҳририяти, 1992 йил.
12. Абдулла Авлоний. "Туркий Гулистон ёхуд ахлоқ". Т.: "Шарқ", 1994й
13. Азизхўжаев А.А. Чин ўзбек иши. Т.: «Академик», 2003.
14. Азизхўжаев А.А. Мустақиллик: курашлар, изтироблар, қувончлар. Т.: «Шарқ», «Академик», 2001.
15. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. Т.: "Янги аср авлоди", 2001 йил.
16. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар» фани бўйича таълим дастурларини яратиш ва республика таълим тизимида жорий этиш тўғрисида Фармойиши. 2001 йил 18 январ.
17. Шарипов Ф. Миллий истиқлол ғоясининг назарий методологик асослари. Т. 2003.

2-Мавзу: ғоя ва мафкура тушунчаларининг моҳият-мазмуни

РЕЖА:

“Ғоя” тушунчаси, унинг моҳияти ва мазмуни.

“Мафкура” тушунчаси, унинг моҳияти ва мазмуни.

Ғоя ва мафкураларнинг тарихий шакллари ва кўринишлари.

Миллий ғоя ва мафкуралар.

Инсон ҳаётида ҳам тараққиётида ҳам ғоялар муҳим ўрин тутди. Шу маънода, инсоният тарихи-ғоялар тарихидир.

Хўш, ғоя нима, нега бу қадар катта эътибор ва аҳамият берилади? Маълумки, ҳар қандай миллат ва халқ, ҳар қандай ижтимоий тузум ва давлат муайян бир тамойиллар ва қадриятлар асосида ҳаёт кечирази ҳамда ўз манфаатлари, мақсад-муддаолари, орзу-интилишларини кўзлаб ҳаракат қилади. Бинобарин, улар ҳаётдаги маълум бир мафкурага таянади.

Хўш мафкур анима, у қандай ғоялар асосида шаклланади ва қай тарзда жамиятни ҳаракатга келтиради? Нега айрим мафкуралар баъзи миллатларнинг, юксалишига сабаб бўлса, айримлари бутун-бутун халқларни таназзулга дучор этади? “Миллий истиқлол ғояси” бўйича мафкур машғулотиимиз айнан шу ва шу каби масалалар талқинига бошланган.

“Ғоя” тушунчаси. Маълумки, инсон ўзининг ақл-заковати, иймон-эътиқоди ва ижодий меҳнати билан бошқа барча тирик жонзотлардан фарқ қилади.

Инсон-онгли мавжудот. Онгни шартли равишда иккита катта қисмга бўлиш мумкин: биринчиси-инсоннинг руҳий олами; иккинчиси-фикрий олам, яъни тафаккур оламидир. Руҳий олам (бу соҳани руҳшунослик илми-психология тадқиқ этади) ўз таркибига сезгилар,

идрок, тасаввур, кечинма, ҳис-ҳаяжон, диққат, хотира ва бошқаларни камраб олади. Тафаккурнинг мантикий шакллариға тушунча, ҳукм ва хулоса киради (буларни логика, яъни мантиқ фани ўрганади).

Фалсафанинг азалий қоидаларидан бири-тил ва тафаккурбирлигидир. Тилнинг энг бирламчи маҳсули сўз бўлгани каби, тафаккурнинг дастлабки шакли-тушунчадир. Тушунчалар бир ёки бир неча сўзлар билан ифодаланади: аммо ҳар қандай сўз ҳам тушунча бўла олмайди. Сўзлар воситасида англатилган тугал фикр гап деб аталишини юиз бошланғич синфларданок билганмиз.

Инсон тафаккури воқеликни идрок этиш мобайнида турли фикрлар, қарашлар, ғоялар ва таълимотлар яратади. Бинобарин, ғоялар ҳам инсон тафаккурининг маҳсулидир. Лекин тафаккур яратган ҳар қандай фикр ёки қараш, мулоҳаза ёки нуқтаи назар ғоя бўла олмайди. Фақат энг кучли, таъсирчан, залворли фикрларгина ғоя бўла олиши мумкин.

Илмий адабиётлар “ғоя”, “мафкура”, “идея” ва “идеология” тушунчалари ишлатилмоқда. Идея ва идеология кўпроқ ғарб давлатларида ҳам рус тилидаги манбаларда учрайди. Идея ибораси Юнон тилидаги *idea* сўзидан олинган, у идеология сўзининг ўзаги бўлиб ҳисобланади ва тушунча ёхуд фикр маъносини англатади. Идеология (*Idea*-ғоя, тушунча, *logos*-таълимот) атамаси эса ғоялар тўғрисидаги таълимотни англатади ва икки хил маънода ишлатилади:

-ғояларнинг моҳият-мазмун, шаклланиши, аҳамияти тўғрисидаги билимларни ифодалайди ва илмий соҳа бўлиб ҳисобланади;

-муайян ғояни амалга ошириш, мақсадга етиш усуллари, воситалари. омиллари тизimini англатади.

ғояларнинг оддий фикрларидан фарқи яна шундаки, улар гарчи тафаккурда пайдо бўлса-да, инсон (ва жамият) руҳиятига, ҳатто туб қадамларга ҳам сингиб боради. ғоя шундай қувватга эгаки, у одамнинг ички дунёсигача кириб боради, уни ҳаракатга келтирувчи, мақсад сари етакловчи руҳий-ақлий кучга айланади.

ғоя моҳиятан ижтимоий характерга эга. Муайян ғоя одатда алоҳида олинган шахс онгида шаклланади, кейинчалик эса жамиятнинг турли қатламларига тарқалади, турли элат ва миллатлар орасида ёйилади. Мустақил ҳаётга қадам қўяётган янги авлод жамиятда мавжуд ғоялар таъсирида тарбияланади, муайян қарашлар ва ғояларни ўз эътиқодига сингдиради, ўз навбатида янги ғояларни яратади ва тарғиб этади.

Ҳар бир нарсанинг ўз ибтидоси ва интиҳоси, яъни бошланиши ва охири бўлади. ғоялар ҳам ўз “умри”га эга. Улар ҳам маълум маконда ва замонда пайдо бўлиши, жамият ривожига муайян ҳисса қўшиши, кишиларнинг онги ва қалбидан жой олиши, ўз умрини яшаб, жозоба кучи ва қувватини йўқотгач, тарихий хотирага айланиши ҳам мумкин. ғояга таъриф бериш учун унинг моҳиятини намоён этадиган асосий хусусиятларни санаб ўтиш лозим бўлади. ғоянинг энг муҳим хусусияти-инсонни ва жамиятни мақсад сари етаклайдиган, уларни ҳаракатга келтирадиган, сафарбар этадиган куч эканидир.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, ғоя деб, инсон тафаккурида вужудга келадиган, ижтимоий характерга эга бўлган, руҳиятга кучли таъсир ўтказиб, жамият ва одамларни ҳаракатга келтирадиган, уларни мақсад-муддао сари етаклайдиган фикрга айтилади.

ғояларнинг турлари кўп. Тафаккурнинг маҳсули сифатида ғоя теварак оламни ўрганиш, билиш жараёнида вужудга келади. Ижтимоий онгнинг барча шакллари-илм-фан, дин, фалсафа, санъат ва бадий адабиёт, ахлоқ, сиёсат ва ҳуқуқ-муайян бир ғояларни яратади, уларга таянади ва уларни ривожлантириди. Маълум маънода айтиш мумкинки, ҳар бир онг соҳасининг ўз ғоялари мавжуд бўлади.

Мазмунива намоён бўлиш шаклига қараб, ғояларни бир қанча турларига ажратиш мумкин.

- илмий ғоялар;
- фалсафий ғоялар;
- диний ғоялар;
- бадий ғоялар;

- ижтимоий-сиёсий ғоялар;
- миллий ғоялар;
- умуиняоний ғоялар ва ҳоказо.

Шу билан бирга, жамиятнинг ижтимоий тузилиши билан боғлиқ партиявий, синфий, этник ғоялар ҳамда кўламага кўра фарқланадиган умубашарий, минтақавий ва маҳаллий аҳамиятга эга бўлган ғоя шакллари ҳам бор.

Диний ғоялар- деб, ҳар бир диний таълимот а оқимнинг асосини, диний иймон-эътиқоднинг негизини ташкил этувчи ғояларга айтилади.

Ибтидоий динлар ҳар бир нарсанинг жонли экани, жоннинг абадийлиги, бут ва санамларнинг, табиий жисм ва ҳодисаларнинг илоҳий қувватга эгалиги тўғрисидаги қарашларга асосланган эди. Масалан, ҳиндларнинг диний тасаввурларига кўра, жон кўчиб юради, бу ҳаётда у инсон бўл, кейинги ҳаётда бошқа жонзотга ўтиши мумкин.

Илоҳларнинг кўплиги ҳақидаги фиркга таянадиган политеизм динлари вақти келиб монотеистик-яккаҳудолик ғояси асосидаги динларга ўз ўрнини бўшатиб берган.

Яккаҳудолик ғояси миллий динларда (масалан, иудаизмда), айниқса жаҳон динлари-христианлик ва исломда ўз ифодасини яққол топган. Хусусан, ислом динида Аллоҳнинг ягоналиги ғояси асосида унинг барча ақидалари, руқнлари, талаб ва мажбуриятлари шаклланган.

Илмий ғоялар-фан тараққиётининг самараси, илмий кашфиётларнинг натижаси сифатида пайдо бўладиган, турли фансоҳаларининг асосий тамойиллари (принциплари), устивор қоидаларини (постулатларини) ташкил қиладиган илмий фикрлардир.

Ғояларнинг “ҳаёти”, уларнинг пайдо бўлиши, ривожланиши, бошқа ғоялар билан ўзаро муносабати, кураши ва ниҳоят, эскирган ғояларнинг янгилари билан алмашилиши, айниқса, илмий ғоялар мисолида яққол намоён бўлади.

Қадимги Юнон файласуфлари табиий жисмларнинг энг кичик, бўлинмайдиган зарраси сифатида “атом” тушунчасини киритган эдилар. Птолемей-Аристотелдан тортиб, ўрта асрдаги Улуғбек астрономиясигача дунёнинг маркази Ер деб ҳисоблаб келганлар; Евклид геометрияси, Ньютон механикаси, Дарвин таълимоти ҳам ўз даврининг энг илғор илмий ғояларига асосланган эди.

Илм-фан тараққиёти атомнинг бўлинишини, коинот маркази Ер эмаслигини ҳам ишончли далиллар билан исботлади; квант механикаси, ирсия назарияси ва бошқа кўплаб кашфиётлар қилинди.

Дунёга А.Эйнштейн, Н. Бор, Ф.Резерфорд, М.Кюри ва бошқаларнинг номларини машҳур қилган ядро физикаси соҳасидаги кашфиётлар ҳам илмий ғоялар асосига қурилган. XX асрда инсоният ниҳоятда кўп илмий ғояларни амалиётга айлантирди. Космик ракетлар, компьютерлар ва уяли телефонлар, телевидение ва бошқа соҳалардаги ютуқлар бунга ёрқин мисол бўла олади.

Фан тараққиёти узлуксизва чексиздир. Бу жараёнда амалиётда тасдиқланмаган, эскирган қарашлар янги илмий ғоялар билан ўрин алмашаваради.

Фалсафий ғоялар- ҳар бир фалсафий таълимотнинг асосини ташкил этадиган, олам ва одам тўғрисидаги энг умумий тушунча ва қарашлардир. Улар бизни ўраб турган дунёни биллаш жараёнида, кишилик жамиятнинг тараққиёти мобайнида тўпланган билимларни умумлаштириш, инсон ҳаётининг маъно-мазмуни, унинг бахт саодати каби масалалар устида мулоҳаза юритиш асосида шаклланади.

Инсоният тарихида турли халқларнинг ақл-заковати соҳиблари, доно файласуф ва алломалари турфа хил ғоялар яратганлар. (Сиз улар билан фалсафа тарихини ўрганиш пайида танишгансиз) Аммо фалсафий ғоялар ҳақида гап кетганда, жаҳон фалсафий тафаккури ривожига беқиёс хисса қўшган ўзбек мутафаккирлари яратган меросни ёдга олмаслик мумкин эмас.

Фаробийнинг фозил шаҳар тўғрисидаги, тасаввуф доҳоларининг комил инсон ҳақидаги, Инб синонинг тана ва руҳ муносабатига оид, Алишер Навоийнинг адолат ва инсонийлик борасидаги теран фикрлари фалсафий ғояларнинг ёрқин намунасидир.

Бадий ғоялар- адабиёт ва санъат асаринг асосий маъно-мазмунини ташкил этадиган, ундан кўзланган мақсадга хизмат қиладиган етакчи фикрлардир. Улар ҳаётдан олинади, бадий талқинлар асосида баён этилади, ўқувчида муайян таассурот уйғотади. Адабий қаҳрамонларни севиш. уларга эргашиш ҳоллари ҳам ана шу асосда рўй беради.

Бадийтаъсир воситалари жуда катта кучга эга. Инос ва жамият онгини ўзгартиришда, шахс руҳиятига таъсир ўтказишда, одамларни ҳаракатга келтиришда бадий адабиёт ва санъатнинг аҳамияти бекиёсдир. Миллий истиқлол ғоясини тарғиб этиш, халқнинг онги ва қалбига сингдиришда ҳам булар муҳим восита бўлиб хизмат қилади.

Ижтимоий-сиёсий ғоялар- ҳар бир халқ ва умуман башариятнинг орзу умидларини, мақсад-муддаоларини ифодалайди, эркин ҳаёт ва адолатли тузумни тараннум этади. Озодлик ва мустақиллик, адолат ва ҳақиқат, тинчликсеварлик ва инсонпарварлик ғоялари шулар жумласидандир. Асрлар мобайнида бундай буюк, ўлмас ғоялар халқларга куч-қувват ва илҳом бағишлаб, уларни ўз эрки учун курашга сафарбар этиб келган.

Озодлик ғояси-мазлумларни ўз эрки учун курашга чорлайдиган, қулик ва қарамликнинг ҳар қандай кўринишини иноқр этадиган ғоядир.

Мустақиллик ғояси-энг улуғ ва эзгу ғоя. Ҳар бир халқ истиқлол туфайли ўзига ёт ва бегона тузумдан, ижтимоий тазйиқлардан ҳалос бўлади, ўз салоҳиятини тўла-тўқис ишга солиш, ўзи истаган ва ўзи танлаган йўлдан бориш имкониятини қўлга киритади.

Адолат ва ҳаққоният ғоялари-инсоннинг табиати ва ижтимоий тузумнинг моҳиятини белгилайдиган, қудратли кучга эга бўлган ғоялардир. Одамлар асрлар мобайнида одил жамиятни орзу қилиб, ҳақиқат тантанаси учун курашиб келган. Адолат бузилган ерда умидсизлик ва тушкунлик ҳукм суради. Адолат тантана қилган жамият юксакликка кўтарилади.

Ҳар бир тарихий даврда унинг руҳини акс эттирадиган, халқнинг қадриятлар ва орзу-истакларига мос келадиган ғоялар кишиларнинг онги ва қалбидан жой олган. Таъкидлаш жоизки, башариятнинг зиддиятлит тарихи мобайнида ҳаётбахш ғоялар билан бир қаторда, сохта ва тубан ниятлар, тажовузкор ва ғаразли фикрлар ҳам кўп бўлган. Бинобарин, халқлар ва давлатлар тақдирига таъсири, ўзининг сифатларига кўра ғоялар юксак ё тубан, бунёдкор ёки вайронкор, эзгу ёки бузғунчи, ҳаётбахш ёки тажовузкор бўлиши ҳам мумкин.

Президент Каримов И.А. таъкидлаганидек, миллат тараққиётига, унинг юксалишига хизмат қиладиган, халқларни жипслаштириб, олий мақсадларга сафарбар этадиган ғоялар юксак ғоялардир.¹ Одамлар орасига нифоқ, халқлар ўртасига низо соладиган, кишиларни турли тарафларга ажратиб, адоват кўзғайдиган тубан фикрлар бузғунчи ғояларга мисол бўлади. Аслида бундай қабих ният ва сохта шиорларни ғоя деб аташ ҳам шартлидир. Қайси ижтимоий бирлик ёки қатлам орасида тарқалгани, қандай аҳоли гуруҳлари ёки элат-миллатларини ҳаракатга келтираётганига қараб ҳам ғояларни турларга ажратиш мумкин.

Соҳиблари, яъни ғояни моддийлаштирувчи, амалиётга айлантирувчи куч ким эканига қараб, синфий ғоя, миллий ғоя, умумхалқ ғояси, умуминсоний ғоялар ҳам мавжуд бўлиши мумкин. Албатта, муайян бир халқ оммасини маълум бир тарихий шароитда ҳаракатга ундаётган ғоя мазмунан умуминсоний бўлиши ҳам ёки тор манфаатларни кўзлайдиган синфий ғоя жамият ва инсон манфаатларига зид бўлиши ҳам мумкин.

Миллий ғоя халқнинг туб манфатларини ифода этадиган, уни ўз оқидга қўйган мақсадлари сари бирлаштирадиган ва сафарбар этадиган ғоядир. Ўз тарихи ва тараққиётининг туб бурилиш давларида ҳар қандай миллат ва халқ келажagini белгилайди, унга етишининг ўзига мос йўллари танлайди. Ана шу жараёнга мос ижтимоий, иқтисодий, сиёсий йўналишлар билан барча ғоявий тамойилларини ҳам белгилаб олади. Бунда бутун миллат учун умумий бўлган ғоялар ниҳоятда катта аҳамият касб этади. Ўзбекистон Президенти Каримов И.А. томонидан назарий жиҳатдан асослаб берилган ҳамда “Миллий истиқлол ғояси : асосий тушунча ва тамойиллар” рисоласида ўз аксини топган. Ватан

¹ Ислом Каримов. Биз келажакимизни ыз =ылимиз билан =ураимиз. “Ўзбекистон”, 7-жилд, 308-бет.

равнаки, Юрт тинчлиги, Халқ фаровонлиги, Комил инсон, Ижтимоий ҳамкорлик, Миллатларaro ҳамжиҳатлик, Диний бағрикенглик кабилар ана шундай умуммиллий ғоялар қаторига киради.

“Мафкура” тушунчаси. Ҳар қандай назария ёки таълимот бир тизимига солинган ғоялар мажмуидан иборат бўлади. Дунёқарашнинг негизини ва муайян ишонч-эътиқоднинг асосини ҳам ғоя ташкил этади. Одамлар, ижтимоий синф ва қатламларнинг, миллат ва давлатларнинг манфаатлари ва мақсадлари ҳам ғояларда ифода этилади.

Ўз олдига қўйган мақсади, қандай жамият курмоқчи экани, бунга қандай йўллар ва воситалар билан эришмоқчи бўлаётгани ҳақидаги ғоялар тизими ҳар бир миллат, халқ ва жамиятнинг миллий мафкурасининг асосини ташкил этади.

Мафкура-муайян ижтимоий гуруҳ ё қатламнинг, миллат ёки давлатнинг эҳтиёжларини, мақсад ва интилишларини, ижтимоий маънавий тамойилларини ифода этадиган ғоялар, уларни амалган ошириш усул ва воситалар тизимидир.

Турли ижтимоий тузумлар, жамиятдаги ҳар хил табақа ва қатламларнинг мафкураси тарлича бўлиши табиий. бунинг асосида манфаатларнинг турличалиги, уларни қондириш имкониятлари ва услубларнинг ҳар хиллиги ётади. Синфий қутлшув кучайган, синфий қураш авж олган (ёки сунъий равишда кескинлаштирилган) тузумларда мафкура ўта сиёсийлашади, аҳолини ўзаро қарама-қарши қилиб қўяди.

Ижтимоий ҳамкорликка асосланган, эркин демократик жамият барпо этишни кўзлаётган давлатларда миллий мафкура аҳолининг барча қатламларни жипслаштиришга, умумманфаат ва ягона мақсад йўлида бирлашишга қорлайди. Бундай мафкураларда зиддият-ли жиҳатлар эмас, умуминсоний тамойиллар кучайиб боради.

Ўзбекистон халқининг миллий истиқлол мафкураси жамиятни жипслаштиришга, буюк келажак йўлида ҳамжиҳатлик билан ҳаракат қилишга, барпо этилаётган эркин фуқаролик жамиятида ҳар бир юрдошимизнинг ўзига хос ўрни бўлишига эришишига сарфарбар этади.

Президентмиз Каримов И.А. мафкурага шундай таъриф берган: “Одамларнинг минг йиллар давомида шаклланган дунёқараш ва менталитетига асосланган, айни вақтда шу халқ, шу миллатнинг келажакини кўзлаган ва унинг дунёдаги ўрнини аниқ равшан белгилаб беришига хизмат қиладиган, кечаги ва эртанги куни ўртасида ўзига хос кўприк бўлишга қодир ғояни мен жамият мафкураси деб биламан”. Бинобарин, миллий мафкура ҳар қандай халқни-халқ, миллатни-миллат қиладиган, унинг йўли ва мақсадларини аниқ-равшан қарагон этадиган маёқдир.

Инсоният тарихи мобайнида турли шаклдаги жуда кўплаб мафкуралар яратилган, беҳисоб ижтимоий-сиёсий қучлар ўз ғоялари ва таълимотлари билан майдонга чиққан, мақсад ва ниятларига етишмоқ учун ҳаракат қилган. Биз ҳар қандай мафкурани ғоялар тизими сифатида талқин қилар эканмиз, шуни унутмаслик керакки, бирор бир мафкуранинг моҳиятини англаб етиш учун фақат унинг таркибидаги ғояларни таҳлил қилишнинг ўзи етарли эмас. Ўтмишда турли қучлар ва гуруҳлар ўз ғаразли ниятларига эришиш, асл мақсадларини яшириш учун юксак ва жозибали ғоялардан фойдаланган. Энг ёвуз босқинчи ва энг разил гуруҳлар ҳам ўз қирдикорларини эзгу ғоялар билан ниқоблашга уринган.

Демак, мафкуранинг моҳияти фақат унинг асосий ғоялари воситасида эмас, шу ғояга эришиш усуллари ва воситалари, умумэътироф этилган тамойиллари, уларнинг аксарият омма манфаатларига мослиги орқали ҳам намоён бўлади. Ўзининг мудҳиш талаб-эҳтиёжлари ва ёвуз ниятларини бошқа халқлар ҳисобига қондиришни кўзлаб ҳаракат этувчи мафкуралар ҳалокатга маҳкумдир.

Мафкуралар, маъно-моҳиятига кўра, фалсафий, дунёвий, диний ва бошқа турли таълимотлар асосида яратилади. Хилма-хил ижтимоий-сиёсий қучлар ўз мафкураларини яратишда сиёсий ғоялар билан бирга, диний оқимлар ва илм-фан ютуқларига таянади, улардан назарий асос сифатида фойдаланилади.

Мафкуранинг фалсафий илдизлари фикр юритганда, унинг фалсафа илми ҳулосаларига асосланиши назарда тутилади. Бунга ғарбдаги Уйғониш даврини ҳамда ўрта асрларда ўз

миллий давлатчилигини тиклай бошлаган Европа халқларининг ҳар бири ўзига хос мафкурасини яратганини мисол келтириш мумкин. Мазкур мафкуралар Рим империяси парчаланганидан кейин ўз давлатчилигига эга бўлган халқларнинг ўзига хос қадриятлари ва менталитети заминида вужудга келган миллий фалсафалари асосида шаклланади. Шу боис ўша даврдаги италян, инглиз, француз фалсафаси ўзи мансуб бўлган жамиятни бирлаштиришга хизмат қилди. Шу билан бирга, бу миллий мактаблар заминида вужудга келган фалсафий таълимотлар, маърифий қарашлар инсоният маданияти хазинасига салмоқли ҳисса бўлиб қўшилди. Кант, Гегель, Фейербах каби мутафаккирлар номи билан шуҳрат топган немис фалсафаси хусусида ҳам шундай фикрни айтиш мумкин. Жумладан, ҳақиқий миллий хусусиятларга эга бўлган Гегель фалсафаси Австрия-Венгрия империясидан ажралиб, мустақиллик йўлини тутган Прусс монархиясининг давлат мафкураси даражасига кўтарилган эди.

Мафкуранинг дунёвий илдизлари маърифий дунёга хос сиёсий, иқтисодий, ижтимоий маданий муносабатлар мажмуидан иборатдир. Инсоният асрлар мобайнида босқичма-босқич дунёвийлик сари интилиб келди. Умумэътироф этилган тамойиллар ва қонун устиворлиги, сиёсий плюрализм, миллатлараро тотувлик, динлараро бағрикенглик каби хусусиятлар дунёвий жамиятнинг асосини ташкил этади. Бундай жамиятда инсоннинг ҳақ-ҳуқуқлари ва эркинликлари, жумладан, виждон эркинлиги ҳам қонун йўли билан қафолатланади. Ана шундай жамият мафкураси “Дунёвийлик-дахрийлик эмас” деган тамойил асосида ривожланади, яъни диннинг жамият ҳаётида тутган ўрни ва аҳамиятини асло инкор этмайди.

Мафкуранинг диний илдизлари деганда, у инсононги ва руҳияти билан узвий боғлиқ экани ва шу боис унинг ғоявий илдизлари диний таълимотларга тақалиши тушунилади. Яъни, кўпгина мафкураларда Авесто, Веда ва Упанишадлар, Забур, Таврот, Инжил ва Куръон каби илоҳий китобларда зикр этилган эзгу ғоялар муайян даражада ўз ифодасини топганини кўрамыз.

Хитой халқининг тараққиёт йўлини асослаб берган Кон-фу-ций ва Лао-цзининг таълимотлари ҳам диний қарашларга асосланган эди. Бу таълимотлар асрлар мобайнида Хитой халқининг миллий мафкураси бўлиб келган.

Дунёвий ва диний ғоялар бир-бирини бойитиб борган шароитда тараққиёт юксак босқичга кўтарилади. Бунга башарият тарихида ўчмас из қолдирган Имом Бухроий ва Мусо Хоразмий, Имом Мотрудий ва Абу Райҳон Беруний, Имом ғаззолий ва Абу Наср Фаробий сингари буюк заковат соҳиблари ёнма-ён яшаб фаолият кўрсатган давр ёрқин мисол бўла олади.

Бундай жараён бугунги дунёда амалиёт фалсафаси деб тан олинган прагматизм, ҳаёт фалсафаси бўлган экзистенциализм каби дунёвий ва диний ғоялардан озиқланган таълимотлар мисолида ҳам кўзга ташланмоқда.

Илмий кашфиётлар ҳам мафкура ривожига атта таъсир ўтказади. Замонавий фан ютуқлари, жумладан, космонавтика, кибернетика соҳасидаги оламул янгиликлар клонлаштириш инсоннинг ген-насл харитасини аниқлаш каби буюк кашфиётлар одамлар тасаввурини кескин ўзгартирмоқда.

Айни вақтда юксак техникавий тараққиёт, глобаллашув жараёнлари, бир томондан, инсон ақл-идрокининг имконият-лариға, келажакка ишончини орттираётган бўлса, иккинчи томондан Хиросима, Нагасаки, Чернобиль фожиалари, оммавий қирғин қуроллари, Экологик ҳалокатлари, маънавий таназзул каби умумбашарий муаммоларни ҳам келтириб чиқармоқда.

Шундай экан, илм-фан ва маданият борасидаги соғлом ғоя, соғлом мафкура керак:

Ғоя ва мафкураларнинг шакллари. *Инсоният тарихи турли ғояларнинг эзгулик ва ёвузлик, озодлик ва истибдод, марифат ва жаҳолатга хизмат қилган мафкуралар шаклида намоён бўлганидан далолат беради. ғоя мафкураға асос бўлади, мафкура эса муайян ғояни амалға оширишға хизмат қилади.*

Қадимги цивилизациялар тарихидан маълумки, ўша даврларда одамларнинг дунёқараши, қабила ва элатларнинг мафкураси афсона ва ривоятлар воситасида ифода этилган мифологик қарашлар сифатида мавжуд бўлган. Жумладан, тотемизм, ананизм, фетиши-

зам каби ибтидоий динлар жоннинг абадийлиги, табиатдагинарса ва ходисаларнинг илоҳий қувватга эга экани тўғрисидаги хилма-хил ғоя ва қарашларга асосланган. Бу тўғрида “Дин-шунослик” фанидан кенгрок маълумотлар берилган.

Тараққиётнинг кейинги босқичларда миллий асосдаги хиндуизм, иудаизм, кофуцийлик сингари диний мафкурала шаклланган. Японлар ва ўзларининг миллий дини-синтоизмани яратган. Уларда диний тамойиллар билан бирга, муайян миллатнинг ўзига хослиги, қадриятлари, менталитети ўз аксини топганлиги яққол кўзга ташланади. Бу динлар миллат тарихининг муайян даврида давлат дини ва мафкураси даражасига кўтарилган. Масалан, конфуцийлик бир неча юз йиллар давомида Хитойда ана шундай мавқега эга бўлган.

Тараққиёт жараёнида фалсафий ғоялар ҳам муайян тизим шаклини топган. Масалан, оламнинг вужудга келиши, мавжудлик қонуниятлари, унинг асосини нима ташкил этиши каби масалаларни қадимги одамлар хилма-хил ҳал қилганлар. Уларни фалсафий талқин этиш натижасида монизм ва дуализм каби, идеализм ва материализм сингари оқимлар вужудга келган. Уларнинг ҳар бири ўз мағно-мазмунига эга эканлиги билан ажралиб туради. Хусусан, монизм-оламнинг асосини битта моҳият ташкил этади деб таълим берувчи йўналиш бўлса, дуализм-оламнинг ибтидоси ҳам рухий-илоҳий, ҳам моддий асосга эга экани эътироф этувчи оқимдир.

Олам ва одамнинг яралиши, болиқнинг яшаши ва ривожланиш қонуниятлари, борлиқ ҳамда йўқлик масалаларида рухий ва илоҳийлик тамойилларини устивор деб билиш, мутлақлаштириш идеализмнинг асосини ташкил қилади.

Ундан фарқ қиладиган материализм айнан ана шу масалаларда модда (материя) ва унинг хоссаларини устивор деб билиш, мутлақлаштириш асосида шаклланган.

Муайян тарихий даврлардабакъзи мафкуралар давлат идеологиясидаражасига кўтарилган. Замонлар ўтиши билан уларнинг айримлари ўз мавқеини йўқотган, лекин миллат маънавиятининг таркибий қисми сифатида сақланиб қолган. Халқ улардан қувват олган, маънави озикланган, улар орқали ўз қадриятларини сақлаган.

Шу билан бирга, бир-биридан фарқ қиладиган мафкуралар ўртасида баҳс-мунозара ҳамда уларни муросага келтиришга интилувчан ғоялар мавжудлиги ҳам қадим замонлардан буён давом этиб келмоқда. Худди шундай, бир-биридан фарқ қиладиган, яъни худо ва олиҳий қадриятларни тамомила рад этувчи атеизм ва айнан шу ҳақиқатларни мутлақлаштирувчи теизм ўртасидаги баҳс-мунозара ҳам узоқ тарихга эга. Бу баҳс-мунозара ҳозир ҳам давом этмоқда.

Инсоният тарихида ўз талаба эҳтиёжларини бошқа халқлар хисобига қондириш истаги талончилик ва босқинчилик, буюк давлатчилик ва тажовузкор миллатчилик, фашизм ва экстремизм ғояларини юзага келтирган. Бундай ғоялар халқлар бошига кўп кулфат ва мусибатлар солган.

Жаҳон тажрибаси шундан далолат берадики, баъзан бузғунчи мафкура ўзининг сохта жозибаси, алдов макри билан омма онгини заҳарлаб, жамиятда ҳаукмрон мавқеини эгаллаб олиши мумкин. Масалан, XX асрнинг 30-йилларда Италия ва Германияда фашизмнинг ғалаба қозониши нафақат италян ва немис халқининг, балки дунёдаги миллионлаб инсонларнинг бошига чексиз кулфат солгани тарихининг аччиқ сабоқларидан биридир. Ҳолбуки бу ғоялар мазкур давлатларда аср бошиданоқ намоён бўла бошлаган эди. Масалан, Италияда 1910 йилда “Миллий ғоя” номли журнал чиқа бшлаган, унда кўпроқ агрессив миллатчилик тарғиб қилинар эди. Афсуски, ўз даврида бунга бепорво қаралди ва у охир-оқибат ҳукмрон ғояга айналанди. Ана шу сабадан ҳам бугунги кунда бутун дунёдаги тараққийпарвар гуманистик кучлар бундай фожиали ва нохуш ҳолатлар такрорланмаслиги учун ҳамжихатлик билан кураш олиб бориши ижтимоий зарурат бўлиб қолди.

Фашизм мисолидаги аччиқ тажриба ғоя ва мафкура инсонпарварлик ва тараққиёт тамойилларини, халқ тағдиридаги юксалиш заруратини, умуминсоний қадриятларни ўзида акс эттирмаса, аксинча, бу интилишларни рад этса, моҳиятига кўра уларга зид бўлса, у жамият таназзулига сабба бўлишини яққол кўрсатади.

Ўз тарихини асосан XIX асрдан бошлаган ана шундай мафкурлардан бири-синфий антоганизм ғояларни мутлақлаштирган ва ҳокимиятни курул кучи билан эгаллаб олган собиқ коммунистик тузум мафкураси эди. Синфий кураш ғояси асосига қурилган ва миллионлаб кишилар тағдирида маъум из қолдирган бу мафкура жамиятни бир-бирига қарама-қарши тарафларга ажратиб юборди. Синфий кураш чизиги нафақат ижтимоий гуруҳ ва қатламлар орқали, ҳатто оилалар ва инсонлар руҳияти орқали ҳам ўтди. Оқибатда гражданлар урушига назарий пойдевор қўйилди. Инсон табиатига, унинг моҳияти ва руҳиятига зид бўлган биродарқушлик ҳолати вужудга келди. Ўғил отага, ука акага, дўст ўз биродарига қўл қўтариши ёқлаб чиқилди, рағбатлантирилди. Мублар мадрлик ва синфий онглилик намунаси деб талқин этилди. Натижада миллий кадриятлар топталди, миллионлаб кишилар ҳалок бўлди, бутун-бутун халқлар ўз ватанидан бадарға қилинди.

Зўрлик асосига қурилган ва зиддиятли тизимга асос бўлган бу мафкура дунёнинг олтидан бир қисмини эгаллаган улкан салтанат ва социалистик лагер ҳудудида етмиш йил ҳукм сурди. Охир-оқибат ўзининг ғайриинсоний ва ғайримиллий моҳияти, Мустабид табиати туфайли таназзулга юз тутди. Ўзи таянган давлатни ҳам ўзи билан олиб кетди.

Ёвуз ғоя ва унга асосланган мафкураларнинг энг кўп тарқалган шаклларида бири диний ақидапарастликдир. Бундай ғоялар муайян даврларда ғарбда ҳам, Шарқда ҳам ҳукмронлик қилган одамларга кўпдан-кўп кулфатлар келтиришган. Афсуски, бу ижтимоий илатлар инсоният XXI асрга қадам қўяётган ҳозирги даврда ҳам дунёдаги тинчлик ва тараққиётга таҳдид солмоқда, муайян ҳудудларни эгаллаб олмоқда. Афсуски, бу ғоялар ортидан эргашадиганлар ҳозир ҳам бор. Улар бундай ғояларга асосланиб, тинч аҳолига қарши террорчилик, зўравонлик каби жиноятларни амалга оширади, ўз ниятларини кабиҳ ҳаракатлар орқали намоён қилади. Кейинги ўн беш йилда ақидапарастлар террори натижасида 140 минг киши ҳалок бўлган жазоир ёки 20 йилдан ортиқроқ уруш бораётган Афғонистон бунга яққол мисол бўла олади.

Хуллас, ақидапарастлик, қандай шаклда бўлмасин, ҳамма замонларда ҳам жамият учун бирдек хатарли бўлиб, одамлар бошига кўплаб кулфатлар келтиради. Ҳозирги даврда ҳам ижтимоий меъёр ва қонун-қоидаларни тан олмасликка даъват этувчи гигилизм ёки кўп ҳолларда ватансизликни мулақлаштирадиган космополитизм каби мафкуралар турли кўринишларда намоён бўлмоқда.

ғоя ва мафкуранинг тарихий шакллари, мазмун-моҳиятини азал-азалдан эзгулик ва ёвузлик, бунёдкорлик ва ваёронкорлик ўртасидаги кураш диалектикаси белгилаб келади. Яъни босқинчилик, бошқалар ҳисобидан бойиш, тажовузкорли, ақидапарастлик мафкураларига қарама-қарши ўлароқ, озодлик, мустақиллик ва адолат ғоялари узлуксиз майдонга чиқиб, халқларнинг музаффар байроғига айланган.

ғоя ва мафкуранинг инсон ва жамият ҳаётидаги аҳамияти. ғоянинг инсон ҳаётидаги ўрни ва аҳамияти жуда муҳим фалсафий масаладир. Инсон ўзи ғояларни яратади, улардан куч-қувват олади. Ўзи яратган ғоялар инсон онги ва шуурини, тафаккури ва эътиқодини эгаллаб, унинг соҳибига айланади. Юксак ғоялар одамларни олижаноб мақсадлар сари етаклайди. ғояси етук, эътиқоди бутун, кадриятлари юксак инсонгина мардлик намуналарини кўрсата олади.

Хар бир халқнинг тарихи шу халқдан етишиб чиққан буюк сиймолар, мард қаҳрамонлар ва фидоий инсонлар тарихи асосида битилади. Халқимизнинг Широқ ва Тўмарис, Спитамен ва Муқанна, Темур Малик ва Жалолиддин Мунгуберди, Амир Темур ва Бобур Мирзо каби мард фарзандлари-буюк ғоя соҳибаларидир.

Минг йиллар ўтса ҳам, улуғ аجدодларимизнинг матонати ва қаҳрамонлиги халқнинг хотирасидан ўчмайди. Чунки улар юксак ғоялар-Ватан озодлиги, эл-юрт бахт-саодати, илму урфон ривожини йўлида жон фидо қилганлар. Аҳмад Яссавий бутун умрини халқ ишқида ўтказганда ҳам, Нажмиддин Кубро мўғул босқинчиларига қарши жанг қилганда ҳам улуғвор ғоялар уларга сабр бардош ва матонат ато этган. Жордано Бруно жисму жонини эгаллаган буюк ғоя туфайли гулхан алангасида ҳам ўз эътиқодидан қайтмаган, Насимий томонидан сўйсалар ҳам, ишқи илоҳий деб жон берган.

Жаҳон тарихидан, жумладан халқимизнинг ўтмишидан ҳам қайси соҳада бўлмасин, мардлик ва жасорат кўрсатиш учун инсонга албатта улуғвор ғоя керак эканига кўплаб мисоллар топилади.

Муайян бир ғоя дастлаб бирон-юир шахснинг онгида пайдо бўлади. Айни пайтда у юксак ижтимоий мазмунга эга бўлгани, жамиятнинг тараққиёт йўлидаги эзгу интилишларини акс эттиргани боис умуминсоний ҳақиқатга айланади.

Уларнинг ҳар бири ўз даврида ўз мансуб халқни бирлаштирадиган улкан аҳамиятга молик ғояларни яратган. Бу ғояларга таяниб бунёдкорлик йўлида, эзгу мақсадларга эришиш учун хормай-толмай меҳнат қилганлар Бу борада инсониятга “Ўзини англамоқ буюк саодат” эканлигини англатган Суқрот ҳам, “халқни яққалам қилдим”, дея қониқиш хиссини туйган Навоий ҳам, Хиндистон ва Покистон озодлиги озодлиги йўлига умрини баҳшида айлаган Махатма Ганди ҳам бугунги авлодлар учун ибрат намунаси бўлган улуғ инсонлардир.

Бузгунчи ғоя ва мафкуралар эса халқлар бошига сўнгсиз кулфатлар келтирди. Бунга олис ва яқин тарихдан кўплаб мисоллар келтириш мумкин. Ўрта асрлардаги салиб юришлари, диний фанатизм ва атеизм, фашизм ва большевизмга асос бўлган ғайринсоний ғоялар шулар жумласидандир. Токи дунёда тараққиётга интилиш, бунёдкорлик ҳисси бор экан, жамиятда илгор ғоялар тугилаверади. Бузгунчи ғояларнинг вужудга келишига эса эса вайронкор интилишлар сабаб бўлади. Шундай экан, уларга қарши курашга тайёр туриш, яъни доимо ҳушёр ва огоҳ бўлиб яшамоқ ҳаётнинг асосий зарурати бўлиб қолаверади.

Хуллас, инсоният тарихи хилма-хил ғоя ва мафкураларнинг фужудга келиши, амалиёти, бир-бири билан муносабатидан иборат узлуксиз жараёндир. Бу жараёнда турли ғоялар у ёки бу кучларга хизмат қилиши, ўзига иношган кишиларни қандай мақсадлар томон етаклашига қараб бир-биридан фарқланади. Эзгу мақсадларга хизмат қиладиган мафкураларга бунёдкор ғоялар асос бўлса, вайронкор ғояларга таянган мафкуралар халқлар ва давлатларни таназзулга етаклайди, одамлар учун сон-саноксиз кулфатлар елтиради. Бу эса, ўз навбатида, ғоявий жараёнлар тарихини ўрганиш, улар замиридаги мазмун-моҳиятни-билиб олишни заруратга айлантиради.

Таянч тушунчалари

ғоя, ғочларнинг шакллари: диний, бадий, илмий, фалсафий ғоялар, ижтимоий-сиёсий ғоялар, миллий ғоя, Мафкура, мафкуранинг тарихий шакллари, монизм, дуализм, плюрализм, материализм, идеализм, шовинизм, большевизм, ақидапарастлик.

Такрорлаш учун саволлар

ғоя нима? ғояларнинг қандай турлари мавжуд? Бунёдкор ғоялар ва вайронкор ғояларга миоллар келтиринг.

Мафкура нима? Мафкураларнинг қандай тарихий шакллари бўлган?

Давлатлар ва миллатларнинг юксалиши ёки таназзулга учрашида мафкуранинг аҳамияти қандай?

Мафкурасиз миллат ва ғоясиз инсон бўлиши мумкинми?

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т.: “Ўзбекистон”, 2003й.
2. Каримов И.А. “Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: ҳавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари”. Т.: “Ўзбекистон”, 1997 йил.
3. Каримов И.А. Жамиятимиз мафкураси халқни-халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин ғ “Тафаккур журнали”, 1998, 2-сон.
4. Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ. Т., “Шарқ”, 1998, 326
5. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда. Т., “Ўзбекистон”, 2000.
6. Каримов И.А. Миллий истиқлол мафкураси-халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир. “Фидокор” газетаси, 2000 йил, 8 июн.

7. Каримов И.А.. Биз танлаган йўл-демократик тараққиёт ва маърифий ҳамкорлик йўли. Т.11.- Т.:”Ўзбекистон”, 2003йил.
8. Каримов И.А.. Ватанимизнинг тинчлиги ва хавфсизлиги ва ўз куч-қудратимизга, халқимизнинг ҳамжихатлиги ва букилмас иродасига боғлиқ.-Т.: ”Ўзбекистон”, 2004йил.
9. Каримов И.А.. Эл-юртга ҳалол, виждонан хизмат қилиш-ҳар бир раҳбарнинг муқаддас бурчи. Андижон вилояти халқ депутатлари Кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида сўзланган нутқ. «Ишонч», 2004 йил 26 май.
- 10.Каримов И.А.. Қонун ва адолат устуворлиги фаолиятимиз мезони бўлсин. Сурхондарё вилояти халқ депутатлари Кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида сўзланган нутқ. «Ишонч», 2004 йил 2 июнь.
- 11.Афлотун. Қонунлар.-Т.:«Янги аср авлоди», 2002.
- 12.Абдулла Авлоний. “Туркий Гулистон ёхуд ахлоқ”. Т.: “Шарқ“, 1994й
13. Темур тузуклари. Т., ғ. ғуломов номидagi нашриёт матбаа бирлашмаси, 1991, 1126-346
- 14.Фаробий Абу Наср. “Фозил одамлар шаҳри”. Т.:Ғофур ғулом, 1993й.
- 15.Азизхўжаев А.А. Мустақиллик: курашлар, изтироблар, қувончлар. Т.: «Шарқ», «Академик», 2001.
- 16.Азизхўжаев А.А. Чин ўзбек иши. Т.: «Академик», 2003.
- 17.Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар.-Т.:«Янги аср авлоди», 2002.

3-Мавзу: Тарихий тараққиёт: ғоявий ва мафкуравий жараёнлар

Режа:

Ижтимоий тараққиёт-ғоя ва мафкуралар тарихидир.

Жамият ривожини ва бунёдкорлик ғоялари.

Вайронкорлик ғоя ва мафкуралар.

Инсоният ҳаётида ғояга қарши-ғоя, жаҳолатга қарши-маърифат тамойили.

Тарихда ғоя ва мафкураларни мутлақлаштириш оқибатлари.

Ижтимоий тараққиёт-ғоя ва мафкураар тарихидир. Мафкура ва ғоялар тарихий тараққиётда етакчи мавқелардан бирини эгаллайди. Инсониятнинг кўп йиллик ўтмиши бунини яққол тасдиқлайди. Ер юзидида дастлабки одамзод пайдо бўлиб, унинг уруғ, жамоа ёки халқ сифатида шаклланиши рўй берган дастлабки даврлардаёқ уларни бирлаштириб турадиган умумий ғоя ва мафкурага эҳтиёж туғилди. Президентимиз Каримов И.А. таъкидлаганидек: “Чунки, мафкура-жамиятда яшайдиган одамларнинг ҳаёт мазмунини, уларнинг интилишларини ўзида мужассамлаштиради”¹. Маърузада бу ҳолат ва зурурият турли мисоллар орқали исботланиши лозим.

Жамият тарихини ўрганиш шуни кўрсатадики, илк моддий ва маънавий маданият-маданият масканларининг кўпчилиги дастлаб Шарқда шаклланган ва бу инсониятнинг кейинги тараққиёти учун замин бўлиб хизмат қилган. Хуссан, қадимги Миср, Вавилон, Турон, Эрон, Хиндистон ва Хитойда вужудга келган цивилизациялар тарихда муҳим ўрин тутди. Қадимги Шарқ замини халқлари дунёда биринчилардан бўлиб ерга ишлов бердилар, табиатдан танлаб олиш йўли билан маданият ўсимликларининг кўплаб навларини етиштирдилар. Улар мураккаб суғориш иншоотлари ва мосламаларини яратдилар, тарихга маълум бўлган биринчи сув тегирмонлари ва абжувозларини қурдилар, дастлабки уй ҳайвонларини қўлга ўргатдилар, ипак қўртлари боқиб ундан табиий ипак олишни кашф этдилар, ниҳоятда мураккаб меъморчилик санъатига асос солдилар, табиат кучлари қаршисида қанчалик сабр тоқатли, иродали, ўткир фикрли, жисмонан бақувват ва руҳан енгилмас бўлишни жаҳона намоён этдилар. Шу аснода хилма-хил ғояларни яратдилар,

¹ Ислом Каримов. Миллий исти-лол мафкураси-хал-эъти-оди ва буюк келажакка ишон-чдир.-”Фидокор” газетаси, 2000 йил 8 июн.

уларни амалга оширдилар. Бу мисоллар ҳолисона “Осиёмарказчилик” ғояларидан ҳоли бўлган ҳолда, умуминосний нуқтаи назаридан тушунтирилиши лозим.

Мафкуравий жараёнлар тарихий ва ижтимоий шарт-шароит билан узвий алоқадор бўлиб, даврлар алмашинуви билан янгилик томон ўзгаради. Маърузада буни қадимдан Турон ва Туркистон минтақаси деб номланган, бугунги кунда унинг маркази ҳисобланган ҳозирги Ўзбекистон ҳудудида юз берган жараёнлар билан исботлашга ҳаракат қилиш мумкин.

Маълумки, миллий ғоя ва мафкуранинг тарихий шакллари ва кўринишлари халқимизнинг кўп минг йиллик ўтмиши даврида ривожланиб келди. Қадимги Хоразм, Сўғдиёна ва Бактрияда илк бор шаклланган, аجدодларимиз томонида бундан 2700 йил олдин яратилган давстлабки ёзма манбаа-”Авесто” китобидан ҳам эзгудик ғоялари илгари сурилган. Яхшилик билан ёмонлик ўртасидаги азалий кураш акс эттирилган. Зардуштийликнинг эзгулик ва инсонпарварлик ҳақидаги қарашлари минтақамизга ислом дини кириб келгунга қадар асосий ғоялар эди. Шунунингдек, туркий халқлар ўртасидаги Кўк тангрисига (осмон ва куёшга) сиғиниш (шаманизм) ва буддизм (буддавийлик) ҳам диний эътиқод сифатида Зардуштийлик билан ёнма-ён яшаб келди.

Зардуштийлик минтақада илк бор шаклланган давстлабки давлат бирлашмалари: Хоразм, Сўғдиёна ва Бактрияда давлат дини даражасига кўтарилди ва расмий мафкура вазифасини ҳам бажарди. Кушон давлати даврига келиб Зардуштийлик билан бир қаторда буддавийлик ҳам давлат дини вазифасини ўтай бошлади.

Аммо, Туроннинг вақти-вақти билан босқинчилар хужумига учраб туриши, жамиятдаги барқарорликни изидан чиқара эди. Мидлоддан аввалги VI-IV асрларда Аҳмоний шоҳлари, 329-327 йилларда Алексанр Македонскийнинг босқинчилик юришлари минтақада мавжуд бўлган мустақил давлатчиликка маълум муддатга чек қўйилишига сабаб бўлди. Халқимиз ўз мутақиллигини қайта тиклаш учун душманга қарши йиллар давомида кураш олиб борди. Мустақиллик ғоялари, ўз миллий давлатчилигини тиклаш учун кураш халқимизнинг ўша пайтдаги орзу-умидлари, таъбир жоиз бўлса, унинг ғоя ва мафкурасини ташкил қилади. Уларга асосланган халқимиз Кушон подшолиги ва Буюк Турк Хоқонлиги каби улкан салтанатларга асос солдилар. Бироқ, тарихий жараён ўзгариши билан минтақада мустақил давлатчиликка яна вақтинча чек қўйишга тўғри келди. VII асрнинг охири-VIII асрнинг бошларида араб босқинчилари Туронни босиб олдилар. Бунда истило ва истибдодга қарши кураш ғоялари ягона мақсад йўлида, маслан, Турон заминни араб истилочиларидан озод қилиш учун жангларда бириштирувчи ғоя бўлди. Муқанна қўзғалони ва унинг озодлик учун кураш ғоялари истибдодчиларга қарши курашда мафкура вазифасини бажарди.

Мавороуннаҳрда (ҳозирги Ўзбекистон ҳудудида) ислом динининг тарқалиши халқнинг янога маслакка бирлаштиришдек тарихий вазифани бажарди. IX-XII асрларда сомонийлар, қорахонийлар, ғазнавийлар, салжуқийлар, хоразмшоҳлар сулолалари томонидан минтақада асос солинган давлатлар нафақат ўзбек халқи, балки жаҳон халқлари тарихида ҳам чуқур из қолдирди. Муҳаммад Ҳоразмий, Абу Наср Фаробий, Аҳмад Фларғоний, Абу Али Ибн Сино, Абу Райхон Беруний каби алломаларининг ўлмас асарлари жаҳон фанини бойитди. Мутасаввуфлар: Ҳожа Юсуф Ҳамадоний, Аҳмад Яссавий, Абдулҳолик ғиждувоний, Баҳоуддин Нақшбанд, Нажмиддин Кубро; муҳаддислар: Имом Бухорий, Имом Термизийларнинг таълимотида акс этган комил инсон ғоялари, адолат ҳақидаги курашлар жамиятнинг маънавий-ахлоқий руҳини сақлаш ва мустаҳкамлашга хизмат қилади. Бу ғоялар Ватан ва халқ манфаати йўлида фидоийлик ва инсонпарварлик улуғлади. Улар миллий-маънавий қадриятлар сифатида халқимиз маданияти, адабиёти ва санъатида, жумладан, Маҳмуд Қошғарий, Юсуф Хос Ҳожиб, Аҳмад Югнакий, Лутфий, Абдурахмон Жомий, Алишер Навоий, Жалолиддин Румий, Мирзо Абдулқодир Бедилар ижодида чуқур ўрин эгаллади.

Бу ғоялар ўзбек давлатчилигининг ривожланишида ҳам муҳим омил бўлиб хизмат қилди. Амир Темурнинг “Темур тузуклари”, Низом-ул-мулкнинг “Сиёсатнома” китобларида давлат идораси ва аҳли фуқарога муносабатда адолат, инсоф, диёнат, эл-юрт тинчлиги ва ободлиги бош ғоя сифатида илгари сурилди. Бу ғоялар Темурийлар давлати ғоявий тамойилларнинг устивор йўналиши эди.

XVII-XIX асрларда умуммиллий манфаатлар урнига тор ва чекланган, шахсий ва сулолавий манфаатларнинг устун қуйилиши, жамият ҳаётида маънавий - ахлокий кадрятларни мустаҳкамлаш ва илм - маърифатни рифожлантиришга етарлича эътибор берилмагани ўзбек давлатчилигининг таназзулга юз тутишига, мустақилликнинг қулдан берилишига, Туркистонда мустамлакачилик тизими ўрнатилиб, провардида миллий давлатчиликнинг яна бир бор тугатилишига олиб келди. Шунга қарамадан, чуқур тарихий илдизларга эга бўлган миллий ғоялар тамомила йўқ бўлиб кетмади. Аксинча, мустамлакачилик шароитига ўлар миллий давлатчиликни тиклаш, миллат тараққиёти ва истиқболи учун кураш байроғи сифатида яна илгари сурила бошлади.

Бу интилишлар XIX асрда маърифатпарварлик ғоялари билан чиққан Аҳмад Донишнинг илгор қарашларида, XX аср бошида юзага келган жаҳидчилик ҳаракатининг тараққийпарвар намоёндалари - Бехбудий, Фитрат, Қулпон, Мунаввар Қори, Абдулла Авлоний ижоди ва фаолиятида яна ҳам кучайди. Жаҳидлар Туркистондаги халқларни бирлаштириш ва бутун ўлканинг миллий мустақиллиги учун кураш ғоясини илгари сурдилар. Туркистонда босқинчи қизил армия ва совет тузимига қарши қўтарилган истиқлолчилик ҳаракатининг мафқурачилари ҳам айнан жаҳидлар бўлдилар. Бироқ, мустақил совет тузumi бу ғояларга қарши ғайриинсоний мафқурани илгари суриб, халқ манфаатларини инкор этди. Бу утопик ҳаёлик ғоялар реал ҳаёт талабларига жавоб бермас, халқнинг маънавий турмуш тарзига, жамият тараққиёти қонунларига мутлақо зид эди. Ўлар миллий истиқлолни тан олмас, миллий қадриятларни топтар, диний эътиқодга қарши кураш асосига қурилган эди. Лекин, мустақил ўларни халққа тан олдириш учун жон-жаҳд билан курашди. Бу сиёсат аёвсиз курашлар, таъқиб, тазйиқ ва зўравонликлардан иборат бўлиб, ўша йиллардаги машъум қатағонлар бу курашнинг фожеали ифодаси эди.

Бу тузум ўлкамизда зўрлик билан ўрнатилгач, халқимиз унинг сиёсати ва мафқурасига қарши кураш олиб борди. Бу кураш шайқатсизлик билан бостирилгач эса, яширин тарзда давом этди. Ва низо, 1937 йилдаги оммавий қатағон бу тузум ва унинг мафқурасига, ғояларига қарши чиққан, умуммиллий манфаатларни ҳимоя қилган, ҳар қандай “ўзгача фикрлайдиган” кишини “халқ душмани” деб эълон қилди. Баъзи миллий ғояларни илгари суриб, халқимиз манфаатларини ҳимоя қилганликлари учун бундайларни йўқ қилиб юборди.

Шундан кейингина, зўравонлик билан ўрнатилган бу ғоялар жамиятнинг яқка-юягона ва ҳукмрон мафқурасига айланди. Бутун оммавий ахборот воситалари - радио, матбуот, телевидение, маданият, санъат, адабиёт, ижтимоий фанлар шу мафқурани тарғиб қилиш ва синдиришга хизмат қилди, давлат ташкилотлари унинг ҳукмронлигини куч ва зўрлик билан таъминлаб турдилар. Лекин бу ғоялар барибир халқ қалбидан чуқур жой оломади, жамиятнинг ўз мафқурасига айланмади, халқимизнинг миллий ғоя ва асрий қадриятларини йўқ қила олмади. Халқимиз ҳаётида чуқур илдиз отган, унинг азалий орзуси бўлган миллий ғоялар 80-йиллар охирида давлатимиз раҳбари Қаримов И.А. томонидан изчил ва жасорат билан яна қўн тартибига қўйилди ва Ватанимиз озодлиги ҳамда мустақилликни қўлга киритишда муҳим омил бўлди. Ўлар мамлакатимизда мислсиз ўзгаришларни амалга ошириш, халқимиз ҳаёти ва тараққиётини белгилаб олишда умуминсоний қадриятлар устиворлигига асосланган озод ва обод Ватан фаровон ҳаёт қуриш каби олий мақсадларимиз ифодаси бўлиб келмоқда.

2. Жамият ривожини ва бунёдкор ғоялари. Бунёдкор ғоялари юртни обод, халқ ҳаётини фаровон қилишдек олижаноб мақсадлар билан ажралиб туради. Ўлар инсоният цивилизациясига эришган даврлардан буён жамият ҳаётининг энг эзгу ғоялари сифатида яшаб келмоқда. Президент Қаримов И.А.нинг “Ўзбек томи маънода бунёдкордир”, деган сўзларида ҳам ана шу боқий ғояларнинг маъно-мазмунини ўз ифодасини топган. Бундай бунёдкорлик халқимизга ота-боболаримиздан меросдир.

Инсоният тарихидаодамлар онгига ва шуурига адолат, ҳақиқат, эзгулик, меҳнатсеварлик каби юксак ғоялар уруғини сепган зот, пайғамбар зардушт яратган “Авесто” китобида қуйидаги сатрлар мавжуд: “Эзгу фикр, эзгу сўз ва эзгу ишлар билан эзгу фикр, эзгу сўз ва эзгу ишни алқайман. Ўзимни бору эзгу фикрга эзгу сўзлар (айтиш)га, эзгу ишлар амалига бахшида қиламан, барча ёмон фикрлардан, ёмон сўзга ёмон ишлардан юз ўгираман”.

Буюк юксак ғоялар бундан 2700 йил муқаддам яшаб ўтган ватандошимиз Зардуштнинг ўлмас мафкураси эди.

Инсоният доимо яхшиликни ёқлаб, ёмонликка қарши курашади, яратувчанлик ва бунёдкорлик унга хос бўлган буюк фазилатдир. Шарқ халқларининг буюк ижодкорлиги, бунёдкорлиги ва қадриятлари турли даврлар таъсирида ғарбга, хусусан, антик Юнон-Рим маданиятига ҳам кучлик таъсир кўрсатди. Ана шундай таъсир остида Юнон-Рим маданияти, илм-фани, фалсафий тафаккур дунёси шу қадар юксалдики, ўша даврда яратилган шох асарлар ва уларнинг муаллифлари мероси ҳануз башариятнинг эзгу ишларига хизмат қилиб келмоқда, Шу маънода, комил ишноч билан айтиш мумкинки, инсониятнинг ҳақақий уму-башарий маданияти ғарб цивилизацияси ва Шарқ маънавиятининг қўшилиши асосида яратилган.

Масалан, А.Македонскийнинг устози, ўзининг бу жаҳонгир шогирди Осиёни маҳв этгач, унга юборилган “Авесто” китобини чуқур ўрганган қадимги Юнон файласуфи вакомусий олими Арасту (Аристотель, мил.ав. 384-322 йй.) ўз ғоявий қарашларида устози Афлотун (Платон мил.ав. 427-348 йй.) ғояларни бойитди ва унга муҳим ўзгаришлар киритди. У жамиятда бўлиб ўтаётган барча воқеликлар табиатга хос деб билади. Бу билан жаиятни тубдан ўзгартириш ғояларига қарши чиқади ва жамият ривожини табиий жараёнлар тарзида кечиши керак, деб ҳисоблайди.

Афлотун эса ғоялар умумий тушунчалар сифатида одам ақлига боғлиқ эмас, балки у илоҳий тушунчалар деб изоҳлаган эди. Унинг асосий ғояси-эзгулик ёки ягоналик эди. Бунда олий ғоя кўпинча худога тенглаштирилади. Бу файласуфнинг устози бўлган Сукрот (Сократ, мил.ав. 470-399 йй.) эса баҳс орқали, яъни муайян масалаларни ўртага қўйиш ва уларга жавоб топиш йўли билан ҳақиқатни аниқлаш мумкин, деб билган. У эзгулик-билим ва донишмандликдир, яхшилик моҳиятини тўғри англаган инсонгина яхшилик қилади деб тушунтиради. Сукрот адолатга хилоф бўлган давлат бошқарувининг ҳамма шакллари танқид қилади, фақатгина адолатли, демократик давлат бошқарувини ёқлаб чиқади.

Шарқда, яъни Турон заминида эса жамият ривожини ва бунёдкорлик ғоялари хусусида Абу Нсар Фаробий, Ибн Сино, Алишер Навоий қарашлари ўзига хос ўрин тутди. “Ал-муаллим ас-Соний” (“Иккинчи муаллим”), Шарқ Аристотели деб ном олган Абу Наср Фаробий (873-99 йй.) ўзининг “Фозил одамлар шахри”, “Фуқаролик сиёсати”, “Бахт саодатига эришув ҳақида” каби асарларида олижаноб жамият, адолат тузуми ҳақидаги ўз фикр-мулоҳазаларини баён қилиб, ўз даври учун изчил таълимот яратди. У ҳар томонлама етук, барча аҳолини бахт саодатга, илм-маърифатга олиб боровчи идеал жамоа ҳақидаги ғояларни илгари сурди.

Ўз даврининг буюк мутафаккирлари Абу Райхон Беруний ва Абу Али Ибн Синонинг бу борадаги қарашлари ҳам ўзига хосдир. Улар ҳар бир нарсани кузатиш ва тажриба асосида ўрганишга, кейин хулоса чиқаришга интиланлар, барча бунёдкорлик инсоннинг меҳнатига боғлиқлигини таъкидланганлар. Буюк ўзбек шоири, мутафаккири ва давлат арбоби Алишер Навоий эса ўз асарлари билан жамият тараққиётининг замонасига хос фазилатларини ёритишга ҳаракат қилган. У шеърлари ва достонларида разолатга, беқарорликка, урушу жанжалларга, маърифатсизликка қарши кураш ғояларини улуғлайди. Инсонларни меҳнатга, яратувчанликка, адолатга чақиради. Унинг орзулари “Фарқод ва ширин”, “Садди Искандарий” каби достонларида ўз ифодасини топган. Шоирнинг бевосита ўзи ҳам қатор бунёдкорлик ишларига бош-қош бўлган.

Хитой ва ҳинд мутафаккирларининг жамият ривожини ҳақидаги қарашлари ва бунёдкорлик ғоялари ҳам Осиёнинг “шарқона” маънавиятида ўзига хос ўрин тутди. Жумладан, буюк Хитой мутафаккири Конфуций (мил.ав. 551-479 йй.) ғоялари ҳанузгача Хитой халқи мафкурасида етакчилик қилиб келмоқда. Бу ғоянинг асоси жамавқе орқали миятнинг ҳар қандай ижтимоий ларзалардан асраб қолиш ва инсонлар манфаатини юқори қўйишга қаратилган. Алломанинг мақсади халқни мавжуд тартиб қоидаларини ҳурмат қилиш руҳида тарбиялаш бўлган. Бу ғояга кўра, инсонлар жамиятнинг табиий тараққиётига қарши чиқмаслиги, яъни инқилобий йўлни танламаслиги керак. Конфуций инсоният ҳақида фикр

юритар экан, одамлар ижтимоий келиб чиқиши ёки жамияттаги эмас, балки одамийлик, адолатпарварлик, ҳақгўйлик, самимият, фарзандлик иззат-хурмати каби юксак маънавий ғазилатларга эришиш туфайли камолатга етишуви мумкин деб, ҳисоблайди. Бундай “шарқона демократия”нинг тамойилларини ўзда акс эттирган ғоялар бутун-бутун давлатларнинг узок йиллар давомида барқарор яшаб қолишига сабаб бўлгани, Шарқ халқларининг тарихий, ижтимоий, сиёсий тараққиётига ўз ижобий таъсири кўрсатгани шубҳасиз.

Ҳинд халқининг буюк фарзанди Маҳатма Ганди (1869-1948) ўз маънавияти, ғоялари ва илғор қарашлари билан XX асрнинг буюк шахсларидан бирига айланган. У мустамлакачиларга қарши курашнинг тимсоли эди. У ҳиндалар билан мусулмонларнинг ўзаро дўстлигини мустаҳкамлашга интилди. Унга халқ “Маҳатма”-“Буюк қалб” деб ном бергани ҳам шундан бўлса, ажаб эмас. Р.Тагор фикрига кўра: “Ганди муваффақиятининг сири унинг жўшқин маънави йқучида ва беҳат даражада ўз манфаатларидан воз кечишидадир. У ўзининг лойиҳимматлиги билан ноёбдир. Ганди ҳаётининг ўзи фидоийлик тимсолидир”.

Қўҳна Турон ўз бошидан кечирган буюк тарихий воқеалар ичида Амир Темурнинг бунёдкорлик ғоялари ва амалий фаолияти катта аҳамиятга эга. У гарчи фотиҳлар қаторидан ўрин олиб, беҳисоб жангу-жадалларни бошидан кечирган бўлса-да, асосий мақсади бунёдкорлик ва яратувчанлик бўлган. Жумладан, “Темур тузуклари”да: “Агар фуқародан бирининг уйи-иморати бузилиб, тузатишга қурби етмаса, керакли ускуналарни етказиб бериб, унга ёрдам берилсин”, деб кўрсатма беради. Шу ўринда, юртбошимизнинг Амир Темур ўз давлатини ақл-заковати ва ҳуқуқий асос билан идор этган, десак, адолатдан бўлади, деган фикрларни ниҳоятда ўринлидир. Зеро, Соҳибқироннинг Мавороуннахр, Хуросон ва бошқа жойларда бунёд этган иншоотлар, унинг ўзи ва темурийлар сулоласи давридаги маданият, фан, адабиёт соҳасидаги ютуқлар бунга мисол бўла олади.

Миллий давлатчилик ғояси ва унинг халқлар тараққиётига ижобий таъсирини мустақил Ўзбекистон мисолида ҳам яққол кўриш мумкин. Ўзбекистоннинг халқаро ҳамкорлик, минтакавий тинчлик, миллатларо тотувлик борасида олиб бораётган сиёсати барқарорлик ҳукм суришига асос бўлиб хизмат қилмоқда.

Цивилизациялар тарихида ёвуз ғоя ва тажовузкор мафкуралар. Жаҳон тарихини умумлашган тарзда бир пиллапоя кўринишида тасаввур қилсак, унинг ҳар бир зинасини инсоният олдида янги имкониятлар ва истиқболлар эшигини очиб берувчи тараққиёт босқичи дейиши мумкин. Бу тарихи мазмунини эса кўп жиҳатдан турли ижтимоий табақалар, сиёсий оқимлар, халқлар ва миллатлар, алоҳида давлатлар ва ижтимоий тузумларнинг хилма-хил мақсад ва манфаатларини ўзида акс эттирувчи ғоялар ва мафкураларнинг амалиётига белгиланади. Тарихий жараён табиатидан келиб чиқадиган мазкур хусусиятнинг диалектикаси инсоният учун домий бўлган, эзгулик ва ёвузлик ўртасидаги абадий кураш деб аталмиш муҳтасар таърифда ўз аксини топган. Эзгулик тараққиётга интилувчи кучларни инсонпарварлик ва юксак ахлоқ фалсафасини, ижтимоий адолат принциплари ёки “Авесто”да баён қилинган эзгу фикр, эзгу сўу ва эзгу ишнинг негизини ташкил этадиган қадриятларни ўзида мужассам этади. “Ёвузлик” эса тарихий реакция тараққиёт ғилжирагини орқага буриш қора кучлар фаолияти ва ҳукмронлигини ифодалайди. Инсониятнинг жумладан, Ўзбекистоннинг неча юз йиллик солномасида ҳам турли босқинчиликлар оқибатида зулм, зўрлик, кулфат уруғларини сочиш ва қон тўкилишига сабаб бўлган бузғунчи ғоялар ва мафкураларнинг фалокатли таъсири билан боғлиқ қайғули саҳифалар кўп. Бу ғоялар ўзларида сиёсий босқинчилик ва мустабидлик интилишларини гоҳ яширин, гоҳ ошкора ифодалаган ҳолда диний, миллий, синфий шиорларни байроқ қилиб, майдонга чиққанини кўрамиз. Лекин моҳият ҳамиша ўзгармай қолаверган, яъни улар миллатлар ва халқларнинг турмуш тарзи, мданияти, анъана ва урф-одатларини куч билан ўзгартиришга, кенг халқ оммасини бошқаларнинг сиёсий иродсига бўйсундириш ва мафкуравий асоратга солишга ўзаро адоватга асосланган. Ижтимоий тартибларни қарор топтиришга, миллатга ёт мафкуравий тасаввурларни тикиштиришга қаратилган. Бузғунчи ғоялар ва мафкураларнинг амалга оширилиши миллатлар ва халқлар азалий маданиятининг емирилишга, давлат ва жамият ҳаётида салбий ходисаларни кучайишига сабаб бўлган. Кўплаб халқларнинг ўз йўлини ўзи танлаш ҳуқуқидан маҳрумэтган.

ғоялар ҳукмронлигининг тамал тоши айнан қадимий цивилизациялар даврида қўйилган эди. Унга биноан, одатлар ва таомилларга эмас, балки ғоялар ёки бирор мақсадга бўйсундирган, муайян тилдаги инсон хулқ атворини шакллантириш мумкин эди. Лекин шу билан бир вақтда қадимданоқ кишилар онгини найранг ва алдовлар воситасида, ёлғон идеаллар билан захарлаш имконияти ҳам пайдо бўлди.

Қадимий цивилизацияларда ижобий ғоя ва қадриятлар билан бирга, салбий характердаги мафкураларнинг ҳам униб чиқиши учун замин бўладиган тасавур тушунчалар мафдонга кела бошлаган эди. Масалан, қадимий Римда бунда қадриятлар тизими, бир қарашда умуминсоний қадриятлар жумласидан бўлган, ватанпарварлик тушунчасини белгилар эди. Аммо, бу тушунча Рим халқини Худо томонидан алоҳида танлангани, тақдирнинг ўзи томонидан зафарли истилолар ва Рим салтанати ҳудудидни кенгайтириш учун сафарбар қилинган тўғрисидаги сохта тасаввурларга асосланган эди. Бундай мафкуравий асослар империячилик тафаккур тарзининг шаклланишига сабаб бўлди. Бошқа ҳудудларни босиб олишга рағбатлантирувчи ушбу ғоя кейинчалик дунёқарашлар тизимида бир халқнинг бошқа халқ томонидан мустамлакачилик асоратига солинишини нафақат ахлоқий жиҳатдан оқлайдиган, балки уни қахрамонлик даражасига кўтардиган буюк давлатчилик мафкурасининг ривожланишига омил бўлди.

Ўрта асрларга ўтириши билан, асосан Европада дин ва черковнинг роли мисли қўрилмаган даражада ўсди. Бу даврда Худога оташин ва жазавали ишноч ҳукмронлик қилди ва бу эътиқод инсон ҳаётининг барча томонларини, туғулишдан ўлишгача бўлган ҳар бир қадамини белгилаб берди. Ушбу даврда дин мустабид мафкура шакли сифатида майдонга чиқди.

Бу бир томондан, ўз диний уюшмаси ичидаги даҳлига ёки “муртад” га чиқарилган шахсларнинг турли баҳоналар билан оммавий равишда қирғин қилинишида, иккинчи томондан эса, диний ва ҳудудий истилоларни мақсад қилиб олган хунрезлик урушларида ўзининг аянчли ифодасини топди. Европанинг христиан дунёси томонидан мусулмонларга қарши амалга оширилган салб юришларини бу урушларга мисол қилиб келтириш мумкин.

Ўрта асрлар диний экстремизм, ўз навбатида, жавоб реакцияси тарзида антогонизмга асосланган турли ғоялар ҳамда атеизмнинг кучайишига сабаб бўлди. Вақт ўтиши билан алоҳида сиёсий кучлар бундай ғоялар ва Худога мурасизликка асосланган атеизмдан ҳам ўзларининг мафкуравий мақсадлари йўлида фойдаландилар. ғоялар ва мустабид мафкуралар тарихида фойдаланган собиқ коммунистик таълимот алоҳида ўрин тутди. У ташқи жиҳатдан адолат идеалини ўзида мужассам этган олижаноб инилишларни асос қилиб олгандек кўринсада, охир оқибатда мустабид жамиятни шакллаантириш мафкурасига айланди. Большевизм билан бир қаторда, XX асрнинг бошида мустабид ғоя ва мафкуранинг бошқа шакли фашизм “итал.фашио-оқим” пайдо бўлди. Собиқ социалист Б.Муссалиний италияда фашистлар ҳаракатининг асосчиси бўлди. Германияда миллий социалистик партия тузган А.Гитлер эса фашизмнинг маънавий отасига айланди. Фашизм иккинчи жаҳон уруши олвини ёқди, 50 млн.дан ортиқ кишининг қирилиб кетишига сабаб бўлди. Бизнинг мамлакат ҳам мотам либосига ўралди. Иккинчи жаҳон уруши жабҳаларида курашган жангчилардан 263005 нафат ҳалок бўлди, 132670 кикши дом дараксиз кетди, 60452 киши ногирон бўлди.

Большевизм ва фашизм мафкуралари ўртасида қўплаб ўхшаш жиҳатлар мавжуд. Айни пайтда жиддий тафовутлар ҳам кўзга ташланади. Асосий фарқлардан бири бу миллат омилини турлича баҳоланишидир. Агар коммунистик таъминот, халқларнинг миллий этник ўзига хосликларининг йўқотиш, “пролетар байналминаллиги” шиори билан майдонга чиққан бўлса, фашизм бир ҳукмрон миллатнинг “ирқий этник софлиги”ни мутлақлаштиришни тарғиб-ташриқ этади. У ирқчиликнинг ҳомийси ҳисобланади.

Россизм сўзи “Расса” (ирқ) атамасидан келиб чиққан. Бу атама XVII асрдан бошлаб Европада “Инсоният насли”ни турли ирқий гуруҳлар, жамладан, “оқ”, “қора” ва “сарик” ирққа ажратиш учун қўллана бошлади. Ирқчилик таълимоти “оқ танли” ларнинг афзаллиги, уларнинг азалдан “олий ирқ” этиб танлангани, бошқа ирқларнинг эса “оқ” ларга қараганда номукамал яратилганлиги ва ҳамиша тараққиётнинг қуйи поғоналарида туришини “асос-

лаб” беради. Унинг асосий ғояси ўзининг “илоҳий табиатига” кўра “оқ” ирқларни “қуйи” ирқлар устидан ҳукмрон қилишга даъват этишга қаратилган эди. Ирқчилик миллий мансублиги ва терисининг рангига кўра ажралиб турувчи кишиларга тазйиқ ўтказиш, уларни ҳақоратлаш, уруш ва ўлдириш каби ҳаракат ходисаларида яққол намоён бўлди. Ижтимоий ҳукмронликшаклларида бирининг мафкураси бўлар экан, у буюк давлатчилик, ашаддий шовинизм, “танланган” халқларнинг миллий афзаллиги ғоялари билан чамбар-час боғланиб кетди.

Ирқчилик - кўп қиёфали. Масалан, ўзини олий ирқ ҳисоблаган инглиз, испан, француз босқинчилари ўрта асрлар ва айниқса, XVIII-XIX асрларда Америка, Австралия, Африка ва Осиёда ерли халқларни кўплаб кириб ташладилар. Жанубий Африка республикаси томонидан XX асрда узоқ йиллар мобайнида ўтказиб келинган ирқий айирмачилик сиёсати-шафқатсиз ирқий таҳқирлаш ва камситишда ўз ифодасини топди. 1865 йилда АҚШда тузулган “Ку-кулукс-клан” террористик ташкилоти ҳам ўзининг ошқора ирқчилик йўналишидаги фаолияти билан ажралиб туради. Негрларнинг фуқаролик ҳуқуқлариги қарши кураш ва уларни мамлакатдан чиқариб юбориш унинг асосий ғояси ҳисобланади.

Яна бир ёзув ғоя-терроризм бугунги кунда ҳам инсониятга катта таҳдид солмоқда. Жамиятга доимий қўрқув, фитна-ғаламислик муҳитини вужудга келтириш, зўравонлик йўли билан жамият барқарорлигини бузиш, гуноҳсиз кишилар, жумладан, болаларнинг ҳалок бўлишига сиёсий мақсаддаги ўлдириш ва портлашлар бу мудҳиш ғоясининг асл моҳиятини ташкил этади.

Сиёсий терроризм XIX асрдаёқ вужудга келган эди. Лекин у XX юз йилликда кенг кулоч ёзди. ғарбий германиядаги “қизил армия” ва Италиядаги “қизил бригада” гуруҳлари, Испаниядаги басклар ташкилоти, Ольстердаги “Инқилобий-ҳалоскорлик армияси”, Перудаги “Порлоқ ҳаёт” каби бирлашмалар замонавий сиёсий террористларнинг биринчи авлоди эди. Кейинги йилларда дунёнинг ўнлаб мамлакатларида, жумладан, бизнинг ёш давлатимиз чегарасига яқин давлатлар ҳудудларида ҳам терроризм ўчоқлари пайдо бўлди. Улар мустақил Ўзбекистонга қарши куч йиғмоқда. Чунончи, Тошкентда 1999 йилда юз берган февраль воқеалари, 2000 йилёз ойларида Сурхондарёга Афғонистондан ўтган террористик гуруҳлар ҳуружи бузғунчи сиёсий кучларнинг халқимиз демократик тараққиёт йўлидан қайтаришга бўлган уринишлари тўх тамаганидан гувоҳлик беради.

Ғоя ва мафкураларни мутлақлаштиришнинг салбий оқибатлари. Тарихдан маълум бўлган реал мустабидтузумларни қиёсий таҳлил этиш улар амал қилган мафкураларнинг қуйидаги умумий хусусиятларини ҳамда бу ғояларни амалга ошириш билан боғлиқ қатор салбий оқибатларни аниқлаш имконини беради.

Аввало, мустабидчилик мафкуралари ўз давлатларида ижтимоий ва шахснинг ҳаётнинг барча соҳаларини тўлиқ қамраб олишга, ягона дунёқараш тизими ҳукмронлигини ўрнатишга интиладилар. Бу мафкуралар буюк ва ёрқин ўтмишни инкор этадилар. Улар жамиятни инқилобий йўл билан ёппасига қайта тузиш зарур ва уни амалга ошириш мумкин, деб ҳисоблайдилар, ўзларигача бўлган қадриятларнинг барчасини ё худ кўпчилигини бекор қилиб, уларни фақат ўз тамойиллари билан алмаштирмоқчи бўладилар.

Масалан, биринчи қарашда, узоқ ўтмишга қайтишга чақирувчи ислом фундаментализм гўёки будан мустаснодек туюлади. Бироқ, аслида бунда ҳам ўша андоза сақланиб қолади. Яъни Ислам фундаментализм тарих ғилдирагини ўрта аср жаҳолати даврига қайтариш ниқоби остида, “ижтимоий казарма” типдаги бирхиллаштирилган мустабид “келажак”нинг ўзига хос андозасини таклиф этадики, унда инсон фуқаролик ҳуқуқларидан тўлиқ маҳрум қилинади, ҳақиқатда диний террорга дучор этилади. Биз юқорида бундай ғоянинг қандай аянчи оқибатга олиб келишини Ўрта Европасидаги инквизация мисолида кўриб ўтдик.

Мустабидчилик мафкуралари “янги жамият” ва “янги инсон”ни вужудга келтириш-ни ўз мақсади деб эълон қилади, бунда шахс манфаатлари ва айниқса, шахс эркинлиги тор ҳукмрон табақа, мустабид тузумнинг манфаатларига бўйсундирилади. Бундай ижтимоий тузум “демократиянинг олий шакли”, халқ ҳокимияти шакли, деб эълон қилинади. Лекин

бунда демократия халқ иродасининг амалга оширилишини деб эмас, балки хатто халқ ирода-сига қаршиборишгати келган тақдирда ҳам зўравонлик воситалари билан халқ “фаровон-лиги”ни амалга ошириш деб тушунилади. “Мустабидчилик мафкураси” ўзини ҳуқиқатнинг гавдаланишини ва фаровонликнинг намоён бўлиши деб ҳисоб-лангани учун ҳам ҳар қандай фикр, ҳар қандай бошқача мулоҳазага бартараф этиши лозим бўлган ёвузлик (атайлаб қилинган ёки аталаб қилинмаган) деб қаралади. “Мустабидчилик мафкураси” гў ёки танқиддан ҳоли, қандайдир ихоталанган ишонч объектига айланади. Бошқача айтганда, бундай мафкура эркинлик, инсоний ҳақиқат устидан ўз зўрлиги ва ҳукмронлигини ўрнатади.

Сиёсий муҳитда бунга ҳокимиятни монополиялаштириш мувофиқ келади. Ҳокимият битта партия (ёки сиёсий ҳаракат) нинг қўлида тўпланади. Ҳукмрон партиянинг давлат аппара-тига ўсиб чиқиш содир бўлади. Шу билан бирга, жамиятнинг давлатлашуви, яъни давлат-дан мустақил бўлган ижтимоий ҳаётнинг йўқотилиши (ёки ниҳоятда камайтирилиши), фуқаролик жамиятининг йўқотилиши (хусусан, ҳукмрон партияга бўйсунмаган барча бошқа партия ва жамоат ташкилотларининг таъқиқланиши)да ўз ифдосани топади. Ҳуқуқнинг қонуннинг роли камситилади: ҳокимият қонун билан чекланмайдиган ва қонунга бўйсунмайдиган ваколатга эга бўлади, давлат ҳуқуқий давлат бўлмай қолади, у иқтисодиёт сҳасини ҳам танҳо назорат қилади, иқтисодиётга марказлашган раҳбарликни қарор топти-ради (бу гўё энг оқилона ва самарали раҳбарлик бўлармиш).

Ахборот монополияси ҳам сиёсий ва иқтисодий ҳокимиятни мутлоқлаштириш би-лан чамбарчас боғлиқдир: “мустабид тузум”да барча ахборот воситалари, жамиятда муомала бўлиб турган ахборотнинг мазмуна ҳам аппаратнинг қаттиқ назоратига олинади. Зўравонлик ишлатмасдан туриб бутун монополиялар тизимини сақлаш ва мустаҳкамлаш мумкин бўлмайди. Шунинг учун ҳам давлат терроризми, террорни ички сиёсатни амалга ошириш воситаси сифатида қўллаш “мустабидчилик тузумлари” учун хосдир.

Мустабид давлатларнинг ўзига хос бошқа характери хусусияти жамиятнинг хар-бийлаштирилиши, “ҳарбий лагер” ёки “қамал қилинган қалъа” дан иборат ғоявий-психологик вазиятни вужудга келтиришдан иборатдир. Бунда мамлакат ичида ҳарбий фана-тизм вазияти авж олдиригина қолмасдан, шу билан бирга, агрессив ташқи сиёсат ҳам амалга оширилади. Бу сиёсат ҳарбий-худудий ва мафкуравий босқинчилик қилишга, ўзининг муста-бидчилик тартибларини кенг микёсда қарор топтиришга қаратилади.

Лекин тарих ҳақиқати шундай иборатки, мустабидчилик мафкураларининг турли андозалари ва уларнинг лойиҳалари асосида яратилган демократияга қарши тузумларнинг пировард натижада ҳалокатга учраши муқаррардир.

Бироқ, ғоявий кураш тобора янги-янги қиёфага кирмоқда. Президентимиз И.А.Каримов ҳаққоний равишда таъкидлаганидек: “Кўп синовлар, азобу укубатлар, хатолар, фожеалар, қатоғонлар бошдан кечирган, асримиз поёнига етаётган, инсоният янги аср бўсағасида турган бугунги кунда турли хил эски ва янги мафкураларнинг ўзаро кураши ҳар қачонгидан ҳам кўра шиддатли тус олмоқда. Ранг-баранг, баъзан бир-бирига зид дунёқарашлар, сиёсий, миллий, диний оқимлар, мазҳаб ва секталар ўртасидаги фикр та-лашувлари гоҳо баҳс-мунозара доирасидан чиқиб, қон тўкнашувлар, оммавий қирғинларга сабаб бўлмоқда одамлар бошига беҳисоб қайғу-кулфатлар солмоқда”.

Ана шу сабабдан ҳам мустақил Ўзбекистонҳозирги даврда миллат, жамият, давлат-нинг бирлаштирувчи байроғи бўлган миллий ғоя ва мафкурани шакллантириш юзасидан фа-оллик билан иш олиб борилмоқда.

Бу мафкура мустақиллик йилларида эришилган ғалабаларни, энг катта ютуғимиз бўлган истиқлолигимизни, Она Ватанимизни, фарзандларимизнинг бахтли келажагини фидо-ийлик билан ҳимоя қилиш, доимо хуёр ва сергак бўлишга ёрдам беради. Зеро, Ўзбекистон бизнинг умумий уйимиз-уни асраш ва ҳар биримизнинг вазифамиздир. Шу маънода миллий истиқлол ғояси ҳар биримизнинг қалбимизга сингадиган, умумий ғоямиз, онгмиз, дунёқарашимизнинг таркибий қисмидир.

ТАЯНЧ ТУШУНЧАЛАР

Ижтимоий тараққиёт, ғоялар тарихи, бунёдкор ғоялар, ёвуз ғоялар, вайронкор ғоялар, мафкурани мутлақлаштириш.

ТАКРОРЛАШ УЧУН САВОЛЛАР

Ижтимоий тараққиётда ғоялар қандай ўрин тутди?

“Бунёдкор ғоялар” тушунчаси тавсифи.

Вайронкор ва бузғунчи ғояларга мисоллар келтиринг.

ғояга қарши - ғоя, жаҳолатга қарши маърифат тамойилининг тарихда намоён бўлиши.

АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т.: “Ўзбекистон”, 2003й.
2. Каримов И.А. “Ўзбекистон ХХІ аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари”. Т.: “Ўзбекистон”, 1997 йил.
3. Каримов И.А. Жамиятимиз мафкураси халқни-халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин ғ “Тафаккур журнали”, 1998, 2-сон.
4. Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ. Т., “Шарқ”, 1998, 326
5. Каримов И.А. Ўзбекистон ХХІ асрга интилоқда. Т., “Ўзбекистон”, 2000.
6. Каримов И.А. Миллий истиқлол мафкураси-халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир.- “Фидокор” газетаси, 2000 йил, 8 июн.
7. Каримов И.А.. Биз танлаган йўл-демократик тараққиёт ва маърифий ҳамкорлик йўли. Т.11.- Т.: “Ўзбекистон”, 2003йил.
8. Каримов И.А.. Ватанимизнинг тинчлиги ва хавфсизлиги ва ўз куч-қудратимизга, халқимизнинг ҳамжихатлиги ва букилмас иродасига боғлиқ.-Т.: “Ўзбекистон”, 2004йил.
9. Каримов И.А.. Эл-юртга ҳалол, виждонан хизмат қилиш-ҳар бир раҳбарнинг муқаддас бурчи. Андижон вилояти халқ депутатлари Кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида сўзланган нутқ. «Ишонч», 2004 йил 26 май.
10. Каримов И.А.. Қонун ва адолат устуворлиги фаолиятимиз мезони бўлсин. Сурхондарё вилояти халқ депутатлари Кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида сўзланган нутқ. «Ишонч», 2004 йил 2 июнь.
11. Афлотун. Қонунлар.-Т.: «Янги аср авлоди», 2002.
12. Абдулла Авлоний. “Туркий Гулистон ёхуд ахлоқ”. Т.: “Шарқ”, 1994й
13. Темур тузуклари. Т., ғ. ғуломов номидagi нашриёт матбаа бирлашмаси, 1991, 1126-346
14. Фаробий Абу Наср. “Фозил одамлар шахри”. Т.: ғофур ғулом, 1993й.
15. Азизхўжаев А.А. Мустақиллик: курашлар, изтироблар, қувончлар. Т.: «Шарқ», «Академик», 2001.
16. Азизхўжаев А.А. Чин ўзбек иши. Т.: «Академик», 2003.
17. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар.-Т.: «Янги аср авлоди», 2002.

4-мавзу: Бугунги дунёнинг мафкуравий манзараси ва глобаллашув жараёнлари

Режа:

1. Бугунги дунёнинг мафкуравий манзараси.
2. Мафкуравий жараёнларнинг глобаллашуви.
3. Глобаллашувнинг ижобий натижалари, замонавий илм-фан ютуқлари ва уларнинг одамлар тасаввурини кескин ўзгартирилиши.
4. Глобаллашувнинг салбий оқибатлари ва уларга қарши кураш масалалари.

Бугунги дунёнинг мафкуравий манзараси. *Хозирги давр-дунёда ғоявий қарама-қаршилиқлар мураккаб тус олган, мафкура полигонлари ядро полигонларидан ҳам кучлироқ бўлиб бораётган даврдир.*

Дунёнинг ҳудудий жиҳатдан турли минтақа ва қитъаларга бўлинишини география дарсла-

ридан яхши биламиз. Жаҳоннинг сиёсий харитасига қараб ва мавжуд давлатларнинг чегараларини ҳисобга олган ҳолда ҳам Ер юзининг ҳудудий бўлинишини бемалол тасаввур қила оламиз.

Инсоният XXI аср охирига келиб бир қатор чегара билмайдиган муаммоларга дуч келди. Уруш ва тинчлик, экологик фалокатлар, маънавий қашшоқлик, наркобизнес, терроризм каби муаммолар ана шулар жумласидандир. Шу билан бирга дунёда глобаллашув, ахборот оқимининг тезлашуви ва интенсивлашуви, универсал технологиялар билан боғлиқ умумбаший жараёнлар ҳам бормоқда. Бутун Ер юзи одамзот учун ягона макон эканлиги аниқ. Бунга шак-шубҳа йўқ, албатта. Аммо тарихда мавжуд чегараларни ўзгартириш, муайян ҳудудларни босиб олиш учун сон-саноксиз урушлар бўлгани маълум. Бу жараёнда эса уруш куроллари мунтазам такомиллашиб борганини биламиз. Мазкур урушлар то XX асргача асосан кўпроқ бир давлат ичида, икки давлат ўртасида ёки нари борганда бир минтақа доирасида бўлиши мумкин эди. Тўғри, айтайлик, Александр Македонский, Чингизхоннинг улкан давлат барпо этиш учун ёки ўрта асрлардан бошлаб европалик истилочиларнинг бошқа қитъаларни забт этиш олиб борган урушлари кўлами жиҳатидан ажралиб туради. Аммо бундай ҳолатлар истисно ҳодисалар сифатида баҳоланмоғи керакка ўхшайди. XX асрда рўй берган иккита жаҳон урушида ўнлаб давлатлар, бир неча қитъа мамлакатлари иштирок этганлигини эсласак бундай ҳулоса муайян даражада ўринли эканлигига ишонч ҳосил қилиш мумкин. Уруш куроллари такомиллашиб бораверди. Бугунги кунда улар бошқа ҳудудни босиб олиш уёқда турсин, балки бутун Ер сайёрасидаги ҳаётни бир неча марта йўқ қилиб ташлашга етади.

Шу билан бирга, ҳозирги вақтда мафкуравий воситалар орқали ўз таъсир доирасини кенгайтиришга интилаётган сиёсий кучлар ва ҳаракатлар ҳам йўқ эмас. Тажовузор миллатчилик ва шовинизм, неофашизм ва коммунизм, ирқчилик ва диний экстремизм мафкуралари шулар жумласидандир.

Натижада дунёда инсон қалби ва онгини эгаллаш учун кураш тобора кучайиб бормоқда. Бу ҳол бугунги кунда дунёнинг мафкуравий манзарасини белгилаб бормоқда.

Кишилиқ жамияти тарихи инсонда олижаноб фазилатларнинг шаклланиши ва ривожланишига ҳам, айна пайтда ғайриинсонийликнинг хилма-хил кўринишлари илдиз отиб ўзининг мудҳиш қиёфасини намоён қилишига ҳам кўп бор гувоҳ бўлган. Афсуски, инсониятнинг бутун тарихи давомида бундай иллатлар унга ҳамроҳлик қилиб келди, турли даврларда янги шакл - шамоийл, хусусият касб этди. Бугунги кунда уларнинг энг ёвузлари Ер юзидаги тинчлик ва тотувлик, ҳамкорлик ҳамда ҳамжиҳатликка ва охир-оқибатда инсониятнинг ягона бирлик сифатида эркин тараққий қилишига катта хавф туғдирмоқда.

Бугун дунёнинг мафкуравий манзарасини ўз мақсадлари йўлида ўзгартирмоқчи бўлаётган мафкура шакллари барқарорлик ва тараққиётга таҳдид солмоқда. Уларнинг асосий шакллари ва йўналишлари Президентимиз Каримов И.А.нинг “Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари” номли асарида кўрсатиб берилган. Мазкур маърузада ана шу асардан асосий манба сифатида фойдаланамиз.

Тараққиётга нисбатан хавф-хатарлардан бири буюк давлатчилик **шовинизмидир**. Буюк давлатчилик шовинизмини, Президент Каримов И.А. таъкидлаганидек: “Муайян кучлар ва давлатлар томонидан бўладиган сиёсий, мафкуравий ва иқтисодий ҳукмронлик деб ёки миллатлараро ва давлатлараро, минтақавий муносабатларда унга интилиш деб таърифлаш мумкин.

Шовинизм баъзи кўп сонли миллатларнинг нафақат кўп миллатли империя доирасида, балки уни ўраб турган жуғрофий - сиёсий маконда ҳам ўзининг мутлақ ҳукмронлигини ўрнатиш учун курашда намоён бўлади”².

Кўриниб турибдики, буюк давлатчилик шовинизми ғайриинсоний характерга эга. Зеро, у ўз моҳиятига кўра миллий тенгсизликни оқлаш, тарғиб - ташвиқ қилиш ҳамда ҳимоя

2 И.А. Каримов. “Ўзбекистон XXI аср быса\асида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари”. Тошкент, Ўзбекистон, 1997 йил, 52-бет.

қилишнинг ўзига хос шаклидир.

Буюк давлатчилик шовинизми пайдо бўлишининг сабаблари нимада? Тарихга назар ташлайдиган бўлсак, бугунги кунда буюк давлатлар мақомига эга бўлган айрим мамлакатлар кўпгина минтақаларни ўзларининг “хаётий манфаатлари” ҳудуди сифатида босиб олиб, узок вақт мустамлакачилик сиёсати юргизганига ишонч ҳосил қилиш мумкин. Айнан босиб олинган ҳудудларнинг табиий хом ашё ресурсларидан фойдаланиш, бу мамлакатларнинг моддий ва маънавий бойликларини ўзлаштириш уларга улкан ва қудратли давлатга айланишга имконият яратди. Бунинг оқибати ўлароқ, ўз атрофидаги мамлакатлар ва халқлар билан муносабатда ўзини устун, танҳо ва ягона деб билиш, инсоният тақдири, халқлар келажагини белгилашда алоҳида мавқега даъвогарлик ифодаси сифатида баҳоланиши мумкин бўлган мумтозлик мафкураси тарих сахнасига чиқди. Бундай мафкура давлат сиёсатининг асосига айланганда узок давом этган қонли урушлар келиб чиқиши, бутун бир минтақаларнинг вайрон бўлиши, кўплаб халқларнинг қарам қилинишини исботловчи мисолларни кўплаб келтириш мумкин.

Иқтисодий имкониятлари заифлашган, ижтимоий тотувликка зил кетган, ички зиддиятлар кучайган, Ватан, миллат тақдиридан ўзининг тор манфаатларини устун қўядиган, ўзаро келиша олмаётган, ҳокимиятга даъвогар сиёсий гуруҳларнинг мавжуд муаммоларни ташқи кучлар ёрдамида ҳал қилишга уриниши ва маънавий-руҳий парокандалик, эртанги кунга ишончсизлик туйғулари ҳукмрон бўлган мамлакатлар буюк давлатчилик шовинизми нишонига айланишини замонавий тарих ҳам кўрсатиб турибди.

Афсуски, бизнинг ўлкамиз ҳам буюк давлатчилик шовинизмининг фалокатли таъсиридан четда қолмади. “У ҳам узок вақт давомида ҳукмрон шовинистик ва агрессив миллатчилик ғояларининг бутун жафоларини тортиб келди,- деб ёзади Каримов И.А.- Ўзбекистон Россия империяси, сўнгра эса собиқ Совет империяси таркибида мажбуран ушлаб турилган мураккаб даврни бошдан кечирди”.¹

Буюк давлатчилик шовинизмининг хавфи бундай позицияда турган кучлар, давлатларнинг иқтисодий, сиёсий ёки ҳарбий салоҳиятининг катталигидагина эмас, балки ахборот орқали ва мафкуравий йўл билан тазйиқ кўрсатиш имкониятларининг кенглигида, улар қуйидаги ғоявий таъсир ўтказиш восита ва механизмларининг хилма-хиллигида ҳамдир.

Буюк давлатчилик шовинизми бугунги кунда пансоветизм билан ўзига хос тарзда қилиб кетмоқда. Пансоветизм тушунчаси узок вақт давомида бир иттифоқ доирасида яшаш натижа-сида ижтимоий-маданий ҳаётда юзага келган муайян яқинлик, ўхшашлик, умумийлик, иқтисодий алоқадорлик ва боғлиқликни мутлақлаштиришга асосланган. Аммо, Президенти-миз ўринли таъкидлаганидек, бундай қарашлар ортида ҳам содда кишиларнинг бош-кўзини айлантириб, ўз умрини яшаб бўлган ғояларини ҳаётимизга қайтадан тиқиштиришга, шу йўл билан яна эски тузумни тиклашга, бир сўз билан айтганда, миллий ўзлигимизни йўқотишга қаратилган интилиш ётганлигини ёддан чиқармаслик зарур.

Буюк давлатчилик шовинизмининг пансоветизм байроғи остида жонланишининг сабаблари нимадақ Жиддий таҳлил қилинадиган бўлса, биринчидан, беҳисоб хомашё ресурслари, ишчи кучи, транспорт коммуникацияларидан фойдаланишдан, геостратегик мавқедан маҳрум бўлиш; иккинчидан, собиқ колонияларнинг ўз метрополияси таъсири ва тазйиқидан ҳалос бўлишга интилиши, мустақил ички ва ташқи сиёсат юрита бошлаши; учинчидан, халқаро майдонда тенг ҳуқуқли ва ўзаро манфаатли ҳамкорлик устувор бўлиб бораётганини тушунмаслик, тўғрироғи тушунишни истамаслик; тўртинчидан, бошқа кучлар маркази томонидан гўёки унинг “хаётий манфаатлари” тан олинмаётгани, у амал қилаётган ҳудудлар торайтирилаётганини рўқач қилиш ва, ниҳоят, бешинчидан, мақтанчоқлик, инсоният тараққиётига қўшган ҳиссасига ортиқча баҳо бериш, уни бетакрор ва ноёб деб ҳисоблаш ҳозирги кунда буюк давлатчилик шовинизмининг жонланиши учун “асос” бўлиб хизмат қилмоқда.

Бунда оммавий ахборот воситалари орқали психологик таъсир ўтказишнинг янгидан - янги

¹ И.А.Каримов. Ўзбекистон ХХІ аср быса\сида: хавфсизликка таъдид, бар=арорлик шартла-ри ва тара==иёт кафолатлари”. Тошкент, Ўзбекистон, 1997 йил, 53-бет.

узулларида фойдаланадилар. Хусусан, миллий ҳаётимизга хос муайян хусусиятларни очикдан-очик ўралаш, ерга уриш ёки айрим тарихий воқеа-ҳодисаларни умуман бўлмагандек, жаҳон маданияти, илму-фанига улкан ҳисса қўшган улуғ алломаларимизни бизга алоқаси йўқдек қилиб кўрсатишга уринишлар мавжуд.

Шунингдек, минтақа давлатлари ўртасида зиддиятлар келтириб чиқариш ва жаҳон афкор оммасида Ўзбекистон ҳақида нотўғри тасаввур туғдиришга бўлаётган интилишларни ҳеч қачон эътибордан четда қолдирмаслигимиз лозим.

Бугунги кунда инсон онги ва қалби учун кураш кескин тус олаётган экан, хилма-хил қарашларнинг мафкура майдонида ҳукмронлик қилишга интилиши табиий, албатта. Бунга эътиқод умумийлигига асосланган ҳолда яққа мафкура ҳукмронлигини таъминлаш орқали жаҳон майдонларини мафкуравий жиҳатдан ўзига қарам қилишга бўлаётган ҳатти-ҳаракатларни мисол келтириш мумкин. Диний ақидапарастлик шулар жумласидандир. Масалан, ислом динидаги ҳозирги ақидапарастлар ижтимоий, миллий хусусияти, қайси давлатга мансублигидан қатъий назар, барча мусулмонларнинг маънавий бирлиги ҳақидаги тасаввурларга таяниб уларнинг ягона халифалик остида сиёсий бирлашуви ғоясини асослашга ҳаракат қилади. Кўриниб турибдики, бу диний-сиёсий идеология диний асосда бирлашув ғоясини биринчи ўринга қўйди. У диний-маънавий заминдаги уйғунлик мамлакатларнинг иқтисодий, маданий-маърифий, илмий-техник соҳалардаги ҳамкорлигига, улар салоҳиятининг бирлашишига ва халқлар тараққиётига йўл очса бунинг нимаси ёмон деган саволни ўртага ташлайди. Юзаки қараганда бу гап тўғрига ўхшайди. Бундай мафкура тарафдорлари ўз қарашларини аксарият ҳолларда ана шундай “беозор” шаклда тақдим этишга ҳаракат қиладилар.

Аммо, жиддий эътибор бериладиган бўлса, биринчидан, улар миллий суверенитетдан воз кечиш ёки уни бой бериш ҳисобига ягона давлат тузишни кўзлаётганлари маълум бўлади.

Иккинчидан, халифаликни тиклашга, унинг тўғри эканини асослашга уринувчилар, бу ҳол айнан миллат сифатида ўзлигимизни англашга йўл қўймаслигини яширадилар. Бу ғояни тикиштиришда улар бизнинг ислом динига эътиқод қилишимизга алоҳида урғу берадилар.

Тўғри, биз мусулмон халқмиз. Масаланинг нозик жиҳати шундаки, бундай кучлар ана шу реалликни тан оладилару, ўз тарихимиз, тилимиз, бетақрор маданиятимиз, жаҳон халқлари ўртасидаги ўзига хос ўрнимиз, ўз тараққиёт йўлимиз борлигини инкор этишга ҳаракат қиладилар. Албатта бу ҳақиқатни тан олиш олмаслик уларнинг иши. Аммо ўзларининг бундай қайриилмий қарашларини кишиларимиз, айниқса ёшларимиз онгига сингдиришга ҳаракат қилаётганликларига бефарқ қараб бўлмайди.

Бундан ташқари, бу оқим тарафдорлари халифалик байроғи остида бирлашишни ноисломий дунёга қарши туриш мақсади билан боқлашларини ҳам таъкидлаш зарур. Бундай ёндашув ўта хавфли эканлиги ҳеч кимга сир эмас. Зеро, у инсониятнинг диний асосда қарама-қарши қутбларга бўлиниб кетишига, баъзан “цивилизациялар тўқашуви” деб аталадиган ҳодисанинг юзага келишига сабаб бўлиши мумкин.

Ҳозирги кунда тил, маданият, урф-одатлардаги умумийлик, бошқача айтганда, этник бирликка асосланган ҳолда ягона мафкуравий майдонни юзага келтириш борасидаги қарашлар ҳам мавжуд. Бундай қарашларнинг шаклланиш тарихи узоқ ўтмишга бориб тақалади. Бугунги кунда уларнинг ҳар бири ўзига хос тарзда дунёнинг мафкуравий манзарасида муайян ўринни эгаллашга уринмоқда.

Бугунги кунда халқларнинг лисоний бирлигига таянган ҳолда уларнинг маънавий-маърифий бирлигини таъминлаш байроғи остида тақдим этилаётган ғоялар ортида ҳам аслида ғаразли мақсадлар яширинганлигини унутмаслик лозим.

Оламнинг бугунги кундаги мафкуравий манзараси ҳақидаги мулоҳазалар якунида нима дейиш мумкин? Мафкура ва мафкуравий тарбия масаласи ўз мустақиллигини қўлга киритган, демократик ҳуқуқий давлат, эркин фуқаролик жамиятининг асосларини яратаётган мамлакатимиз учун ҳам муҳим ҳаётий аҳамиятга эга бўлиб қолмоқда. Зеро, кўзланган мақсадларга ушбу орзу-умид ва интилишларни ўзида мужассамлаштирган ғоявий-назарий қарашлар мажмуи бўлиши миллий мафкура ва унга асосланган тарбия тизимисиз эришиш

мумкин эмаслиги аниқ.”Мен,- деб ёзади Президентимиз,-Абдулла Авлонийнинг “Тарбия биз учун ё ҳаёт - ё мамот, ё нажот - ё ҳалокат, ё саодат- ё фалокат масаласидир” деган фикрини кўп мушоҳада қиламан.

Буюк маърифатпарварнинг бу сўзлари асримиз бошида миллатимиз учун қанчалар муҳим ва долзарб бўлган бўлса, ҳозирги кунда биз учун ҳам шунчалик, балки ундан ҳам кўра муҳим ва долзарбдир”¹

Бу масаланинг долзарблиги юқорида қайд этилган мафкура шакллариининг хавфини барта- раф этиш зарурлиги билан ҳам белгиланади. Зеро, Президентимиз таъкидлаганидек, уларга ғоя ва маърифат билан қарши курашиш лозим. Мамлакатимиздаги мавжуд ижтимоий ҳамкорлик, миллий бирлик ва ҳамжихатликни сақлаб қолиш ва ривожлантириш йўли билан- гина қўлга киритилган истиқлолни ҳимоя қиламиз. Халқаро ҳамжамият, шу жумладан тарих тақозоси билан алоқалар кучли ривожланган давлатлар билан тенг ҳуқуқли, иззат-иқромли муносабат, ўзаро манфаатли алоқалар эса мустақилликни мустаҳкамлашнинг муҳим омили бўлиб хизмат қилади. Ана шундагина, Юртбошимиз таъбири билан айтганда, минтақамиз ҳеч қачон цивилизациялар тўқашмайдиган, балки улар бир - бирига таъсир этиб, бир - бири- ни бойитишнинг ибратли намунасини берадиган маконга айланади.

Ҳозирги давр ва мафкуравий полигонлар. Жамият ҳаётида мафкуравий омиллариининг сезиларли таъсири мавжудлигини бир қарашдаёқ сезиш мумкин.

ғаразли геосиёсий мақсадларга эришиш йўлидаги мафкуравий таъсир ўтказишда энг аввало **бўлиб ташла ва ҳукмронлик қил** деган қадимий тамойилга амал қилишга уринишни таъкидлаш зарур.

Бу тамойилни рўёбга чиқаришнинг биринчи йўли мамлакат ичида ижтимоий парокан- даликни келтириб чиқаришдир. Ва у жамият ҳаётининг ижтимоий, иқтисодий, сиёсий ва маънавий соҳаларида ўзига хос кўринишда намоён бўлмоқда. Масалан, мамлакатимизга нис- батан бу усул ўтиш давридаги ижтимоий - иқтисодий қийинчиликларни бўрттириб кўрсатиш орқали аҳолининг мавжуд ҳолатдан норозилигини уйғотиш, ўз ноғораларига ўйнайдиган му- холифатчи кучларни юзага келтириш йўли билан сиёсий беқарорликни келтириб чиқаришга бўлган ҳаракатларда намоён бўлди. Бу йўлда диний омилдан фойдаланишга уринишлар ҳам кузатилаётир. Ана шу ҳолат ҳам “мақсад воситани оқлайди” деган ақидақаразли геостратегик манфаатларни рўёбга чиқаришнинг асосий қондасига айланаётганлигини кўрсатади.

“Бўлиб ташла ва ҳукмронлик қил” тамойилини амалга оширишнинг иккинчи йўли минтақа давлатлари ўртасида турли зиддиятларни юзага келтиришдир. Бу йўлнинг энг кенг тарқалган усули гўёки минтақада гегемонликка талабгор бўлган давлат борлигини асослаш, таъбир жоиз бўлса, шундай давлат образини яратишдир. Бундай образларнинг яратилиши ер юзининг турли нуқталарида низоли, кам деганда давлатлараро муносабатларда тангликни юзага келтирганли- ги тўғрисидаги мисолларни истаганча топиш мумкин. Бундай “образлар” яратилиши натижа- сида мамлакатларнинг моддий-молиявий, маънавий-интеллектуал салоҳияти жамият тараққиётини таъминлаш ўрнига ана шу “образ” таъсирининг олдини олишга йўналтирилмоқда. Натижада иккинчи асосий мақсадга-муайян давлатни заифлаштириш орқали ўз “иттифоқчисига” айлантиришга эришилмоқда.

“Бўлиб ташла ва ҳукмронлик қил” тамойилини амалга оширишнинг учинчи йўли халқаро майдонда муайян мамлакат ҳақида нотўғри, ноҳолис тасаввурларни шакллантиришдир. Халқаро муносабатлар майдонидан айрим мамлакатларнинг вақти-вақти билан “Қувғин” қилиниб турилиши ана шундай ҳаракатлар натижасидир.

Имтиёзли ҳамкорни белгилаш муайян минтақада геостратегик манфаатларни амалга оширишга хизмат қиладиган яна бир тамойилдир. Албатта, муайян сабаблар, айтайлик ди- ний, лисоний бирлик, маданий яқинлик ёки бошқа сабабларга кўра ҳар бир давлат ким билан- дир имтиёзли ҳамкорлик қилиши мумкин. Бу табиий ҳолат. Аммо гап “имтиёзли ҳамкор”дан минтақа давлатлари ўртасида айирмачиликни шакллантириш, “номақбул” давлатлар имкони-

¹ И.А.Каримов. Жамиятнинг мафкураси хал=ни-хал=, миллатни-миллат =илишга хизмат эт- син. Т., “Ўзбекистон”, 1998, 17-бет

ятларини чеклаш йўлида фойдаланиш, шу билан бирга “ҳамкор” давлатнинг минтақадаги бошқа давлатлардан қайсидир жиҳатдан устунлигини таъминлашга қаратилган интилишлар ҳақида бормоқда. Аслида у ёки бу кўринишдаги устунликни таъминлаш ҳам асосий мақсад эмас. Бош мақсад - муайян минтақага таъсир ўтказиш плацдармига эга бўлишдир. Бундай плацдармга эга бўлишга интилиш эса ўз навбатида ушбу минтақанинг геостратегик имкони-ятлари билан белгиланади. “Бекорга шудгорда куйруқ на килур” деганларидек имтиёзли ҳамкорни белгилашда ана шундай узоқни кўзловчи қаразли геосиёсий ва геостратегик мақсадлар ҳам ётиши мумкинлигини унутмаслик лозим. Шу нуқтаи назардан қараганда, “им-тиёзли ҳамкор” тамойили бўлиб ташла ва ҳукмронлик қил тамойилининг тўлдирувчиси си-фатида юзага чиқади. Бунга собиқ Иттифокнинг Кубадан минтақага революцияни экспорт қилиш учун фойдаланишга урингани мисол бўла олади.

Тенг ҳуқуқли ва ўзаро фойдали ҳамкорлик тамойилига амал қилиш - геостратегик ман-фаатларни рўёбга чиқариш ва давлатлараро алоқаларни мустаҳкамлашнинг энг оқилона ва тўғри йўлидир. Ўзбекистон ўз мустақиллигининг биринчи кунлариданоқ ана шу тамойилга амал қилиб келмоқда. Негаки, бу тамойил геостратегик манфаатлардаги уйғунликка эришиш ва жаҳон миқёсида тараққиётни таъминлаш омилидир.

Мафкуравий иммунитет ва мафкуравий профилактика. Мафкуравий таъсир ва таҳдидлар ҳақида гап кетар экан, уларни аниқлаш, баҳолаш, хусусиятларини яққол кўрсатиш учун Ўзбекистон Президенти Каримов И.А. томонидан илмий муомалага бир қатор тушунча-лар киритилганлигини қайд этиш лозим. Улар қаторида “мафкуравий иммунитет”, “мафкура-вий профилактика” кабилар бор. Ана шу тушунчаларнинг мазмуни ойдинлаштирилганда ҳозирги дунёда кечаётган мафкуравий жараёнларнинг характерини янада яққолроқ тасаввур қилиш имкони тукилади.

Нима учун кишилар онги ва қалби учун кураш турли мафкураларнинг бош мақсадига ай-ланиб қолди? Гап шундаки, муайян ғоя том маънода ғоя бўлиши учун кишилар онгини эгал-лаши, тўғрироғи уларнинг қалбидан жой олиши шарт. Акс ҳолда у ёки бу ғоя фақат муайян хабар ёки ахборот сифатида сақланиб қолади, холос. Бошқача айтганда, омборхонадаги ке-раксиз буюмлар каби онгимизнинг бир четидан жой эгалаб ётавериши мумкин. Бир сўз билан айтганда, бундай ҳолатда ғоя шахс учун ҳеч қандай ижтимоий аҳамиятга эга бўлмайди. ғоя фақатгина инсон қалбини эгаллаганда, инсон маънавий-руҳий ҳолатининг узвий қисмига айлангандагина ҳаракатга даъват этувчи, рақбатлантирувчи кучга, ҳаракат учун қўлланмага айланади. Шунинг учун ҳам бугунги кунда нафақат инсон онгини, балки қалбини ҳам эгал-лаш мафкуравий курашнинг бош мақсади бўлиб қолмоқда.

Айнан шунинг учун ҳам Ер юзининг турли минтақалари халқларининг онги ва қалби тур-ли ғояларни синаш майдонида, бошқача айтганда мафкуравий полигонга айлантирилмоқда. Хўш, мафкуравий полигон деганда нимани тушунамиз? Полигон (грек. серўйрра деган маънони билдиради) ҳарбий термин эканлигига ўрганиб қолганмиз. Одатда полигон деганда қурол-аслаҳа ва техникани синаш, кўшинларни ҳарбий тайёргарликдан ўтказиш ёки ҳарбий соҳада машқ ва тадқиқотлар олиб бориш учун мўлжалланган махсус майдон тушунилади.

Шу нуқтаи назардан қараганда, мафкуравий полигонларнинг хусусиятлари ҳақида нима дейиш мумкин? Тарихга назар ташлайдиган бўлсак, ўзга ҳудудларни забт этиш мақсадида ишлатиладиган уруш қуроллари узлуксиз такомиллашиб борганини кўрамиз. У найзалардан токи автоматик қуролларгача, замбараклардан то ер юзининг ҳар қандай нуқтасига беҳато етиб борадиган қитъалараро баллистик ракеталаргача бўлган узоқ такомил йўлини босиб ўтди. Бу қуроллар босиб олиниши керак бўлган ҳудудлар аҳолисини жисмонан йўқ қилишга қаратилган эди. Бугунги кунда эса, ўзга ҳудудларни забт этиш учун уларнинг аҳолисини йўқотиш шарт эмас. Зеро, онги ва шуури забт этилган, қараш ва кайфиятлари “маъкул” йўналишга ўзгартирилган аҳоли к?магида ҳар қандай бойлик, табиий ресурсларга эгалик қилиш мумкин бўлиб қолмоқда.

Мамлакатимиз ичида ўзларининг қайриисломий ғояларини тарқатишга ҳаракат қилган кимсалар ана шундай қаразли мақсадларни, яъни одамлар, айниқса ёшларни чал?итиш, улар ёрдамида мамлакатни ўз тараққиёт йўлидан четлатиб юборишни кўзда тутган эдилар. Чет

элларда ана шундай “таълим” олган ваххобийлар, шунингдек “хизбут тахрир”чиларнинг ёшларимиз онгини заҳарлаш йўлидаги ҳаракатларини ҳам айнан шундай баҳолаш мумкин.

Мафкура полигонларида синовдан ўтаётган, моҳиятан ғайриинсоний бўлган ғояларга қарши тура олиш учун аҳолида мафкуравий иммунитет ҳосил қилиш лозим. Иммунитет (лат. *immunitas* - озод бўлиш, қутилиш) деганда организмнинг доимий ички муайянлигини сақлаши, ўзини турли хусусиятларга эга таъсирлардан, уни ташқи инфекциялар кириб келишидан ҳимоя қилишга қодир бўлган реакциялар мажмуи тушунилади. Иммунитет киши вужудининг турли инфекцион касалликларга берилмаслик хусусиятини ҳам ифодалайди. Инсоннинг бутун ҳаёти давомида ташқи таъсирларга ақс жавоб сифатида орттирилган иммунитет тизими шаклланади. Иммунитет ҳақидаги ана шу тасаввурдан келиб чиқиб мафкуравий иммунитет ҳақида нима дейиш мумкин? Аввало, инсоннинг кўплаб хусусиятлари туғма бўлса, мафкуравий иммунитетни шакллантириш, шакллантириб бориш зарур. Иккинчидан, у ҳар бир авлод учун ўзига хос хусусиятга эга бўлади. Учинчидан, иммунитет тизими шакллангандагина мафкуравий дахлсизликни таъминлаш мумкин (иммунитетга эга бўлмаган чақалоқларнинг узоқ яшай олмаслигини эслайлик).

Хўш, мафкуравий иммунитет тизими ўз ичига нималарни олади? Мафкуравий иммунитет тизимининг асосий ва биринчи унсури, бу билимдир. Аммо, билимлар кўп. Масалан, буюк давлатчилик шовинизми ёки агрессив миллатчилик мафкураси ва амалиёти тарафдорлари ҳам муайян “билим”ларга таянадилар ва уни бошқаларга сингдиришга ҳаракат қиладилар. Шундай экан, бир томондан мафкуравий иммунитет тизимидаги билимлар объектив бўлиши, воқеликни тўғри ва тўлиқ ақс эттириши, инсон маънавиятининг бойишига ва жамият тараққиётига хизмат қилиши лозим. Иккинчи томондан, бу билимлар ўз моҳият этиборига кўра, Ватан ва халқ манфаатлари, умуминсоний кадриятлар устиворлиги билан узвий боғлиқ бўлгоки керак.

Мафкуравий иммунитет тизимининг иккинчи асосий қисми ана шундай билимлар замирида шаклланадиган кадриятлар тизимидир. Зеро, билимлар қанчалик объектив ва чуқур бўлса, унинг замирида юзага келган кадриятлар ҳам шунчалик мустаҳкам бўлади. Бир сўз билан айтганда, шахс, миллат ёки давлатнинг кадриятлар тизими мафкуравий иммунитетнинг имкониятларини белгилаб беради ва мафкуравий тажовузлар қаршисида мустаҳкам қалқон бўлиб хизмат қилади.

Аммо, билимлар ва кадриятлар тизими ҳам мафкуравий иммунитетнинг моҳиятини тўлиқ ифода эта олмайди. Зеро, бу икки унсур мафкуравий иммунитетнинг учинчи муҳим унсури, яъни ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ва маданий-маърифий соҳалардаги аниқ мўлжал ва мақсадлар тизими билан боғлиқ. Яъни ҳар бир киши каби, халқ, давлат ва жамиятнинг ҳам аниқ мақсади бўлиши шарт. Шу билан бирга бу мақсад анланган, уни амалга оширишда собитқадамлик даркор. Ана шундай аниқ тизим бўлмас экан, хоҳ алоҳида инсон, хоҳ миллат ёки жамият бўлсин, гоҳ ошқора, гоҳ пинхона кўринишдаги мафкуравий тазйиқларга бардош бериш амримаҳолдир.

Бундай мафкуравий иммунитет тизимини шакллантиришда мафкуравий профилактиканинг ўрни катта. Зеро, у ўз моҳиятига кўра, ёт ғояларнинг кириб келишининг олдини олиш ва уларни йўқо тишга қаратилган чора - тадбирлар мажмуини ўз ичига олади. Демак, мафкуравий профилактика хилма-хил шаклларда ижтимоий институтлар томонидан амалга ошириладиган ғоявий- тарбиявий, сиёсий, иқтисодий, ижтимоий, маънавий ишлар мажмуини, бир сўз билан айтганда, бу соҳада тўғри ташкил этилган таълим-тарбия тизимини қамраб олади.

“Миллат бор экан, миллий давлат бор экан, унинг мустақиллиги ва эркинлигига, анъана ва урф-одатларига таҳдид соладиган, уни ўз таъсирига олиш, унинг устидан ҳукмронлик қилиш, унинг бойликларидан ўз манфаати йўлида фойдаланишга қаратилган интилиш ва ҳаракатлар домий хавф сифатида сақланиб қолиши муқаррар”, - деб ёзади Президентимиз. Шундай экан, вояга етаётган ҳар бир фарзандимизни маънавий баркамол, иродаси бақувват, иймони бутун, бир сўз билан айтганда, кучли мафкуравий иммунитетга эга шахс сифатида тарбиялаш озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этишнинг асосий шартларидан бири бўлиб қолаверади.

Таянч тушунчалар

Дунёнинг мафкуравий манзараси, мафкуравий полигонлар, мафкуравий таъсир, мафкуравий иммунитет, мафкуравий профилактика.

Такрорлаш учун саволлар

1. Бугунги дунёнинг мафкуравий манзараси деганда нимани тушунасиз? Унда ҳукмронлик қилишга интилаётган қандай мафкура шакллари биласиз?
2. Буюк давлатчиликнинг моҳияти ва хавфли жиҳатлари нимада?
3. Халифачиликни тиклаш ғоясининг хавфли ва зарарли моҳияти нимада?
4. Мафкуравий полигон деганда нимани тушунасиз?
5. Мафкуравий иммунитетнинг қандай унсурларини ажратиш кўрсатиш мумкин?

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т.: "Ўзбекистон", 2003й.
2. Каримов И.А. "Ўзбекистон ХХІ аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари". Т.: "Ўзбекистон", 1997 йил.
3. Каримов И.А. Жамиятимиз мафкураси халқни-халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин ғ "Тафаккур журнали", 1998, 2-сон.
4. Каримов И.А. "Озод ва обод ватан, эркин фаровон ҳаёт пировард мақсадимиз" Т.: "Ўзбекистон", 1998й
5. Каримов И.А. Ўзбекистон ХХІ асрга интилмоқда. Т., "Ўзбекистон", 2000.
6. Каримов И.А. Миллий истиқлол мафкураси-халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир.- "Фидокор" газетаси, 2000 йил, 8 июн.
7. Каримов И.А. Эғали юрт эркини бермас. Т.9.- Т.: "Ўзбекистон", 2001йил.
8. Каримов И.А.. Биз танлаган йўл-демократик тараққиёт ва маърифий ҳамкорлик йўли. Т.11.- Т.: "Ўзбекистон", 2003йил.
9. Каримов И.А.. Ватанимизнинг тинчлиги ва хавфсизлиги ва ўз куч-қудратимизга, халқимизнинг ҳамжиҳатлиги ва букилмас иродасига боғлиқ.-Т.: "Ўзбекистон", 2004йил.
10. Каримов И.А.. Эл-юртга ҳалол, виждонан хизмат қилиш-ҳар бир раҳбарнинг муқаддас бурчи. Андижон вилояти халқ депутатлари Кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида сўзланган нутқ. «Ишонч», 2004 йил 26 май.
11. Каримов И.А.. Қонун ва адолат устуворлиги фаолиятимиз мезони бўлсин. Сурхондарё вилояти халқ депутатлари Кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида сўзланган нутқ. «Ишонч», 2004 йил 2 июнь.
12. Абдулла Авлоний. "Туркий Гулистон ёхуд ахлоқ". Т.: "Шарқ", 1994й
13. Фаробий Абу Наср. "Фозил одамлар шаҳри". Т.: ғофур ғулом, 1993й.
14. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар.-Т.: «Янги аср авлоди», 2002.

5-Мавзу: Геосиёсат ва Марказий Осиёдаги мафкуравий таъсирлар

Режа:

1. Ҳозирги давр: геополитик маъсадлар ва мафкуравий сиёсат.
 2. Жаҳон майдонларини мафкуравий бўлиб олишга уринишлар ва бу жараённинг асосий йўналишлари.
 3. Марказий Осиё минтақасидаги мафкуравий жараёнларнинг хусусиятлари.
- Мазкур мавзу учун Президентимизнинг "Ўзбекистон ХХІ аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари" асари асосий манба бўлиб ҳисобланади. Ана шу сабабдан ҳам маърузачи ўз дарсининг бошланишида мазкур асарда Каримов И.А. томонидан кўрсатиб берилган хавфсизликка таҳдидлар, уларнинг умумбашарий ва минтақавий хусусиятларига алоҳида тўхталиши лозим. Ана шу таҳдидлар орасида минтақавий жиҳатнинг аҳамияти тушунтирилгандан сўнг мавзуни ёритиш осонлашади.

“Геосиёсат” тушунчаси ўзида (“гео”-“ер”, “сиёсат” эса-“давлат” ва “ижтимоий иш”) маъноларини англатади. “Геосиёсат” атамасида геосиёсий муддаолар, уларнинг кўринишлари, турли хил давлат ва халқларнинг манфаатлари тизими, унга бўлган ёндашув услублари, воситалари у ёки бу давлатнинг ҳудудий жойлашуви, салоҳиятига бўлган муносабатда ифодаланган мақсадлар ўз ифодасини топади.

“Геосиёсат” узоқ тарихга эга бўлсада, у тушунча сифатида XX асрнинг бошларида шаклланиган. Бу атама Р.Челлен томонидан муомалага киритилган бўлиб, ҳозирги даврда давлатлар ва дунё мамлакатлари халқаро сиёсатида, фалсафада, сиёсат фалсафаси ва фанларида кенг қўлланилмоқда. Геосиёсат кўп қиррали тушунча сифатида турли манфаатларни ўзида мужассам этади.

Ҳозирги даврда геосиёсий мақсадлар кўпроқ мафкуравий сиёсат билан ҳамоҳанглигини алоҳида таъкидлаш зарур. Бунда мафкуравий таъсир кўрсатиш геосиёсатнинг энг таъсирчан воситаси сифатида намоён бўлмоқда. Яъни турли давлатларнинг мақсадлари халқнинг турли қатламлари, хусусан ёшлар онги ва қалбига мафкуравий таъсир кўрсатиш орқали, уларнинг фаолиятини ўз таъсирига, яъни манфаатларига йўналтирилган мафкуравий муҳитни яратишни кўзлаган ҳолда амалга оширилмоқда. Ушбу жараёни тўғридан-тўғри кўриш, унинг қандай амалга ошишини аниқ билиш ийин ва мураккабдир. Ана шу сабабдан ҳам Президентимиз мафкуравий полигонлар ядро полигонларига қараганда хавфлироқ бўлиб қолганлигини алоҳида таъкидлаганлар.

Ядро полигонларини қаерда жойлашганини, унинг қувватини, қандай мақсадга йўналганлигини муайян даражада аниқ билиш мумкин. Аммо, ёвуз, ёт мафкуравий мақсадларни қаердан ва қандай йўللار билан ва қайси инсонлар қалбини эгаллаб олаётганлигини осонликча билиб бўлмайди.

Бугун “икки қутбли мафкура” ўртасидаги курашга барҳам берилган бўлсада, аммо дунёда мафкуравий курашлар тўхтаб қолгани йўқ. Аксинча, жаҳон майдонларини мафкуравий бўлиб олишга уринишлар турли йўллار билан содир бўлмоқда. Масалан, Ўзбекистон мустақилликни қўлга киритганидан кейин мафкура соҳасида ҳаёт осонликча кечмади. Миллий истиқлол ғоясига зид бўлган ёт ва бегона ғоялар кириб келишга ва ёшларимиз онгини эгаллашга, уларни мамлакатимизда белгиланган улўф мақсадларни амалга оширишга қарама-қарши қўйишга уринишлар бўлганлигининг гувоҳимиз. Бундай ҳаракатларнинг тарафдорлари ўзларини “дўст”, “миллатдош”, “ватандош”, “диндош” этиб кўрсатиш ниқоби билан ўз ғояларини амалга оширишга уриндилар. Натижада, ҳақиқий қадриятларимизга зид бўлган турли хил оқимлар аҳоли, айниқса ёшлар онгини эгаллашга ҳаракат қилди.

Жаҳон геосиёсатида халқларни маънавий-мафкуравий жиҳатдан тобе этишга интилиш ва бугунги кунда дунёни шундай асосда бўлиб олишга уринишлар давом этмоқда. Бунинг учун улар зозирги замон оммавий ахборот воситалари, уларнинг ютуқларидан, ҳамда турли хил марказлар, айни пайтда ўзаро ҳамкорликка йўналтирилган ижтимоий, маданий, иқтисодий воситалардан фойдаланиш орқали дунёнинг турли ҳудудларида ўзларига мос мафкуравий муҳитни шакллантириш мақсадларини ҳам кўзламоқдалар.

Ана шундай шароитда миллий истиқлол ғоясини чуқур эгаллаш орқалигина бундай мафкуравий майдонларда олиб борилаётган курашлар моҳиятини тўғри тушуниш ва олдини олиш мумкин. Мафкуравий жараёнлар фикр ва ғоялар тизими сифатида инсон онгига йўналтирилганлиги, ўзига хос мақсадлари борлиги билан характерланади. Улар кўплаб одамлар қалби ва онгини эгаллаб олиш орқали ўзига хос таъсир кўрсатиш майдонини яратади. Бу майдон ичида турли халқлар, инсонлар фаолияти мужассамлашади.

Маърифий ривожланиш ва дунё халқлари ривожини шуни тақозо этадики, геосиёсат ҳам маълум бир мақсадларни кўзлар экан, у фаёат инсоният орзу қилиб келган тинчлик ва барқарорликка, мамлакатлар ва халқлар раванқига, эркин ва фаровон ҳаёт йуриш ғоясига мос бўлиши керак. У Ватан раванқи, Юрт тинчлиги, Халқ фаровонлиги, ижтимоий ҳамкорлик, миллатлараро тотувлик ва диний бағрикенглик ғояларини ўзида мужассам этиб, ҳозирги геосиёсий мақсадларнинг бош мезонига айланиб бориши лозим. У носоғлом мафкура ва ғояларни бошқа халқлар онгига, қалбига сингдириб, мафкуравий жиҳатдан дунёни бўлиб

олишга эмас, ўзаро манфаатли ҳамкорликка, дунёвий муаммоларни ўзро ҳамжиҳатлик билан ҳал этишга хизмат қилиши керак. Шу маънода, геосиёсатга янгича ёндошув ХХІ асрда янги-ча маъно ва аҳамият касб этади ва дунё тараққиётига хизмат қилади.

ХХ асрнинг охирида дунёда жаҳоншумул воқеалар рўй берди. Унинг сиёсий харитаси, жумладан, Марказий Осиёнинг манзараси тубдан ўзгариб кетди. Собиқ СССРнинг парчаланиши, унинг ҳукмрон мафкурасининг барбод бўлиши ва Марказий Осиёдаги республикаларнинг ўз мустақиллигини қўлга киритиши минтақамизда нафақат ижтимоий-сиёсий жиҳатдан, балки янги мафкуравий вазиятни ҳам вужудга келтиради. Ушбу вазиятнинг моҳияти куйидагилардан иборат:

Биринчидан, собиқ шўролар ҳукмронлиги шароитида коммунистик мафкура, минтақа халқлари азалдан қон-қардош бўлишларига қарамасдан, уларни зўрма-зўраки “бирлаштириб” турган эди. У минтақа халқлари онгига зўравонлик билан “СССР- ягона Ватан” ва Совет халқи - янги тарихий “бирлик— деган тушунчаларни сингдиришга зўр бериб уринар эди. Минтақа халқлари бундан қанчалик норози бўлмасин, ўзларининг тарихий ва маънавий яқинлигига интилмасин, аммо бу интилишларга нисбатан мафкуравий тазйи бениҳоя кучли эди.

Минтақадаги собиқ иттифокдош республикалар ўзларининг мустақиллигини қўлга киритиши билан бу мафкура барбод бўлди. Уларнинг ҳар бири олдида ўзларининг ички ҳаёти ва истиклолини мустаҳкамлаш, барқарорликни таъминлаш ва ўзлари учун мақбул бўлган тараққиёт йўлини белгилаб олишдек жуда мураккаб вазифалар юзага келди. Бу жараённинг минтақа мамлакатларининг ўзаро муносабатларини уйғунлаштириб туришга хизмат қиладиган маънавий-мафкуравий омиллар шаклланишига таъсир ўтказиши табиийдир.

Иккинчидан, минтақадаги мамлакатлар ўз мустақиллигини қўлга киритган бўлишига қарамасдан, 1991 йилгача собиқ марказ ҳали ўз ҳукмронлигини қайтадан тиклашга мойил эди. Шунинг учун ҳам у минтақа мамлакатларини бир-бирига қарама-қарши қўйиш, миллатлараро зиддиятларни келтириб чиқариш каби сиёсатни давом эттирди. Бу ўз навбатида, ўша даврда, маълум даражада, минтақа халқларининг ўзаро муносабатларига ҳам муайян таъсир кўрсатди.

Учинчидан, мустақилликни қўлга киритган минтақамиз мамлакатларини ўз таъсир доирасига ўтказиш учун яна бошқа бир қатор мамлакатлар ҳам ҳаракатни бошлаб юбордилар. Уларнинг кўпчилиги ташқаридан беғараз ёрдам кўрсатаётгандай бўлиб кўринсаларда, аслида ҳар бир кўрсатаётган “ёрдамлари” эвазига минтақада ўз мавқеини мустаҳкамлашга ҳаракат қилдилар. Аслида бундай ҳаракатларнинг бўлиши табиий ҳолдек кўринади,

Аммо, уларда ҳам минтақа давлатлари ва халқларини бир-бирига қарама-қарши қўйишга интилишлар йўқ эмас. Демак, ана шу интилишлар ҳам минтақа мамлакатларининг мустақиллик шароитида юзага келган муаммоларни ўзаро яқдиллик билан ҳал қилишга хизмат қиладиган умумий омилнинг юзага келишига ўзининг таъсирини ўтказди.

Тўртинчидан, минтақада юзага келган муаммоларни ҳал қилишга хизмат қилувчи янги маънавий-мафкуравий муҳитни шакллантириш эҳтиёжи ҳам ошиб борди. Мамлакатимиз Президенти Каримов И.А. таъкидлагани каби: “СССР парчаланиб кетгандан кейин бизнинг иродамиз ёки интилишимизга боғлиқ бўлмаган ҳолда Ўзбекистон амалда фронт яқинидаги давлатга айланиб қолди. Унинг ташқи чегараларида — Афғонистон ва Тожикистонда сўнги йилларда юз минглаб инсонлар ҳаётига зомин бўлган иккита танглик ўчоғи аланга олиб турибди.¹

Афғонистонда уруш алангаси ўчмагани фақат бизнинг мамлакатимиз учунгина эмас, балки бутун минтақадаги барча мамлакатлар учун ҳам катта хавф-хатарни вужудга келтирди.

Бешинчидан, Ўзбекистон ўзининг иқтисодий салоҳияти, хом-ашё ресурсларга бойлиги, ишчи кучи ва демократик имкониятлари, кўп жиҳатдан геополитик жойлашувига кўра ҳам, минтақада етакчи ўринда турганлиги билан ажралиб туради. Бинобарин Ўзбекистонга нисба-

¹ И.А.Каримов. Ўзбекистон ХХІ аср быса\сида: хавфсизликка ташдид, бар=арорлик шартлари ва тара==иёт кафолатлари. -Т. “Ўзбекистон”, 1997, 20-21 бетлар.

тан бўладиган ҳар қандай хавф-хатар, албатта, бутун минтақага таъсир қилади. Шу маънода ҳам турли сиёсий кучлар ва ҳаракатлар Афғонистондаги уруш оловини кучайтириш ва минтақадаги вазиятни мураккаблаштириш ҳамда минтақа давлатларини унга жалб қилишнинг турли йўллари ва услубларини ишга солмоқда.

Аслида бу уринишларга минтақа мамлакатлари ва халқлари ўртасида мавжуд бўлган азалий дўстликка путур етказишга қаратилган мафкуравий ҳаракатлар деб баҳо бериши мумкин.

Инсоният цивилизациясининг ривожланиш тарихи, айниқса, ҳар жиҳатдан бир-бирига боғлиқ бўлиб қолган ҳозирги дунё воқеалиги шундан далолат бериб турибдики, алоҳида олинган бир давлатдаги ҳеч бир можаро узоқ вақт давомида миллий чегаралар доирасида қолиб кетмайди. Бир қанча сабабларга кўра бундай можаро назорат қилиб бўлмайдиган даражада ёйилиб кетиши муқаррар. Бу эса эртами-кечми қўшни давлатлар олдига барча салбий оқибатлари билан бирга қатор муаммоларни кўндаланг қилиб қўяди. Хатто минтақадаги вазиятни бекарорлаштириш даражасига бориб етади. Шу нуқтаи назардан қараганда, можаронинг яширин ва ошқора тарзда байналмилаллашуви тангликни чуқурлаштиради. Чунки турли мақсадларни кўзлайдиган ва танглик мавжуд бўлган ҳудудда ўз манфаатларини таъминлашга интиладиган ташқи кучлар ҳамма вақт шай туради.¹

Марказий Осиё мамлакатлари ўз мустақиллигини қўлга киритиб, тараққиёт сари қадам ташлаётган ҳозирги шароитда ҳам жаҳондаги маълум бир сиёсий кучлар, мафкуравий полигонлар улкан иқтисодий салоҳият ва қулай геополитик мавқега эга бўлган бу минтақани ўз манфаатлари доирасига тортиш ҳаракатларидан тўхтагани йўқ. Улар ўз мақсадларига эришиш учун таъсир ва босим ўтказишнинг барча шакллари қўлламоқдалар. Жумладан, Марказий Осиё мамлакатларининг ўзаро иқтисодий интеграциялашув жараёнига тўсқинлик қилиш, уларда ўзаро бир-бирларидан норозилик кайфиятини уйғотиш каби мафкуравий таъсир ўтказиш ҳолатлари содир бўлаётганлигини таъкидлаш мумкин.

Бу мақсадда минтақада тарихан шаклланган ижтимоий-иқтисодий, маданий, маърифий алоқаларни издан чиқариш, дўст ва биродар давлатлар, халқлар ва миллатлар ўртасига низо солиш, кескинлик ўчоқларини келтириб чиқариш учун турли ғоявий, диний ва мафкуравий воситалар ишга солинмоқда. Айниқса, Марказий Осиё халқларининг дунёқараши ва маънавиятида ислом динининг мустаҳкам ўрин эгаллаганидан фойдаланиб, уларга исломий “сабоқ” бериш, исломни қайта тиклаш байроғи остида минтақада диний экстремизм ва фундаментализмни кенг тарқатиш борасида олиб борилаётган қўпоровчилик ҳаракатлари кучайди.

Маълумки, “фундаментализм”, “экстремизм”, терроризм”, каби тушунчалар жамиятда қабул қилинган қонун-қоидаларга мос келмайдиган ва уларга зид бўлган ғоялар ҳамда улар асосидаги ҳаракатларни ифодалайди. қандайдир бир йўналишни бузиб талқин этган ҳолда сиёсий мақсад қўювчи ҳаракат экстремизмга олиб келади. Экстремизм қандай номланган ёки қандай кўринишга эга бўлмасин, унинг асосий мақсади жангари гуруҳларни шакллантириш орқали ҳокимият тепасига келишдан иборат. Худди шундай “фундаментализм”, “терроризм” каби сўзлар ҳам том маънода ҳокимият ёки бирор бир ғаразли мақсадлар учун курашувчи ижтимоий-сиёсий гуруҳ ва оқимларга тегишлидир.

Масалан, “фундаментализм” атамаси аслида, христиан дини билан боғлиқ ҳолда шаклланган. Унинг биринчи бор расмий қўлланиши 1908 йили АҚШнинг Калифорния штати протестантлари тузган “Христиан динининг фундаментал тушунчалари конференцияси”га (The Conference on Cristian Fundamentalism) тегишли бўлиб, қуйидагича асосий 5 ифодалайди:

- исуснинг бокира аёлдан дунёга келгани;
- унинг инсоният гуноҳларини оқлаш учун қурбон бўлгани;
- жисман қайта тирилиши;
- ер юзига жисмонан иккинчи бор келиши;
- китобнинг муқаддаслиги ва уни дастлабки соф ҳолига қайтариш.

¹ Ислом Каримов Ўзбекистон XXI аср босқинчилигида: хавфсизликка ташдид, бар=арорлик шартлари ва тара=иёт кафолатлари. - Т., 1997, 23-24-бетлар

Диний экстремизм ўзининг икки хусусияти билан ажралиб туради:

- уларнинг акидаларига кўра, гўё барча ҳозирги замон мусулмон жамоалари исломий тусларини йўқотганлар ва жоҳилия (исломдан аввалги) асри жамиятларига айланганлар. Бундай ёндашув ҳукумат ва унинг олиб бораётган сиёсатини танқид қилишга “асос” бўлиб хизмат қилади;

- улар гўё фаёат “ҳақиқий” мусулмонлар, яъни уларнинг ўзлари ҳокимиятга келгач барпо бўлажак “исломий тартибни” ўрнатиш учун кескин ва агрессив ҳаракат йилиш зарур деб ҳисоблайдилар.

Аслида “фундаментализм” ва “экстремизм” ғояларининг Марказий Осиёга кириб келишидан кўзланган мақсад - диннинг қадриятларини қайтадан тиклаш эмас, балки ана шу ғоялардан восита сифатида фойдаланиш орқали минтақада беқарорликни, диний ва миллатлараро низоларни вужудга келтириш, охир-оқибат эса ҳокимиятни қўлга киритишдир. Бу уринишларда тузатиб бўлмас фожиаларга олиб келиши мумкин бўлган, тарих саҳифасида қолиб кетган халифаликни тиклаш ғоясига ҳам зўр берилмоқда. Ана шу йўлда ислом фундаментализми вакиллари, ҳатто диний эътиқод даражасида, инсон қалби маънавий бойлигининг ажралмас қисми бўлган миллий ўзига хосликни “қурбон” қилиш ғоясидан ҳам тоймаяптилар.

Айнан ана шу хатти ҳаракатлар бугунги кунда ўз обрўсидан бутунлай маҳрум бўлган марксизм-ленинизм таълимотини эслатиб туради. Масалан, Россияда марксистларнинг энг жангари оқими-большевиклар, миллати ва ирқидан қатъий назар, дунёда яшаётган барча халқларни бирлаштириш ғояларини илгари суриб, террор йўли билан ҳокимиятни қўлга киритган эдилар. Уларнинг асосий фожеаларидан бири ҳам миллий омилнинг ва тадрижийликнинг аҳамиятини тан олмаганларида эди. Шунинг учун ҳам улар тарихда зўравон экстремистик ғоялар соҳиби сифатида ном қолдирдилар.

Бугун диний экстремизм ва фундаментализм томонидан Марказий Осиёда олиб борилаётган кўпоровчилик ва террористик ҳаракатлар ҳам ана шундай мақсад, йўл ва услубларга таянмоқда.

Диний экстремизм ва фундаментализмининг минтақамиз, хусусан мамлакатимиз тараққиётига хавф туғдираётганлигини Президентимиз теран англаб, бу қандай даҳшатли оқибатларга олиб келиши мумкинлигидан ҳаммамизни огоҳ қилган эди. Тошкентда февраль фожеалари содир этилмасдан икки йил олдин Президент И.А.Каримов ўзининг “Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари” номли фундаментал асарида шундай ёзган эди: “Кўплаб сиёсатчилар, олимлар, журналистлар XX аср охирида юз берган “Ислом уйғониш”, “қайта исломланиш”, “ислом феномени” ва бошқа турли-туман номлар билан аталган ҳодисанинг сабабларини тушунтириб беришга ҳаракат қилдилар. Бу тушунчалар ҳақида мунозарага киришмаган ҳолда, эътиборни жаҳон ҳамжамияти ҳаётида ислом қадриятларини тиклаш байроғи остида рўй бераётган ҳодисалар ғоят хилма-хил, кўп қиррали, баъзан зиддиятли ва ҳатто қарама-қарши кутбли эканлигига қаратмоқчиман. Шу билан бирга аниқ-равшанки, жаҳон жамоатчилиги бу жараёнларга жуда катта қизиқиш билан қарабгина қолмаяпти. Унинг диний экстремизм ва фундаментализм каби кескин ҳодисалар муносабати билан безовталанаётганлиги баъзан эса, ҳатто хавфсираётгани ҳам кўзга ташланмоқда. Афсуски, ҳозирги замон шароитида ана шу ўта кескин кўринишлар жиддий можароларни, зиддиятларни келтириб чиқариши, барқарорлик ва хавфсизликка таҳдид солиши мумкинлигини инсониятни чўчитяпти. Шундан дарак берувчи фикрлар анча-мунча тўпланиб қолган. Ўзбекистоннинг мустақиллигини мустаҳкамлаш, унинг хавфсизлигини таъминлаш зарурлиги нуктаи назардан қараганда, бу ҳодисалар бизда ҳам жиддий ташвиш туғдирмоқда”.¹ Бу фикр ҳақиқат бўлиб чиқди. Экстремистлар 1999 йилнинг 16 феврида ўзларининг қора ниятларига эришиш мақсадида Тошкентда кўпоровчиликни амалга оширдилар. Бу кўпоровчилик ҳаракатлари орқасида катта кучлар борлиги аён. Уларнинг мақсади, – Президентимиз таъкидлаганидек, – халқимизнинг тинчлигини бузиш, қўрқитиш, юрагига

¹ Ислом Каримов. Ўзбекистон XXI аср бысағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. 34-бет.

ваҳима солиш, юритаётган сиёсатимизга ишончни сўндириш, амалга ошираётган улкан ишларга зарба беришдан иборат.

Хўш, нима учун бу фожеалар Ўзбекистонда содир этилди, унинг Марказий Осиёдаги бошқа давлатларга таъсири бўлиши мумкинми? Унинг Тошкентда содир этилишига асосий сабаб шуки, юртимизда олиб борилаётган сиёсатнинг ютуқлари жаҳон жамоатчилиги томонидан эътироф этилмоқда. Нисбатан қисқа давр ичида Ўзбекистон ижтимоий-сиёсий жиҳатдан барқарор, умуминсоний қадриятлар устувор бўлган, маънавий меросни ва диний қадриятларни тиклаб, инсон ҳуқуқларини устувор соҳа даражасига кўтара олган мамлакатдир. Халқининг Президентга, давлатга ишончи ниҳоятда мустаҳкам бўлган Ўзбекистон Марказий Осиёда барқарорликни таъминлаш ва минтақа давлатларининг ўзаро интеграциялашуви жараёнида етакчилик қилмоқда. Худди мана шу ўта катта аҳамиятга эга бўлган омиллар, асосланган истикболдаги ютуқлар халқимиз ва малакатимиз тараққиётининг душманларини ваҳимага солмоқда.

Агар Ўзбекистонда душманларимиз мўлжаллаган мақсадлар амалга ошса, бу нафақат бизда, балки бутун минтақа давлатларида ҳам жуда катта сиёсий ўзгаришларнинг содир бўлишига сабаб бўлиши, минтақавий интеграция жараёнларига ўзининг улкан салбий таъсирини ўтказиши мумкин эди. Террористларнинг амалга оширган қўпоровчилик ҳаракатлари кўзлаган мақсадига етмади ва етолмайди ҳам.

Ўзларини ислом динининг “ҳимоячилари” деб кўрсатишга уринаётган террористларнинг асл нияти чинакам исломий қадриятларни тиклаш эмас, балки ҳокимиятни қўлга киритиш, Марказий Осиёдаги мамлакатларни ўзлари танлаган йўлдан қайтариш ва бутун минтақада ўз ҳукмронлигини ўрнатиш эди. Аслида, мустақиллик йилларида мамлакатимизда ҳақиқий исломий қадриятларимиз тикланди ва бу йўналишда изчиллик билан катта ишлар амалга оширилмоқда. Динимизнинг халқимиз маънавиятининг ажралмас қисмига айланганлиги Президентимизнинг куйидаги фикрларида ўз аксини топган: “Биз ўз миллатимизни мана шу муқаддас диндан айрим ҳолда асло тасаввур қилолмаймиз. Диний қадриятлар ҳаётимизга шу қадар сингиб кетганки, уларсиз биз ўзлигимизни йўқотамиз.

Халқимизнинг минг йиллик тарихини, бугунги маънавий ҳаётини, дину диёнатимизни мухтасар ифодалаб айтиш мумкинки, Оллоҳ бизнинг қалбимизда, юрагимизда”¹.

Умуман Марказий Осиё халқлари мустаҳкам дўстлигининг аҳамиятини алоҳида таъкидлаш лозим. Чунки, минтақа туб халқларининг маънавий илдизлари бир, руҳи, турмуш тарзи яқин, улар ана шу бой манбадан бирдек баҳра оладилар. Шу маънода ҳам улар бирлигини мустаҳкамлаш умумминтақавий маънавий юксалишимизга ўзининг ижобий таъсирини ўтказиб тураверади. Бу жараёнга қарши қаратилган ҳар қандай мафкуравий таъсир ёки террористик ҳаракатлар умумминтақавий қаршиликка учрайди ва барбод бўлади.

Марказий Осиё минтақасидаги мафкуравий жараёнлар тизимида Афғонистонда давом этаётган фуқаролар уруши ҳам алоҳида ўрин эгаллаб турибди. *Йигирма йилдан буён давом этиб келаётган ҳарбий мажоралар оқибатида умуминсоний цивилизациядан узилиб қолган Афғонистон ҳудуди халқаро террорчилик ва диний экстремизм, қурол-яроғ ва гиёҳванд моддаларнинг ноқонуний савдоси ўчоғи бўлиб қолди. Бу эса турли зарарли гояларнинг террорчилик, таҳдид ва таҳлика йўли билан бутун минтақага ёйилиш хавфини тугдирмоқда.* Шунинг учун ҳам Президентимиз бу хавфнинг олдини олиш зарурлигига жаҳон ҳамжамиятининг эътиборини қаратмоқда.

2000 йилнинг сентябрь ойида ҳам БМТ Бош Ассамблеяси “Минг йиллик саммити”да Президентимиз минтақамиз хавфсизлигини таъминлаш билан боғлиқ бўлган халқаро терроризм ва наркобизнесга қарши фаол курашиш, Марказий Осиё минтақасидаги барқарорлик ва хавфсизликни таъминлаш ва жаҳон хавфсизлик тизимини такомиллаштириш муаммоларига эътибор қаратди, бу масалаларни ўта мураккаб тус олаётганлигини асослаб берди. Мустақил тараққиёт, эркин ва фаровон ҳаётга бўлган ишонч - эътиқодни мустаҳкамлаш йўлида хавф-

¹ Ислом Каримов. Оллош =албимизда юрагимизда. “Туркистон пресс” ахборот агентлиги муҳбирининг саволларига жавоблар. Хал= сызи, 1999 йил 6-март

хатарларнинг олдини олиш учун муттасил огоҳ бўлиб яшаш, биргаликда кураш олиб бориш минтақа халқлари учун ҳаётий заруриятга айланиб қолди. Минтақа халқлари учун ўта муҳим аҳамиятга эга бўлган бу жараёни тўғри англаб етган Марказий Осиё мамлакатларининг раҳбарлари фақат 2000 йилнинг ўзида бир неча бор учрашдилар ва хавфсизликни таъминлаш ҳамда ўзаро иқтисодий интеграциялашувнинг долзарб масалаларини муҳокама қилдилар. Жумладан, 2000 йил апрель ойида Тошкентда, 2000 йил август ойида Бишкекда ва октябрь ойида яна Тошкентда, 2001 йил январида Остонада бўлиб ўтган учрашувларда минтақада хавфсизликни таъминлашга хизмат қилувчи муҳим қарорлар қабул қилинди. Хусусан, октябрь ойида Тошкентда бўлиб ўтган учрашувда “Марказий Осиёда наркотикларнинг ноқонуний савдоси, уюшган жиноятчилик ва террорчиликка қарши кураш бўйича ҳамкорлиkning устувор йўналишлари” тўғрисидаги ўта муҳим ҳужжат шулар жумласидандир.

Марказий Осиё мамлакатлари раҳбарларининг бу учрашувлари умумий хавфсизликни таъминлаш, минтақа халқларининг ўзаро дўстлигини мустаҳкамлаш ва мавжуд иқтисодий муаммоларни ҳал этиш имкониятини беради. Шу маънода Ўзбекистон Президенти томонидан олға сурилган “Туркистон-умумий уйимиз” ғоясининг амалий аҳамиятини алоҳида таъкидлаш лозим. Шунинг билан бирга Президентимиз таъкидлаганидек, “...Марказий Осиё мамлакатларининг тинчлиги ва барқарорлигига, мазкур минтақада яшовчи халқларнинг хавфсизлигига дахл қилувчи тажовузларнинг олдини олиш ва бартараф этиш борасидаги ҳамжихатлигини мустаҳкамлаш зарур. Уларнинг бу йўлдаги саъй-ҳаракатлари, имкониятлари ва салоҳиятларини мувофиқлаштириш ва бирлаштириш айниқса муҳимдир”.¹

Минтақада хавфсизликни таъминлашнинг асосий шарти Афғонистонда давом этаётган фуқаровий урушни тўхтатиш, у ерда тинчликни таъминлашдир. Чунки бу заминда давом этаётган уруш натижасида наркотик моддаларни ноқонуний йўл билан минтақа мамлакатларига олиб ўтиш, қуролларни ғайриқонуний йўл билан тарқатиш, террорчилик ҳаракатларини авж олдириш содир бўлмоқда. Бу борада ҳам Ўзбекистон илгари сураётган Афғонистондаги ҳарбий можароларни сиёсий йўл билан ҳал этишга қаратилган “Олти қўшув икки” гуруҳи фаолиятини йўлга қўйиш, террорчиликка қарши халқаро кураш марказини ташкил қилиш борасидаги ташаббуслар, минтақа мамлакатлари ўтасидаги интеграция жараёнларини кучайтириш юзасидан олиб борилаётган саъй-ҳаракатлар муҳим аҳамият касб-этади.

Умуман, Афғонистонда давом этаётган ҳарбий можароларни сиёсий йўл билан ҳал қилиш ғояси Марказий Осиё минтақасида хавфсизликни таъминлашга қаратилган. Албатта бошланган ана шу ижобий ҳаракатни давом эттириш, унга мафаатдор бўлган давлатларни фаоллаштириш бугунги куннинг шу соҳадаги долзарб вазифаси бўлиб қолмоқда.

Хуллас, бугунги кунда хавфсизликни таъминлаш билан боғлиқ бўлган муаммоларни ҳал этиш минтақадаги барча мамлакатларнинг истиқболини ҳам бир қадар белгилаб беради. Шунинг билан бирга бу – минтақада яшаётган халқларнинг азалий қон-қариндошлиги, ҳамкорлиги ва маънавий - рухий яқинлигини мустаҳкамлашда ҳам ўта муҳим аҳамиятга молик масала бўлиб қолаверади. Худди шунингдек, минтақага қарши қаратилган мафкуравий таъсирларга қарши курашни кучайтиришда умумминтақавий бирликни мустаҳкамлашнинг аҳамияти ҳам ошиб бораверади.

Таянч тушунчалар

Геосиёсат, Марказий Осиё, мафкуравий сиёсат, мафкуравий таъсир, минтақавий ҳамкорлик.

Такрорлаш учун саволлар

1. Ҳозирги даврда геополитик мақсадлар қандай намоён бўлмоқда?
2. “Мафкуравий сиёсат” тушунчасининг моҳият-мазмунини нимадан иборат?
3. Минтақамизга қандай тажовузкор ғоялар таъсир кўрсатмоқда?

¹ Ислом Каримов. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон шаёт-пировард маъсодимиз. Тошкент, Ўзбекистон, 2000, 36-бет.

4. Марказий Осиёда тинчлик ва барқарорликни сақлаш учун нималарга эътибор бериш лозим?

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т.: "Ўзбекистон", 2003й.
2. Каримов И.А. "Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари". Т.: "Ўзбекистон", 1997 йил.
3. Каримов И.А. Жамиятимиз мафкураси халқни-халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин ғ "Тафаккур журнали", 1998, 2-сон.
4. Каримов И.А. "Озод ва обод ватан, эркин фаровон ҳаёт пировард мақсадимиз" Т.: "Ўзбекистон", 1998й
5. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI асрга интилоқда. Т., "Ўзбекистон", 2000.
6. Каримов И.А. Миллий истиқлол мафкураси-халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир.- "Фидокор" газетаси, 2000 йил, 8 июн.
7. Каримов И.А. Эғали юрт эркини бермас. Т.9.- Т.: "Ўзбекистон", 2001йил.
8. Каримов И.А.. Биз танлаган йўл-демократик тараққиёт ва маърифий ҳамкорлик йўли. Т.11.- Т.: "Ўзбекистон", 2003йил.
9. Каримов И.А.. Ватанимизнинг тинчлиги ва хавфсизлиги ва ўз куч-қудратимизга, халқимизнинг ҳамжиҳатлиги ва букилмас иродасига боғлиқ.-Т.: "Ўзбекистон", 2004йил.
10. Каримов И.А.. Эл-юртга ҳалол, виждонан хизмат қилиш-ҳар бир раҳбарнинг муқаддас бурчи. Андижон вилояти халқ депутатлари Кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида сўзланган нутқ. «Ишонч», 2004 йил 26 май.
11. Каримов И.А.. Қонун ва адолат устуворлиги фаолиятимиз мезони бўлсин. Сурхондарё вилояти халқ депутатлари Кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида сўзланган нутқ. «Ишонч», 2004 йил 2 июнь.
12. Абдулла Авлоний. "Туркий Гулистон ёхуд ахлоқ". Т.: "Шарқ", 1994й
13. Фаробий Абу Наср. "Фозил одамлар шаҳри". Т.: Ғофур ғулом, 1993й.
14. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар.-Т.: «Янги аср авлоди», 2002.
15. Мустиқиллик: изоҳли илмий-оммабоб луқат. Т., Шарқ, 1998, 32б.

6-Мавзу: Ўзбекистонда барпо этилаётган жамият ва тараққиётнинг ўзбек модели

Режа:

1. Тараққиётнинг ўзбек модели ва унинг жамият тараққиёти учун аҳамияти.
2. Ўзбекистоннинг жаҳондаги ўрни ва нуфузининг ошиб бориши.
3. Биз қандай жамият барпо этмоқдамиз?

Мустақиллик йилларида шаклланиш йўлига кирган миллий истиқлол мафкураси халқимизнинг асрий анъана ва қадриятларини, миллий ўзлигимизни ўзида мужассамлаштириб, уларни умуминсоний қадриятлар, дунё цивилизацияси ютуқлари ҳамда илгор, тараққийпарвар зоялар билан бойитиб, мамлакатимиз ўз олдига қўйган эзгу мақсад ва вазифаларни аниқ-равшан акс эттиради. Унинг воситасида ҳар бир ватандошимиз биз қандай жамият, қандай давлат, қандай тузум барпо этмоқдамиз, унинг ижтимоий-иқтисодий, сиёсий-маънавий асослари нималардан иборат, деган саволларга жавоб топа олади.

Давлатимиз раҳбари Каримов И.А.нинг “Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли”, “Ўзбекистон буюк келажак сари”, “Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда” каби асарларида ҳамда кўплаб маъруза ва нутқларида Ўзбекистон халқи қандай мақсад сари интилаётгани, қандай жамият барпо этгани илмий асосда кенг ва атрофлича ёритиб берилган.

Айниқса, Президентимизнинг “Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда” асарида мустақил тараққиёт йилларида орттирилган тажрибаларга таянган ҳолда, собиқ совет тузумининг оғир асоратларига қарамай, юртимиз катта ривожланиш йўли, Ўзбекистон янги асрга қандай режалар билан кириб бораётгани асосланади. Юртимизда маъно-моҳиятига кўра бутунлай янги жамият барпо этиш ва XXI асрнинг дастлабки йилларига мўлжалланган тараққиёт стратегиясининг устувор йўналишлари кўрсатиб берилган.

Маълумки, биз қандай жамият барпо этмоқдамиз, деган масала мустақилликка эришганимиздан буён долзарб аҳамият касб этиб келмоқда. Бу масала Президентимизнинг мазкур асарида айниқса ўзининг тугал ва мукамал ифодасини топди. Унда қурилажак янги жамиятнинг илмий-фалсафий концепцияси, жамият ҳаётини тубдан ислох этишнинг навбатдаги стратегик вазифалари асослаб берилган. Ана шу масалаларни бажариш миллий истиқлол гоёсининг пировард мақсадларини белгилайди ва бу мақсадларга етишга хизмат қилади.

Бизнинг бош стратегик мақсадимиз – озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт, бозор иқтисодиётига асосланган эркин демократик жамият барпо этишдир. Бозор иқтисодиёти, энг аввало, кўпмулкчиликка ва улар ўртасидаги рақобатга таянади. Унда мулкнинг барча қонуний шакллари тенг ҳуқуқга эга бўлиб, бу ҳуқуқ давлат томонидан кафолатланади. Иқтисодий тараққиётни бозордаги талаб ва таклиф йўлга солади ва бошқара бошлайди. Уни марказдан туриб бошқаришга, маблағ ва фондларни режали тақсимлашга ҳожат қолмайди. Собиқ социалистик мамлакатларнинг тажрибаси шуни кўрсатадики, марказдан туриб бошқариладиган режали иқтисодиёт охир-оқибатда барибир таназзулга юз тутаяди.

Кўпмулкчиликка асосланган бозор иқтисодиётини жорий иилиш орқали юртимизда яшайдиган барча инсонлар учун миллати, тили ва динидан қатъи назар, муносиб ҳаёт шароити яратиб бериш, ривожланган демократик мамлакатлардаги каби кафолатланган турмуш даражаси ва эркинликларни таъминлаш — давлатимиз сиёсатининг мазмун-моҳиятини ифодалайди.

Лекин бозор иқтисодиёти муносабатларига ўтиш ва уларни амалда жорий қилишнинг тайёр андозаси йўқ. Бу борада биз хатто жаҳондаги энг юксак ривожланган мамлакатлар тажрибасини ҳам кўр-кўрона қўллай олмас эдик. Чунки бизнинг мамлакатимиз иқтисодиётининг таркибий тузилиши, қазилма бойликлари ва иқлим шароити, табиий ресурслари, халқимизнинг менталитети, аҳоли таркиби ва ўсиши бирор мамлакатникига айнан ўхшамайди. Бошқа давлатларда яхшигина самара берадиган тараққиёт модели бизда ҳеч қандай натижа бермаслиги ёки аксинча, инқирозни янада чуқурлаштириши мумкин эди. (Масалан, айрим ҳамдўстлик мамлакатларининг шок терапияси усулини қўллаб, қийин ахволга тушиб қолганини эсланг).

Шу боис халқимиз иродаси билан танлаб олинган ва ўзимизга мос ривожланиш бу — ижтимоий ларзаларсиз, инкилобий сакрашларсиз, тадрижий тарзда олға боришни тақозо этадиган йўлдир. Миллий истиқлол ғояси ана шу йўлда фуқароларни бирлаштиради, яқдил ва ҳамфикр бўлишларига хизмат қилади. Жамият тараққиётининг устувор йўналишларини қатъий белгилаб олиб, асосий куч ва имкониятларни бир жойга тўплаб, аввало ана шу устувор йўналишлар бўйича тараққиётни таъминлаш, ислохотларни босқичма-босқич амалга ошириш орқали бозор муносабатларига асосланган демократик одил жамият барпо этиш Ўзбекистон танлаган йўлнинг маъно-мазмунини ташкил этади.

Танлаб олинган бу йўл, ҳамда унга хос миллий истиқлол ғоясининг стратегик мақсадлари жамият ҳаётининг барча соҳаларига дахлдор бўлган қуйидаги бир қатор вазифаларни амалга оширишни тақозо этади.

Сиёсий соҳада:

Жамият ҳаётини демократлаштириш жараёнини янада чуқурлаштириш, унинг изчиллиги ва самарадорлигини таъминлаш—мамлакатимизда амалга оширилаётган сиёсий ислохотларнинг энг асосий йўналишидир.

Биринчидан, *мамлакатимиз сиёсий ҳаётининг барча соҳаларини, давлат ва жамият қурилишини эркинлаштириш, аҳолининг сиёсий фаоллигини ошириш, унда миллий ва умумбашарий қадриятларга асосланган сиёсий маданиятни шакллантириш.* Миллий истиқлол ғоясининг сиёсий соҳадаги хусусиятларининг моҳияти ана шуларда намоён бўлади.

Ўзбекистон Конституциясига мувофиқ, халқ давлат ҳокимиятининг бирдан бир манбаидир. Халқнинг менталитети, сиёсий маданияти, ўз ҳақ-ҳуқуқларини, туб манфаатларини англаш даражаси, ҳуллас, сиёсий ва маънавий етуклиги унинг давлат қурилишида қанчалик фаол иштирок этишини белгилайди.

Бинобарин, сиёсий ҳаётни эркинлаштиришнинг асосий шартларидан бири халқнинг сиёсий онгини ўстириш, унга демократик эркинликларнинг маъно-моҳиятини тўғри тушуниб олиш ва ўзлаштиришга имкон яратишдан иборатдир.

Сиёсий маданият, бир томондан, фуқароларнинг, иккинчи томондан, давлат идоралари ва жамоат ташкилотлари ҳамда хўжалик юритувчи субъектларнинг қонунга бўйсунитишдан бошланади. Демак, биз барпо этаётган жамиятда нафақат аҳоли ҳуқуқий билимларининг ошиши, унинг онги юксалишига, балки ҳокимиятнинг барча мустақил тармоқлари, нодавлат ташкилотлари ва ижтимоий институтлари фаолият самарадорлиги ортишига ҳам жиддий эътибор қаратилади.

Ижтимоий тараққиётга интилаётган, сиёсий ва иқтисодий ҳаётни эркинлаштириш йўлидан бораётган ҳар қандай жамият ҳуқуқий маданияти юксак, озод ва эркин шахсни тарбиялашга интилади. Зеро, шундагина *демократия, фикр ва виждон эркинлиги, плюрализм ва инсон ҳуқуқларини таъминлаш, гуманизм ва умуминсоний қадриятларга амал қилиб яшаш тамойили жамият ҳаётининг асосий мезонига айланади.* Чунки демократиянинг ижодкори, амалга оширувчиси, ривожлантирувчиси — инсондир. Демократия — фақат халқ ҳокимияти бўлиб қолмай, у айти пайтда ҳар бир инсон, ҳар бир жамоа ва бутун халқнинг ўз мамлакатига келажаги, ўз тақдири олдидаги масъулияти ҳамдир.

Демократия ва сиёсий ҳаётни эркинлаштириш заруратини охлократиядан (охлос — тўда, оломон), яъни турли гуруҳларнинг сиёсий ўзбошимчалигидан, ҳокимият идораларига ноўрин талаблар қўйишидан, тазйиқ ўтказишидан фарқ қилиш лозим.

Бу ўз навбатида демократия, сиёсий ҳаётни эркинлаштириш орқали фуқаролардан ўз манфаатларини давлат ва жамият манфаати билан уйғунлаштиришни, юксак сиёсий маданиятга эга бўлишни талаб қилади.

Иккинчидан, *жамиятимиздаги турли манфаатлар, қарама-қарши кучлар ва ҳаракатлар ўртасидаги мувозанатни таъминлайдиган самарали механизмни шакллантириш, сиёсий ҳаётда ҳақиқий маънодаги кўппартиявийлик тамойилини қарор топтириш.* Мазкур жиҳатлар миллий истиқлол ғоясининг сиёсий соҳадаги ўзига хос тамойилларини ифодалайди.

Мулкчиликнинг ранг-баранг шакллари қарор топаётгани, улар тенг ҳуқуқлилигининг давлат томонидан кафолатланаётгани жамиятнинг ижтимоий-табақавий таркибини ўзгартирмоқда. Бугун янги ижтимоий қатлам ва гуруҳлар – сармоядорлар, тадбиркорлар ва ўрта синф вужудга келмоқда. Мулк шакллари хилма-хилиги ва ижтимоий табақаланиш жараёнига мос ҳолда турли манфаатлар, қарама-қарши кучлар ҳамда ҳаракатлар ҳам пайдо бўлмоқда. Мамлакатимизда кўппартиявийлик тизимининг шаклланиши бунинг яққол далилидир.

Хозирги ўтиш даврида мулкчиликнинг нодавлат шакллари ва сиёсий партиялар ҳали мустаҳкам оёққа туриб олгани йўқ. Лекин улар кундан-кунга кучга тўлиб ўз мавқеларини ошириб бормоқда.

Шу маънода, Президентимиз Каримов И.А.нинг қуйидаги мулоҳазаси муҳим аҳамиятга эга: “Шунга эришиш керакки, мамлакатимиз сиёсий ҳаётида ҳақиқий маънодаги кўппартиявийлик муҳити қарор топиши даркор. ҳар бир партия муайян ижтимоий қатламга таянган ҳолда, ана шу тоифа манфаатларининг ҳимоячиси сифатида ўзининг аниқ ва равшан ҳаракат дастурига эга бўлиши керак. Унда ҳар қайси партиянинг мақсад ва вазифалари, жамият тараққиёти борасидаги муқобил таклифлари ўз ифодасини топиши лозим”¹.

Кўппартиявийлик, партияларнинг жамият ҳаётида фаол иштирок этиши, энг аввало, парламент ишида ўз вакиллари орқали иштирок этувчи партияларнинг демократик қонунлар қабул қилиш ва уларни ҳаётга татбиқ этиш борасида фаолият кўрсатиши, парламент орқали ижроия ҳокимият фаолиятини назорат қилиб бориши турли манфаатлар, қарама-қарши кучлар ўртасидаги мувозанатни вужудга келтирувчи асосий омилдир.

Турли манфаатлар, қарама-қарши куч ва ҳаракатлар мувозанатини таъминлайдиган маънавий омил бу – миллий ғоядир. У ижтимоий гуруҳлар манфаати ва мафқурасидаги умумийликни, яъни умуммиллий манфаатларни ва ягона олий мақсадни акс эттирувчи ғоядир. У миллатнинг жипслигига, консолидациясига хизмат қилувчи маънавий кучдир. Шу боис мамлакатимиз мустақиллиги, келажак тараққиётимиз уни ҳалқимиз онгига мунтазам ва босқичма-босқич сингдириб боришни тақозо этади. Миллий ғоя негизида миллий мафқура шаклланади.

Шундай қилиб, биз барпо этаётган жамиятдаги турли манфаатлар, қарама-қарши кучлар ва ҳаракатлар ўртасидаги мувозанатни таъминловчи механизм қуйидаги иқтисодий, сиёсий, ижтимоий омиллардан ташкил топади:

мулкчиликнинг турли шакллари ривожлантириш;
ҳақиқий кўппартиявийликни қарор топтириш;
мулкдорлар синфи ва ўрта синф шаклланишини жадаллаштириш;
ижтимоий гуруҳлар ўртасидаги ҳамкорлик ва шерикчиликни вужудга келтириш;
миллий истиқлол ғоясини мунтазам ва босқичма-босқич жамият онгига сингдириб бориш.

Учинчидан, демократик институтларнинг мустақил фаолият кўрсатиши учун янада кенгроқ шарт-шароит яратиш, ҳокимиятнинг конституциявий бўлиниши тамойилига қатъий амал қилиш, жамият аъзоларининг барча сиёсий, ижтимоий салоҳиятини, ташаббус эркинлигини рўйбга чиқариш учун зарур имкониятларни ишга солиш тақозо этади.

Бу — мамлакатимизда демократия тамойилларига асосланган, ҳеч қандай сиёсий кучнинг субъектив хоҳиш-иродасига йарам бўлмасдан ишни фаол ташкил қиладиган, ўз моҳиятига кўра, жамиятнинг олға силжishiга ҳалаит бераётган илат ва асоратларни бартараф этишга қодир бўлган самарали тизимни шакллантириш демакдир.

Бундай самарали тизим – демократик ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамиятидир. Ҳуқуқий давлатда нафақат ҳокимиятнинг уч тармоғи – қонун чиқарувчи, ижроия ва суд ҳокимияти бир-биридан ажратилади ва бир-биридан мустақил ҳаракат қилади, балки оммавий ахборот воситалари ва бошқа ижтимоий институтлар ҳам эркин ва мустақил бўлиб, ҳеч қандай кучга қарам бўлмайди. Ҳокимият бўғинлари ва ижтимоий институтлар фақат Конституция ва амалдаги қонунчиликка таяниб иш тутади. Уларнинг ўзаро муносабати ва

¹ Ислом Каримов. “Озод ва обод Ватан, эркин фаровон ҳаёт – пировард маъсодимиз”. Тошкент, “Ўзбекистон”, 2000 й., 7-бет.

хамкорлик механизми ҳам Конституция ва амалдаги қонунлар орқали белгилаб қўйилади. Уларнинг мустақиллиги, бир-бирига бевосита бўйсунмаслиги, фақат қонун олдида масъуллиги, амалда уларни бутун жамият олдида масъул қилиб қўяди.

Демак, мустақиллик бу — ҳуқуқ, ҳуқуқ эса — масъулият ёки, бир сўз билан айтганда, мустақиллик — масъулият. Мана шу боғлиқликни, айниқадар оддий фуқародан тортиб масъул ходимларгача теран англаб, ўз фаолиятини ана шу асосда юритиши мақсадга мувофиқдир.

Тўртинчидан, маҳаллий ҳокимият ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг фаолият доирасини кенгайтириши, уларга давлат ваколатларининг бир қисmini босқичма-босқич ўтказиб бориши, нодавлат ва жамоат тузилмаларининг ҳуқуқи ва нуфузини оширишини кўзда тутадиган “Кучли давлатдан — кучли жамият сари” концепциясини амалга ошириши.

Бу — одамларнинг сиёсий онги, сиёсий маданияти ва фаоллиги юксалиб боргани сари, давлат вазифаларининг нодавлат тузилмалар ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига босқичма-босқич ўтиши, маҳаллаларнинг нуфузи ва мавқеининг ошиши, уларга кўпроқ ҳуқуқлар берилиши демакдир.

Сиёсий ҳаётни эркинлаштириш жараёнида жамиятни бошқариш борасидаги вазифа-функциялар икки йғналишда айта тақсимланиб боради. Биринчиси—давлат марказий идораларининг айрим ҳуқуқ ва вазифалари маҳаллий ҳокимиятлар зиммасига ўтказилади. Шу тариқа маҳаллий ҳокимиятнинг ҳуқуқ ва масъулияти оширилади. Ушбу жараён марказнинг вазифаларини камайтириш—децентрализация деб аталади. ўз навбатида, маҳаллий ҳокимият идоралари ҳуқуқ ва вазифаларининг бир қисми фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари (фуқаролар йиғинлари, маҳалла қўмиталари, уй-жой ширкатлари ва бошқалар) зиммасига ўтказилади. Айниқса, бу аҳолининг маълум тоифаларини ижтимоий ҳимоялаш, яшашнинг умумий тартиб-қоидаларини тартибга солиш ва назорат қилишга, коммунал хизмат каби ҳаётий масалаларга тааллуқлидир.

Иккинчиси—жамоат ташкилотларининг ҳуқуқи ва масъулиятини ошириш, давлат зиммасидаги ваколатларнинг бир қисmini улар зимасига ўтказиш. Бунинг учун Конституция ва қонун доирасида фаолият кўрсатадиган жамоат, яъни нодавлат ва ноҳукумат ташкилотларининг тармоғини кенгайтириш зарур.

Нодавлат, жамоат ташкилотларининг кўпайиши, уларнинг кундалик ҳаётимиздаги аҳамияти ортиб бораётгани фуқаролик жамияти асослари тобора мустаҳкамланиб, ривожланаётганидан далолат беради. Айнан шундай ташкилотларнинг фаоллиги ва масъулиятининг ортиши, фуқароларнинг онги ва тасаввурида, кундалик ҳаётида улар тобора кўпроқ иштирок этаётгани “Кучли давлатдан — кучли жамият сари” концепциясини ҳаётга татбиқ этишнинг муҳим шарт ва шаклидир. “Кучли жамият” тушунчасининг моҳияти шундан иборатки, халқ жамоат ташкилотлари орқали давлат идоралари фаолиятини назорат қилади, уларнинг ўз вазифалари ва жамият олдидаги бурчларини тўғри ва самарали бажаришига таъсир кўрсатади.

Ўзбекистонда барпо этилаётган жамият ана шундай кучли жамият бўлади. Унинг сиёсий тузуми — демократик, ҳуқуқий давлат бўлса, ижтимоий тузуми — қонун устувор бўлган фуқаролик жамиятидир.

Бешинчидан, давлатнинг ислохотчилик вазифаларини демократик талаблар асосида, ҳалқимиз ва жамиятимиз манфаатларига мос ҳолда амалга оширадиган истеъдодли, изланувчан, чуқур билимли ва юксак малакали, Ватанга, она заминимизга садоқатли ёш кадрларни танлаш жой-жойига ййиши ва янгилашга имкон берадиган тизимни такомиллаштириши. Бу — ҳеч қайси замонда осонликча ҳал бўлмайдиган, одамларнинг тафаккури ва дунёқараши ўзгаришини таъйинлаш, одатда субъективизм, манфаатпарастлик, уруғ-аймоқчилик каби кўп-кўп иллатларни бартараф этиш, жамиятни тубдан янгилашни талаб қиладиган жараёндир.

Давлатнинг иқтисодий, ижтимоий, маданий сиёсатининг қанчалик тўғри ва самарали амалга оширилиши кўп жиҳатдан турли бўғиндаги ташкилотчи—ижрочиларга боғлиқ. Уларнинг касбий тайёргарликлари қанчалик баланд бўлса, ўз вазифаларини қанчалик ҳалол ва виждонан бажарса, ишлар шунча олға кетади, кундалик муаммолар тезроқ ҳал бўлади. Бу ҳол одамларнинг кайфиятига ва уларнинг давлат идораларига муносабатига ижобий таъсир

қилади. Шунда жамиятда ўзаро ишонч мустаҳкамланади, ижтимоий-сиёсий, маънавий-ахлоқий муҳит яхшиланади.

Ватанпарварлик ва миллий ғояга содиқлик раҳбарнинг фаолиятини, изланишларини юксак маъно-мазмун билан тўлдиради. У йўлида учрайдиган қийинчиликларни, баъзи бир омадсизликларни психологик жихатдан осонроқ енгади, тушкунликка тушмайди, ютуқлардан эсанкирамайди. У ўз фаолиятига ва жамоаси эришган ютуқларга доимо энг юксак мезонлар билан ёндашиб, унга танқидий баҳо беради. У энг илғор тажрибаларни кўзлаб иш юритади, уларни жамоаси фаолиятида жорий этишга уринади. Ватанпарварлик ва миллий ғояга содиқлик унинг кучига куч, ақлига ақл, ташаббусига ташаббус қўшади, уни ҳақиқий фидойига айлантиради.

Раҳбар ходим нафақат ташкилотчи, балки тарбиячи ҳам бўлмоғи лозим. Шу боис ватанпарварлик ва миллий ғояга содиқлик фазилатлари унинг ўз жамоасини тўғри тарбиялашда, уни юксак омилларга етаклашда раҳбарга ёрдам беради. Ватанпарварлик ва миллий ғояга содиқлик бор жойда дангасаликка, ўғирликка, таъмағирликка, маҳаллийчиликка, гуруҳбозлик, уруғ-аймоқчилик ва бошқа салбий иллатларга асло ўрин бўлмайди.

Бу турли бўғин раҳбарларининг кадрларни танлаш, жой-жойига қўйиш борасидаги ўзбошимчаликларининг, ноҳолисликларининг кўп жихатдан олдини олади ёки кадрларни уларнинг ўзбошимчалигидан, турли тасодифлардан муҳофиза қилади. Ошкоралик тамойилини қўллаш, баъзи соҳаларда конкурс-танлов асосида лавозимга тавсия этиш, танланаётган мутахассис ҳақида жамоанинг фикрини ўрганиш ва шу каби тадбирлар ҳам кадрлар танлаш механизмини такомиллаштиришга, бинобарин, янги жамият қуришни тезлаштиришга хизмат илади.

Иқтисодий соҳада:

Иқтисодиётнинг барча соҳа ва тармоқларида эркинлаштириши жараёнини изчиллик билан амалга ошириши ва олиб борилаётган ислохотларни янада чуқурлаштириши, хўжалик юритувчи субъектларнинг мустақиллигини янада ошириши, тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириши йўлидаги мавжуд тўсиқларни бартараф этиши – бу соҳадаги ўзгаришларнинг асосий йўналишларидир. Мазкур ўзгариш ва йўналишлар миллий истиқлол ғоясининг иқтисодий соҳадаги хусусият ва тамойилларини белгилайди. Бунда бир қатор вазифалар амалга оширилади.

Биринчидан, иқтисодиётни эркинлаштиришдаги бош вазифа – энг аввало, давлатнинг бошқарувчилик вазифаларини – функцияларини қисқартириши, унинг корхоналар хўжалик фаолиятига, биринчи галда, хусусий бизнес фаолиятига аралашувини чеклаш.

Бу – хусусий бизнесга, умуман, иқтисодий фаолиятининг бозорга ҳос механизмларига кўпроқ эркинлик бериши, бунинг учун тегишли ҳуқуқий замин, таъкилий ва иқтисодий шарт-шароит ва кафолатларни яратиши, институционал ўзгаришлар, молия ва банк тизимини ислоҳ этишини янада чуқурлаштириши, ривожланган бозор инфратузилмасини барпо этиши, рақобат муҳитини шакллантиришга асосий эътиборни қаратиши демакдир.

Мустақиллик даврида мулкчиликнинг турли шакллари, жумладан хусусий мулк ривожланиши учун зарур ҳуқуқий кафолатлар ва амалий механизм яратилди. Масалан, Давлат мулкни бошқариш ва хусусийлаштириш қўмитаси, унинг жойлардаги тузилмалари барпо этилди, товар, хом ашё, фонд биржалари, тижорат банклари тизими, товар ишлаб чиқарувчилар ва тадбиркорлар палатаси, бизнес-фонд, турли консалтинг, лизинг ва бошқа бозор инфратузилмаси тармоғи шакллантирилди. Мулкнинг аксарият қисми давлат тасарруфидан чиқарилди. Нодавлат шаклидаги мулкчиликнинг акциядорлик жамиятлари, корпорациялар, компаниялар, фирмалар, ширкатлар, қўшма корхоналар, хусусий корхоналар, фермер ва деҳқон хўжаликлари, ўрта ва кичик корхоналар каби тармоғи вужудга келди. Бозор инфратузилмасини шакллантириш ва такомиллаштириш жараёни бундан буён ҳам давом эттирилади ва чуқурлаштирилади.

Хўжалик юритувчи субъектларнинг юридик, ҳуқуқий эркинлиги тўлақонли амалий эркинликка айланиши учун улар ишлаб чиқаришни бозор талабларига мос ташкил этиш, етарлича инвестициялар жалб қилиш, маркетинг тадқиқотлари ўтказиш, зарур ахборот ва консалтация олиш имкониятларига эга бўлишлари лозим. Шунда бозор механизми яхши ишлай

бошлайди, хақиқий рақобат вужудга келади, иқтисодиётнинг ўз-ўзини тартибга соладиган, мувозанатга келтирадиган механизми шаклланади. Шу боис янги жамият барпо этиш жараёнида мазкур масалаларга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Иккинчидан, *хусусийлаштириш жараёнини янада чуқурлаштириш ва бу борада хақиқий мулкдорлар синфини шакллантириш, бу жараёнга тармоқларнинг асосини ташиқ қилувчи йирик корхоналарни жалб этиш.*

Бу — хусусий мулкнинг миқёси ва улуши узлуksиз ортиб борадиган кўпукладли иқтисодиётни ривожлантириш, жамиятда мулкдорларнинг кўпчилиқни ташиқ этишига эришиш орқали ижтимоий ҳаётдаги барқарорлик ва фаровонлиқни кафолатлаш демақдир.

Хусусийлаштиришнинг асосий мақсади, бир томондан, мулкчиликнинг турли нодавлат шакллари ривожлантириб, улар ўртасида хақиқий рақобатни вужудга келтириш бўлса, иккинчи томондан, мулкдорлар сонини, айниқса банд аҳоли таркибидаги яқин келажакда кўпчилиқни ташиқ этадиган ўрта синфни қарор топтиришдан иборат.

Учинчидан, *иқтисодиётга хориж сармоясини, аввало, бевосита йўналтирилган сармояларни кенг жалб этиш учун қулай ҳуқуқий шарт-шароит, кафолат ва иқтисодий омилларни янада кенгайтириш.*

Бу — салоҳиятли хорижий шериклар билан фаол ҳамкорлик қилиш, улар билан бирга замонавий, халқимиз эҳтиёжига мос, дунё бозорида рақобатга бардош бера оладиган махсулотлар ишлаб чиқаришни амалга ошириш демақдир.

Иқтисодиётга хорижий инвестицияларни жалб қилиш ниятда муҳим аҳамиятга эга. Чунки ишлаб чиқариш фондларини замонавий асбоб-ускуналар, жихозлар ва механизмлар билан янгилаб, илғор технологияларга ўтиш учун маблағ керак. Халқ хўжалигида таркибий ўзгаришлар қилиш, кўплаб янги корхоналар қуриш, ишлаб чиқаришнинг ва бозор иқтисодиётининг инфратузилмасини ривожлантириш учун ҳам маблағ керак.

Шу боис хориж сармоясини иқтисодиётга оқилона, қулай шартлар асосида жалб қилиш зарурати кучли.

Янги жамият барпо этиш жараёнида Ўзбекистонда чет эллик инвесторларнинг манфаатларини кафолатлайдиган, уларнинг тадбиркорлик фаолиятлари учун маълум муддатга имтиёзлар берадиган тегишли қонунлар қабул қилиниб зарур ҳуқуқий база яратилмоқда. У муттасил кенгайиб боради.

Чет элликларга ўзларининг корхоналарини очишга, маълум шартлар асосида ер ости бойлиқларини казиб олишда иштирок этишларига рухсат берилаётгани ҳам бу борада олиб борилаётган ишлар сирасига киради.

Мамлакатимизда сифатли, рақобатбардош махсулотларни ишлаб чиқариш қанчалик кўпайса, халқимизнинг моддий эҳтиёжлари шунчалик қондирилади, турмуш фаровонлиги ўсади, давлатимизнинг иқтисодий қудрати ошади.

Тўртинчидан, *мамлакат, экспорт салоҳиятини ошириш, унинг халқаро меҳнат тақсимоотида тенг ҳуқуқли ва ўзаро манфаатли шартлар асосида иштирок этиши, иқтисодиётимизнинг жаҳон иқтисодий тизимига кенг қўламда интеграциялашувини янада кучайтириш. Бу — Ватанимизнинг дунё бозоридаги ўрни ва нуфузини, фуқароларимизнинг ўз юрти иқтисодий салоҳияти ва қудрати билан фахрланиш туйғусини юксалтириш демақдир.*

Мамлакатнинг экспорт салоҳиятини ошириш бевосита жаҳон бозорида харидоргир, рақобатга бардош бера оладиган махсулотлар ишлаб чиқариш билан боғлиқ. Ўтмишдан қолган оғир мерос — бу иқтисодиётимизнинг асосан хом ашё етказиб беришга мўлжаллангани ва саноат корхоналари технологиясининг қоқоқлиги, уларнинг серхаракат сифатсиз ишлаб чиқариш воситалари билан жихозланганидир. Бундай технологияси эски корхоналар махсулоти жаҳон бозорида рақобатга бардош бера олмайди. Шу боис мамлакатимиз ҳозирча четга кўпроқ хом ашё чиқаришга мажбур бўлмоқда.

Ўзбекистонда олиб борилаётган иқтисодий сиёсатда унинг экспорт салоҳиятини оширишга алоҳида эътибор берилмоқда. Махсулот сифати ва нархининг маъқуллиги билангина жаҳон бозоридаги мавқени мустаҳкамлаб олиш, доимий шериклар ва харидорлар топиш мумкин. Шундан кейингина халқаро меҳнат тақсимоотида тенг ҳуқуқли иштирок эта оламиз. Лекин

мамлакатимиз экспорт салоҳиятини ошириш учун нафақат анъанавий маҳсулотлар ҳажмини кўпайтиришимиз, балки илгари Ўзбекистонда ишлаб чиқарилмаган маҳсулотларни ўзлаштириб, экспорт қилишга эришмоқ лозим. Бизда эса бундай имконият юксаклигини қисқа муддатда автомобилсозлик саноати вужудга келгани, автомобилларимизни хорижга сотаётганимиз ва шунга ўхшаш бошқа мисоллар кўрсатиб турибди.

Бешинчидан, иқтисодиётдаги таркибий ўзгаришларни изчил давом эттириш.

Бу – бой табиий захираларимиз, интеллектуал ҳамда илмий–техникавий салоҳиятимиздан тўлиқ ва самарали фойдаланиш, иқтисодиётда мукамал технологик жараёни ўз ичига оладиган, тайёр маҳсулот ишлаб чиқарадиган, минерал ва қишлоқ хўжалиги хомашёсини сифатли қайта ишлайдиган қувватлар етакчи ўрин тутишини таъминлаш, хизмат кўрсатиш соҳаларини ривожлантириш, уларнинг иқтисодиётдаги ўрнини кучайтириш, қишлоқда янги иш ўринларини яратиш демакдир.

Ўзбекистон иқтисодиётида таркибий ўзгаришлар бир неча йўналишда амалга оширилмоқда:

1. Иқтисодиётнинг мулкчилик асослари ривожлантириляпти. Турли мулк шакллари вужудга келтирилди ва такомиллаштирилмоқда. Юқорида ҳақда гапирилган эди.

2. Тайёр маҳсулот ишлаб чиқарадиган корхоналар тармоғи кенгайтирилмоқда, янгилари қурилмоқда.

3. Кичик ва ўрта бизнес корхоналари тизими шакллантирилди ва жадал ривожлантирилмоқда.

4. Бозор инфратузилмаси вужудга келди. Тадбиркорларга ва аҳолига ранг-баранг иқтисодий, молиявий, ахборот-реклама, ҳуқуқий ва илгари ўзимизда бўлмаган бошқа хизмат турлари кўрсатилмоқда. Бу тармоқ ҳам кенгайиб, ўсиб, шакл ва мазмунини бойитмоқда.

5. Ўзбекистоннинг географик ўрни, геополитик хусусиятлари транспорт ва коммуникация масалаларига жиддий эътибор қаратишни талаб этмоқда. Мазкур масалага иқтисодиётда амалга оширилаётган таркибий ўзгаришларнинг муҳим ва нисбатан мустақил қисми деб қараш лозим.

Жаҳон мамлакатлари билан кафолатли алоқа, савдо-сотиқни, иқтисодий муносабатларни ривожлантириш учун бир неча йўналишларда транспорт алоқа тизими барпо этилмоёди.

Иқтисодиётда таркибий ўзгаришларни амалга ошириш, айниқса қишлоққа саноатни олиб бориш, биринчи галда, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлашга мўлжалланган ўрта ва кичик корхоналар тармоғини ривожлантириш давлатимиз ијтисодий сиёсатида устувор аҳамият касб этмоқда.

Ијтимоий соҳада. *Жамият ҳаётининг барча жабҳаларида туб ўзгаришлар амалга оширилаётган, бозор муносабатлари устувор бўлиб бораётган ҳозирги шароитда кучли ијтимоий сиёсат юритиш тараққиётимизнинг асосий тамойилларидан бири бўлиб қолаверади.* Бу эса миллий истиқлол ғоясининг ијтимоий соҳадаги тамойилларини белгилайди, уларнинг амалга ошишига хизмат қилади.

Кучли ијтимоий сиёсат деганда, халқ тўғрисида – ҳар бир ијтимоий гуруҳ, қатлам, табақа, ҳар бир фуқаро, ёшу кекса, эркагу аёл–барча-барча юртдошларимиз тўғрисида ғамхўрлик қилиш, ислохотларни, иқтисодий тадбирларни халқ манфаатларини кўзлаган ҳолда ўтказиш, халқ таълими, соғлиқни сақлаш, маданият, илм-фан соҳаларига эътиборни сусайтирмаслик тушунилади. Президент Каримов И.А.нинг ислохотлар ислохотлар учун эмас, халқ учун, унинг турмуш фаровонлиги ўсиши, муносиб ҳаёт кечириши учун, деган ҳулосаси кучли ијтимоий сиёсат ўтказишнинг маъно-мазмунини ташкил этади. Бу— давлатимиз сиёсатининг инсонпарварлик моҳиятидан келиб чиқади.

Янги жамиятни барпо этиш жараёнида ијтимоий йўналтирилган кучли сиёсатни давом эттиришга қаратилган қуйидаги тадбирлар ўтказилади.

Биринчидан, халқ моддий фаровонлигини босқичма-босқич ва изчил ошириб боришни таъминлаш, юртдошларимизнинг муносиб ҳаёт кечириши ва камол топиши учун зарур шарт-шароитларни яратиш, аҳолини, энг аввало, унинг ёрдамга муҳтож қатламлари – бо-

лалар, қариялар, ногиронлар, ўқувчи ёшларни ижтимоий муҳофазалашнинг аниқ йўналтирилган механизмини янада такомиллаштириши.

Иккинчидан, *халқимиз учун муқаддас қўрғон ва маънавият бешиги бўлган оила, оналар ва аёлларимизнинг жамиятдаги ғрни ва мавқеини ошириши соҳасида олиб борилаётган ишларни изчил давом эттириши.*

Оила ҳар қандай жамиятнинг ҳам асосини ташкил этади. У қанча мустаҳкам, фаровон ва илғор бўлса, жамият шунчалик барқарор ва тараққийпарвар бўлади. Жамиятда амалга ошириладиган йирик лойиҳалар, туб ўзгаришлар агар улар оила асосларини ҳҳм мустаҳкамласа, такомиллаштира ёки жила курси, унга салбий таъсир кўрсатмаса муваффақиятга эришади.

Учинчидан, *фуқароларнинг ҳуқуқий тенглиги ва қонун устуворлигини, жамият манфаатлари ва аҳоли хавфсизлигини янада самарали қафолатловчи давлат тўзилмалари фаолиятини такомиллаштириши.*

Тўртинчидан, *келажаги буюк давлатни соғлом мафқуралари, маънавий баркамол авлод барпо эта олишини назарда тутиб, комил инсонни тарбиялаш борасидаги ишларни истиқболда ҳам давлат сиёсати даражасида кучайтириб бориши ва умумхалқ ҳаракатига айлантириши.*

Жамиятимиз ўз олдига қўйган олий мақсад – келажаги буюк Ўзбекистонни, озод, обод Ватанни яратиш ва умуман, ислохотларнинг тақдири охир-оқибатда бугун шаклланаётган авлоднинг дунёйарашига, ижтимоий мўлжалларига, замонавий илм-фан ва касбларни эгаллашига, амалий ташкилотчилигига бевосита боғлиқ.

Шу оис ақлан етук, руҳан тетик ва соғлом, эркин ва танқидий фикрловчи, айна пайтда ижтимоий масъулиятни тўғри ҳис этадиган, муайян хунар-касбни эгаллаган баркамол авлод-ни тарбиялаш Ўзбекистонда янги жамият барпо этишнинг таркибий қисмига, асосий шарт-шароитига ва мақсадига айланди. Мана шундай мураккаб вазифани уддалаш учун таълим соҳаси тубдан ислоҳ қилинмоқда. Бу ислохотлар Кадрлар тайёрлаш миллий дастури асосида амалга оширилмоқда. Бундай дастурнинг андозаси жаҳонда бирор бир мамлакатда йўқ. Унинг асосида юртимизда амалда таълимнинг янги модели жорий этилмоқда. Шунинг учун ҳам унга бутун жаҳонда қизиқиш катта. Миллий дастурнинг тўлиқ амалга оширилиши йигит ва қизларнинг касбий, иқтисодий ва маънавий жиҳатдан тезроқ мустақил бўлиб олишига, аниқ мақсадни кўзлаб, ҳаётдан ўз ўрнини топиб олишига имкон яратади.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини бажариш бўйича қилинаётган ташкилий ишлар, соғлом ва баркамол авлодни тарбиялаш борасидаги барча ишлар Ватанимизнинг келажакда жаҳон майдонида мустаҳкам ва нуфузли ўринни эгаллашидан, биз, бугунги ва келгуси авлод вакиллари ота-боболаримиздан мерос мана шу муборақ заминда келажаги буюк давлат, озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этишга қодир эканимиздан далолат беради.

Маънавий соҳада. *Маънавий қадриятларимизни илм-фан ва тараққиёт ютуқлари билан бойитиб бориши, ўзлигимизни чуқурроқ англаш, миллий ғоя ва истиқлол мафқураси тамойилларини халқимизнинг қалби ва онгига сингдириши, муқаддас динимиз ва тарихимизни сохталаштириши, улардан сиёсий мақсадларда фойдаланишларга йўл қўймаслик – бу борадаги асосий вазифаларимиздир.* Ушбу вазифалар миллий истиқлол ғоясининг маънавий соҳада намоён бўлишининг асосий тамойилларини белгилайди.

Янги жамиятни барпо этиш жараёнида, энг аввало, маънавий қадриятларни тўғри баҳолай олишни, сохта қадриятлардан ёки тарихан эскирган, ўзидаги бунёдкорлик ва ижобий салоҳиятни сарфлаб бўлган қадриятлардан ҳақиқий ҳаётбахш қадриятни ажрата олишни ўрганиш лозим. Бирор бир қадриятга баҳо берилар экан, унинг мамлакатимиз мустақил тараққиётининг сиёсий, иқтисодий, ижтимоий, эътиқодий ва ахлоқий асосларини қай даражада мустаҳкамлай олиши, халқимизнинг умумжаҳон ижтимоий тараққиётининг фаол субъектига айланишига хизмат қила олиши бош мезон бўлиши керак.

Миллий қадриятларга, жумладан маданий меросга илмий асосда тўғри ёндашишнинг асосий тамойилларига хос мезонлар — инсонпарварлик, ватанпарварлик, халқчиллик ва тараққийпарварликдир. Бу мезонларнинг ҳар бирида миллийлик ва умуминсонийлик муж-

жассамлашган. Улар моҳиятан умуминсоний характерга эга бўлса-да, ҳар бир тарихий даврда муайян халқларнинг эҳтиёжларини юзага чиқаради ва уларни қондиришга хизмат қилади. Шу боис уларнинг замирида мужассам бўлган умуминсонийлик моҳияти, миллий эҳтиёжларни муайян миллий шаклда ифодалаб ва ўз мазмунини уларга мослаштирган ҳолда юзага чиқади. Мазкур мезонларга нафаъат миллийлик ва умуминсонийлик, балки тарихийлик ҳам хос. Яъни улар шаклан ва мазмунан қотиб қолган андозалар мос ҳолда эмас, балки давр талабларига, жамият олдида турган янги вазифаларга мутаносиб тарзда бойиб, такомиллашиб боради.

Мазкур тамойиллар миллий ғоямизнинг таркибий унсурларидир. Зеро, миллий истиқлол ғояси бутун жамият, бутун миллат, бутун ўзбекистонликлар учун хизмат қилади. Миллий қадриятларимизни баҳолаганда, уларнинг миллий ғояга нечоғлик мос эканини назарда тутамиз. Лекин биз баҳолаш жараёнида фақат алоҳида бир инсон, муайян ижтимоий гуруҳ, бирор бир этнос, манфаатни эмас, балки умуминсоний жамиятимиз, барча ўзбекистонликлар манфаатини назарда тутамиз. Шу боис, юқорида зикр этилган мезон ва тамойилдан фойдаланиб, маданий меросимизни ва бугун айрим ёт мафкуравий полигонлар томонидан тарғиб этилаётган баъзи ғояларни таҳлил этсак, уларда инсоннинг эркин ривожига, ўз орзу-интилишларига мос ҳолда яшашига, халқимизнинг психологияси, мақсад-муддаолари, Ватан манфаатлари ва замонавий тараққиёт талабларига мос келмайдиган унсурларни, ғояларни яхши пайқаб оламиз.

Янги жамиятни барпо этишда маънавий соҳада қуйидаги вазифаларни бажаришимиз лозим:

Биринчидан, *юртдошларимизни маънавий янгиланиш ва ислоҳотлар жараёнининг фаол иштирокчисига айлантириш. Уларнинг куч ва салоҳиятини ижтимоий ҳамкорлик ва миллатлараро тотувлик, диний бағрикенглик каби эзгу мақсадларга хизмат қилдириш.*

Бу – маънавиятнинг куч-қудратидан эзгу мақсадлар йўлида самарали фойдаланиш, ижтимоий муносабатларни инсонийлик ғоялари асосида ривожлантириш демакдир.

Иккинчидан, *турли қараш ва фикрга эга бўлган ижтимоий қатламлар, сиёсий куч ва ҳаракатларнинг ўзига хос орзу-интилишларини уйғунлаштирувчи ғоялар – Ватан равнақи, юрт тинчлиги, халқ фаровонлиги – барча юртдошларимиз учун муқаддас мақсадга айланишига эришиш. Бу – кўппартиявийлик ва плюрализм тамойилларига амалда риоя қилган ҳолда миллий ҳамжиҳатликни янада мустаҳкамлаш демакдир.*

Учинчидан, *ота-боболаримиз динининг гуманистик моҳиятини кенг жамоатчиликка тушултириш борасидаги ишларни давом эттириш. Токи, бу дин халқимизнинг минг йиллик тарихи, бугунги маънавий ҳаётимизнинг ҳам асоси, мухтасар айтганда, Оллоҳ доимо қалбимизда, юрагимизда экани юртдошларимиз онгига сингиб борсин.*

Шу маънода, буюк аجدодимиз Баҳоуддин Нақшбанднинг “Дилинг – Оллоҳда, қўлинг – меҳнатда бўлсин” деган ҳикмати биз учун муҳим ҳаётий тамойил бўлиб қолаверади.

Тўртинчидан, *Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини амалга ошириш борасидаги ишларни изчил давом эттириш, таълим-тарбия тизимини замон талаблари асосида муттасил такомиллаштириб бориш.*

Бу – давлатимиз қудрати, мамлакатимиз келажаги билимли, доно ва маънавий баркамол кадрларга боғлиқ эканини чуқур англаган ҳолда фаолият юритиш демакдир.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг ҳаётга тағбиқ этилиши инсон омилини фаоллаштиришга, уни замон талабларига мос равишда ривожлантиришга имкон беради. Шу боис мазкур дастурни бажаришни изчил давом эттириш, уни янада такомиллаштириш таълим жараёнини жаҳон халқлари тажрибаси ва ютуқларини ҳисобга олиб бойитиб бориш Ўзбекистонда янги жамият қуришнинг устувор вазифаларидан бири бўлиб ҳисобланади.

Бешинчидан, *Ўзбекистонда яшаётган барча миллат ва элатларнинг қадриятлари, тили, маданияти, диний эътиқоди, урф-одат ва анъаналарини ҳурмат қилиш, уларни асраб-авайлаш ва ривожлантиришга кўмаклашиш.*

Бу – кўп миллатли мамлакатимиз фуқаролари орасида, уларнинг миллий ва диний мансублигидан қатъи назар, ҳамжиҳатлик ва биродарлик туйғуларини кучайтириш, “Шу азиз Ватан – барчамизники” ғоясининг амалга оширилиши таъминлаш демакдир.

Умумий мақсад – Ватан равнақи, юрт тинчлиги ва халқ фаровонлигини мустаҳкамлаш истаги – умумий тақдир ва келажак, Ўзбекистонда яшайдиган барча халқларни янада ҳамжиҳат ва жипс бўлишга, ўзларини бир бутун халқ – ўзбекистонлик деб, Ўзбекистон учун гзини масъул деб ҳис қилишга, тараққиётда янада юксак поғонага кўтарилишга даъват этади. Бугунги ҳаётий, зарурат шуни тақозо этмоқда. “Шу азиз Ватан – барчамизники” ғояси амалда ана шу умуммиллий ғоянинг хусусий кўринишларидан биридир. У мамлакатимиз халқларини, миллатидан, динидан, тилидан қатъи назар, Ватан равнақи йўлида, янги жамият барпо этиш йўлида бирлаштирадиган миллий консолидацияни кучайтирадиган қудратга эга омилдир.

“Биз қандай жамият барпо этмоқдамиз” деган саволга, юқорида билдирилган фикрларни умумлаштириб, шундай жавоб бериш мумкин:

1. Биз барпо этаётган жамиятнинг моддий-иқтисодий негизини кўп мулкчиликка таянган, ижтимоий йўналтирилган, ички мувозанатга эришган бозор муносабатлари ташкил этади.

2. У, сиёсий тузумига кўра, кўп партиявийликка, фикрлар хилма-хиллигига таянган, қонуннинг ҳамма учун бир хилда экани ва устуворлиги таъминланган демократик, ҳуқуқий давлат бўлади.

3. Ижтимоий муносабатлар характериға, давлат ва ижтимоий институтлар, жамоат ташкилотларининг ўзаро таъсириға кўра, фуқаролик жамияти қурилади. Унда барча ижтимоий гуруҳлар, қатламлар ўртасида ижтимоий ҳамкорлик, барча миллатлар ва элатлар ўртасида тинч-тотувлик, умуммиллий муштараклик янада мустаҳкамланади.

4. Маънавий хусусиятларига кўра, бу жамият ўзида миллийликни умуминсонийлик билан уйғунлаштирган, барча илғор янгиликларга, ютуқларга очик, миллий маҳдудлик, миллатчилик ёки миллий номукаммаллик туйғуларидан холи, эркин фикрловчи ва ижтимоий масъул фуқароларнинг эркин жамияти бўлади.

5. Демак, биз бозор иқтисодиётиға, қонун устуворлигига, ижтимоий ҳамкорликка, миллийлик ва умуминсонийлик тамойилларининг уйғунлигига асосланган демократик, янгиликларга очик, маърифатли фуқаровий жамият барпо этмоқдамиз.

Тараққиётнинг ўзбек модели. Миллий истиқлол ғоясининг ҳаётбахшлиги тараққиётнинг ўзбек моделини амалга оширишда яққол намоён бўлади. *Ўзбекистон — улкан имкониятлар мамлакати. Бу заминда табиий бойликлар, унутдор ер, қудратли иқтисодий ва илмий-техникавий, инсоний ва маънавий салоҳият мавжуд. Энг муҳими, бу дийрда меҳнатсевар ва истеъдодли халқ яшайди.*

Ўзбекистон – ўзига хос мустақил тараққиёт йўлини танлаб олган давлат. Бу йўл жаҳонда ўзбек модели деб тан олинган ривожланиш йўлидир. Унинг рационал мағзи жамиятнинг инқилобий тарзда эмас, балки эволюцион – тадрижий равишда ислоҳ этилиши назарда тулади.

Ўзбек моделининг асосчиси Каримов И.А. раҳбарлигида амалга оширилаётган тараққиёт йўлининг кўпчилик бошқа миллий моделлардан фарқ қиладиган хусусияти шундаки, у фақат иқтисодий ривожланиш эмас, балки кенг маънодаги миллий тикланиш ва ижтимоий тараққиёт моделидир. Шу сабабдан, у иқтисодиёт билан бир қаторда давлат қурилиши, ижтимоий соҳа ва маънавиятни, жамият ҳаётининг барча соҳаларини қамраб олади.

Ўзбек модели тушунчаси, аввало, Ўзбекистоннинг мустақил миллий тараққиёти қандай бўлиши лозимлигини асослайдиган, уни муайян мақсадларга йўналтирадиган энг умумий назарий ҳулосалар ва мўлжаллар билан давлатнинг белгиланган мақсадларга эришишга қаратилган амалий сиёсатининг муштараклигини англатади (давлат сиёсати деганда ҳокимиятнинг ҳар учала бўғини фаолияти назарда тутилмоқда).

Демак, ушбу тараққиёт модели ўзининг назарий ва амалий жиҳатларига эга. Унинг назарий жиҳати мамлакатнинг юзага чиққан салоҳият ва имкониятлари, ишлаб чиқарувчи қуч-

лари ривож, инфратузилмаси, юртимизнинг табиий бойликлари, демографик вазияти, аҳолининг онги, билими, касбий салоҳияти каби омилларни ҳисобга олган ҳолда ривожланиш концепциясини, оддий тил билан айтганда, бизнинг ўзимизга хос ва ўзимизга мос йўлимизни асослайди. У бир неча нисбатан мустақил йўналишлардан иборат: иқтисодий сиёсат тамойиллари ва макроиқтисодий назария; давлат қурилиши ва жамиятни демократиялаш тамойиллари; мулкдорлар синфини шакллантириш ва ижтимоий стратификацияни (жамиятнинг ижтимоий, табақавий тузилмаси) такомиллаштириш тамойиллари; миллий ғоя, миллий мафкура концепцияси ва маънавий-маданий ривожланиш масалалари; ташқи сиёсий, иқтисодий ва маданий алоқалар тамойиллари ва ҳоказо.

Моделнинг амалий томони ҳам бир неча йўналишларга эга:

- ислохотларнинг ҳуқуқий базасини яратиш ва мустаҳкам лашга қаратилган сиёсат;
- давлатнинг назарий ҳулосаларни, мўлжалларни амалга ошириш юзасидан ташкилотчилик ишлари ва аниқ ижро механизмини ўзида акс эттирган фармонлар, қарорлар, мақсадли дастурларни (шу жумладан инвестиция дастур ларини) қабул қилиши;
- амалдаги инвестиция сиёсати, солиқ сиёсати, молия-кредит сиёсати, иқтисодий-таркибий сиёсат, фонд бозорини, қимматли қоғозлар бозорини шакллантириш ва ривожлантириш, истеъмол бозорига таъсир кўрсатиш ва ҳоказо;
- фармонлар ва ҳукумат қарорлари моҳиятини одамларга тўғри етказиш, уларни бирлаштириш, уларда эски тузум инерциясини енгишга қодир иродани шакллантириш борасида тарғибий-ташвиқий ва тарбиявий ишларни йўлга қўйиш.

Хўш, ўзбек моделининг асосий устувор хусусиятлари нималардан иборат? Ўзбекистон мустақилликка эришгач, нафақат иқтисодий тараққиёт масалаларини, балки миллий давлатчилик асосларини, миллий қадриятларини, халқнинг ўзлиги ва ғурурини қайта тиклаши, ривожлантириши, жамиятнинг ижтимоий-синфий тузилмасини тубдан янгиллаши ва мустақиллик ғояларини амалга ошириш учун мутлақо янгича фикрлаб, янгича иш юритадиган кадрларни тарбиялаш каби масалаларни ҳам ҳал этиши лозим эди.

Германия, Швеция, Япония, Жанубий Корея, Франция, Хитой каби мамлакатларнинг тараққиёт моделлари кўпроқ иқтисодий моделлар эди. Улар сиёсий, ижтимоий ва маданий ҳаётни тубдан янгиллашни назарда тутган эмас. Ушбу мамлакатларнинг бирортасида, иқтисодий ислохотлар даврида, миллий давлатчиликни, маданий меросни ва она тилини тиклаш сингари масалалар ҳам долзарб бўлмаган (фақат Жанубий Кореяда давлат қурилиши муҳим аҳамият касб этган).

Шундай қилиб, ўзбек модели иқтисодий муносабатларни ислоҳ қилиш билан бирга, давлат қурилиши, жамиятни демократиялаштириш, мулкдорлар синфини ва хусусан, ўрта синфни шакллантириш, ижтимоий-синфий тузилмани такомиллаштириш ва кадрлар тайёрлаш, маданий мерос ва маънавият билан боғлиқ жиҳатлари сингари бир қатор кенг қамровли ҳаёт соҳаларини қамраб олади. Бу унинг ўзига хос устувор хусусиятларидан биридир.

Истиқлолнинг дастлабки йилларида Президент Каримов И.А. раҳбарлигида ислохотлар стратегияси ишлаб чиқилди. Бунда тараққий топган мамлакатларнинг бозор муносабатларига ўтиш тажрибаси, мамлакатимиз бошдан кечирган тарихий синовлар ва уларнинг сабоқлари, халқимизнинг турмуш ва тафаккур тарзи асос қилиб олинди. Шу тариқа жамиятни ислоҳ этишнинг чуқур илмий асосланган қуйидаги беш тамойили вужудга келди:

Биринчи тамойил **иқтисодиётнинг сиёсатдан устунлиги. Иқтисодий ислоотлар ҳеч қачон сиёсат ортида қолмаслиги керак, у бирор мафкурага бўйсундирилиши мумкин эмас. Ички ва ташқи иқтисодий муносабатлар мафкурадан холи бўлиши лозим.**

1. **Иқтисодиётнинг сиёсатдан устунлиги ва мафкурадан холилиги** ўзбек моделининг тамойили сифатида нафақат мамлакатда амалга оширилаётган иқтисодий сиёсатнинг мазмун-моҳиятини акс эттиради, балки юртимиз иқтисодий ҳаётининг янгиликларга, илғор тажрибалар ва оқилона ташаббусларга очиқлигини ҳам кўрсатади.

Иқтисодиётни мафкурадан холи этиш иқтисодий муносабатларни тўғри тушуниш ва ишлаб чиқаришни оқилона ташкил қилишнинг омилидир. У объектив иқтисодий қонунларни тан олишга, мулкчилик шакллари, тақсимотга нисбатан субъектив муносабатдан қутулишга

маънавий шарт-шароит яратади. Каримов И.А. таъкидлагани каби: “Мафкуравий акидаларни бартараф этиш хўжалик юритишнинг турли ижтимоий шаклларига нисбатан хайрихоҳ бўлган ижтимоий фикрнинг, бозор муносабатларига мос бўлган психологиянинг ва шунга хос иқтисодий тафаккурнинг идрок этилишига кўмаклашади”.

Мазкур тамойил иқтисодий ривожланишда маънавиятнинг аҳамияти нечоғлиқ муҳим эканини, унинг нозик қирраларини очиб беради.

Иккинчи тамойил. Давлат–бош ислохотчи. У ислохотларнинг устувор йўналишларини белгилаб бериши, янгиланиш ва ўзгаришлар сиёсатини ишлаб чиқиши ва уни изчиллик билан амалга ошириши лозим.

Мустабид тузум асоратларидан халос бўлиш жараёнида ўзини ўзи тартибга соладиган етук ривожланган иқтисодий механизм бирданига вужудга келиб қолмайди. Шу боисдан маъмурий-бўйруқбозликка, марказлашган иқтисодиётга асосланган тузум қолдиқларини босқичма-босқич бартараф этиш, бу йўлдаги турли зиддият ва қаршиликларни енгиб ўтиш, янги муносабатларни қарор топтириш учун ўтиш даври керак. Зиддиятларга бой бўлган ўтиш даври шароитида иқтисодиётни, ислохотларни ўз холига ташлаб қўйиб бўлмайди.

Каримов И.А., ўзбек моделининг мазкур тамойилини илмий асослар экан, қуйидагиларни таъкидлайди: “Ўтиш даврида давлат халқ хўжалигининг, айниқса, унинг асосини, тизимини белгиладиган тармоқларнинг фаолиятини қўллаб-қувватлаши, нарх-наволарни тартибга солиб туриши, шунингдек, бевосита ёрдам беришда имтиёзлар яратиши, бевосита ёрдам кўрсатиш йўли билан ана шу тармоқларга мадад бериши лозим”.¹

Бу сўзлар давлатнинг бош ислохотчи сифатидаги вазифаси нимадан иборат эканини асослаб беради ва айти пайтда турли ижтимоий гуруҳларнинг, нодавлат ва жамоатчилик ташкилотларининг, алоҳида шахсларнинг ислохотчилик ташаббуслари ва фаолиятлари чекланмаслигини, аксинча, давлат уларга ёрдам беришини билдиради.

Учинчи тамойил. Жамият ҳаётининг барча соҳларида қонуннинг устуворлиги. Демократик йўл билан қабул қилинган Конституция ва қонунларни ҳеч истисносиз ҳамма ҳурмат қилиши ва уларга оғишмай риоя этиши лозим.

Биринчидан, мазкур тамойил турли мулк шакллариининг тенг ҳуқуқий асосда ривожланишини таъминлайди. Мулкчилик шакллари ва хўжалик юритувчи субъектлар ўртасидаги муносабатлар, рақобат қатъий ҳуқуқий меъёрлар ёрдамида тартибга солинади. Иқтисодиётни бошқаришда ўзбошимчалик ва субъективизмга, турли иқтисодий зўравонликларга йўл қўймаслик учун зарур ҳуқуқий шарт-шароит вужудга келади. Иккинчидан, демократия ривожланади, аҳолининг сиёсий маданияти ва фаоллиги ошади. Фикрлар хилма-хиллиги ва қарашлар ранг-баранглиги ривож, мафкуравий плюрализм қарор топиши учун ҳуқуқий кафолат пайдо бўлади. Инсон ҳуқуқлари таъминланади. Ноқонуний имтиёзларга ёки аксинча, камситилишларга чек қўйилади. Учинчидан, алоҳида шахснинг, барча ижтимоий гуруҳ ва қатламларнинг манфаатлари тўлиқроқ ҳисобга олинади ва уларнинг яратувчилик имкониятлари, ижодий салоҳияти самаралироқ рўёбга чиқади. Жамоат ташкилотларининг ўрни ва аҳамияти йил сайин ортиб боради. Фуқаролик жамияти шаклланади. Демак, қонуннинг устуворлиги тамойили, кенг маънода, Ўзбекистонда ижтимоий тараққиётга, жамият янгиланишига, инсон шахсининг юксалишига хизмат қилади.

Ўзбек моделининг мазкур тамойили ўзидан аввалги тамойил билан чамбарчас боғлиқ. Зеро, давлат бош ислохотчи сифатида ижтимоий барқарорлик, қонунийлик ва ҳуқуқ-тартиботнинг асосий қафили бўлади.

Ушбу тамойил жамият ҳаётида бирданига тўлиқ қарор топиб қолмайди. У нисбатан узоқ муддат талаб қиладиган, босқичма-босқич ва доимий ривожланиб борадиган жараён. Унинг тўлиқ қарор топиши учун ўзаро муштарак бўлган қуйидаги уч омил муҳим аҳамият касб этади:

¹ Ислом Каримов. Ўзбекистон: миллий истилол, иқтисод, сиёсат, мафкура. 1 жилд. Тошкент, “Ўзбекистон”, 1996.

– жамиятнинг, ижтимоий ҳаётнинг барча жабҳаларини қамраб оладиган пухта ва заруратга қараб ўзгарувчи қонунлар мажмуасининг вужудга келиши ва доимий такомиллашиб бориши;

– жамият аъзоларининг ҳуқуқий саводхонлиги даражаси ва қонунга итоатгўйлигининг юксак бўлиши;

– мавжуд қонунларни ҳаётга татбиқ этишнинг зарур иқтисодий шарт-шароити, сиёсий-маъмурий ва ижтимоий механизмини яратиш.

Тўртинчи тамойил. Аҳолининг демографик таркибини ҳисобга олган ҳолда кучли ижтимоий сиёсат юритиш. Бозор муносабатларини жорий этиш билан бир вақтда, аҳолини, айниқса кам таъминланган оилаларни, болалар ва кексаларни ижтимоий химоялаш юзасидан олдиндан таъсирчан чоралар кўрилиши лозим.

Кучли ижтимоий сиёсатнинг таркибий қисмлари ва йўналишлари кўп. Улар ижтимоий таъминот, янги иш ўринлари яратиш, соғлиқни сақлаш, халқ таълими, маданият, спорт ва жисмоний тарбия соҳалари фаолиятини маблағ билан таъминлаш ва ислоҳ қилишдан тортиб, жиноятчиликка қарши курашиш, ҳуқуқ-тартиботни таъминлашгача бўлган масалаларни қамраб олади.

Кучли ижтимоий сиёсат олиб бориш ва аҳолининг турли қатламларини ижтимоий муҳофаза қилиш ўзбек моделининг инсонпарварлик моҳиятини белгиловчи тамойиллардан биридир.

Бешинчи тамойил. Бозор иқтисодиётига объектив иқтисодий қонунларнинг талабларини ҳисобга олган ҳолда, тадрижий асосда, пухта ўйлаб, босқичма-босқич ўтиш. Бу иш ислохотларнинг ҳуқуқий асослари ва қафолатларини вужудга келтириш, аҳолини ижтимоий химоялаш ва унинг янгича иқтисодий тафаккурини шакллантириш билан бирга олиб борилиши лозим. “Фақат фармонлар, фармойишлар чиқариш билан бозор иқтисодиётини барпо этиб бўлмайди. У узоқ тарихий тараққиётнинг натижаси бўлиб, тегишли инфраструктурани ва ҳуқуқий асосни яратишнинг эмас, шу билан бирга, кадриятлар тизимида чуқур ўзгаришларни, ҳўжалик фаолияти ва амалий муносабатларни асослашни ҳам кўзда тутати”¹.

Ўзбекистонда айнан шундай йўл тutilди. Бундай сиёсат юритиш нафақат маблағлардан самарали фойдаланиш имконини бермоқда, шунингдек, одамларнинг сафарбарлигини оширмоқда, ижтимоий ларзаларнинг олдини олмақда, мулкчилик шакллари босқичма-босқич ривожлантирмоқда.

Ушбу тамойиллар Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўлининг асосини, ўтиш даври дастурининг негизини ташкил этади. Уларнинг амалга оширилиши мамлакатимизда ижтимоий-сиёсий барқарорликни, энг муҳими, бозор муносабатларини изчил жорий этишни таъминламоқда. Тараққиётнинг ўзбек модели халқимизнинг миллий давлатчилик анъаналари, кадриятлари ва менталитетига таянгани, айни вақтда, жамиятни ислоҳ этиш борасидаги дунё тажрибасининг илғор ютуқларига асослангани туфайли халқаро ҳамжамят томонидан эътироф этилмоқда. Ҳуллас, миллий истиқлол ғояси мамлакатимизда барпо этилаётган жамият ва тараққиётнинг ўзбек модели билан узвий боғлиқдир. Мустақилликни мустаҳкамлаш, озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этиш жараёнида бу ғоя халқимизни пировард мақсадлар йўлида уюштирувчи омил, ижтимоий фаолиятнинг маънавий мезони сифатида ўз аҳамиятини сақлаб қолаверади.

Таянч тушунчалар

Тараққиёт, тадрижий ривожланиш, Ўзбекистонда қурилаётган жамият тараққиёт тамойиллари, ўзбек модели, Ўзбекистоннинг халқаро нуфузи.

Такрорлаш учун саволлар

1. Ўзбекистонда барпо этилаётган жамиятнинг асосий тамойиллари нималардан иборат?
2. Тараққиётнинг ўзбек модели ва мафкуравий жараёнларнинг алоқаси қандай?

¹ Ислом Каримов. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура.

1 жилд. Тошкент, “Ўзбекистон”, 1996 йил, 315-бет.

3. Янги жамият барпо этиш учун мафкуравий тарбиянинг қайси жихатларига эътибор бериш лозим?

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т.: "Ўзбекистон", 2003й.
2. Каримов И.А. "Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: ҳавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари". Т.: "Ўзбекистон", 1997 йил.
3. Каримов И.А. Жамиятимиз мафкураси халқни-халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин ғ "Тафаккур журнали", 1998, 2-сон.
4. Каримов И.А. "Озод ва обод ватан, эркин фаровон ҳаёт пировард мақсадимиз" Т.: "Ўзбекистон", 1998й
5. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI асрга интилоқда. Т., "Ўзбекистон", 2000.
6. Каримов И.А. Миллий истиқлол мафкураси-халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир.- "Фидокор" газетаси, 2000 йил, 8 июн.
7. Каримов И.А. Эғали юрт эркини бермас. Т.9.- Т.: "Ўзбекистон", 2001йил.
8. Каримов И.А.. Биз танлаган йўл-демократик тараққиёт ва маърифий ҳамкорлик йўли. Т.11.- Т.: "Ўзбекистон", 2003йил.
9. Каримов И.А.. Ватанчимизнинг тинчлиги ва ҳавфсизлиги ва ўз куч-қудратимизга, халқимизнинг ҳамжиҳатлиги ва букилмас иродасига боғлиқ.-Т.: "Ўзбекистон", 2004йил.
10. Каримов И.А.. Эл-юртга ҳалол, виждонан хизмат қилиш-ҳар бир раҳбарнинг муқаддас бурчи. Андижон вилояти халқ депутатлари Кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида сўзланган нутқ. «Ишонч», 2004 йил 26 май.
11. Каримов И.А.. Қонун ва адолат устуворлиги фаолиятимиз мезони бўлсин. Сурхондарё вилояти халқ депутатлари Кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида сўзланган нутқ. «Ишонч», 2004 йил 2 июнь.
12. Абдулла Авлоний. "Туркий Гулистон ёхуд ахлоқ". Т.: "Шарқ", 1994й
13. Фаробий Абу Наср. "Фозил одамлар шаҳри". Т.: Ғофур Ғулом, 1993й.
14. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар.-Т.: «Янги аср авлоди», 2002.

7-Мавзу: Мустақиллик ва мафкуравий муаммолар: ғоявий бўшлиқ ва зарарли ғояларнинг жамиятимизга таъсири

Режа:

1. Мустақилликни мустаҳкамлаш жараёни ва мафкуравий муаммолар.
2. Ғоявий бўшлиқни тўлдириш зарурати.
3. Миллий истиқлол ғоясини шакллантириш тарихий зарурият ва давр талаби.

Инсоният тарихи шундан далолат берадики, муайян жамият тараққиёт жараёнида бир босқичдан иккинчи босқичга ўтишида турмушининг барча соҳаларида, хусусан, иқтисодиёт, ижтимоиёт ва сиёсатида бўлгани каби, ғоявий-мафкуравий соҳада ҳам муайян муаммоларни ҳал қилиши зарурати пайдо бўлади. Чунки ўзига хос янги давр, шароит, вазият анъанага айланиб қолган ғоялар, қараешлар, муносабатларни ўзгартирмасдан, маълум мафкурага асосланмасдан янги мақсадлар сари қадам ташлай олмайди. Бу эса янги ғоя, қараеш, муносабат, мафкурани ишлаб чиқишни талаб этади.

Ўзбекистон Президенти Каримов И.А. таъкидлагани каби: "Ўзининг ҳаётини, олдига қўйган мақсадларини аниқ тасаввур қила оладиган, ўз келажаги ҳақида қайқурадиган миллат ҳеч бир даврда миллий ғоя ва миллий мафкурасиз яшамаган ва яшай олмайди. Мафкура

бўлмаса ҳар қайси давлат ва жамият, қолаверса, ҳар қайси инсон ўз йўлини йўқотиши муқаррар”¹.

Ғоявий, мафкуравий бўшлиқ бир кунда ва бирданига пайдо бўлмайди. Бунда муайян жараёнлар рўй бериши лозим. Яъни эски ғоя ва мафкура таназзулга юз тутиши, умрини ўтаб бўлиши, ўтмишга айланади. Масалан, собиқ иттифоқ мафкураси ана шундай ҳолга тушган эди. Унинг асосий ғоялари собиқ шўролар ҳокимияти раҳбарлигида зўрлик билан амалга оширилди. Натижада бу мафкура якка ҳукмрон бўлиб қолган эди. У XX асрнинг 80-йилларида таназзулга юз тутди. 1991 йилда собиқ Иттифоқ тарқалиб кетиши билан узил-кесил инқирозга учради. Бунинг сабаблари нималардан иборат эди?

Биринчидан, у ўзини инсоният тафаккури эришган энг юксак чўққи, мутлақ ҳақиқат ифодаси деб ҳисоблаб, бошқа мафкураларни тан олмас, улар бизнинг душманимиз, деган ақида асосида мурасизларча иш тутар эди.

Иккинчидан, бу мафкура зўравонликка асосланган бўлиб, “мажбур қиламиз” қабилида иш тутар, унинг ғоялари ҳамма жойда, ҳамма вақт ҳеч истисно ва тўховсиз тарқиб қилинар, халқнинг эркин яшаши ва фикр юритишига йўл қўйилмас эди. Кимки бу тартибга (аслида тартибсизлик ва ваҳшийликка) қарши чиқса, шафқатсиз жазоланар, бутун давлат механизми ана шу жазони турли шаклларда амалга оширишга қаратилган эди.

Учинчидан, бу мафкура номигагина ижтимоий гуруҳлар мафкураси эди. Аслида собиқ Иттифоқ даврида зиёлилар, деҳқонлар, хизматчилар, қолаверса, “йўлбошчи синф” бўлган ишчиларнинг орасида ҳам бу мафкурадан норози бўлганлар бор эди. Лекин метин мафкуравий девор ортидан уларнинг овози чиқмас эди.

Тўртинчидан, бу мафкура ҳеч кимга виждон эркинлиги, ўз фикрини очик баён этиш, жумладан, хориж фуқарolari билан ҳолисона мулоқотда бўлишга ҳам йўл қўйилмас эди. Борди-ю кимдир шунга журъат этса, “халқ душмани”, “буржуазия малайи”га айланар эди.

Бешинчидан, у миллийликдан бутунлай холи эди. Унда мавҳум байналмилаллик зўр бериб куйланарди. Кимки миллий қадриятлар тўғрисида гап очса, дарҳол “миллатчи”га чиқариб қўйиларди. Миллий тафаккурга эга бўлган шахс, мутахассис, зиёли, олим ва бошқалар “қолоқ”, “шубҳали киши” ҳисобланарди.

Олтинчидан, унда миллий тарих, хусусан, Ўзбекистон тарихи, унинг ўтмиш мероси мутлақо тан олинмас эди. Наридан, улар кўпинча умумий тарзда қайд этиларди, ҳолос.

Еттинчидан, халқларнинг динига, диний меросига, диний қадриятларига нисбатан мутлақо нотўғри муносабат ўрнатилган эди. Жумладан, халқимизнинг улук сиймолари Имом Бухорий, Имом Термизий, Аҳмад Яссавий, Нажмиддин Кубро, Баҳоуддин Нақшбанд, Маҳмуд Замахшарий, Имом Мотуридий, Сўфи Оллоёр каби алломаларнинг бой илмий меросини ўрганиш, улардан фойдаланиш тақиқланган эди.

Буларнинг барчаси большевистик-коммунистик мафкуранинг тараққиёт талабларига мутлақо зид эканини яққол намоён этди. Шу боис у янги замонавий талабларга дош беролмай, ўз давлати билан бирга тарихга айланди.

Собиқ мустабид тузум ўрнида янги мустақил давлатлар шаклланди. ҳукмрон мафкура барҳам топгач, унинг ҳудудида маълум муддат ғоявий-мафкуравий бўшлиқ (вакуум) ҳолати вужудга келди.

Ҳкш, аслида ғоявий бўшлиқ нима? ғоявий бўшлиқ эски тузумдан янги тузумга ўтиш жараёнида олдин ҳукмронлик қилиб келган мафкура ўтмишга айлангач, тараққиёт талабларига мос равишда унинг ўрнини босадиган илқор ғоявий тизимнинг ҳали шаклланмаган ҳолатидир. Бундай шароитда турли мафкуралар ушбу ҳудудга ўз таъсир доирасини ўтказишга уринади.

1990 йилларнинг бошларида бундай мафкуравий бўшлиқ Ўзбекистон ҳудудида ҳам намоён бўлди. Унинг ўзига ҳос хусусиятлари қуйидагилардан иборат эди.

Биринчидан, ҳукмрон, яккаҳоким большевистик — коммунистик мафкура батамом таназзулга юз тутди ва унинг ўрни бўшаб қолди.

¹ Миллий истилоҳлар тўғрисида: асосий тушунча ва тамойиллар. Т., “Ўзбекистон”, 2000, 5–6-бетлар.

Иккинчидан, Ўзбекистон мустақил давлат сифатида қарор топган бўлса-да, унинг мафкураси ҳали тўла-тўқис шаклланмаган ва барча фуқаролар онгига сингиб улгурмаган эди. Тўғри, мустақиллик мафкураси ғоялари мамлакатимиз фуқароларининг маълум қисми онги, дунёқарашида ўз ўрнига эга бўлса-да, Президентмиз Каримов И.А. асарларида исботланган бўлса-да, аммо у ҳали тўла ҳолда барчанинг мустақил дунёқарашига, мустаҳкам эътиқодига айлана олмаган эди.

Учинчидан, ғоявий бўшлиқ пайдо бўлган жойда муқаррар тарзда бошқа ёт ва бегона мафкуралар хуружи бошланади. Ўтиш даврида, янгича қарашлар мустаҳкам эътиқодга айланиб улгурмаган пайтда ташқи мафкуравий таъсирларнинг яхши ёки ёмон, фойдали ёки зарарли эканини ҳамма ҳам фарқлай ололмайди. Ўзбекистондаги мафкура майдонига бегона, халқимизнинг орзу-интилишларига мутлақо ёт ғояларнинг ҳужуми ана шу билан ҳам изоҳланади.

Тўртинчидан, мустақил мамлакатимиз тинч-осойишта яшаётган бир пайтда Афғонистон ва бошқа яқин ҳудудлардаги беқарор вазиятдан фойдаланиб, уларнинг ҳудудига ин қуриб олган баъзи бир экстремистик кучлар, террорчи тўдалар ўз жинояткорона мақсадларини амалга оширишга, Марказий Осиё минтақасини мафкуравий курашлар майдонига айлантиришга урина бошлаган эди.

Бу жиноий гуруҳлар ўзларининг ёвуз мақсадларини турли исломий, мафкуравий ғоялар билан ниқоблашга ҳаракат қилдилар. Ана шу сохта ғояларни тарқатиб, ёшларни йўлдан оздиришга интилдилар. Айниқса 80-йилларнинг иккинчи ярмидан дин ниқобидаги зарарли, халқимизнинг иймон-эътиқодига тўғри келмайдиган қарашларни, ваҳҳобийлик, хизбут-тахрир каби ҳаракатларнинг таъсирини ёйишга киришдилар. Бу ҳаракатлар 90-йилларнинг бошига келиб янада кучайди. Мамлакатимиз аҳолисининг тинчлиги ва осойишталигига “ваҳҳобийлик”, “хизбут-тахрир”, “акромийлик”, “адолат уюшмаси”, “ислом лашкарлари”, “тавба” каби турли зарарли ғояларга асосланган кучлар ва ҳаракатлар таҳдид сола бошлади.

Масалан, ваҳҳобийлик ғояларини қисқа таҳлил қилайлик. Мамлакатимиздаги ғоявий майдонга ўрнашиб олишга ҳаракат қилган ваҳҳобийлик диний ниқобдаги зарарли оқим бўлиб, унга XVIII асрнинг 40-йилларида Арабистон ярим оролида Муҳаммад ибн Абдул-Ваҳҳоб (1703–1792 йилларда яшаган) томонидан асос солинган. Бу таълимот IX асрда вужудга келган ханбалийлик мазҳабининг асосчиси Аҳмад Абу Абдуллоҳ аш-Шайбоний (780–855 йилларда яшаган) таълимотининг айрим тажовузкор жиҳатларини, XIV асрдаги суриялик илоҳиётчи Т.О. Таймийянинг баъзи қарашларини ўз фаолияти учун асос қилиб олган.

Ваҳҳобийлик ислом ғояларига сиёсий тус бериб, дин номидан иш юритиб, гўёки исломни пайғамбар давридаги “асл ҳолатига қайтариш”, яъни уни тозалаш, барча мусулмонларни исломнинг яшил байроқи остида бирлаштириш каби ғояларни илгари суради. Бу мафкуранинг ижтимоий моҳияти Оллоҳдан бошқа барча диний ва ҳаётий қадриятларни инкор қилади. қуръони Каримнинг муқаддаслигини эътироф этса-да, унинг тафсирини инобатга олмаслик, чориёрларни (ҳазрати Абу Бакр, ҳазрати Умар, ҳазрати Усмон, ҳазрати Али), азиз-авлиёларни, буюк пиру валийларни тан олмаслик, муқаддас қадамжоларни бузиб ташлашни тарқиб қилишда намоён бўлади. Улар ислом динидаги мазҳаблар—ҳанафийлик, моликийлик, шофийлик, жаъфарийлик вакилларини кофир деб атайдилар.

Ваҳҳобийлар Муҳаммад пайғамбарнинг “кишиларга диндаги оғир, машаққатли амалларни эмас, енгил ва осонларини буюринг, уларни хотиржам қилинг, оғир амалларни буюриб, диндан қўрқитиб, чўчитиб юборманг” ёки “қўқи билан ва тили билан ўзгаларга озор бермаган киши мусулмондир”, деган ҳадисларига амал қилмайди, аксинча, уларга зид иш тутати. Улар дунёвий маданиятни инкор қилиб, мусиқа, театр, тасвирий санъат билан шуғулланишни, ундан завқ-шавқ олишни қоралайди, бу ишларни куфр ва гуноҳи азим деб ҳисоблайди.

Ваҳҳобийлик мустақилликнинг илк йилларидаги ғоявий бўшлиқдан усталик билан фойдаланишга интилди. Шунинг учун баъзи кишиларни араб мамлакатларида саёхатда, хизмат сафарида, ўқишда бўлган вақтларида ўз таъсирига туширишга ҳаракат қилди. Шундан сўнг, дастлаб жойлардаги масжидларнинг имом-хатиблиги учун, кейинроқ эса мамлакат ди-

ний идорасининг нуфузли лавозимлари учун курашди, ислом сиёсий партиясини тузишга ҳаракат қилди. Аста-секин Ўзбекистонни ислом республикаси деб эълон қилиш, минтақамизда халифаликни тиклаш режасини амалга оширмоқчи бўлдилар. Улар ўтган йилларда қонли жиноятлар, тартибсизликлар содир этдилар.

Хизбут-таҳрир ҳам собиқ мафкура таназзулга юз тута бошлаган даврлардан бошлаб, ғоявий бўшлиқ шароитида муайян кишилар онги, дунёқарашига таъсир ўтказа бошлади. Унга ислом сиёсий партияси сифатида 1950–1953 йилларда Ливанда Тақийуддин Набҳоний асос солган. Ҳозирги вақтда бу ҳаракатга Абдулқадим Заллум деган киши раҳнамолик қилмоқда. Жами 30 дан зиёд ислом мамлакатаида норасмий фаолият юритаётган бу партиянинг асосий мақсади — халифаликни тиклаш, бугунги дунёвий давлатчилик асосларини йўқ қилиш, демократия принципларини рад этиш, қонун устуворлиги ўрнига шариат ақидаларини жорий этиш, сайлов тизimini инкор қилишдан иборат.

Хизбут-таҳрир ҳам 90-йилларнинг бошларида Ўзбекистонда гўё ғоявий бўшлиқни тўлдириш учун ҳаракат бошлади. Мақсад – бизнинг минтақамизда ўзининг сиёсий, ғоявий, мафкуравий жиҳатдан узокни кўзловчи мақсадларига эришиш, таъсир доирасини кенгайтириш, одамларнинг қалби ва онгини забт этиш эди. Хизбут-таҳрирчилар ғоявий бўшлиқ шароитида аҳолининг маълум қисми, аввало, ҳали дунёқараши тўла шаклланмаган, содда ёшларга ислом дини, унинг ибодат амаллари, қуръони Каримни ўргатиш, турли диний манбалардан сабоқ бериш баҳонасида ўз таъсирини ўтказишга ҳаракат қилди. Улар одатда 3–4 кун исломни ўргатиб, кейин асл мақсадга ўтади. Хизбут-таҳрирчилар “Ислом низоми”, “Исломда бошқарув низоми”, “Исломда иқтисодиёт низоми”, “қизбий уюшма”, “қизбут-таҳрир тушунчалари”, “Исломий давлат”, “Исломий шахсият”, “хизбут-таҳрирнинг сиёсий қарашлари”, “Дастур муқаддимаси”, “Халифалик”, “Халифалик қандай тугатилди?”, “Уқубатлар низоми”, “Тафкир”, “Зийраклик суръати”, “Исломий фикр”, “Демократия — куфр низоми”, “Халифалик давлатида мол-мулклар”, “Сабр”, “Иzzат ва шараф сари” каби ўқув дастурлари, китоб ва рисоалари, “Ал-Ваъй”, “Онг” журнали, кўплаб варақалари орқали халифачилик ғоясини ёшлар онгига сингдиришга ҳаракат қилади.

Хизбут-таҳрирчилар кўпроқ диний таълим олган ёшларни ўз йўлига оқдиришга ҳаракат қилди. Кейин эса уларнинг сафини ёшларнинг бошқа гуруҳларига мансуб вакиллари билан тўлдиришга интилди. Ниҳоят, вақти келиб, уларни исломий билимларгагина эмас, террорчилик ҳаракатлари учун ҳам тайёрлай бошлади. Бундай зарарли ғоя, мафкура ва қарашлар билан қуролланган ёшлар Афғонистон ва Покистон ҳудудида, қўшни давлатларнинг баъзи туманларида дунёвий давлатнинг ашаддий душмани сифатида тайёрланди. Уларнинг кучи билан турли кўпоровчилик ишлари, жанг-жадаллар режалаштирилди. Натижада 1999 йил 16 феввалидаги портлашлар, 2000 йилда эса Бўстонлиқ, Сариосиё, Узуннинг тоқли ҳудудларидаги қуролли хуружлар содир этилди. Бундай ёвуз ҳаракатлар ён қўшнимиз Афғонистон ҳудудидан паноҳ топган вайронкор қучлар, бошқа узок-яқин мамлакатлардаги экстремистик гуруҳлар, Усама Бен Ладенга қўшаган ашаддий террорчиларнинг молиявий ва ғоявий қўллаб-қувватлаши ҳамда раҳнамолиги остида амалга оширилди.

Улар ўз ниятларини амалга оширишда “дўстлик”, “диндошлик”, “миллатдошлик” тушунчаларини ҳам ишга солади. Керак бўлганда моддий ёрдам ҳам кўрсатади. Масжидлар қуриб бериб, исломий адабиётлар билан таъминлаб, ўзларини ҳақиқий диндор, ҳақиқий мусулмон қилиб кўрсатишга интилади. Аммо разил ниятларини барибир ошкор этадилар, турли кўпоровчилик, тезкор ишларига сабаб бўладилар. Ваҳҳобийлик, хизбут-таҳрир каби зарарли оқимлар мустақилликнинг дастлабки йилларида содир бўлган ғоявий бўшлиқдан устамонлик билан фойдаланишга интилган бўлса-да, лекин барибир мақсадларига эриша олмади.

Хкш, 80-йилларнинг охири ва 90-йилларнинг бошида айрим юртдошларимиз нима учун зарарли ғоя ва ёт мафкуралар таъсирига тушиб қолди?

Бу ҳолатнинг моҳияти Президент Каримов И.А. асарларида тўла-тўқис очиб берилган. Бу асарлардан масаланинг мазмун-моҳиятини чуқур ва атрофлича ўрганиш зарур.

Биринчидан, собиқ мустабид мафкура барбод бўлганидан кейинги дастлабки йилларда миллий ғоя, истиқлол мафкураси тўлиқ шаклланиб, одамларнинг қалби ва онгига сингиб ул-

гурмаган эди. Натижада эътиқоди бўш, содда ва ишонувчан одамлар билиб-билмай нотўғри йўлларга тушиб қолдилар.

Иккинчидан, мустақил Ўзбекистон эски тузумдан янги тузумга ўтиш жараёнида бир қатор табиий қийинчиликларга дуч келди. Инсоният тарихидан маълумки, ўтиш жараёнида қийинчиликлар бўлиши қонунийдир. Жумладан, иқтисодий соҳада ҳам қийинчиликлар бўлиши муқаррар. Бундай пайтда сабр-қаноатга ўрганмаган, енгил йўл билан яшашга кониккан айрим кишилар маълум қийинчиликларга дуч келгач, ўз турмуш тарзини янгилаш учун осон йўл ахтарди. Улар аксарият ҳолларда адашиб, нотўғри йўлларга кириб қолади. Ижтимоий фойдали меҳнат билан шуқулланиш ўрнига енгил йўл билан бойишни хоҳловчилар ҳам шундай гуруҳларга қўшилиб қолиши мумкин.

Учинчидан, бугунги кунда ёшларнинг ҳаммасини ҳам сердаромад иш билан таъминлаш имкони йўқ. Улар дипломи, маълумоти бўлса ҳам, баъзан қўнгилдагидек ишни топа олмайди ёки кам иш ҳақи олиб ишлашни хоҳламайди. Бунинг натижасида яна осон йўл ахтариб нотўғри, ёмон, салбий ҳаракатларга қўшилиб кетиши ҳам мумкин.

Тўртинчидан, зарарли ва ёт мафкура вакиллари халқимиз, айниқса, фарзандларимизнинг қўнгли очик, соддадил, ишонувчан, диний қадриятларга интилиш туйғусидан усталик билан фойдаланмоқда. Бундай шароитда айрим соддадил одамлар “мана энди даҳрийликдан қутулдик”, деган ҳаёллар билан диннинг асл моҳияти билан диний ниқобдаги экстремизмни ажрата олмай қолди. Шу билан бирга ислом амалларини яхши билмаган айримлар ота-боболаримизнинг муқаддас динини ўрганамиз, деб, ваҳҳобийлик, ҳизбут-таҳрир каби турли зарарли ғоя ва оқимлар таъсирига тушиб қолдилар.

Бешинчидан, собиқ тузум даврида кўплаб ташкилотлар зўрлик оркали мажбурий бўлсада, мунтазам таркибот-ташвиқот олиб борар эди. Лекин мустақиллик даврида уларнинг ўрни муайян даражада бўшаб қолди ва бу вазифани дастлаб ҳеч қайси ташкилот бажармади. Кейинчалик ташкил этилган. “Маънавият ва маърифат” маркази ва бошқалар эса етарли даражада самарали фаолият юритолмади. Натижада ҳар бир фуқаро имкони борича ўз дунёқарашини ўзи мустақил шакллантириши зарур бўлиб қолди. Бунга қодир бўлмаган айримлар зарарли ғоялар таъсирига берилди бошлади. Айниқса, ёшларни уюштириш, истиқлол ғоялари йўлида фидойи этиб тарбиялаши лозим бўлган “Қамолот” жамғармаси фаолияти ҳам истиқлол талабларига жавоб бермас эди. Натижада кўплаб ёшлар истиқлол ғояларига асосланган тарбиявий жараёнлардан четда қолиб кетди.

Шунингдек, давлат ва нодавлат ташкилотлари, сиёсий партияларнинг мафкуравий соҳада етарли иш олиб бормагани, ижтимоий фанларнинг ҳаёт талабларидан орқада қолгани, жамият руҳияти ва тафаккурида рўй бераётган мураккаб жараёнлар ўз вақтида илмий ечимини топмагани, одамларга мафкуравий жиҳатдан тўғри йўл кўрсатишга қодир бўлган шахслар, диний уламоларнинг етарли эмаслиги ҳам бунга сабаб бўлди.

Хуллас, умрини ўтаб бўлган ғоя, ақида ёки мафкура тараққиёт нуқтаи назаридан инкор этилиши натижасида ғоявий бўшлиқ вужудга келар экан, турли мафкуравий таҳдидлар кучаяди. Шу маънода, Президент Каримов И.А.нинг қуйидаги фикрлари муҳим аҳамиятга эга: “Мен кўҳна бир ҳақиқатни яна эслатмоқчиман: табиатда бўшлиқ бўлмаганидек, инсоннинг онгу тафаккурида ҳам бўшлиқ вужудга келишига асло йўл қўйиб бўлмайди. Ҳар бир онгли одамнинг воқеликка ўз муносабати, мақсад ва интилишлари бўлиши табиий”¹

ғоявий, мафкуравий таҳдид кучайган жойда аҳоли кенг қатламлари, хусусан, ёшларнинг қалби ва онгини эгаллашга қаратилган уринишлар кучайиб боради.

Айниқса, дунёнинг турли мамлакатларида жойлашган, катта молиявий ва мафкуравий таъсир кучига эга бўлган баъзи ғоявий марказлар ана шундай вазиятдан фойдаланиб, ўз ёвуз ниятларини амалга ошириш йўлида кечаю кундуз ҳаракат қилмоқда.

Халқаро террорчи ва экстремистларнинг нияти аниқ. Улар истиқлол йўлидан бораётган Ўзбекистондаги ғоявий бўшлиқни ўз ғоялари билан тўлдириб, мамлакатимиз ҳудудидаги

¹ “Фидокор” газетаси, 2000 йил, 8-июн.

беқиёс бойликларга эгалик қилиш, халқимизни ўз сиёсати, ўз ҳукмронлигига бўйсундиришини, энг ёмони, мана шу муҳим геополитик майдонни ўз таъсир доирасига олишни орзу қилмоқда.

Мана шундан келиб чиқиб, бугунги кунда мамлакатимизга қарши қаратилган мафкуравий таҳдидларни алоҳида кўрсатиб ўтиш мақсадга мувофиқдир. Улар қуйидагилардан иборат:

- *ислом халифалигини тиклаб, унинг байроғи остида мусулмон халқларни янги империяга бирлаштиришига қаратилган интилишлар;*
- *ёш мустақил давлатларни қайтадан собиқ Иттифоққа бирлаштириш ғояси;*
- *тарихимизни, миллий қадриятларимиз ва диннинг моҳиятини сохталаштиришга уринишлар;*
- *ахлоқсизликни ёйиб, халқни маънавий жиҳатдан бузишга қаратилган интилишлар;*
- *турли мафкуравий воситалар орқали минтақавий ва давлатлараро можаролар келтириб чиқаришга қаратилган ҳаракатлар.*

1. Ислом халифалигини тиклашга уринишлар хавфли кўриниш олмоқда. Масалан, хизбут-таҳрирга тегишли қайси бир адабиётни олиб қарамайлик, унда халифаликни тиклашга даъват қилинади. “Акромийлик” эса дастлаб Андижон вилоятида, сўнгра Фарқона водийсида, кейинроқ мамлакатимизнинг бутун ҳудудида, кейинчалик барча мусулмон мамлакатларида халифаликни тиклаш ғоясини олқа суради. Ислом тарихидан маълумки, халифаликка Муҳаммад пайғамбар вафотидан кейин чориёрлар Абу Бакр ас-Сиддиқ (632–634), Умар ибн Хаттоб (634–644), Усмон ибн Аффон (644–656), Али ибн Абу Толиб (656–661) бирин-кетин раҳбарлик қилган. Бу даврда халифа диннинг ҳам, давлатнинг ҳам бошлиқи, раҳнамоси ҳисобланган. Кейинчалик подшолик бўлиб, раҳбарлик 661–749 йилларда маккалик зодагонлардан Муовия бин Абу Суфён сулоласи қўлига ўтган ва уммавийлар сулоласи номини олган. 749 йили тожу тахт Муҳаммад пайғамбарнинг амакилари авлодларидан бўлган Абдул Аббос ас-Сафок сулоласи қўлига ўтган. Уларнинг давлати аббосийлар номи билан машҳур бўлиб, 1238 йилгача, мўғуллар забот этгунча давом этган. Айни пайтда XII–XIII асрларда Миср ва Марокашда фотимийлар сулоласи ҳам ўз давлатини жорий қилган. XVI асрдан эътиборан усмонли турклар ҳам халифалик эълон қилганлар ва у 1924 йилнинг учинчи мартигача ҳукм сурган. Туркия республика деб эълон қилиниши билан халифалик ҳокимиятига чек қўйилган ва сўнгги халифа Абдумажид 1924 йил 4 мартининг тонг отарида Истамбулдан Швейцарияга чиқариб юборилган. XX асрда ислом дунёси ва бошқа мамлакатлар ҳам ўзлари танлаган тараққиёт йўлидан ривожланиб келмоқда. ўтган йиллар тарихий тажрибаси халифаликсиз ҳам эркин ривожланиш мумкин эканини кўрсатди. Халифалик тарих саҳифаларида қолиб кетди.

2. Лекин бугунги кунда собиқ Иттифоқ республикаларининг айримларида эски тузумни қайтадан тиклашни хоҳловчилар, буни ўзлари учун ғоявий мақсад қилиб олган кучлар ҳам мавжуд. Собиқ Шўро тузumi 1991 йилги ижтимоий-сиёсий ўзгаришлардан сўнг барҳам топди. қолбуки, ўтмишга қайтиш, тарихни тескари айлантириш мумкин бўлмаганидек, ўз йўлини топиб олган, мустақил давлатлар, айниқса, Ўзбекистон ва ўзбек халқи яна эски ҳолатга қайтишга асло рози бўлмайди. Каримов И.А. “Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда” асарида собиқ тузум тўғрисида тўхталиб, шундай деган эди: “Бугун ўша давр тўғрисидаги ҳақиқатни ҳолисона айтадиган бўлсак, у замондаги ҳаётимизни жаҳон тарихи ва амалиёти билан тақослайдиган бўлсак, шуни очиқ айтиш керакки, у пайтда Ўзбекистон бир ёклама иқтисодиётга – марказга бутунлай қарам, издан чиққан иқтисодиётга эга бўлган ярим мустамлака мамлакатга айланган эди”.¹ Эндиликда Ўзбекистон бу борада ўзига хос ва мос тараққиёт йўлини танлаб олган, у ҳеч қачон ўзи танлаган мустақиллик йўлидан қайтмайди.

3. Ўзбекистон халқи, ўзбек халқи жуда катта маънавий меросга эга. Лекин собиқ мафкура таъсирида узоқ йиллар тарихимиз бир томонлама ёритиб келинди. Лекин ҳали бу соҳада кўплаб

¹ Ислом Каримов. “Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда”. Тошкент, “Ўзбекистон”, 1999.

3 Ислом Каримов “Миллий истилол мафкураси – халқ эътиоди ва буюк келажакка ишончдир”. Тошкент “Ўзбекистон”, 2000 йил-11-бет.

муаммолар ҳам мавжуд. “Тарихдан маълумки, бир халқни ўзига тобе қилишни истаган кучлар, аввало, уни ўзлигидан, тарихидан, маданиятидан жудо қилишга интилади... зарарли таъсирлар давом этаверса, миллат ўзлигини йўқотиши, минг йиллик анъаналарини бой бериб, оломонга айланиб қолиши ҳам ҳеч гап эмас”.¹ Ана шуни яхши биладиган куч ва турли полигонлар бизни тарихимиздан жудо қилиш, уни зўр бериб сох-талаштиришга интиладилар. Бу борада турли йўللardan фойдаланишга, айниқса ёшларимизни йўлдан оғдиришга ҳаракат қиладилар.

4. Мамлакатимиз халқининг қалби ва онгига ёт мафқурани сингдириш учун душманларимиз бир қарашда беозор, гўё сиёсатдан холи туюладиган мафқуравий воситаларга катта эътибор бермоқда. Жумладан, кейинги йилларда кўплаб намоёиш этилаётган енгил-елпи ёки жангарилик фильмлари бунга мисол бўлади. Маълумки, бу фильмларни кўпчилик, айниқса ёшлар мароқ билан томоша қилади. Сир эмас, анчагина одамлар табиатида, хулқ-атворида мана шундай тўполонларга мойиллик бўлади. Президентимиз шуни ҳисобга олган ҳолда таъкидлагани каби: “Шунинг учун онги шаклланиб улгурмаган аксарият ёш томошабинлар бундай фильмлардан кўпинча турли ёвузлик, йиртқичлик, шафқатсизликларни ўрганади, холос. Натижада уларнинг дийдаси қотади, қалбидан тошбағирлик, зўравонлик, ахлоқсизлик каби иллатлар жой олганини ўзи ҳам сезмай қолади. Хатто шундай томоша ва фильмларнинг қахрамонларига кўр-кўрона тақлид қилишни истайдиган йигит-қизлар ҳам топилади. Чунки, улар бундай уйдирма талқинлар таъсирида қўл ураётган иши қандай аянчли оқибатларга олиб келишини тушуниб етмайди. Афсуски, бизнинг телевидениемизда ҳам шундай фильмларни намоёиш этишга ортикча ружу қўйилмоқда”.²

5. Мамлакатимизга таҳид солаётган мафқуравий воситалардан яна бири узоқ давом этадиган минтақавий ва давлатлараро можароларни келтириб чиқаришга уриниш бўлиб, бунга айрим мамлакатлар ҳудудида фаолият кўрсатаётган баъзи ғоявий-мафқуравий марказлар ўзларига мақсад қилиб олган. Улар муайян мамлакат ҳудудидан бошқа мамлакатга қарши гиёҳванд моддалар, таъқиқланган адабиётлар, турли қурол-яроқ каби нарсаларни ноқонуний тарзда олиб ўтишга уринмоқда. Уларнинг маълум бир кучлари Афғонистон ҳудудида туриб, Марказий Осиё давлатларига – Ўзбекистон ва Қирғизистон ҳудудига, бу ерда яшаётган халқлар ҳаётига қарши тажовузкорона ҳаракатлар қилишга, бегуноҳ инсонлар қонини тўкишга интилмоқда. Каримов И.А. таъбири билан айтганда, “бундай ўтакетган хунрезлик, муттаҳамликни ўзига касб қилиб олган бизнинг умумий душманларимизга муқаддас заминимизда асло ўрин бўлмаслиги керак”.

Бу таҳдидлар, энг аввало, оддий инсонлар қалби ва онгини забт этишга, уларни ўз миллий қадриятларидан, умумбашарий цивилизация ютуқларидан маҳрум этишга, пировард натижада юртимизни қарам қилиб олишга қаратилган тажовузкорликнинг мафқуравий шаклда намоён бўлишидир.

Халқимизни турли ғоявий таҳдидлардан асраш, жамиятимиз аъзоларида мафқуравий иммунитетни шакллантириш учун, аввало, уларни миллий ғоя, истиқлол мафқураси билан қуроллантириш зарур эди.

Ўзбекистон мустақилликка эришганидан сўнг мамлакатимизда эски мафкура асоратларига, қуруқ сафсатабозликка, халқимиз манфаатларига зид бўлган собиқ сиёсий ва мафқуравий тузилмаларга барҳам берилди. Ижтимоий адолат, хавфсизлик, ижтимоий муҳофаза, миллати, дини ва эътиқодидан қатъи назар, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари, шаъни ва кадр-қимматини, қонуннинг устуворлигини таъминлашга қаратилган зарур чора-тадбирлар қўрилди. Жамиятдаги соқлом ижтимоий-сиёсий муҳитни бузадиган, одамлар фикрини чалқитадиган ноҳуш ҳолатларга барҳам берилди. Мамлакат ва халқ манфаатлари йўлида бирлашиш, ҳамжиҳат бўлиш, барча имкониятлардан эҳтиросларга берилмай, ақл-идрок билан фойдаланиш йўли тutilди.

Лекин мустақилликнинг дастлабки йилларидан бошлаб жамиятимизда маънавий покланиш зарурати сезилди. Ўзбекистон Президенти Каримов И.А. шундай шароитда биринчи бўлиб жамиятда маънавий покланиш учун эски ақидалардан халос бўлиш лозимлигини

¹ Ислом Каримов “Миллий исти=лол мафқураси – хал= эъти=оди ва буюк келажакка ишончдир”. Тошкент “Ўзбекистон”, 2000 йил-11-бет.

² Ислом Каримов. “Эғали юрт эркини бермас”, “Хал= сызи”, 2000 йил 31 август.

кўрсатиб берди, кейинчалик эса миллий истиқлол мафкурасини яратиш заруратини асослади ва жамиятимиз эътиборини унга қаратди.

Шўролар мафкураси кишилар онгига ижтимоий тенглик, бугунги таъбир билан айтганда, боқимандачилик тушунчасини сингдириб кетган эди. Бундай кайфият одамнинг ташаббусига йўл бермас эди. Чунки инсон ўз меҳнат маҳсулидан манфаатдор бўлмаса, унда ҳалол ишлаш, масъулият туйқуси йўқолади. Бундай иллатдан эса миллий истиқлол мафкураси воқитида ҳалол бўлиш мумкин. Ўзбекистонда озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон барпо этиш ғояси асосида миллий истиқлол мафкураси ишлаб чиқилди. Миллий истиқлол ғоясининг асосий тушунча ва тамойиллари Каримов И.А. асарларида ўз аксини топди, назарий жиҳатдан исботланди.

Миллий ғоя, истиқлол мафкураси ижтимоий тараққиёт ривожига қараб такомиллашиб, янгиланиб боради. Давр талаби билан ўртага ташланган муайян қоидалар ўз вазифасини ўтаб бўлиб, ўрнини янада долзарброқ бошқа хусусиятларга бўшатиб беради. Миллий истиқлол ғояси айни ана шундай доимий янгиланиш маҳсули, онг ва тафаккур ҳосиласи ҳисобланади.

Миллий истиқлол ғояси Ўзбекистоннинг мустақиллигини мустаҳкамлаш ва уни буюк давлатга айлантириш ҳақидаги сиёсий, ҳуқуқий, ахлоқий, эстетик, фалсафий, илмий, экологик, диний, демографик тарихий қарашлар йигиндиси бўлиб, Ўзбекистон халқини истиқболга юксак ишонч, иймон-этиқод руҳида тарбияловчи ғоят қудратли маънавий қурол, ғоявий омил ҳисобланади. Ана шу сабабдан ҳам мамлакатимиз ҳудудини ёш мафкуралар полигонига айлантиришга йўл қўймай, Ўзбекистон халқининг онги, дунёқараши, ҳаётга ижтимоий муносабати, хатти-ҳаракатларида мафкуравий иммунитетни шакллантириб, миллий истиқлол мафкурасини юртдошларимиз қалби ва онгига сингдириш, бугунги кундаги муҳим вазифадир. “Бунинг йўли – одамларимиз, авваламбор, ёшларимизнинг иймон-этиқодини мустаҳкамлаш, иродасини бақувват қилиш, уларни ўз мустақил фикрига эга бўлган баркамол инсонлар этиб тарбиялаш. Уларнинг тафаккурида ўзлигини унутмаслик, ота-боболарнинг муқаддас қадриятларини асраб-авайлаш ва ҳурмат қилиш фазилатини қарор топтириш. Уларнинг, мен ўзбек фарзандиман, деб қурур ва ифтихор билан яшашига эришишдир”.¹

Мафкуравий қурашлар кучайган бугунги кунда ёшлар қалбида она-Ватанимизга, бой тарихимизга, миллий қадриятларимизга, миллатнинг ўлмас руҳи бўлган она тилимизга, ота-боболаримиздан мерос муқаддас динга соғлом муносабатни қарор топтиришимиз, уларнинг мафкуравий иммунитетини шакллантиришимиз мақсадга мувофиқдир. Зеро, юртбошимиз айтганларидек, бирор бир касалликни даволашдан олдин инсон организмда аввало унга қарши иммунитет ҳосил қилинади. Биз ҳам ёшларимиз қалби ва онгида зарарли ғояларга қарши мафкуравий иммунитетни шакллантира олсак, турли хил “даъватчи”ларнинг алдовларига учмайдиган, ўз юрти, Ватани ва халқи учун фидойи инсонларни тарбиялай оламиз.

Хуллас, миллий истиқлол ғоясини меҳнатқашлар онгига сингдириш орқали уларда мафкуравий иммунитет ҳосил қилиш замон амри, давр талаби. Бу бир зумда, бирпасда амалга ошириладиган жараён эмас. Бунда ҳар бир кишининг фаоллиги, омилқорлиги талаб этилади. Унинг амалга оширилиши эса Ўзбекистонимизнинг салоҳиятини янада оширади, келажаги буюк давлат барпо этилишини таъминлайди, одамларимизнинг эътиқодини мустаҳкамлайди.

Таянч тушунчалар

Мафкуравий муаммолар, ғоявий бўшлиқ, ёт ғоялар, зарарли ғоялар, ғоявий таъсир, мафкуравий тажовуз, мафкуравий иммунитет.

Такрорлаш учун саволлар

1. Ғоявий бўшлиқ нима?
2. Зарарли ғоялар таъсири қандай намоён бўлади?
3. Мафкуравий иммунитет қандай ҳосил қилинади?

¹ Ислом Каримов. “Миллий истиқлол мафкураси – ҳали эътиоди ва буюк келажакка ишонч-дир”, Тошкент, “Ўзбекистон”, 2000 йил, 11-бет.

4 Янги мафкурани яратиш зарурати деганда нима назарда тутилади?

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т.: "Ўзбекистон", 2003й.
2. Каримов И.А. "Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари". Т.: "Ўзбекистон", 1997 йил.
3. Каримов И.А. Жамиятимиз мафкураси халқни-халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин ғ "Тафаккур журнали", 1998, 2-сон.
4. Каримов И.А. "Озод ва обод ватан, эркин фаровон ҳаёт пировард мақсадимиз" Т.: "Ўзбекистон", 1998й
5. Каримов И.А. Миллий истиқлол мафкураси-халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир.- "Фидокор" газетаси, 2000 йил, 8 июн.
6. Каримов И.А. Эғали юрт эркини бермас. Т.9.- Т.: "Ўзбекистон", 2001йил.
7. Каримов И.А.. Биз танлаган йўл-демократик тараққиёт ва маърифий ҳамкорлик йўли. Т.11.- Т.: "Ўзбекистон", 2003йил.
8. Каримов И.А.. Ватанчимизнинг тинчлиги ва хавфсизлиги ва ўз куч-қудратимизга, халқимизнинг ҳамжиҳатлиги ва букилмас иродасига боғлиқ.-Т.: "Ўзбекистон", 2004йил.
9. Каримов И.А.. Эл-юртга ҳалол, виждонан хизмат қилиш-ҳар бир раҳбарнинг муқаддас бурчи. Андижон вилояти халқ депутатлари Кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида сўзланган нутқ. «Ишонч», 2004 йил 26 май.
10. Каримов И.А.. Қонун ва адолат устуворлиги фаолиятимиз мезони бўлсин. Сурхондарё вилояти халқ депутатлари Кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида сўзланган нутқ. «Ишонч», 2004 йил 2 июнь.
11. Фаробий Абу Наср. "Фозил одамлар шахри". Т.: ғофур ғулом, 1993й.
12. Алишер Навоий. "Махбуб ул - қулуб". Тошкент, 1987 йил.
18. Азизхўжаев А.А. Мустақиллик: курашлар, изтироблар, қувончлар. Т.: «Шарқ», «Академик», 2001.
19. Азизхўжаев А.А. Чин ўзбек иши. Т.: «Академик», 2003.
13. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар.-Т.: «Янги аср авлоди», 2002.
14. Мустақиллик: изохли илмий-оммабоп луғат. Т., "Шарқ", 1998, 32-б.

8-мавзу: Миллий истиқлол ғоясининг моҳияти ва асосий тамойиллари

Режа:

1. Миллий истиқлол ғояси тушунчаси, унинг моҳияти ва мазмуни.
2. Миллий истиқлол ғоясининг тарихий-фалсафий илдизлари.
3. Истиқлол ғоясининг асосий тамойиллари.

Хар қандай миллат, хар қандай халқ бор экан, унинг ўз манфаатлари, ўз мақсад ва орзу-идеаларига эга бўлиши табиий. Ана шу орзу-умидлар ва мақсадларни ифода этадиган, уларни рўёбга чиқариш учун халқни сафарбар қиладиган ғоялар эса муайян мафкурага асос бўлади. Миллий истиқлол ғояси Ўзбекистонда яшовчи барча миллат ва элат вакилларининг туб манфаатларини, халқимизнинг асрлар мобайнида интилиб келган орзу-идеалларини, олижаноб мақсад-муддаоларини ўзида мужассам этади.

Шу маънода, *"Ўзбекистон жамиятининг миллий истиқлол мафкураси, ўз моҳиятига кўра, халқимизнинг асосий мақсад-муддаоларини ифодалайдиган, унинг ўтмиши ва келажagini бир-бири билан боғлайдиган асрий орзу-истакларни амалга оширишга хизмат қиладиган ғоялар тизимидир"*

Халқимиз асрлар мобайнида эзгу ният қилиб келган мустақилликни сақлаш ва мустаҳкамлаш Ўзбекистонлик хар бир фуқаронинг муқаддас бурчидир. Бунинг учун барчамиз бир ёқадан бош чиқариб, муқаддас она-Ватаннинг ҳаётий манфаатларини юракдан хис этган ҳолда уларни рўёбга чиқариш учун фаол ҳаракат қилишимиз, курашишимиз зарур. Бу жараён

халқимиз манфаатларини, уларни ўзида мужассам этадиган миллий ғояни англаш билан боғлиқ холда кечади. Ватан манфаатлари ҳар бир фуқаро манфаатлари билан узвий боғлангандир. Зеро, Ватаннинг ободлиги халқнинг фаровонлиги билан боғлиқ. Фуқаролари бадавлат мамлакатига моддий ва маънавий тўқис бўлади. Шундай экан, миллий истиқлол ғоясининг муҳим тамойилларидан бири инсон кадр-қимматини ҳар томонлама юксалтириш, халқ фаровонлигини оширишдан иборат. Бунга эришиш учун халқимиз, юртимиз фуқароларининг ҳамжихатлиги ва бирдамлигини янада мустаҳкамлаш талаб этилади. Бу вазифа миллий истиқлол мафкурасининг моҳиятини – маҳзини ташкил этади.

Истиқлол мафкураси – ҳар бир кишининг жамият ҳаётидаги фаолияти, юрти, миллати, ўзи ва оиласи олдидаги бурч ва масъулиятини қай даражада ҳис этаётгани ва бажараётганини белгилайдиган маънавий мезон ҳамдир.

Миллий истиқлол мафкурасининг юртимизда яшовчи ҳар бир фуқаро учун кадрлиги шундаки, унинг моҳиятида қуйидаги умуминсоний тамойиллар ётади:

“Миллий истиқлол мафкураси:

— Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, миллий ва умуминсоний қадриятлар, демократия тамойилларига асосланади”. Бинобарин у қонунийликка, умум эътироф этилган талабларга, умуминсоний тамойилларга зид келмайди;

— Халқимизнинг асрлар давомида шаклланган юксак маънавияти, анъана ва удувлари, улуғ бобокалонларимизнинг ўлмас меросидан озиёланади. Бу миллий мафкурамизнинг тарихий ва маънавий асосга эга эканидан далолат беради;

— адолат ва ҳақиқат, эркинлик ва мустақиллик ғоялари ҳамда халқимизнинг ишонч ва эътиқодини акс эттиради. Биламизки, бу улуғ ғоялар истиқлол сари интилган ҳар бир халқнинг эзгу мақсади, ишонч ва эътиқоди бўлиб келган ва шундай бўлиб қолади;

— юрт тинчлиги, ватан равнақи ва халқ фаровонлигини таъминлашга хизмат қилади. Бу тамойил унинг жамият аъзоларини аниқ мақсад сари йўналтирувчи, уюштирувчи моҳиятга эга эканини ифодалайди.

— жамият аъзоларини, аҳолининг барча қатламларини Ўзбекистоннинг буюк келажagini яратишга сафарбар этади. Бу олижаноб мақсадларга эришиш фуқароларнинг ҳамжихатлигига, ўзимизнинг бурчимизни қай даражада англашимизга, эртанги кунга бўлган ишончимизга кўп жихатдан боғлиқдир.

— миллати ва динидан қатъи назар, мамлакатимизнинг ҳар бир фуқароси қалбида она Ватанга муҳаббат, мустақиллик ғояларига садоқат ва ўзаро ҳурмат туйғусини қарор топтиради. Бу қоида Ватаннинг муқаддаслигини ҳар бир фуқаро онгига сингдиришга хизмат қилади.

— жамоатчилик қалби ва онгига фикрлар хилма-хиллиги, виждон эркинлиги тамойилларига риоя қилган холда маърифий йўл билан сингдирилади. Бу миллий истиқлол ғоясининг фикрлар ранг-баранглиги, эътиқод эркинлиги каби демократик тамойилларига амал қилган холда ҳаётга жорий этилишидан далолат беради.

Миллий истиқлол мафкурасининг асосий тамойиллари қуйидагиларда намоён бўлади:

– мамлакатнинг мустақиллигини мустаҳкамлаш, унинг ҳудудий яхлитлиги ва сарҳадлар дахлсизлигини таъминлашда ёрдам бериш;

– қонуннинг устуворлиги, демократия ва ўз-ўзини бошқаришнинг ҳаётда мустаҳкам ўрин эгаллаётганига асосланганлик;

– миллий ва умуминсоний қадриятларнинг уйғунлигига таяниш;

– ҳақларо ҳуқуқ ақидаларига мос келиши;

– давлатнинг бош ислохотчи эканлиги ва мамлакатда ижтимоий барқарорликнинг таъминланганлиги, ўтиш даврида аҳолининг ижтимоий ҳимояланганлиги, жамият ҳаёти барча соҳаларининг эркинлашуви, ислохотларнинг тадрижийлиги тамойилларга хизмат қилиши.

Эътибор берсак, кундалик ҳаётимизда ана шу тамойилларга амал қилиб келинаётганига амин бўламиз. Бу ўз навбатида тинчлик-тотувлик ва барқарор таракқиётимиз асоси бўлиб хизмат қилади. *Истиқлол мафкураси халқимизнинг узига хос табиати, иродаси, орзу-интилишларини ифодаладиган қуйидаги миллий хусусиятларни замон талаблари асосида янада бойитишни*

назарда тутлади:

— халқимиз ҳаётида қадим-қадимдан жамоа бўлиб яшаи руҳининг устунлиги. Бу маҳаллачилик, хашиар, маросимлар ўтказиши, тўй-томошаларда фаол қуринади;

— жамоа тимсоли бўлган оила, маҳалла, эл-юрт тушунчаларининг муқаддаслиги;

— ота-она, маҳалла-қўй, умуман жамоатга юксак ҳурмат-эътибор;

— миллатнинг ўлмас руҳи бўлган она тилига муҳаббат;

— каттага – ҳурмат ва кичикка – иззат;

— меҳр-муҳаббат, гўзаллик ва нафосат, ҳаёт абадийлигининг рамзи – аёл зотиға эҳтиром;

— сабр-бардош ва меҳнатсеварлик;

— Халоллик, меҳр-оқибат ва хоказо.

Истиқлол мафкураси қўидаги умумбашарий қадриятларни эътироф этади ва улардан озиўланади:

— қўнун устуворлиги;

— инсон ҳақ-ҳуқуқлари ва ҳуруфликлиги;

— турли миллат вакиллариға ҳурмат ва улар билан баҳамжисхат яшаи;

— диний бағрикенглик;

— дунёвий билимларға интилиш, маърифатпарварлик;

— Ўрға халқларнинг илғор тажрибалари ва маданиятини ўрганиш ва хоказо.

Шу ўринда ҳар қандай ижобий ғоянинг ўзаги бўлган ватанпарварлик туйғуси ҳақида тўхталайлик. Бу ҳар бир халқнинг қалбида яшайдиган, жумладан, бизнинг халқимиз учун ҳам энг азиз ва муқаддас бўлган туйғудир. Бу ҳақда қадимги битикларда шундай бир ривоят келтирилади.

Ўқадимги ҳоқонлардан бирининг юртиға қўшни подшодан элчи келибди. У шундай дебди: “Шоҳимизнинг амри шулки, агар ҳоқон ўзининг энг сеvimли тулпорини бизға инъом қилмаса, юртингизға уруш эълон қиламиз”. Элчининг бу гапларини вазир ҳоқонға етказибди. Ҳоқон, майли юртимнинг тинчлиги учун сеvimли тулпоримдан воз кеча қолай, деб тулпорни бериб юборинглар, дея буйруқ бўлибди. Шу тариқа юртининг тинчлиги ва осойишталиги бир оз вақт сақланиб қолибди. Бирмунча вақтдан сўнг ўша подшодан яна элчи келибди ва бу сафар ҳоқоннинг сеvimли канизагини талаб қилибди. Ҳоқон юрт тинчлиги йўлида канизагини ҳам ҳадя қилиб юборибди. Учинчи сафар яна элчи келибди. Унинг муддаосини вазир ҳоқонға шундай баён қилибди: “Шоҳим, юртимизнинг қаровсиз бурчағида озгина тошлоқ жой бор эди, бу сафар қўшни подшо ўша ерни беришимизни талаб қилмоқда. Келинг, шу ташландик жойни бериб юборайлик, шу билан халқимизнинг тинчлигини яна сақлаб қоламиз”. Бу гапни эшитган ҳоқон: “Йўқ!” – қебди кескин. “Энди уруш қилмасак бўлмайди. Тулпор ва канизак шаҳсан менға тегишли эди, шу сабабли уларни осонгина бериб юбордим. Аммо Ватанимиз сарҳадларининг ҳар бир қаричида шу чоққача ўтган ота-боболаримизнинг, биз билан ҳозир бирға яшаётган ватандошларимизнинг ва келгусида туғилажак фарзандларимиз, неварачевараларимизнинг ҳаққи бор. Уларнинг ҳаққини қарзғага бериб юборишға ҳеч биримизнинг ҳаққимиз йўқ. Ватаннинг ҳар бир қарич ерини сақлаб қолиш учун энди урушға боришимизға тўғри келади. Халқни сафарбарликка отлангир!”. Кўриниб турибдики, бу ривоятда Ватан тупроқининг ҳар бир қаричини эъозлаш фалсафасининг илдизи мужассамдир.

Ҳоға сафарбар этувчи улуғвор фикр бўлса, мафкура эса мана шундай улуғвор ғояларни бир бутун яхлит куч қилиб бирлаштирувчи, уюштирувчи, ҳаракатға келтирувчи, бошқарувчи ғоялар тизимидир. Унинг мазмун-моҳияти Президент Каримов И.А. асарларида батафсил ёритилган бўлиб, уларда айни пайтда жамият тараққётининг бош йўналишини кўрсатувчи миллий истиқлол мафкураси тушунчасининг маъно-мазмунини ҳам очиб берилган: “Ҳар қайси мафкура давлат мафкураси мақомига кўтарилиши мумкин эмас. Бу конституциявий қоида бизнинг олдимизға миллий истиқлол мафкурасини яратиш вазифасини қилди”⁵.

5 Каримов И. Буюк келажакимизнинг шу=у=ий кафолати Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг бир йиллигига бағишланган тантанали йиғилишда сызланган нутг=, 1993 йил 7

Миллий истиқлол мафкураси кенг халқ оммасининг манфаатларини, мақсад ва идеалларини ифода этади. *“Миллий истиқлол мафкураси, ўз мазмун-моҳиятига кўра, Ўзбекистоннинг ижтимоий-сиёсий тараққиётига хизмат қилади, барча сиёсий партиялар, гуруҳ ва қатламларнинг – бутун халқимизнинг умумий манфаатларини ифодалайди”*.

Манфаатлар нималардан иборат Улар, аввало, мамлакатнинг ҳудудий яхлитлиги ва мустақиллигининг сақланиши, чегараларимизнинг бутунлиги ва дахлсизлиги. Буни юртимизнинг фазо ва вақтдаги яхлитлигини таъминловчи манфаат деб аташ мумкин. Иккинчидан, юртнинг тинчлиги ва осойишталиги, яъни давлатимизнинг ҳарбий, иқтисодий (энергетик), экологик, информацион ва ғоявий таҳдидлардан муҳофазаланганлиги. Бу юртнинг барқарорлигини таъминлаш борасидаги энг муҳим омиллардандир. Учинчидан, мамлакатда фуқаролараро ва миллатлараро тотувлик, ижтимоий барқарорлик муҳитини таъминлаш. Бу жамиятнинг ижтимоий пойдеворини мустаҳкамлашга хизмат қиладиган манфаатдир. Тўртинчидан, ҳар бир оила ва бутун халқнинг фаровонлигини таъминлаш, яъни бадавлатлик манфаати. Бу манфаат фуқароларнинг жамиятда миллий даромадга эгалик қилиш, уни кўпайтиришдаги имкониятлари орқали рўёбга чиқади. Бешинчидан, жамиятда адолат устуворлиги, демократия, ўз-ўзини бошқариш тамойиллари амал қилишининг таъминланиши. Бу манфаат инсон ҳаётининг ҳуқуқий жихатдан кафолатланишини ифодалайди.

Бундай манфаатлар барча халқ ва ҳамма давлатлар учун бирдай ҳосдир. Бу манфаатларнинг таъминланиши, энг аввало, ҳар қандай давлат мустақиллигининг асосий гарови бўлиб, шундагина халқ келажагига ўзи эгалик қила олади. Бу манфаатлар муайян жамият фуқароларининг ҳамжихат меҳнати ва интилишлари туфайли таъминланади.

Мафкура – миллий ўзликни англатувчи куч. Миллий истиқлол мафкурасининг асосий таянч нуўтаси ҳам ижтимоий даражадаги миллий ўзликни англата олишидадир. Яъни, миллат ўзини халқ сифатида, эл сифатида англамагунча у ўзининг обрқи, кадр-қиммати, орномуси ҳақида қайғура олмайди, миллий ғурур ва ифтихор туйғусини ҳис эта олмайди. Ўзликни англаш – халқни уйғотувчи, фаол ҳаракатга келтирувчи, ижтимоий уюштирувчи куч бўлиб, унинг негизида “бу — бизники” деган эгалик ҳиссиёти ётади. Албатта, бу ҳиссиёт муайян меъёردа бўлганда ижобий хусусият касб этади. Меъёридан ошганда эса у халқни манманликка, тажовузкорликка ундайди, меъёрига етмаганда эса, миллий нигилизмга, тушқунликка, хор-зорликка олиб келади. Шарқ ва ғарбда, Осиё ва Европа халқлари ҳаётида ҳам ўзликни англаш туйғусининг уйғониши, пировард натижада, уларнинг юксалишига, бирлашишига, бошқа халқлар билан ижобий мусобақага киришувига туртки бўлган.

Шу маънода, бизда ҳам “Ўзбекистон – ягона Ватан” деган туйғу юксак ижтимоий даражада шаклланмоқда. Ўзбекистон диёрида қадимдан турли цивилизация вакиллари, маданий қатламлар, хилма-хил эътиқод ва дунёқарашлар ёнма-ён яшаб келган. Бу ерда яшовчи халқ, юртбошимиз Каримов И.А. таъкидлаганидек, бошқа жойдан кўчиб келиб, ўрнашиб қолган эмас. Бу замин ота-боболаримиз яшаб ўтган азалий ва муқаддас макондир. Бу замин Шарқ ва ғарбнинг, Шимол ва Жанубнинг, қадим ўтмиш ва Буюк келажакнинг туташган жойи, Марказий Осиёнинг юраги, инсоният тафаккури, фан ва маданиятининг энг қадимги ўчоўларидан биридир. Бу тупроқда жаҳонни ҳайратга солган цивилизациянинг илдизлари вужудга келган, инсоният тарихининг энг қадимги даврларига мансуб диний ва фалсафий анъаналар шаклланган. қадимги Юнон файласуфи Гераклит бу юртни “фалсафий тафаккурнинг бешигидир”, деб бекорга таърифламаган.

Шуни таъкидлаш жоизки, бизнинг цивилизация ўзига хос тафаккур услубига таянади. Бундай тафаккур услуби кўп ўлчовли (яъни бир вақтнинг ўзида бир масаланинг кўп жихатларини камрай олиш), толерант (яъни турлича нуктаи назарлар ва мафкураларнинг бир-бирига дахл этмасдан яшай олиши, ўзгача қарашларга нисбатан тоқатлилиқ ва бағрикенглик) ва очиқ тизимга эга бўлгани (яъни турлича фикрларга, нуктаи назарларга чегара қўймаслик, ўзгача қарашларнинг кириб келишига тўсқинлик қилмаслик, янгича қарашларга нисбатан тоқатлилиқ) сабабли юртимизда турлича қарашлар ва турлича диний эътиқодлар ёнма-ён

яшай олган. Бунга бизнинг заминимизда узоқ вақт ҳам оташпарастлик, ҳам буддавийлик, ҳам яхудийлик, ҳам христианлик, ҳам ислом динлари бўлганини мисол келтириш мумкин.

Бу заминда бир ибодатхона ичида туриб турли дин вакиллари ўзаро мунозаралар олиб борган, лекин бир-бирининг инсоний шаънига тил теккизмаган. Бундай мунозараларда турли дин ва мазҳаб вакиллари бир-биридан хайрли одатларни ўрганиб олишган, ҳамда динларига тадбиқ этишган. Шу тариқа турли динларнинг моҳиятидаги энг илғор инсоний анъана ва одатлар халқимиз қалбидан жой олган. Шу сабабли ҳам саховатли заминимизда яшаб ўтган буюк мутафаккирларнинг фалсафий қарашларида инсоний ғоялар устуворлик қилган ва уларнинг таълимотларида воқелик кенг қўламда, теран ва мукаммал ифодаланган. Бу донишмандларнинг фалсафий ғояларида синкретик (яъни турлича ғояларнинг бир бутунликда жамлашуви) ва синергетик (ўз-ўзини такомиллаштирувчи, кенг, кўп ўлчовли ва очиқ системали) тафаккур услубининг устуворлиги яққол кўзга ташланади. Бунинг замирида халқимизнинг турмуш тарзида бир томондан турғун (хунармандчилик, боғдорчилик ва деҳқончилик), иккинчи томондан эса кўчманчи (чорвачилик) касбларининг азалдан уйғунлашиб келганлиги ётади.

Президентимиз Каримов И.А. бу ҳақда фикр юритар экан, ана шу ҳолат ўзимизнинг ҳудудимиздаги яйловлардан-яйловларга, қишлоқ ва ёзлик маконларга кўчиб ўтиш том маънодаги саройи халқларга хос кўчманчиликдан тубдан фарқ қилишини мантиқий асосда кўрсатиб берган. “Алпомиш”, “Тўрўғли”, “Рустамхон” каби халқимизнинг миллий дostonлари ҳам бу фикрни яққол тасдиқлайди.

Юқорида айтилганлар тарихий жihatдан ўзликни англашга мисол бўлса, даврлар ўзгариши билан бу тушунча янгича маъно-мазмун касб этиб, янгича кўринишларда намоён бўлади. Масалан, иқтисодий, сиёсий, маънавий, маданий, ахлоқий, ҳуқуқий ўзликни англаш унинг турли шакллари дир. Бундан ташқари, муайян мамлакатнинг муайян ишлаб-чиқариш ёки фан соҳасидаги етакчи куч сифатида ўзлигини англаш ҳоллари ҳам учраб туради. Мисол учун Япония XX асрнинг иккинчи ярмида жаҳонда электроника соҳасидаги етакчи (лидер) сифатида ўзлигини англади ва бу сифатини сақлаб қолиш учун барча чораларни кўриб келмоқда. Бугунги кунда биз учун Ўзбекистон истиқлолини асраб-авайлаш, уни сақлаб қолиш, Ватан равнақи, юрт тинчлиги ва халқ фаровонлигига асосланган миллий ғояга асосланган ўзликни англаш туйғуси нихоятда зарур. “Миллий ғоя – деб таъкидлайди Президент Каримов И.А., — биринчи навбатда ёш авлодимизни ватанпарварлик, эл-юртга садоқат руҳида тарбиялаш, уларнинг қалбига инсонпарварлик ва одамийлик фазилатларини пайванд қилишдек олижаноб ишларимизда мададкор бўлиши зарур”.¹

Ўзликни англашнинг муҳим жihatлари нимада? Бу шундаки, мазкур ижтимоий туйғу туфайли миллат ўзининг кимлигини, нималарга қодир нималарга қодир эмаслигини, қандай ютуқлари бору қандай камчиликларга эга эканлигини, қайси йўлдан, қайсига бориши лозимлигини англайди. Ана шу асосдан келиб чиққан ҳолда ҳулоса қилиб айтадиган бўлсак, миллий истиқлол мафқураси халқимизнинг бунёдкорлик салоҳияти ва танланган йўлимизнинг тўғрилигини англаш омилидир. У ўтмишни келажак билан боғлайдиган маънавий кўприк бўлиб хизмат қилади. Яъни халқимизнинг ўтмишда эришган маънавий бойликларига эғалик қилишига, онгимизга, шууримизга сингиб кетган ўзбекона тафаккур тарзи орқали бугунги воқелигимизни акс эттиришда, уни бошқаришда ва бой тарихий тажрибаларимизга таянган ҳолда келажакимизни бунёд этишда ғоявий таянч бўлади.

“Миллий истиқлол мафқураси турли сиёсий партия ва ижтимоий гуруҳлар мафқурасидан устун турадиган социал феномен – ижтимоий ҳодисадир. Бу мафқурада бирон-бир дунёқараш мутлақлаштирилмайди ёки у мавжуд сиёсий ҳокимиятни мустаҳкамлаш мақсадида сиёсий қуролга айлантирилмайди”. Балки, у ўз мазмун-моҳиятига кўра, Ўзбекистоннинг ижтимоий-сиёсий тараққиётига хизмат қилади, барча сиёсий партиялар, миллат ва қавмлар, гуруҳ ва қатламларнинг юқорида қайд этилган умумий манфаатларини

¹ Каримов И. Жамиятимиз мафқураси ҳал=ни – ҳал=, миллатни – миллат =илишга хизмат этсин. Т., “Ўзбекистон”, 1998. 15-б.

ифодалайди.

Мафкурамиз том маънодаги миллий мафкурага айланиши учун куйидаги талабларга жавоб бериши зарур:

— инсон қалби ва онгига ижобий таъсир этадиган тушунча ва туйғулар, гўзал ва ҳаётий ғоялар тизимини ўзида мужассам этиш, яъни бу мафкура ҳар бир фуқаронинг эзгу ниятларини рўёбга чиқаришига имкон берадиган энг мақбул йўлни кўрсата олиши;

— миллат, халқ ва жамиятни бирлаштирувчи куч, юксак ишонч-эътиқод манбаи бўлиши, яъни у том маънода сўз билан ишни, назария билан ҳаётни бирлаштира олиши, Ўзбекистонда яшовчи барча халқ, миллат, элат, ижтимоий қатлам ва дин вакилларига бирдай тааллуқли бўлиши;

— ҳар қандай илғор ғояни ўзига сингдириши ва ҳар қандай ёвуз ғояга қарши жавоб бера олиши, яъни икки юзламачиликдан холи ва жамоатчиликнинг объектив фикрига таянувчи мафкура бўлиши;

— замон ва давр ўзгаришларига қараб, ўзи ифодалайдиган манфаат, мақсад-муддаоларни амалга оширишнинг янги-янги воситаларини тавсия эта олиши, яъни янгича вазиятга тез мослаша оладиган ҳозиржавоб ва ижодий бўлиши.

Ана шулар унинг ҳақиқий маънодаги миллий истиқлол мафкураси даражасини ифодалайди. Шундагина миллий мафкурамиз айрим сиёсий кучлар ва партияларнинг бир томонга йўналтирилган тор манфаатлари чегарасида ўралашиб қолмайди, ўткинчи ёки вақтинча компанияга хизмат қилмайдиган умуммиллий жараёни ифодалайди. Миллий истиқлол ғояси тарихий хотирани уйғотиш, ўтмишдан сабоқ чиқариш ва ўзликни англаш мезони сифатида, халқимизнинг туб мақсадлари ифодаси ва жамият аъзоларини бирлаштирувчи ғоявий байроқ вазифасини ўтайди. Халқнинг ижтимоий даражадаги ўзлигини англаши тарихий хотиранинг уйғониши билан узвий боғлиқдир. Шу туфайли халқ ўзининг ўтмишидан сабоқ чиқаради, қай мақсад сари, қандай йўлдан бориш лозимлигини аниқлайди ва шу асосда ўз истиқболини белгилайди.

Миллий истиқлол мафкураси юқорида қайд этилган сифатларга эга бўлган тақдирдагина жамият ҳаётида етакчи куйидаги муҳим мафкуравий вазифаларни бажара олади. Улар:

— мустақил дунёқараш ва эркин тафаккурни шакллантириш.

Ҳар бир инсоннинг оламга, жамиятга нисбатан ўз муносабати, қараши, назар ташлаш меъзонлари бўлади. Шу маънода, ҳар бир шахс, жумладан ёшларимизнинг ҳам ўз мустақил дунёқарашига, ўз фикрига, ўз нуқтаи назарига эга бўлиши ниҳоятда муҳим. Янги мафкуранинг асл маъноси – деб ёзади Каримов И.А., — эскинча ақидалардан холи бўлган, мустақил ва янгича фикрловчи кишиларни тарбиялашдан иборатдир”.¹ Бусиз жамиятни демократик тараққиёт йўлига олиб чиқиб бўлмайди. Мустақилликка эришганимиздан сўнг бир қолипга солинган тоталитар тузум дунёқараши тазйикидан қутулдик. Аммо “тафаккур инерцияси” деган тушунча ҳам борки, у туфайли биз ўрганиб қолган, эскича дунёқарашдан батамом ҳалос бўла олмаёмиз. Миллий истиқлол мафкураси ўзининг ҳаётий ғоялари билан одамларимиз онгидаги ана шу мафкуравий кишанлардан қутилишга ёрдам беради. Президентимиз таъкидлаганидек: “Мустақилликка эришганимиздан сўнг биз сохта мафкуранинг якка ҳокимлигидан қутулдик. Маънавиятни, мафкурани зуғумлардан озод қилиб, эркин фикрга, миллий тафаккурга кенг йўл очдик. Эндиги асосий вазифа кишиларимизнинг мустақил фикрлашга ўрганиши, ўзига ишончи ортиб боришидир. Чунки тафаккур озод бўлмаса, онг ва шуур тазйикдан, қулликдан қутулмаса, инсон тўла озод бўлолмайди”⁶. Бу шунинг учун зарурки, мустақил фикр юритувчи инсонгина ижобий нарсаларни бунёд қилишга, зарур моддий ва маънавий бойликлар яратишга, ҳаётни яхши томонга ўзгартиришга қодир бўлади.

¹ Каримов И.А. Ўзбекистон иттиқодий ислохотларни чуқурлаштириш йўлида. 1995 йил. 3-жилд. 284-б.

⁶ Каримов И.А. Ўзбекистоннинг сиёсий-ижтимоий ва иттиқодий истиқболнинг асосий тамойиллари. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг биринчи сессиясидаги маъруза. 1995 йил, 23 февраль. 3-жилд. 34–35 б.

Дунёқарашнинг мустақиллиги, яъни “мустақил дунёқараш” тушунчасидан ташқари миллий истиқлол мафкурасининг моҳият-мазмунига кирувчи “мустақиллик дунёқараш” деган тушунча ҳам бор. Унинг мазмунини И Каримов қуйидагича асослаган: “Бу тушунча аввало:

— Ўзбекистоннинг истиқболи ва истиқлоли ҳақида қайқуриш;

— ўзининг ва ўз халқининг, Ватаннинг кадр-қиммати, ор-номусини англаб, уни ҳимоя қилиш;

— юксак ғоялар, янги фикрий кашфиётлар, ниятлар оғушида меҳнат қилиб, истеъдоди, бор имкониятини, керак бўлса, жонини юрт истиқболи, элига бахшида этишдир”.¹ Бундай дунёқарашга умумий тарзда таъриф берадиган бўлсак, мустақиллик дунёқараш, бу – дунёни миллий мустақиллигимиз манфаатларидан келиб чиққан ҳолда англаш, деган ҳулосага келамиз. Мустақиллик дунёқарашининг марказида Ўзбекистон диёри ва халқимизнинг барча соҳаларга оид манфаатлари ётади. Бундай дунёқарашга эга бўлган одам ўз нуқтаи назари ва ўз ҳаётий тамойилларига таянган ҳолда жамият тараққиётига мустақил равишда муносиб ҳиссасини қўша олади.

Бу вазифани амалга ошириш, унинг мантикий давоми бўлган иккинчи мафкуравий вазифа билган чамбарчас боғлиқ. Унинг мазмуни шундай: хур фикрли, мутелик ва жураътсизликдан холи булган, ўз билими ва кучига ишониб яшайдиган инсонни тарбиялаш.

Фақат хур фикрли инсонгина мутелик ва жураътсизликдан холи бўлади. Мутелик ва жураътсизлик қарам, ўз эркига эга бўлмаган кишиларга хосдир. Бу иллатдан қутилиш учун инсон, энг аввало, мустақил ва озод, ҳам маънавий, ҳам жисмоний жихатдан баркамол, ақлан етук ва билимли бўлиши Билаги кучли бирни енгса, билими кучли мингни енгади”, дейди доно халқимиз. “Куч – билимдадир” деган қадимий хикматнинг асл маъноси ҳам шундадир. Бундай инсонларни ўзи мустақил фикрга, нуқтаи назарга эга бўлган мураббийлар тарбиялай олади. Бу борада халқнинг фаровонлигини ошириш муҳим аҳамиятга эга. Чунки фаровонлик кишиларни фикр қарамлиги, жураътсизлик ва мутеликнинг асоси бўлган муҳтожлик ва қашшоқликдан қутқаради. Шунинг учун ҳам аввало тарбияловчиларнинг тақдири, уларнинг моддий таъминланганлиги ва маънавий юксаклиги ҳусусида қайғуриш жиддий аҳамиятга эга. “Агарки, — деб ёзади И.А.Каримов, — мафкура, маърифат, одамларимизнинг дунёқараш, тафаккури юксалишининг аҳамиятини жамиятимиз истиқболи учун яхши англаётган эканмиз, авваламбор, мана шу йўлда ўзини аямаётган, тадбиркор, ижодкор зиёлилар, ўқитувчилар, шифокорлар, олимларимизга етарли даражада шароит туғдириб, ижтимоий жихатдан таъминлаб бориш бизнинг вазифамиздир”.² Бу вазифанинг бажарилиши жамиятда ижобий тарбия муҳитини такомиллаштиришга хизмат қилади;

— одамларимиз, айниқса, ёшларимизнинг иродасини бақувват қилиш, иймон-эътиқодини мустаҳкамлашга хизмат қиладиган маънавий муҳит яратиш.

Бунинг учун ҳар бир фуқаро қалбида ватанпарварлик туйғусининг шаклланишига шароит яратадиган маънавий муҳитни вужудга келтириш лозим бўлади. Бу муҳит эса Ватан, юрт тақдири учун қуонадиган инсонларни тарбиялайди. Бошқача айтганда, соғлом маънавий муҳит соғлом тафаккур ва соғлом маънавият замирида шаклланади. Бундай маънавият бўлмаган жойда ижтимоий муносабатлар носоғлом йўналишга бурилиб кетади. Халқимизнинг асл табиатида соғлом маънавият устуворлик қилади. Шу сабабли халқнинг ўзлигини англаши соғлом маънавий муҳитнинг такомиллашувига имконият очади. Мамлакатимиз раҳбарининг мустақиллигимизнинг дастлабки йиллариданоқ соғлом маънавиятни шакллантириш ва юксалтиришга жиддий эътибор бергани бежиз эмас. Президентимиз “шу мўътабар заминда тарбия топган шахс, ўзини айнан шу юрт фарзанди деб билгувчи инсон ўз давлати, ўз халқи ол-

¹ Ыша жой.

² Каримов И.А. Ўзбекистоннинг сиёсий-ижтимоий ва иқтисодий истиқболининг асосий тамойиллари. Ўзбекистон Республикаси Олий мажлисининг биринчи сессиясидаги маъруза. 1995 йил, 23 февраль. 3-жилд. 35-бет.

дидаги, уни катта умидлар билан тарбия этган, вояга етказган жамият олдидаги бурчини адо этиш керак. Бу гап менга ҳам, сизга ҳам – барчамизга бирдай тегишлидир.

Содда қилиб айтганда, ҳар қайси фуқаро, ҳар биримиз: “Шу давлат, шу жамият менга нима берди?” деб эмас, балки: “Мен ўзим Ватанимга, элу юртимга нима бердим?” деб ўйлашимиз ва шу ақида билан яшашимиз керак”¹ – дея таъкидлаган эди;

— ватандошларимиз тафаккурида ўзлигини англаш, тарихий хотирага садоқат, муқаддас қадриятларимизни асраб-авайлаш, ватанпарварлик туйғусини камол топтириш.

Миллий истиқлол мафқураси бажарадиган бу муҳим вазифа ўзликни англаш туйғусининг ижтимоий даражага қўтарилишини англатади. Бунга эса халқнинг ўчмас тарихий хотираси мустаҳкам замин бўлиб хизмат қилади.

Халқимизнинг асрлар мобайнида асраб-авайлаб, ривожлантириб келаётган қадриятлари эса ҳаёт синовларидан ўтгани, кишилар қалбидан чуқур жой олгани боис барчамизга бирдай азиз бўлиб қолган. Уларни сақлаб қолиш, замона талаблари асосида ривожлантириш, янада такомиллаштириш, келгуси авлодларга етказиб бериш ҳар биримизнинг муқаддас бурчимиздир. Чунки, ўзликни англаш, тарихий хотирага садоқат миллий қадриятларга ҳурмат, уларни ҳимоя қилишга тайёр туриш – буларнинг барчаси кишида ватанпарварлик туйғусини тарбиялайди;

— халқимизга хос бўлган иймон-эътиқод, инсоф-диёнат, саховат, ҳалоллик, меҳр-оқибат, шарму ҳаё қаби фазилатларни юксалтириш.

Бундай олижаноб инсоний фазилат аслида халқимизнинг қонида бор. Фақат тарихимизнинг муайян давларида, ёт ҳукмрон мафқуралар тазйиқи остида улар тўла намоён бўла олмаган. Шунинг учун ҳам биз иймон-эътиқод, инсоф-диёнат, хайр-саховат, ҳалоллик, меҳр-оқибат, шарму ҳаё қаби шарқона фазилатларни, улардаги инсон учун ибрат бўладиган жиҳатларни эъзозлашимиз, ривожлантириб, умуминсоний қадриятлар даражасига қўтаришимиз, уларни таркиб этишимиз лозим. Бизнинг халқимизга хос меҳмондўстлик, уй-рўзғор юритиш маданияти, оиладаги, қариндошлар, дўсту биродарлар ўртасидаги самимий муносабатлар шу қаби одат-удумларнинг ибратли жиҳатлари кўп. Бу қадриятларни ардоқлаб, авлодларга етказиш керак, албатта. Лекин бу барча урф-одатларимиз ҳам бирдек ибратли дегани эмас. Айниқса, баъзи фуқароларимиз миллий қадриятларимизга зид булган манманлик, ўзини кўз-кўз қилиш, исрофгарчилик, ортикча дабдабабозлик, юзаки хушомадгўйлик қаби қусурлари билан яхши анъаналаримизга ҳам доқ туширадилар. Шунингдек, ортикча уятчанлик, журъатсизлик, ўз фикрида тура олмаслик ҳам инсон учун жиддий камчиликдир. Бундан чиқадиган ҳулоса шуки, ҳар нарса ўз меъёрида бўлгани яхши. Меъёридан ошмаган удумлар ҳамма учун фойдали бўлиб, ўзида миллатнинг қалбини, киёфасини, ички дунёсини акс эттиради;

— мамлакатимизнинг кўп миллатли халқи онги ва қалбида “Ўзбекистон – ягона Ватан” деган тушунчани шакллантириш ва ривожлантириш.

Ўзбекистон – кўп миллатли мамлакат. Унда юздан зиёд миллат ва элат фарзандлари истиқомат қилади. Ватанимизнинг ютуқи ҳам, равнақи ҳам шу юртда яшовчи фуқароларнинг барчасига бирдек тааллуқлидир. Шу боис ҳар бир фуқаро қалбида ўз юртига эғалик хиссини тарбиялаш муҳим аҳамиятга эгадир. Юртимизда яшайдиган ҳар бир одам қалбида мамлакатимиз ютуқларидан ғурурланиш, миллати, динидан қатъи назар, биз учун “Ўзбекистон – ягона Ватан” деган табиий тушунча пайдо бўлиши жуда муҳим. Шундагина, барча фуқаролар қалбида Ватан истиқболини бунёд этиш учун фаол ишлаш, ватанпарварлик, эл-юрт учун фидойилик, мардлик ва жасорат туйғулари янада кучайиб боради. “Юртимнинг ютуғи, бойликлари меники, камчиликларни эса бошқалар тўғриласин” – деб ўйловчи фуқаролар миллий истиқлол мафқураси ғояларига, Ватан тақдирига бегона, эл-юрти корига ярамайдиган кимсалардир.

Миллий истиқлол мафқурасининг тарихий илдизлари – халқимизнинг мозий синовларидан ўтиб келаётган бой маданий ва маънавий мероси, миллий қадриятлари, урф-одат ва анъанала-

¹ Каримов И.А. Буюк келажакимизнинг шу=у=ий кафолати. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг бир йиллигига бағишланган тантанали йиғилишда сызлаган нутқ. 1993 йил 7 декабрь. 2-жилд. 110-б.

ри, кўшиқлари, байрам ва маросимларидаги озодлик, эркинлик учун кураш руҳи, ота-боболаримизнинг мустақиллик йўлида кўрсатган жасорати, бунёдкорлик ишлари ҳамда уларни амалга оширишда маънавий рух берган тафаккур тарзида намоён бўлади. У асрлар мобайнида йиллар синовига дош бериб, сайқалланиб, такомиллашиб келган. Бу тафаккурнинг марказида Яратганнинг энг улуғ мўъжизаси бўлмиш инсоннинг улуғлиги ва мўътабарлиги ғояси ётади. Бинобарин, у кадрланиши, эъзозланиши лозим. Чунки, мамлакатнинг ҳаёти, фаровонлиги, ана шу меҳнаткаш инсонларнинг меҳнатига, фаолиятига боғлиқ. Шу туфайли ҳам Шарқда комил инсон ғояси қадимдан буюк орзу бўлиб, донишмандларимиз ҳаёлини банд этиб келган. Инсоннинг азизлиги унга ўз хатти-ҳаракатларини ўзи мустақил идора этишига имконият берувчи ақл-заковат ато этилгани билан боғлиқдир. Яъни, инсон ўз ақл-идроки ёрдамида оламни гуллайтиб-яшнатади. Аммо бу ақл-идрокда нафақат яшнатувчи, балки вайрон этувчи куч ҳам мавжуд. ҳаётда эзгулик ҳукмрон бўлиши учун ақл яхшиликка, адолатга хизмат қилиши зарур. Бунинг учун эса у соғлом маънавият измида бўлиши лозим. Шу туфайли ота-боболаримиз ақл-идрокни ёвузлик қўлига тутқазмасликка ҳаракат қилганлар, уни маънавият билан, иймон-эътиқод, инсоф ва диёнат билан бошқаришга алоҳида эътибор берганлар. Бу тамойил халқимиз руҳини, даҳосини акс эттирувчи ўлмас қадриятлар билан узвий боғлиқдир. Хусусан, буюк аждодимиз, соҳибқирон Амир Темурнинг соғлом маънавият махсули бўлган “Куч – адолатдадир” деган шиори миллий ғоянинг таркибий қисмига айланиб кетган, мамлакат бирлигини таъминлаш, марказлашган давлат барпо этишда, айниқса уни одиллик билан бошқаришда маънавий-мафкуравий асос бўлиб хизмат қилган. Шу боис Темур салтанатида илм-маърифат юксак кадрланган, инсоннинг шаъни, ор-номуси эъзозланган, инсон ва унинг мол-мулки давлат мухофазасига олинган, қароқчилик, ўғрилиқ кескин барҳам берилган эди. Соҳибқирон бобомизнинг: “Менинг салтанатимнинг у четидан бу четига, бошида олтин тўлдирилган лаганни ёш бола кўтариб ўтса ҳам, унинг мулкига ҳеч кимса дахл эта олмайди” деган сўзлари ҳаётий ҳақиқат эди.

Ёки аёлларнинг оқир жисмоний ишлардан озод қилинганига эътибор беринг. Айтайлик, ёрдамчиси йўқ бирон аёл сув оладиган челақни дарвоза ташқарисига чиқариб қўйса, шу жойдан ўтган мўмин-мусулмонлар челақни олиб, унга сув тўлдириб шу жойга қўйиб кетишар эди. Дўконларга савдогарлар умуман қулф олишмасди. Буларнинг ҳаммаси ўша замонда ҳаёт иймон ва эътиқод, инсоф ва диёнат талаблари билан бошқарилганини, одамлар ана шу юксак туйғулар билан яшаганини кўрсатади. Мўмин-мусулмонлар шундай турмуш тарзига одатланишган, ўрганишган эди. Улар ўзлари оч қолишса ҳам ўзганинг мулкига қўл теккизмасди. Бу халқнинг менталитетига сингиб кетган эди.

Тоталитар тузум шароитида эса инсон сунъий равишда мулкдан бегоналаштирилди. Одамлар онгига, мулк эгаларига нафрат туйғуси мажбуран сингдирилди. Бу ўзгалар мулкига кўз олайтириш, хатто тажовуз қилиш учун йўл очди. Одамлар бировнинг ҳақидан ҳазар қилмайдиган, қўғирлик ва талончиликдан жирканмайдиган ҳолатга келиб қолди. Жамиятда маънавий қашшоқлик муҳити пайдо бўлди. Шу сабабли ҳам тарихий хотирани уйғотиш асосида ўзликни англаш бугунги кундаги муҳим мафкуравий вазифадир. Демак, миллий истиклол мафкурасининг маъно-мазмунини белгилайдиган энг муҳим омиллардан бири – бу халқимизнинг қадимий ва бой тарихидир. Чунки тарих – буюк мураббий. У инсонга ибратли хулосалар берибгина қолмасдан, баъзан аччиқ сабоқларни ҳам тан олишга ундайди. Тарихга берилган ҳолис баҳо мафкуранинг ҳаётийлиги ва таъсирчанлигига асос бўлади.

Бундан неча асрлар аввал яратилиб, ҳозирга қадар юртимиз кўркига-кўрк бағишлаб келатган қадимий обидалар, осори атиқалар халқимизнинг юксак салоҳияти, куч-қудрати, бунёдкорлик анъаналаридан далолат бўлибгина қолмоқда. Улар Ватанимизнинг шонли тарихи тўғрисида яққол тасаввур ва тушунчалар беради, шу муқаддас диёрда яшайдиган ҳар бир инсон қалбида ғурур-ифтихор туйғуларини уйғотади. “Бугун бизнинг олдимизда шандай тарихий имконият пайдо бўлдики, — деб ёзади Каримов И.А., — биз босиб ўтган йўлимизни танқидий баҳолаб, миллий давлатчилигимиз негизларини аниқлаб, буюк маданиятимиз томирларига, қадимий меросимиз илдизларига қайтиб, ўтмишимиздаги бой анъаналарни янги

жамият курилишига тадбиқ этмоқимиз керак”.¹ Бу вазифа эса тарихий хотирани тиклаш эвазига амалга ошади.

Хақиқатан ҳам, миллатимизнинг ўзига хос шарқона турмуш тарзи, тафаккури ва дунёқараши, ҳаётга, воқеликка муносабатини ифода этувчи халқ оғзаки ижоди намуналари, “Алпомиш”, “Шашмақом” каби дурдона асарлар, асрий идеалларни ўзида ифода этган миллий қаҳрамонларнинг ибратли ҳаёти ҳам миллий мафкурамиз озикланадиган манбалардандир. Халқимизнинг эртақ ва масалларида, ривоят ва афсоналарида эзгулик, адолат, тенглик, инсоний меҳр-муҳаббат тараннум этилган. Уларда Ватаннинг муқаддаслиги, инсоннинг азизлиги, илмнинг кадрлилиги тарқиб этилган. Ҳамиша ёмонлик устидан яхшилик, ёвузлик устидан эзгулик қолиб чиқиши ва ёвуз кучларга қарши курашда ҳалоллик, ҳақгўйлик, одамгарчилик, танглик, меҳр-оқибат каби олижаноб фазилатлар маънавий-руҳий таянч бўлиши асослаб берилган. “Алпомиш”да инсон шаъни, йигитлик орияти ҳимоя қилинса, “Шашмақом”да халқнинг асрий орзу-умидлари юксак бадиий дид билан куйга солинган. Спитамен, Жалолиддин Манғуберди, Амир Темур каби миллий қаҳрамонларимизнинг Ватан тақдири учун олиб борган қаҳрамонона курашлари, она-Ватан озодлиги йўлида кўрсатган жасоратлари ҳар биримизда чексиз фахр ва ғурур ҳиссини уйғотади.

Инсон шаъни, аввало, ўзини ҳимоя қилиш, ўз қадрини билишдан бошланади. Шу маънода, халқнинг ўзини кадрлай билиши ғоят муҳимдир. Чунки “ўзини кадрлайдиган халқ ҳеч қачон тақдирини бировга боғлаб қўймайди”.¹ Ўз қадрини билган одам Ватанига хиёнат қилмайди. Унинг қалбида эл-юртига хиёнат қилувчи ориятсиз кимсаларга нисбатан чексиз нафрат яшайди. “Одамларимиз, жамиятимиз мафкурасида Ватан, юрт ғояси устувор бўлмоғи керак, – деб ёзади Каримов И.А., — Миллий ғурур, миллий ифтихор ҳар қандай ишимизнинг пойдевори бўлмоқи керак. Бу муқаддас ғоялар, миллати ва эътиқодидан қатъи назар, шу юртда, шу заминда яшаётган ҳар бир инсон, ҳар бир фуқаронинг ҳаётига, онгига сингмоқи, ҳар биримиз учун энг катта таянчга, энг катта ишончга, борингки, ҳақиқий иймонга айланиши керак”.²

Муҳтасар қилиб айтганда, миллий мафкурамизнинг тарихий илдизлари деганда аجدодларимизнинг ибратли ҳаёт йўли, тафаккур тарзи, амалий фаолияти, бунёдкорлик ишлари, энг яхши урф-одатлари, анъаналари, кадриятлари, мустаҳкам иймон-эътиқоди фуқароларимиз учун намуна бўлиши, хато, камчилик нуқсонлардан эса тўғри хулоса ва сабоқлар чиқариш учун асос бўлади.

Мафкурамизнинг фалсафий негизларини, аввало, ижтимоий тафаккурнинг мумтоз намуналари бўлган дунёвий, диний, афсонавий қарашлар, дунё фалсафаси дурдоналари белгилайди. қадимги юнон файласуфи Гераклит ўзининг Шарқда ўтган ғоявий устозларини, “Авесто”дек муқаддас китобда битилган фалсафий фикрларни назарда тутиб, юртимизга “фалсафий тафаккур бешиги” деб таъриф берган эди.

“Авесто”да ифодаланган фалсафий тамойиллар ва миллий ғоялар, эзгулик ва ёвузлик ўртасидаги кураш, олам ва одамнинг яралиши, инсон ва унинг камолоти ҳақидаги диний ва илмий қарашлар, поклик, ҳалоллик, мардлик каби комил инсон сифатлари бугунги дунёқараш шаклланишига самарали таъсир ўтказади.

Буюк донишманд аждодларимизнинг озодлик тўғрисидаги ғоялари, бу борада ниҳоятда муҳим аҳамиятга молик. Айниқса, ўнлик санок системасини бутун инсоният учун энг қулай бўлган ҳисоблаш тизимига айлантирган, инсониятга “Алгебра” фанини ҳаётига этган, алгоритмик кетма-кетлик услуби ҳақидаги илк ғояни кашф қилган ҳамда Муҳаммад ибн Мусо ал-Хоразмийнинг дунёвий кашфиётлари табиатшуносликка оид бир қатор фанларни кашф этиб,

¹ Каримов И.А. Ўзбекистоннинг сиёсий-ижтимоий ва иқтисодий истиқболининг асосий тамойиллари. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг биринчи сессиясидаги маъруза. 1995 йил, 23 февраль.

¹ Каримов И.А. Маънавий-ахлоқий – тинчлик, барқарорлик, шамкорлик. Ўзбекистон телевидениеси мухбирининг саволларига жавоблар. 1995 йил, 27 октябрь.

² Каримов И.А. Маънавий-ахлоқий – тинчлик, барқарорлик, шамкорлик. Ўзбекистон телевидениеси мухбирининг саволларига жавоблар. 1995 йил, 27 октябрь.

том маънода Шарқ натурфалсафасининг отаси бўлган, Абу Райҳон Берунийнинг ижтимоий-ахлоқий қарашлари бугунги кун учун ҳам муҳим. Фалсафа тарихи, мантиқ, мусикашунослик, ахлоқ сингари соҳалардан ташқари, социологияга оид илк фалсафий системани ишлаб чиққан Абу Наср Форобийнинг адолатли жамият ҳақидаги қарашларининг ўз ўрни бор. Нафақат медицина фанининг асосчиларидан, балки мантиқ илмида ҳам мутафаккирлардан бири бўлган рационализм ва иррационализмни синтез қилиш асосида инсон руҳиятини ниғилистик инқироздан асраб қолган, XX аср қарб файласуфлари, экзистенциалистлари томонидан қарбий Европани маънавий тушқунликдан қутқарилишида асос бўлган ана шу ғоя асосчиси – Абу Али ибн Синонинг дуализм таълимоти ҳам бунда ўз ўрнига эга. Мутафаккир шоир Алишер Навоийнинг комил инсон ҳақидаги фалсафий мушоҳадалари, Бобур ва Машраб, Бедил ва Дониш ҳамда асримиз бошидаги маърифатпарвар зиёлиларнинг фаолияти ҳам миллий ғоя ва истиқлол мафкурасининг теран томирларидир.

Миллий истиқлол мафкурасининг фалсафаси, унинг маъно-мазмунини, асосий ғоя ва тамойиллари миллий давлатчилигимизни қайта тиклаб, жамиятимизнинг тараққиёт йўлини назарий ва амалий жиҳатдан белгилаб берган Президентимиз Каримов И.А. асарларида чуқур ифода этилган. Бу асарларда мамлакатнинг ривожланиш йўли, унинг ўзига хос хусусиятлари, олдимизга қўйилган улуғвор вазифаларни амалга ошириш имкониятлари кўрсатиб берилган.

Миллий истиқлол мафкурасининг фалсафий асоси умуминсониятнинг бой тарихий ўтмишига, шунингдек, қадимги Шарқ, Юнон, Рим ва бошқа фалсафа мактабларининг меросига ҳам таянади. Хусусан Суўрот, Платон, Аристотель сингари мутафаккирларнинг асрлар давомида ўз кадр-қимматини йўқотмай келаётган доно фикрлари, жаҳон фалсафасининг ўрта асрлар ва ҳозирги замон намоёндаларининг қарашлари ҳам миллий истиқлол мафкураси тамойилларини асослаш ва бойитиш, уларга ҳаётий руҳ бағишлашда муҳим аҳамият касб этади. Конфуцийнинг фалсафий ҳикматлари, Платоннинг “ғоялар дунёси ва соялар дунёси” тўғрисидаги таълимоти, Гегель диалектикаси, гуманистик замонавий фалсафий оқимларда илгари сурилаётган ғоялар ҳам миллий истиқлол мафкурасининг умуминсоний асосларидир.

Ўтмиш фалсафаси ғоялари ва тарих сабоғлари мафкурамизнинг маъно-мазмунини белгилашда муҳим омил бўлиб хизмат қилади. Бу мафкура халқимизнинг ўзига хос турмуш тарзи, тафаккури ва дунёқараши акс этган эртақ ва афсоналардан, миллий қаҳрамонларининг ҳаёти ва фаолиятидаги ибратли мисоллардан озиқланади. Миллий истиқлол мафкураси шаклланишида “Авесто”, “қуръон” ва “ҳадис”ларда зикр этилган ҳикматлар, дунёвий ва диний қарашлар, халқимизнинг озодлик, комил инсон тўғрисидаги ғоялари муҳим аҳамият касб этади.

Миллий истиқлол ғоясининг асослари, тамойил ва йўналишларини яхши билиб олиш учун юқорида номлари зикр этилган алломаларнинг асарлари, миллий ва умуминсоний маданий мерос намуналарини чуқур ўрганиш бу борадаги асосий вазифа бўлиб қолмоқда.

Таянч тушунчалар

Миллий ғоя, истиқлол ғояси, миллий истиқлол ғояси, миллий мафкура, мафкуранинг асосий тамойиллари, миллий истиқлол ғоясининг фалсафий илдизлари.

Такрорлаш учун саволлар

1. ғоя нима?
2. Миллий ғоянинг моҳиятини қандай тушунасиз?
3. Миллий истиқлол ғоясининг мазмунини қандай изоҳлайсиз?
4. Миллий ғоянинг ўзликни англатувчи куч эканлиги нималарда намоён бўлади?
5. Миллий истиқлол ғоясининг қандай тамойилларини биласиз?

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т.: “Ўзбекистон”, 2003й.
2. Каримов И.А. “Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: ҳавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари”. Т.: “Ўзбекистон”, 1997 йил..

3. Каримов И.А. Жамиятимиз мафкураси халқни-халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин ғғ “Тафаккур журнали”, 1998, 2-сон.
4. Каримов И.А. “Озод ва обод ватан, эркин фаровон ҳаёт пировард мақсадимиз” Т.:”Ўзбекистон”, 1998й
5. Каримов И.А. Миллий истиқлол мафкураси-халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир.- ”Фидокор” газетаси, 2000 йил, 8 июн.
6. Каримов И.А. Эғали юрт эркини бермас. Т.9.- Т.:”Ўзбекистон”, 2001йил.
7. Каримов И.А.. Биз танлаган йўл-демократик тараққиёт ва маърифий ҳамкорлик йўли. Т.11.- Т.:”Ўзбекистон”, 2003йил.
8. Каримов И.А.. Ватанимизнинг тинчлиги ва хавфсизлиги ва ўз куч-қудратимизга, халқимизнинг ҳамжиҳатлиги ва букилмас иродасига боғлиқ.-Т.: ”Ўзбекистон”, 2004йил.
9. Каримов И.А.. Эл-юртга ҳалол, виждонан хизмат қилиш-ҳар бир раҳбарнинг муқаддас бурчи. Андижон вилояти халқ депутатлари Кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида сўзланган нутқ. «Ишонч», 2004 йил 26 май.
- 10.Каримов И.А.. Қонун ва адолат устуворлиги фаолиятимиз мезони бўлсин. Сурхондарё вилояти халқ депутатлари Кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида сўзланган нутқ. «Ишонч», 2004 йил 2 июнь.
- 11.Фаробий Абу Наср. “Фозил одамлар шахри”. Т.:ғофур ғулом, 1993й.
- 12.Алишер Навоий. “Махбуб ул - қулуб”. Тошкент, 1987 йил.
- 20.Азизхўжаев А.А. Мустақиллик: курашлар, изтироблар, қувончлар. Т.: «Шарқ», «Академик», 2001.
- 21.Азизхўжаев А.А. Чин ўзбек иши. Т.: «Академик», 2003.
- 13.Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар.-Т.:«Янги аср авлоди», 2002.
- 14.Мустақиллик: изохли илмий-оммабоп луғат. Т., “Шарқ”, 1998, 32-б.

9-Мавзу: Миллий истиқлол ғоясининг мақсад ва вазифалари

Режа:

1. Миллий истиқлол ғояси тушунчаси, унинг моҳияти ва мазмуни.
2. Миллий истиқлол ғоясининг тарихий-фалсафий илдизлари.
3. Истиқлол ғоясининг асосий тамойиллари.

Мустақиллик йилларида жамиятимиз аъзоларининг дунёқараши, фикрлаш тарзида теран ўзгаришлар рўй берди. Халқимизни бирлаштирадиган, бунёдкорлик фаолиятига сафарбар этадиган, унинг эзгу мақсадлари ва ҳаётий манфаатларини ўзида ифодаладиган миллий ғоя ва мафқурани яратиш ижтимоий-сиёсий ва маънавий тараққиётимизнинг муҳим шарт бўлиб қолди. Президент Каримов И.А. таъкидлаганидек, “Олдимизга қўйган олижаноб мақсад-муддаоларимизга етиш, эски мафқуравий асоратлардан батамом халос бўлиш, ғоявий бўшлиқ пайдо бўлишига йўл қўймаслик, бегона ва ёт ғояларнинг хуружидан ҳимояланиш, бундай тажовузларга қарши тура оладиган ҳар томонлама баркамол инсонларни вояга етказиш зарурати халқимиз ва жамиятимиз манфаатларига мос янги мафқурани шакллантиришни тақозо этмоқда”¹.

Мафқуранинг мақсадлари бўлиши табиий. Чунки, ҳар қандай мафқура ўз олдига муайян мақсадларни қўйди. Бу мақсадлар пировард натижага эришишнинг йўллари, восита ва усуллари-ни белгилайди. Мафқуранинг асосий мақсадлари қуйидагилардан иборат:

- одамларни муайян ғояга ишонтириш;
- шу ғоя атрофида уюштириш;
- ғояни амалга ошириш учун сафарбар этиш;
- кишиларни маънавий-руҳий жиҳатдан рағбатлантириш;
- ғоявий тарбиялаш;
- ғоявий иммунитетни шакллантириш;
- ҳаракат дастури бўлиш.

Қуйидаги миллий истиқлол ғояси нуқтаи назаридан мафқуранинг ана шу хусусиятларининг моҳияти ва мазмуни билан қисқача танишамиз.

1. Одамларни муайян ғояга ишонтириш. Мафқура ғоялар системаси сифатида бирон бир ғояни таркиб этиш, кишиларни шу ғоянинг тўғри, ҳаётий ва илғор эканлигига ишонтиришни ўз олдига мақсад қилиб қўйди.

Демократик жамиятда амал қиладиган плюрализм (фикрлар, қарашлар ранг-баранглиги) кишиларга ўз ҳаётий манфаатлари, мақсад ва интилишларини акс эттирадиган илғор ғояни танлаш, ҳимоя қилиш ва ривожлантириш имконини беради.

Миллий истиқлол ғоясининг шаклланишини таҳлил қилиш жамиятда бирон бир ғоянинг тўғри, илмий ва ҳаётийлигига ишонч ҳосил қилиш ўз-ўзидан рўй бермаслигини кўрсатади. Мафқурага ишонч уйғотиш, унда акс этган ғоялар таъсирида одамларни сафарбар этиш функцияси муайян шахсларнинг фаолияти орқали рўёбга чиқади. Чунки, ишонтирмоқ – кишиларнинг руҳи, кайфияти, ҳиссий кечинмалари, қалби ва шуурига таъсир қилмоқдир. Бу вазифани амалга оширувчи кишилардан юксак инсоний фазилатлар, шу ғоя йўлида фидойилик, билим, малака, нутқ маҳорати ва бошқалар талаб этилади.

Кенг халқ оммасини бирон бир ғоянинг илғор ва инсонпарвар эканлигига ишонтирмоқ учун, аввало, мазкур ғоя халқ ҳаётига яқин, бевосита дахлдор бўлиши, иккинчидан, уни одамлар онгига етказишнинг энг қулай восита ва усуллари аниқлаб олиш керак бўлади.

Бунда давлат сиёсатининг устувор йўналишлари, мақсад ва вазифаларини мафқуравий жиҳатдан асослаш, айниқса, муҳимдир.

Замон руҳи, халқ психологияси, эҳтиёж ва талаблари мафқураимизда ҳар томонлама акс

¹ Кириш. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. Т., “Ўзбекистон”, 2000 й. 3-бет.

этиши, бугунги хаётнинг энг долзарб муаммолари, унинг стратегик мақсадлари билан узвий боғланиши зарур. Ана шундагина порлоқ келажакка интилиш ва қатъий ишонч муқаррар равишда катта ижтимоий юксалишга туртки беради. Фан ва техника тараққиёти борасида эришилган ютуқлар билан бирга мафкурамизнинг жонли, эхтиросли ва жозибадор ғояси инсонлар қалбини ларзага келтиради, уларни фаол ҳаракатга ундайди, яхши ва саодатли кунларга ишонч хиссини уйғотади.

Инсоният тарихида чуқур из қолдирган буюк давлат арбоблари, ҳарбий саркардалар кенг оммани ишонтириш, юксак марралар сари рақбатлантириш қобилиятига эга бўлган мохир нотик бўлганлар. Улар ғоянинг ишончли ва ҳаётӣ бўлиши учун у, аввало, илмий-назарий асосга эга бўлиши, ҳаётӣ далилларга таяниши лозим эканлигини яхши билганлар. Мафкуравий кураш–жамиятнинг онгли ва фаол қатламининг бирон бир ғояни химоя қилиш, қарор топтириш йўлидаги кураши эканини англаб етганлар. Ана шундай кишилар етакчилик қиладиган инсонпарвар ва демократик жамият ғояга қарши ғоя билан, жаҳолатга қарши маърифат билан курашади. Бу кураш охир-оқибатда эзгуликнинг разолат устидан, яхшиликнинг ёмонлик устидан қозонажак қалабаси билан интиҳо топади.

Мустақиллик ғоясининг ўзаги бўлган – танлаган тараққиёт йўлимизнинг тўғри, адолатли ва ҳақиқӣ эканлигига, у мана шу заминда истиқомат қиладиган ҳар бир инсоннинг ҳаётӣ манфаатларига мос тушишига кенг оммани ишонтириш, кишиларни озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этиш йўлидаги бунёдкорлик ишларига сафарбар этиш миллий истиқлол мафкурасининг асосий мақсадларидан биридир.

Одамларга мустақиллик йилларида эришилган ютуқларни ҳаётӣ фактлар орқали содда ва лунда қилиб тушунтириш, истибдод асоратларини тарихий далиллар асосида фош этиш миллий истиқлол ғоясини кишилар онгига сингдиришда муҳим аҳамият касб этади. Бу ғоянинг асосий тушунча ва тамойилларини ҳалқимиз, айниқса, ёшлар ўртасида кенг тарқиб этиш биринчи навбатда раҳбар кадрлар, зиёлилар, оммавий ахборот воситалари ходимларининг муҳим вазифаси, фуқаролик бурчидир. Миллий истиқлол ғоясига садоқат, касбий маҳорат, кенг оммани ишонтириш ва сафарбар этиш қобилияти – кадрлар танлаш ва жой-жойига қўйишда асосий мезон бўлмоғи лозим. Миллий мафкура масалаларига лоқайдлик айрим раҳбар кадрлар ўртасида умуммиллий манфаатларимизга бутунлай ёт ғояларнинг, коррупция, қариндош-уруғчилик сингари иллатларнинг кучайишига олиб келди.

Мафкуравий тарғибот ишларининг муваффақиятини белгилайдиган шундай ҳаётӣ қонуният бор: бошқаларни бир ғояга ишонтирмоқ учун, аввало, унга ўзинг юракдан ишонинг, бошқаларни ёндирмоқ учун ўзинг ёнишинг, бошқаларни ғафлат уйқусидан уйғотмоқ учун ўзинг уйғоқ ва бедор бўлишинг шарт! Миллий ғоянинг ҳалқпарвар, тараққийпарвар эканлигига бўлган ишонч кундалик ҳаёт синовларидан ўтсагина, сўз ва иш бирлигига эришилсагина бу ғоя мустаҳкам эътиқодга айланади. Эътиқод устувор ерда чинакам инсоний ҳаёт бўлади; эътиқод учун, илғор ғоя тантанаси учун кураш жараёнида инсон шахси шаклланади; у бунёдкор кучга айланади.

2.ғоя асосида кишиларни уюштириш. Жамият фақат ўз шахсий манфаатини кўзлайдиган одамлар йиғиндисидан иборат эмас. Умумий манфаатларни теран англаш кишиларнинг жамият бўлиб уюшишларига, ижтимоий талаб ва нормаларни эътироф этиб, уларга амал қилишларига сабаб бўлади. Бу, айниқса, ҳозирги ўтиш даврида ниҳоятда муҳим аҳамият касб этмоқда. Ана шу сабабдан ҳам жамият аъзоларини умумий мақсад ва манфаатлар йўлида бирлаштириш мафкуранинг асосий вазифаларидан биридир.

Ўзининг Ватан деб аталмиш улуғ бир оилага мансублигини ҳис этиш туйғуси ўз-ўзидан пайдо бўлмайди, балки муттасил ва изчил ғоявий тарбия самараси ўлароқ, юзага келади. Оиладаги тотувлик, аҳиллик, меҳр-шафқат ҳислатлари узлуксиз равишда турли шаклларда олиб бориладиган ахлоқӣ тарбиянинг маҳсули бўлгани каби, жамиятнинг ғоят хилма-хил қатламларини умумий манфаатлар атрофида жипслаштириш, одамлар ўртасида ҳамжиҳатлик, тотувлик, ўзаро ёрдам ҳислатларини шакллантириш ҳам изчил мафкуравий тарбия воситасида амалга оширилади. Шу маънода айтиш мумкинки, миллий истиқлол ғояси кишилар онгига теран сингиши билан улар умумий мақсад сари интилувчи маслакдошларга айланадилар.

3. Ғояни амалга ошириш учун сафарбар этиш. Мафкуранинг бунёдкорлик функцияларидан бири илғор ғояни амалга ошириш учун кишиларни сафарбар этишдир.

Мафкурада ифода этилган ғоя ва мақсад жамиятдаги кўплаб партиялар, ижтимоий ҳаракат ва ташкилотларнинг фаолият дастурига асос бўлади, ижтимоий ривожланишга кучли туртки беради.

У жамиятда рўй берадиган туб ўзгаришларга замин яратади, унга кенг халқ оммасини маънавий-руҳий жиҳатдан тайёрлайди, сўнгра бунёдкорлик ишларига сафарбар этади.

Жаҳон тарихида бунга мисоллар жуда кўп. Бунёдкор мафкуранинг сафарбар этувчи роли туб ижтимоий-иқтисодий юксалишларда, жамият ҳаётидаги маънавий ўзгаришларда яққол кўзга ташланади. Буни халқларнинг чет эл босқинчиларига қарши курашида, турли бунёдкорлик ишларида, чунончи ҳашар йўли билан сув иншоотлари, кўприklar, йўллар, шаҳар ва кишлоқлар куришдаги умумий сафарбарлик ишларида кўриш мумкин.

Мафкура ижтимоий онгнинг таркибий қисми сифатида ижтимоий ўзгаришларга фаол муносабатда бўлади, уларни ё маъқуллаб қўлаб-қувватлайди, ёки инкор этади. Бинобарин, мафкура ўз моҳиятига кўра ижтимоий ўзгаришларга бефарқ бўла олмайди.

Жамиятдаги турли социал гуруҳлар, синфлар, қатламлар мафкура асосида сиёсий-ижтимоий жараёнларга ўз муносабатларини белгилайдилар. Бироқ, мафкуранинг сафарбар этувчилик хусусияти социал ўзгаришлар жараёнида доим ҳам кўзга аниқ ташланавермайди, балки, туб ижтимоий ўзгаришлар даврида яққолроқ намоён бўлади. Масалан, мамлакат мустақиллиги ва яхлитлигига таҳдид соладиган мафкуравий хавф-хатарлар кучайган пайтларда кишиларни Ватан истиқлоли, равнақи йўлида жипслаштириш ва сафарбар этишда миллий мафкура муҳим рол қйнайди.

Сиёсий курашлар даврида аҳолининг жуда оз қисмини ва тор доирадаги манфаатларни кўзловчи, бузғунчиликни мақсад қилиб олган мафкуралар ҳам дунёга келиши мумкин. Бундай мафкурага эга бўлган гуруҳлар билан аҳолининг асосий қисмини ташкил этувчи гуруҳ ва синфлар ўртасида мафкуравий масалаларда турли ихтилофлар келиб чиқади. Зеро, Президентимиз таъкидлагани каби: “Халқ – ўзининг минг йиллик анъана ва тажрибалари, сўнмас хотираси ва буюк туйғулари билан яшаб келаётган қудратли куч. Ёлғонга, алдовга дуч келган пайтда унинг асрий қадриятлари, доимо уйғоқ виждони тилга киради, ноҳақликка, қабихликка қарши курашга даъват этади”.¹

Мафкуранинг сафарбар этувчилик функцияси, айниқса, мафкуравий курашлар жараёнида тўлароқ намоён бўлади. Зеро, мафкуравий зиддиятлар кескинлашган даврда мақсадга эришишнинг қўпол воситалари, хусусан босқинчилик, террор, кўпоровчилик, инқилобий усуллар ишга солиниши мумкин. Бу–мафкуравий курашнинг ўта яққол ва ғайриинсоний усуллари бўлиб, уларга қарши туришда собитқадамлик, бардош, сабот ва фаоллик талаб қилинади.

Бу жараёнда бунёдкорлик ғоялари билан қуролланган кенг халқ оммасининг идеаллари, манфаатларини ўзида мужассамлаштирувчи мафкурагина инсонпарварлик, тараққиёпарварлик тамойиллари асосида мамлакат, халқ тақдирида ижобий ахамиятга эга бўлади, кишиларни эзгу ишларга даъват этади.

4. Кишиларни маънавий-руҳий жиҳатдан қўлаб-қувватлаш. Мафкура миллий тараққиётнинг энг оқир, мураккаб даврида, айниқса, бир ижтимоий-сиёсий тузумдан янгисига ўтиш жараёнида кенг халқ оммасини маънавий-руҳий жиҳатдан қўллаб-қувватлайди, уларда келажакка ишонч туйғуларини уйғотишга хизмат қилади. Ана шу сабабдан ҳам чинакам миллий мафкура бўлган истиқлол ғояси ўзининг жозибаси билан кишиларни ўз кучига ишонилга, истиқболга умид билан қарашга даъват этади. Унда халқ фантазияси, орзу-умидларининг қай даражада акс этиши ҳам муҳим ахамиятга эга. Чунки, тўқ, фаровон ва бахтли ҳаёт куриш, ижтимоий адолатни қарор топтириш, миллатлараро тотувлик, тинчлик, дўстлик ер юзидаги барча халқларнинг азалий орзусидир. Демак, миллий истиқлол мафкурасининг ҳаётийлиги, таъсирчанлиги халқ орзу-умидларини нечоғли тўла ва ёрқин акс эттириши, уларни рўёбга чиқаришнинг йўллари ва воситаларини қай даражада тўғри белгилашига

¹ Каримов И.А. Донишманд халқ=имизнинг мустақам иродасига ишонаман. “Фидокор”, 2000 йил, 8 июнь.

боғлиқдир.

Зеро, жамият аъзолари миллий истиқлол мафкурасида ўз ҳаётий манфаатлари, орзу-умидлари ифодасини кўрсатгани одамларни руҳан бардам, уйғоқ ва фаол қила оладиган кучга айланади.

5. ғоявий тарбиялаш. Жамиятдаги мавжуд ғояларга фаол муносабат, фаол ҳаётий позицияни тарбиялаш мафкуранинг яна бир муҳим мақсадидир. ғоявий тарбия ахлоқий, сиёсий, ҳуқуқий тарбиянинг асосини ташкил этади. Ҳар қандай ахлоқий, сиёсий, ҳуқуқий тарбия муайян ғояни ҳимоя қилиш, тарқиб этиш ва ривожлантиришга қаратилган бўлади. Хусусан, ёвузлик, беҳаёлик, шафқатсизликни тарғиб этиш орқали ёшларни ахлоқий жиҳатдан бузишга қаратилган бадиий фильмларда жамият барқарорлигига раҳна солишдан иборат мафкуравий мақсад яширингандир. “Онги шаклланиб улгурмаган аксарият ёш томошабинлар бундай фильмлардан кўпинча турли ёвузлик, йиртқиқлик, шафқатсизликларни ўрганади, холос. Натижада уларнинг дийдаси қотади, қалбидан тошбағирлик, зўравонлик, ахлоқсизлик каби иллатлар жой олганини ўзи ҳам сезмай қолади. қатто шундай томоша ва фильмларнинг қаҳрамонларига кўр-кўрона тақлид қилишни истайдиган йигит-қизлар ҳам топилади. Чунки улар бундай уйдирма талқинлар таъсирида қўл ураётган иши қандай аянчли оқибатларга олиб келишини тушуниб етмайди”.¹

Бинобарин, ғоялар ошқора ёки яширин, бевосита ёки билвосита, тўғридан-тўғри ёки рамзий шаклларда тарғиб этилиши мумкин. Инсон фаолияти аниқ бир ғоявий мақсадга йўналтирилган бўлиб, бу ният кўпинча кўзга ташланмайди. ғоявий тарбиянинг асосий мақсади кишиларда хушёрлик, сезгирлик ҳиссини шакллантириш, ёт ва зарарли ғояларга қаршилик кўрсатиш қобилиятини шакллантиришдан иборатдир.

6. ғоявий иммунитетни шакллантириш. ғоявий тарбия жараёнида кишиларда ёт ва зарарли ғояларга қарши курашиш учун мафкуравий иммунитетни шакллантиришга алоҳида эътибор берилади. Бу узоқ давом этадиган жараёндир.

Мафкуравий иммунитетни шакллантириш кишилар онгига бир хил ғояни зўр бериб тикиштириш эмас, балки одамларда оқ-қўрани ажратиш, зарарли ғояларга қарши хушёр ва огоҳ бўлиш хусусиятларини тарбиялаш демакдир.

Манфаатлар бор ерда муқаррар равишда ғаразли, нопок ғоявий ниятларни амалга ошириш учун интилишлар ҳам бўлади. Ёшларда мафкуравий иммунитетни тарбиялашда ижтимоий фанлар муҳим роль ўйнайди. ғоявий иммунитетни шакллантириш—ғоявий-тарбиявий иш самарадорлигининг муҳим мезони ҳисобланади.

7. Харакат дастури эканлиги. Мафкура жамиятда ижтимоий-сиёсий ҳаракатнинг ўзига хос дастуриламали бўлиб хизмат қилади. Чунки у бугунги кун муаммоларини ҳал этиш учун одамларни жипслаштириш ва сафарбар этиш заруриятдан вужудга келса-да, айтиш вақтда узоқ истиқболни кўзлайди. Тарихий давр ўзгариши билан миллий мафкурани янада такомиллаштириш, янги мазмун билан бойитиш зарурияти вужудга келади.

Миллий мафкура жамиятдаги барча социал қатламлар ва гуруҳларнинг умумий ҳаракат дастури, уларни фаолликка даъват этувчи восита ҳисобланади. Мафкуравий мақсад – ғоявий фаолиятни амалга оширишдан кутиладиган идеал натижадир. Мақсадни аниқ-равшан идрок этиш инсон ва жамият фаолиятига изчиллик, собитқадамлик ва фаоллик бағишлайди. Миллий истиқлол мафкурасининг олий мақсади – Ватанимиз равнақи, юртимиз тинчлиги ва халқ фаровонлиги ғояларига таянган ҳолда халқимизни мустақилликни мустаҳкамлаш, Ўзбекистоннинг буюк келажагини яратишга сафарбар этишдир.

Миллий мафкура Ўзбекистон заминида истиқомат қилаётган барча кишиларни миллати, дини, тили, касб-кори, ижтимоий мавқеидан қатъи назар ягона мақсад йўлида бирлаштиришни, бутун халқ иродасини мураккаб ижтимоий муаммоларни оқилона ҳал этиш учун йўналтиришни, кишиларда ёрқин ва бахтли келажакка ишонч руҳини тарбиялашни кўзда тутади.

Ўзбекистон миллий мафкурасининг истиқлол мафкураси деб аталиши бежиз эмас. Чунки,

¹ Каримов И. А. Донишманд халқимизнинг мустақам иродасига ишонаман. “Фидокор”, 2000 йил, 8 июнь.

жамиятимизда рўй бераётган оламшумул-тарихий ўзгаришлар миллий истиқлол шарофатидандир. Ўзбекистон тарихан қисқа муддат ичида жаҳон ҳамжамиятида ўз ўрни, мавқеини эгаллай бошлади, илғор мамлакатлар тажрибасини кунт билан ўрганиш имкони туқилди. Сиёсий, иқтисодий ҳамкорлик алоқалари йўлга қўйилди. Мустақиллик йилларида қўлга киритилган улкан ютуқлар, шаҳар ва қишлоқларимизнинг янгича чирой касб этгани халқимизнинг Ўзбекистон заминида келажаги буюк давлат барпо этиш йўлида фидокорона меҳнат қилаётганидан далолатдир.

Ўзбекистон ўзининг интеллектуал салоҳияти, қадимий маданияти билан дунёвий тараққиёт йўлига кирди. Бундай йўлдан бораётган илғор мамлакатлар босқинчилик урушлари, мустамлакачилик, ирқчилик, терроризм ва зўравонликнинг ҳар қандай кўринишини кескин қоралайди. Зеро, жамиятни қурол кучи билан, зўравонлик билан эмас, балки, мафкуравий куч билан бошқариш самарали экани тарихан исботланган ҳақиқатдир.

Истиқлол ғоясининг халқимиз қалбига йўл топиши, мамлакатдаги мавжуд буюк интеллектуал салоҳиятни Ватан равнақи, юрт тинчлиги ва халқ фаровонлигига эришиш учун сафарбар этиш миллий мафкура олдиға қўйиладиган асосий мақсаддир. Шуни ҳам инобатға олиш зарурки, халқни фақат олижаноб ва илғор ғояларгина эмас, балки Ватан мустақиллиги ва ҳудудий яхлитлигини хавф остида қолдирадиган турли кўринишлардаги мафкуравий тазйиқларға қаршилиқ кўрсатиш зарурияти ҳам жипслаштиради. Миллий истиқлол мафкураси, бир томондан, Ўзбекистон заминида келажаги буюк, фаровон жамият барпо этиш учун халқимиз куч-қувватини жипслаштиришни, халқ иродасини бунёдкорлик ишларига сафарбар этишни, иккинчи томондан эса, миллий мустақиллигимизға жиддий хавф солаётган мафкуравий таҳдидларға зарба бера оладиган мард, жасур, ватанпарвар авлодни тарбиялашни кўзда тутади.

Ҳап шундаки, мамлакатимизнинг бундан кейинги ривожланиш истиқболлари кўп жиҳатдан халқимиз иродасини миллий мафкура атрофида нечоғли жипслаштиришға, халқимизнинг ватанпарварлик, инсонпарварлик, тараққийпарварлик фазилатларини янада ривожлантиришға боғлиқ. Президент Каримов И.А. таъкидлаганидек, “эндиликда ядро майдонларида эмас, мафкура майдонларида бўлаётган курашлар кўп нарсани ҳал қилади”. Жаҳонни мафкуравий жиҳатдан бўлиб олиш учун тинимсиз ҳаракат қилинаётган ҳозирги шароитда фақат кучли миллий мафкурагина жамиятни ана шундай тазйиқлардан муҳофаза қила олади.

Ҳозирги пайтда кимнинг ғояси кучли, фикри тиниқ, мафкураси ҳаётий бўлса-ўша ғалаба қозонади. Бу – инсониятнинг XX аср тарихидан келиб чиқадиган муҳим ҳулосалардан биридир. Миллий истиқлол мафкураси халқнинг туб манфаатлари ва мақсадларини ўзида ифода этади, жамият аъзоларини шу мақсад атрофида жипслаштиради.

Ўзбекистон халқининг туб манфаатлари: мамлакат мустақиллиги, юрт тинчлиги, миллатлараро тотувлик, фуқаролар ўртасида ўзаро ҳамкорлик, мамлакат аҳолиси ва ҳар бир оила, маҳалла-қўйнинг фаровонлигини таъминлашдан иборатдир.

Миллий мафкурада халқимизнинг умумий манфаатлари, орзу-умидлари мақсад ва интилишлари ўз аксини топади. Президент Каримов И.А. миллий истиқлол мафкурасининг бош мақсадини шундай белгилайди: “Халқни буюк келажак ва улуғвор мақсадлар сари бирлаштириш, мамлакатимизда яшайдиган, миллати, тили ва динидан қатъий назар, ҳар бир фуқаронинг ягона Ватан бахт-саодати учун доимо масъулият сезиб яшашға чорлаш, аждодларимизнинг бебаҳо мероси, миллий қадрият ва анъаналаримизға муносиб бўлишиға эришиш, юксак фазилатли ва комил инсонларни тарбиялаш, уларни яратувчилик ишларига даъват қилиш, шу муқаддас замин учун фидойиликни ҳаёт мезонига айлантириш – миллий истиқлол мафкурасининг бош мақсадидир. Шу билан бирға мен миллий истиқлол ғояси бугунги тез суръатлар билан ўзгараётган таҳликали дунёда ўзлигимизни англаш, бизнинг кимлигимизни, қандай буюк аждодларнинг меросига, неча минг йиллик тарих, бетакрор маданият ва қадриятларға эға эканлигимизни ҳис этиб яшашға, бу бойликни асраб-авайлаб, демократик қадриятлар, бутун жаҳон тараққиёти ютуқлари билан озиқлантириб, янги ўсиб келаёт-

ган авлодга етказишга хизмат қилмоғи зарур, деб биламан”¹.

Истиклол мафкурасининг асосий вазифалари. Истиклол мафкурасининг вазифалари унинг ўз олдига қўйган бош мақсадидан келиб чиқади. Унда бош мақсадга эришишнинг восита ва усуллари, йўллари аниқланади.

Шу маънода, одамларимизда мустақил дунёқараш ва эркин тафаккурни шакллантириш— миллий истиклол мафкурасининг асосий вазифаларидан биридир. Миллий мустақиллик — буюк неъмат яъни ўз тақдирингни ўзинг белгилаш, ўз юртингга ўзинг эгалик қилиш, аждодлар анъанасини давом эттириш, жаҳон ҳамжамиятида ўзингга муносиб ўрин эгаллаш учун ноёб имкониятдир. Мустабид тузум халқларнинг миллий мустақилликка, эркин фикрлашга бўлган интилишини бўғар эди, уни мутелик, итоаткорликда ушлаб туришга зўр берар эди. У моҳиятан ғайриинсоний ва инсон табиатига зид эди. Шу боисдан ҳам унинг мафкураси муқаррар равишда инқирозга юз тутди. Миллий мустақиллик йилларида Президент Каримов И.А. ташаббуси билан миллий кадриятларимизни тиклаш, тарихимизни чуқурроқ ўрганиш, ундан сабоқ олишга алоҳида эътибор берилиши бежиз эмас эди. Чунки мустақилликнинг кадр-қимматини теран ҳис этиш учун, аввало, тарихни билмоқ, халқимиз бошига тушган синовларни, мустамлакалик асоратларини, хўрликларини юракдан ҳис этмоқ, озодлик учун кураш йўлидаги улуғ аждодларимиз жасоратидан воқиф бўлмоқ зарур. Зеро, “Тарихни билмай туриб, мафкуранинг фалсафий негизларини англаб бўлмайди. Чунки мафкуранинг фалсафий асослари ўз даврида тарихий ҳақиқат туфайли туқилган”².

Миллий истиклол мафкураси ўзининг туб моҳиятига кўра Ватанимиз озодлиги ва мустақиллигини мустаҳкамлашни, Ватан равнақи, эл-юрт тинчлиги, халқ фаровонлигини таъминлашни кўзда тутди. Бундай улуғвор вазифани бажариш ҳар бир фуқародан эркин фикрлаш, Ватан тақдири, истикболи учун масъулликни ҳис қилишни талаб этади. Эркинлик бўлмаган жойда масъулиятсизлик, лоқайдлик вужудга келади. Миллий мустақиллик халқимизга ана шундай эркин фикрлаш имконини берди. Эркин тафаккурсиз миллий истиклол мафкурасининг шаклланишини ҳатто тасаввур ҳам этиб бўлмайди. Истиклол мафкураси эркин тафаккурга таянади, у демократик жамият ҳаётининг муҳим қонунияти, миллий мафкурани яратиш, ҳимоя қилиш ва такомиллаштиришнинг зарур шартидир. Эркин тафаккур шахс фаоллигини оширади, уни бунёдкорлик ишларига илҳомлантиради.

Истиклол мафкураси кишилар онгига сингдирилиши билан уларда Ватан тақдири учун масъуллик, ягона Ватан туйғуси шаклланади. Чунки шахсий ғоя ва манфаатлар шахс фаоллигини кучайтирувчи омил бўлса, истиклол мафкураси ўзида бутун бир халқнинг ҳаётий манфаат ва интилишларини акс эттиради. “Ватанга муҳаббат ҳисси одамнинг қалбида табиий равишда туқилади. Яъни инсон ўзлигини англагани, насл-насабини билгани сари юрагида Ватанга муҳаббат туйғуси илдиз отиб, юксала боради. Бу илдиз қанча чуқур бўлса, туқилиб ўсган юртга муҳаббат ҳам шу қадар чексиз бўлади”¹.

Истиклол мафкураси жамиятимизда илғор ғоялар устуворлик қиладиган соғлом ижтимоий муҳитни яратишга ёрдам беради. Демократик кадриятларнинг кенг ривожланиши қарашлар хилма-хиллиги ва фикрлар ранг-баранглиги (плюрализм) нинг қарор топишига олиб келади. Кишилар руҳан юксакликка, яна ҳам бахтли ва фаровонроқ ҳаёт кечиришга интиладилар. Бундай ҳаётга эришишнинг турли восита ва йўллари мавжуд бўлиб, у турли ғояларда ўз ифодасини топади. ғоялар илмий-назарий ёки диний асосга эга бўлади. Демократик жамият ақл ва тафаккур пойдевори устида қад кўтаради, дунёвий илм-фан ва техника жамият тараққиётининг асоси ҳисобланади. Ижтимоий ҳаёт тобора интеллектуаллашиб бораётган, илмий тафаккур инсоният маънавиятининг устувор йўналишига айланаётган ҳозирги шароитда кўпроқ илмий-

¹ Кириш. Миллий исти=лол \ояси: асосий тушунча ва тамойиллар. — Т: “Ўзбекистон”, 2000. 4-бет.

² Каримов И. А. Донишманд хал=имизнинг мустақкам иродасига ишонаман. “Фидокор”, 2000 йил, 8 июнь.

¹ Каримов И. А. Донишманд хал=имизнинг мустақкам иродасига ишонаман. “Фидокор”, 2000 йил, 8 июнь.

назарий асосга эга бўлган илғор ғоялар устунлик қилади.

Соғлом ижтимоий муҳитни яратмай туриб, илғор ғояларнинг устуворлигини таъминлаб бўлмайди. Демократик жамиятда соғлом ижтимоий муҳит – демократик принципларни ҳурмат қилиш, конституция талабларига бўйсунтириш, ижтимоий тартибларга онгли равишда итоат қилиш, ижтимоий адолатни қарор топтириш демакдир. Миллий истиқлол мафкураси жамиятдаги турли ижтимоий гуруҳлар, синфлар, табақалар манфаатларини акс эттирар экан, жамият ҳаётига таҳдид соладиган гиёҳвандлик, коррупция, қўқилик, порахўрлик сингари ижтимоий иллатларга қарши курашишни тақозо этади.

Янгича фикрлайдиган, мутелик туйғусидан холи бўлган маънавий баркамол авлодни тарбиялаш истиқлол мафкурасининг муҳим вазифасидир. Ижтимоий ҳаёт ўртага қўяётган муаммолар ижодий фикрлайдиган, ташаббускор ва юксак маънавиятли инсон шахсини шакллантиришни талаб этапти. Миллий мафкура давр талаблари ва хусусиятларини яққол ифода этгани учун ҳам кишилар қалбига тез етиб боради ва ҳаёт дастури бўлиб хизмат қилади.

Миллий мустақиллик туфайли янги тарихий даврга қадам қўйдик: бир томондан, мустабид тузумнинг инсон табиатига зид мафкураси ва сиёсатидан, қарамлик, итоаткорлик туйғусидан халос бўлдик, иккинчидан, кўп асрлик тарихга эга бўлган миллий давлатчилигимиз пойдеворини қайтадан тиклаш, ўз ватанимизда эркин ва озод яшаш, табиий ва маданий бойликларимиз, маънавий меросимиздан баҳраманд бўлиш имконини қўлга киритдик. Янги ҳаёт, янгича турмуш, янгича фикрлашни, ташаббускор ва шижоаткор бўлишни талаб этапти. Эркин ва мустақил тафаккурсиз бозор муносабатларига ўтишни тасаввур этиб бўлмайди. Ижтимоий ҳаётнинг истисносиз барча соҳаларида рақобат муҳити амал қилар экан, бу курашда фақат билимдон, тadbиркор ва уддабурон кишиларгина енгиб чиқади. Демократик жамият ҳаётида юксак маънавият шунчаки фазилат, сифатгина эмас, балки ижтимоий ўзгаришларнинг зарур шарти ҳамдир.

Миллий истиқлол мафкураси ўзида халқимизнинг эзгу орзу-умидлари ва ҳаётий манфаатларини ифода этар экан, бу мақсадларга эришишнинг зарур шарти сифатида баркамол инсон шахсини шакллантиришга алоҳида эътибор беради. Чунки маънавий баркамол кишиларгина шахсий ва умуммиллий манфаатлар уйғунлигини теран англайди, Ватан озод бўлмаса, шахс озод бўла олмаслигини тушунади.

Мамлакатимизда таълим-тарбия соҳасида амалга оширилаётган туб ислохотлар баркамол инсон шахсини шакллантиришга қаратилган бўлиб, халқимизнинг миллий манфаатларига, эзгу мақсадларига тўла мос келади.

Миллий истиқлол мафкураси биринчи навбатда ҳаётга эндиgina қадам қўяётган ёш авлоднинг ҳаётига янгича маъно ва мазмун бахш этишга, унда фаол ҳаётий позицияни шакллантиришга қаратилгандир. Чунки ёшлар фақат миллий ғоя тимсолидаgina мамлакат тараққиёти, юрт тинчлиги ва халқ фаровонлигини таъминлашнинг муҳим воситасини кўради. Ёшлар табиатан турли ғояларга қизиқувчан ва уларга тез берилувчан бўлади. Миллий истиқлол мафкураси ҳали турмушнинг аччиқ-чучугини татиб кўрмаган, ҳаётий тажрибага эга бўлмаган ана шу авлодни миллий манфаат ва тараққиётимизга ёт бўлган сохта ва бузғунчи ғоялар тажовуздан ҳимоя қилади, фуқароларда мафкуравий иммунитетни шакллантиради. “Иммуни-тет” аслида тиббиётга оид тушунча бўлиб, инсон организмнинг турли ташқи таъсирлар ва касалликларга қаршилик кўрсатиш қобилиятини англатади. Жамият ва шахс ҳам худди жонли организм сингари муттасил равишда мафкуравий босим ва тазйиқлар таъсирини сезиб яшайди. Миллий истиқлол мафкураси эса жамият аъзоларида миллий манфаат ва мақсадлар учун бутунлай ёт бўлган ғоя ва мафкурага қаршилик кўрсатиш, уларга қарши курашиш қобилиятини шакллантиради.

Инсоният тараққиётга интилар экан, унда бунёдкорлик ҳисси мавжуд экан, илғор ғоялар дунёга келаверади. Босқинчилик, талончилик интилишлари бузғунчилик ғоялари таъсирида юзага чиқади. Шу боисдан ҳам бундай зарарли ғояларга қарши курашга доимо тайёр туриш, ёт ғоя ва мафкуралардан огоҳ бўлиш ҳаётий зарурат бўлиб қолмоқда.

Мамлакатимизнинг кўпмиллатли халқи онгида “Ўзбекистон – ягона Ватан” деган тушунчани қарор топтириш–истиклол мафкурасининг муҳим вазифаларидан биридир. Бунда “Ягона Ватан” ғояси ўзининг туб моҳияти билан миллий мустақиллигимизга путур етказадиган

махаллийчилик, ошна-оғайнигарчилик иллатларини таг-томири билан йўқотишда, юртимизда истиқомат қилаётган турли халқ ва миллат вакилларида ягона ватан фарзанди эканлиги билан фахрланиш туйғусини тарбиялашда муҳим аҳамият касб этади.

Миллий истиқлол мафкураси донишманд халқимизнинг “куч – бирликда”, “бирлашган ўзар, бирлашмаган тўзар” сингари мақол ва ҳикматли сўзларининг моҳият ва мазмунини теранроқ англаш, кишиларда ватанпарварлик, инсонпарварлик, қонунни ҳурмат қилиш, эл-юрт хизмати учун доимо шай туриш, иймон-эътиқодли, инсоф-диёнатли, саҳий ва ҳалол бўлиш каби олижаноб фазилатларни тарбиялайди. Ватаннинг саждагоҳ сингари муқаддаслигини теран англаш, фидокорона меҳнати билан ризқ-рўз бунёдкори бўлган заҳматкаш халққа, она-заминга, тарих ва маданий меросга, аجدодларимиз меросига ҳурмат ҳиссини тарбиялайди.

Ватан равнақи, эл-юрт тинчлиги ва халқ фаровонлиги учун фидойилик иймон-эътиқодли аجدодларимиздан бизгача етиб келган буюк меросдир. Чет эл босқинчиларига қарши саботматонат билан курашган Широқ, Тўмарис, Жалолиддин Мангуберди, Темур Малик сингари улуғ саркарда ва халқ қаҳрамонларининг жасорати бугунги кунда ҳам ватандошларимизда фахр ва ғурурланиш туйғусини кучайтиради. Мустабид тузум қатағонларининг қурбони бўлган Фитрат, Чўлпон, Абдулла қодирий, Усмон Носир ва бошқаларнинг жасорати эл-юртимиз мустақиллиги, озодлиги йўлидаги фидойиликнинг ёрқин намунасидир. Халқимиз онгига иймон-эътиқод, ҳалоллик, инсоф-диёнат, меҳнатсеварлик, саҳийлик фазилатларини сингдириш миллий истиқлол мафкурасининг муҳим вазифасидир.

Миллий истиқлол мафкураси асосида амалга ошириладиган барча вазифалар охиروқибатда ягона мақсадга – Ватанимиз мустақиллигини мустаҳкамлаш, юртимизни озод ва обод этиш, фаровон жамият қуриш учун хизмат қилади. Бу мафкуранинг қуйидаги муҳим хусусиятларини ажратиб кўрсатиш мумкин:

1) Ўзбекистон халқининг туб манфаатларини ифода этиши. Президент Каримов И.А. бу муҳим хусусият тўғрисида: “қар қандай инсон, табиийки, мурод-мақсадсиз яшамайди. Бинобарин, токи ҳаёт мавжуд экан, мамлакатлар, давлатлар ва уларнинг манфаатлари бор экан, улар ўз тараққёт йўлини, эртанги кун уфўларини ўзининг миллий ғояси, миллий мафкураси орқали белгилаб олишга интилади... Мафкуранинг ҳаётийлиги унинг халқ табиатига, турмуш ва тафаккур тарзига нечоғли мос бўлиши, энг муҳими, жамиятнинг миллий манфаатларини, орзу-интилишларини қай даражада акс эттириши билан белгиланади”, – деб ёзади.¹

Миллий мафкура халқнинг мақсад ва интилишларини ифода этади, халқ руҳини кўтаради, уни эзгулик ва бунёдкорлик ишларига даъват этади, жамият дуч келган муаммолар ечимини топишга ёрдам беради. Масалан, XX асрда дунё ҳамжамияти эътироф этган ижтимоий тараққётнинг япон моделини олайлик. Япон миллий мафкураси “миллат-давлатчилик тизими”, “фукаролик бурчи”, “Япон руҳи”, “тадбиркорлик”, “умуммиллийлик”, “фидойилик”, “жамоага садоқат”, “модернизация” каби ғоя ва тушунчаларга асосланиб, мамлакатнинг тез тараққий этиши учун пойдевор бўлди.

2) Ўтмишни келажак билан боғловчи маънавий кўприк эканлиги. Миллий мафкура бир неча авлодларнинг ақл-заковати билан яратилади, у кейинги авлодлар томонидан янги мазмун билан бойитилиб борилади. Аждодлар билан авлодлар ўртасидаги ворислик миллий мафкурада ўз аксини топади. Чунки унда аждодларнинг асрий орзу-умидлари мужассам бўлади. Миллий мафкура ўзига хос эстафета сифатида бугунги авлодни аждодлар билан боғлайди, миллий қадрият сифатида эъзозланади. Миллий мафкуранинг ҳаётийлиги миллатнинг фаоллигидан далолат беради. Президентимиз сўзлари билан айтганда, миллий мафкура халқнинг халқ, миллатнинг миллат бўлишида муҳим восита бўлиб хизмат қилади. Шу маънода “Жаҳон тажрибасига назар ташласак, миллатнинг мафкураси бир эмас, балки бир неча авлоднинг умри давомида ишлаб чиқилиши ва такомилга эришувига гувоҳ бўлишимиз мумкин. Бутун халқни бирлаштирадиган байроқ бўлмиш мафкурани шакллантириш учун

¹ Каримов И.А. Донишманд халқимизнинг мустақкам иродасига ишонаман. “Фидокор”, 2000 йил, 8 июнь

инсоният тарихининг турли даврларида Худонинг ўзи ақл-заковат, истеъдод, куч-қувват ато этган, ёрқин тафаккурга эга бўлган буюк шахслар заҳмат чекканини кўрамиз”¹.

3) Миллий мафкуранинг яна бир муҳим хусусияти кишиларни буюк мақсадлар сари бирлаштирувчи ва сафарбар этувчи куч эканлигидадир. Тарихнинг муайян босқичларида чет эл босқинчиларига қарши кураш, ватан мустақиллиги учун кураш, эл-юртни ободонлаштириш ғояси аجدодларимизни эзгу мақсадлар атрофида бир тан-бир жон бўлиб бирлашишга даъват этган. Бунга, 20-йилларида ўлкамизда кенг қулоч ёйган миллий озодлик ҳаракати мисол бўлиши мумкин.

4) Миллий истиқлол мафкураси жамият аъзолари бунёдкорлик фаолиятининг ўзига хос мезонидир. Халқнинг интеллектуал – маънавий салоҳияти миллий истиқлол ғояларини қай даражада ҳаётга татбиқ эта олишида, аجدодлар орзу-умидини қай даражада рўёбга чиқара билишида яққол намоён бўлади.

5) Миллий истиқлол мафкурасининг яна бир муҳим хусусияти кишиларни яратувчан фаолиятга сафарбар этиши, ғоявий ҳимоя воситаси эканлиги билан белгиланади.

6) Миллий истиқлол мафкураси ёш авлодни тарбиялашнинг бекиёс омилидир. Чунки, у “халқнинг, миллатнинг ўтда ёнмайдиган, сувда чўкмайдиган ўлмас эътиқодидир”. (И.Каримов.)

Миллий истиқлол ғояси ёшлар ҳаётининг маъноси ва мазмунини белгилайди, миллат, Ватан равнақи, буюк келажакни барпо этиш учун яшаш ва курашиш чинакам инсоний саодат эканлигини яққол кўрсатади. Мустақил фикрга эга бўлган, ўз кучига, ўзи танлаган йўлнинг тўғрилигига ишонган инсон порлоқ келажакка дадил интилиш билан яшайди. У жамиятдаги фикрлар хилма-хиллигидан қўқимайди, балки замонавий билим ва ҳаёт ҳақиқатига суянган ҳолда ҳар қандай қаразли ният, таҳдид ва интилишларни фош қилишга қодир бўлади.

Хуллас, миллий истиқлол ғояси ўзининг энг олий мақсади, вазифалари ва хусусиятларига эга. Унинг олий мақсади юртимизда озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт, ҳуқуқий демократик давлат ва фуқаролик жамиятини барпо этиш йўлида халқимизни жипслаштириш, кишилар онгида мустақил дунёқараш ва огоҳлик ҳиссини камол топтириш, комил инсонни вояга етказиш, фуқароларимизда мафкуравий иммунитетни тарбиялаш билан узвий боғлиқ бўлиб қолаверади.

Таянч тушунчалар

ғоявий мақсадлар, миллий мафкуранинг вазифалари, олий мақсад, мустақиллик дунёқараш, мафкуравий иммунитет, ягона Ватан туйғуси, комил инсонни тарбиялаш, ватанпарварлик, иймон-эътиқод, инсонпарварлик, мафкуранинг хусусиятлари.

Такрорлаш учун саволлар

1. Истиқлол ғоясининг асосий мақсади нима?
2. Мафкура ўз олдига қандай умумий вазифаларни қўйди?
3. Мафкуравий тарбия нима?
4. Миллий истиқлол ғоясининг асосий вазифалари нималардан иборат?
5. Миллий мафкуранинг асосий хусусиятларини изоҳланг.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т.: “Ўзбекистон”, 2003й.
2. Каримов И.А. “Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: ҳавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари”. Т.: “Ўзбекистон”, 1997 йил.
3. Каримов И.А. Жамиятимиз мафкураси халқни-халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин ғ “Тафаккур журнали”, 1998, 2-сон.

¹ Каримов И.А. Донишманд халқимизнинг мустақкам иродасига ишонаман. “Фидокор”, 2000 йил, 8 июнь.

4. Каримов И.А. “Озод ва обод ватан, эркин фаровон ҳаёт пировард мақсадимиз” Т.:”Ўзбекистон”, 1998й
5. Каримов И.А. Миллий истиқлол мафкураси-халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир.-”Фидокор” газетаси, 2000 йил, 8 июн.
6. Каримов И.А. Эғали юрт эркини бермас. Т.9.- Т.:”Ўзбекистон”, 2001йил.
7. Каримов И.А.. Биз танлаган йўл-демократик тараққиёт ва маърифий ҳамкорлик йўли. Т.11.- Т.:”Ўзбекистон”, 2003йил.
8. Каримов И.А.. Ватанимизнинг тинчлиги ва хавфсизлиги ва ўз куч-қудратимизга, халқимизнинг ҳамжиҳатлиги ва букилмас иродасига боғлиқ.-Т.: ”Ўзбекистон”, 2004йил.
9. Каримов И.А.. Эл-юртга ҳалол, виждонан хизмат қилиш-ҳар бир раҳбарнинг муқаддас бурчи. Андижон вилояти халқ депутатлари Кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида сўзланган нутқ. «Ишонч», 2004 йил 26 май.
- 10.Каримов И.А.. Қонун ва адолат устуворлиги фаолиятимиз мезони бўлсин. Сурхондарё вилояти халқ депутатлари Кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида сўзланган нутқ. «Ишонч», 2004 йил 2 июнь.
- 11.Фаробий Абу Наср. “Фозил одамлар шахри”. Т.:Ғофур ғулом, 1993й.
- 12.Алишер Навоий. “Махбуб ул - қулуб”. Тошкент, 1987 йил.
- 22.Азизхўжаев А.А. Мустақиллик: курашлар, изтироблар, қувончлар. Т.: «Шарқ», «Академик», 2001.
- 23.Азизхўжаев А.А. Чин ўзбек иши. Т.: «Академик», 2003.
- 13.Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар.-Т.:«Янги аср авлоди», 2002.
- 14.Мустақиллик: изохли илмий-оммабоп луғат. Т., “Шарқ”, 1998, 32-б.

10-мавзу: **Ватан равнақи**

Режа:

- 1.Миллий истиқлолнинг ҳозирги даврдаги бош ғояси-мустақилликни мустаҳкамлаш.
- 2.Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир.
- 3.Ватан равнақи ғоясини ёшлар онгига сингдириш вазифалари.

Миллий истиқлолимизнинг асосий ғоялари халқимиз мустақил тараққиёт йўлидаги бош ғоясидан келиб чиқади. Ўзбекистон халқининг миллий тараққиёт йўлидаги бош ғояси – мустақилликни мустаҳкамлаш, озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этишдир. Миллий истиқлол мафкурасининг асосий ғоялари ўзининг маъно-моҳияти, фалсафаси, жозибаси билан бош ғояни халқимизнинг қалби ва онгига янада чуқурроқ сингдиришга хизмат қилади.

Ватан равнақи. Ватан – инсоннинг киндик қони тўкилган муқаддас замин, уни камолот сари етакловчи, ҳаётига маъно-мазмун бахш этувчи табаррук маскандир. У аждодлардан авлодларга қоладиган энг буюк, бебаҳо мерос, энг азиз хотира. Ватан – ота-боболаримизнинг хоки поклари жо бўлган, вақти-соати етиб ҳар биримиз бош қўядиган муқаддас замин.

Ватан – бу халқнинг ўтмиши, бугуни ва келажаги. Халқимиз Ватан остонадан бошланади, деб бежиз айтмаган. Киши улғайган сари унинг Ватан ҳақидаги тушунчаси ҳам кенгая бошлайди. Остона, уй, маҳалла, қишлоқ, шаҳар, туман, вилоят ва ниҳоят мамлакат даражасига кўтарилади. Тушунча ва кечинмалар нуқтаи назаридан эса ватанпарварлик тарихий тараққиёт жараёнида пайдо бўлиб, ташқи муҳит ва даврлар таъсирида шаклланган ва ўзгариб келган ижтимоий-руҳий туйғудир.

Ватани бор одамнинг ғурур-ифтихори юксак, мақсад-муддаолари аниқ бўлади. Тоғдек таянчи – Ватани борлигини ҳис этган инсон ҳаётнинг ҳар қандай синовларига доимо тайёр туради. Қурраи Замин – Ер сайёраси бутун жумлаи жаҳонда яшаётган олти миллиарддан зиёд халқлар учун Ватан ҳисобланса, ҳар бир халқ учун тақдиран ва тарихан ато этилган ҳудуд она-Ватандир.

Ватанни, ота-онани танламайдилар. Улар яратганнинг ўзи томонидан берилган улуғ ва

муқаддас неъматдир. Ана шу улуг неъматни, асраб-авайлаш, унинг сарҳадларини гуллаштириб-яшнатиш ўз қўлимизда. Бундай имкониятни эса бизга улуг истиқлол берди. Барчамизнинг киндик қонимиз Ота Макон тупроғига тўкилган, барчамиз бир она – Ўзбекистон кўксидан сут эмганмиз. Энди уни оқлашимиз, ана шу муқаддас юрт фарзанди эканлигимизни унутмаслигимиз даркор. Она сути орқали Она–Ватанга меҳр туғилади, у фарзандларини буюкликка, жасоратга етаклайди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А. Каримов таъбири билан айтганда: “Инсон ўзлигини англагани, насл-насабини билган сари юрагида Ватанга муҳаббат туйғуси илдиз отиб, юксала боради. Бу илдиз қанча чуқур бўлса, туғилиб ўсган юртга муҳаббат ҳам шу қадар чексиз бўлади”, у ўз тақдирини Ватан равнақи билан боғлиқ, деб билади.

Одамларда ғайрат, эрта тонгдан ўзаро тунгача ишлайвериш қобилияти бўлиши мумкин. Мустамлака даврида собиқ марказ топшириғини бажаришнинг ўзи етарли эди. Мустақил Ўзбекистонга эса мутеликдан холи, мустақил фикрлайдиган, ишбилармон, тадбиркор, ватанпарвар шахслар даркор.

Ватаннинг равнақи, аввало, унинг фарзандлари камолига боғлиқ. Бу эса ҳар бир юртдошимизни ўзининг маънавий камолоти учун юксак масъулиятни ҳис этишга, ўз манфаатларини шу юрт, шу халқ манфаатлари билан уйғунлаштириб яшашга даъват этади. Бу эса ватанпарварлик туйғусида намоён бўлади. Ватанпарварлик – кишининг ўзи туғилиб ўсган, камол топган жой, замин, ўлкага бўлган муҳаббатини, муносабатларини ифода этадиган ижтимоий ва маънавий-ахлоқий ҳислатлари, фазилатларидир. Фидойилик ватанпарварликнинг бош белгиси ҳисобланади, унинг олий кўриниши эса жасоратдир. Бугунги кунда эса бозор иқтисодиёти шароитида ватанпарварликнинг муҳим кўринишларидан бири тадбиркорлик сифатида намоён бўлмоқда.

Тарих ватанпарварлик туйғусини шакллантиришдаги энг буюк қурооллардан бири. Ўтмишда Она Ватан ҳимояси, юрт тинчлиги учун жонини фидо қилишга тайёр турган Широқ, Спитамен, Жалолиддин Мангуберди каби шахслар бўлганлиги фактининг ўзигина кишиларда келажакка ишонч руҳини мустаҳкамлайди.

Умуман ватанпарварлик:

- Ўз халқининг тарихини яхши билиш ва ундан ғурурланиш;
- буюк аجدодлар томонидан яратилган моддий ва маънавий меросни кўз қорачиғидек асраб, келгуси авлодларга етказиш;
- аждодлар урф-одат, расм-русум ва удумларини, меросини ўрганиб, унинг қадриятга айланган қисмини давом эттириш;
- давлатимиз келажаги, истиқлолнинг барқарорлиги, келажакнинг буюклигини чин дилдан ҳис этиш, шундай келажакни барпо этишга астойдил қўмаклашиш, юзлаб фазилатлар каби хусусиятларни англатади.

Ватанпарварлик шахснинг чинакам эътиқодига айланмоғи учун билимнинг ўзи – дунё ва илм сирларидан бохабарлик, нақадар чуқур бўлмасин, барибир камлик қилади. Ватан ҳақида гап сотиб, у қийин аҳволда қолганда чўчиб, иккиланиб, лоқайдлик, бефарқлик қилиб, ирода-си, садоқати заифлашадиган кишилар Ватанга нолойиқ.

Кўр-кўрона муҳаббат ҳам Ватан равнақига хизмат қилмайди, қутилган натижага олиб келмайди. Ватан ишқи, шу билан бирга шахснинг танқидий мулоҳаза юритиши, камчиликларни кўриб, уларни бартараф этиш, мамлакати, халқи, миллий қадриятларини такомиллаштириш йўлидаги ҳаракатига уйғун бўлиши лозим. Демак, Ватан равнақи, аввало унинг фарзандлари камоли билан чамбарчас боғлиқ. Буни чуқур англаган давлатимиз раҳбари эса бор кучи, ғайрати, имкониятларини комил инсон тарбиясига сафарбар этган. Буни ҳар бир ватандошимиз, жумлаи-жаҳон кўриб, билиб турибди.

Мозий, бугунги кун шундан далолат бермоёдаки миллий ғоя ҳеч қачон Ватандан ташқарида илдиз отмайди. У Ватан равнақини белгилаб берадиган тамойилларни ўзида акс эттирсагина куч-қудрат манбаига айланади. Ватаннинг равнақига хизмат қилмайдиган ёт ва бегона ғоялар эса ҳеч қачон бизнинг миллий ғояга айланолмайди. Бундай ғоя қандай либосга ўралиб олмасин, қандай ниқоб киймасин, донишманд халқимиз уларнинг найрангига учмай-

ди.

Ватан ва унинг равнақи тушунчаси истиқлол йилларида алоҳида аҳамият касб эта бошлади. Истибод давридаги ҳукмрон коммунистик мафкура бор кучини кишилар онгидаги Ватан тушунчасини бузиб, сохта, мавҳум Совет ватани ғоясини сингдиришга сарфлаган. “Ўзбекистон – Ватаним маним” ёки “Ўзбегим” дейиш миллатчилик сифатида баҳоланиб, минглаб ватандошларимизни қатағон домига тортиб кетган.

Бугун у кунлар ўтмишга айланди. Энди, биз Ватанимиз мустақил бўлган даврда яшамокдамиз. Энди, бу мустақилликни асраш, авайлаш ҳам ватанпарварликнинг намунасига айланмоқда. Ватанпарварлик миллатчилик эмас, балки умуминсоний туйғудир. Француз адиби Вольтер шундай деган эди: “Ватанга бўлган муҳаббат мени ажнабийлар ютуғидан кўз юмишга мажбур қилмайди. Аксинча, Ватанга муҳаббатим қанчалик кучли бўлса, Ватанимни жаҳондаги бошқа халқларнинг ютуқлари билан шунчалик кўп бойитгим келади”. Бугунги кунда жамиятимизда тадбиркорлик, эркин иқтисодий фаолият кенг ривожланаётгани, давлатимизнинг иқтисодий қудрати ортаётгани, халқимизнинг маънавияти бойиб, илм-зиё салоҳияти юксалаётгани Ватан равнақининг асоси бўлади.

Бу ўзгаришлар жараёнининг устувор хусусияти халқимизнинг бунёдкорлик фаолиятидир. Бунда ана шу бунёдкорлик салоҳиятини тўла юзага чиқариш, иқтисодиётни илғор технологиялар асосида модернизация қилиш ҳал қилувчи аҳамият касб этади. Жаҳонда Форд, Рокфеллер, Дюпон, Крупп сингари удабурон, ғайратли кашфиётчи тадбиркорлар ўз номларини миллатлари ва ватанлари тарихига абадий ёзиб қўйдилар. Мустақил Ўзбекистон равнақи ҳам ана шундай ўз тадбиркорларимизга боғлиқ. Ватан жаҳон бозорида ўз ўрнини эгаллайдиган, рақобатбардош маҳсулотлар чиқаришга қодир мутахассислар тарбияси учун бор кучини сарфламоқда ва бунга жавобан Ватан фарзандларидан бунёдкорлик фаолиятини талаб қилмоқда. Ватан равнақи учун бор билими, кучи, салоҳиятини сарфлаш Ўзбекистон Республикаси барча фуқароларининг муқаддас бурчига айланмоғи даркор. Зеро ҳар биримизнинг бахтимиз, келажагимиз Ватан равнақи билан чамбарчас боғлиқ.

Таянч тушунчалари

Ватан, ватанпарварлик, ватан равнақи.

Такрорлаш учун саволлар

1. Ватан равнақи қандай намоён бўлади?
2. Ватанпарварлик туйғусининг моҳиятини қандай тушунасиш?
3. Ватан равнақига эришиш учун нималар қилмоқ керак?

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т.: “Ўзбекистон”, 2003й.
2. Каримов И.А. “Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари”. Т.: “Ўзбекистон”, 1997 йил.
3. Каримов И.А. Жамиятимиз мафкураси халқни-халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин ғ “Тафаккур журнали”, 1998, 2-сон.
4. Каримов И.А. “Озод ва обод ватан, эркин фаровон ҳаёт пировард мақсадимиз” Т.: “Ўзбекистон”, 1998й
5. Каримов И.А. Миллий истиқлол мафкураси-халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир.- “Фидокор” газетаси, 2000 йил, 8 июн.
6. Каримов И.А. Эғали юрт эркини бермас. Т.9.- Т.: “Ўзбекистон”, 2001йил.
7. Каримов И.А.. Биз танлаган йўл-демократик тараққиёт ва маърифий ҳамкорлик йўли. Т.11.- Т.: “Ўзбекистон”, 2003йил.
8. Каримов И.А.. Ватанимизнинг тинчлиги ва хавфсизлиги ва ўз куч-қудратимизга, халқимизнинг ҳамжиҳатлиги ва букилмас иродасига боғлиқ.-Т.: “Ўзбекистон”, 2004йил.

11-мавзу: Юрт тинчлиги

Режа:

1. Юрт тинчлиги ғоясининг мазмун-моҳияти.
2. Тинчлик ва барқарорлик-мамлакатимизда ислохотларни амалга ошириш, уни халқимиз қалби ва онгига сингдиришда истиқлол мафкурасининг аҳамияти.
3. Ёшларда Ватанга садоқат, юрт тинчлигини сақлаш туйғусини тарбиялаш вазифалари.

Юрт тинчлиги – бебаҳо неъмат, улуғ саодатдир. Башарият ўз тараққиётининг барча босқичларида, аввало, тинчлик-тотувликка интилиб келган. Юрт тинчлиги – барқарор тараққиёт гарови. Тинчликни сақлаш ва мустаҳкамлаш масаласи умумбашарий муаммодир. Инсоният тараққиётининг барча босқичларида жамиятнинг асосий масалалари, биринчи навбатда, тинчлик-тотувлик ҳолатидагина самарали ҳал этилган. Шу боисдан ҳам юрт тинчлиги – барқарор тараққиёт гаровидир. Тинчликни сақлаш муаммосини ўз-ўзидан кишиларнинг хоҳиш-истаги, орзу-умидлари билан ҳал қилиб бўлмайди. Инсоният учун муқаддас бу қадриятга доимо изчил ва қатъий ҳаракатлар туфайлигина эришилган.

Босқинчилик ҳаракатлари миллий, диний ва бошқа низолар оқибатида урушлар олиб борилиши минг йиллар мобайнида жамият тараққиётига тўсқинлик қилиб келди. Ўтган беш минг йилда инсоният 15 мингдан ортиқ урушни бошидан кечирди. XX асрдаги иккита жаҳон урушида 60 млн киши ҳалок бўлди. Афсуски, бу иллатдан инсоният ҳанузгача тўла қутулиш имконига эга бўлмапти. Уруш ва низо, беқарорлик ва бузғунчилик ғоялари, ҳар қандай ғоя сингари аввало, баъзи инсонлар миёсида пайдо бўлиб, сўнгра маълум бир гуруҳлар онгига синггач, амалиётга ўтади. Худди шундай фашизм ҳам, аввало, Муссолини ва Гитлер қабилар онгида пайдо бўлган, сўнгра ўз ортидан одамларни эргаштириб не-не балоларга сабаб бўлган эди.

Ўзбек халқи тинчликни юксак қадрлайди ҳамда уни ўз орзу-умидлари, олий мақсадлари рўёбга чиқишининг қафолати, деб билади. Шу боисдан ҳам бобо-момолар дуога қўл очганларида даставвал яратгандан тинчлик-омонлик тилайдилар. Халқимиз орасида ҳам “тинчлик бўлса, ҳар қандай мақсадга эришиш мумкин”, деган тушунча кенг тарқалган.

Лекин тарих сабоқлари шундан далolat бермоқдаки, орзу-ниятнинг ўзи билангина узоққа бориш қийин. Юрт тинчлиги дунё ва минтақалар тинчлиги билан чамбарчас боғлиқ. Давлатлар ўртасида ўзаро ишонч ва ҳамкорлик муносабатлари тобора чуқурлашиб бориши ҳозирги шароитда тинчликнинг ниҳоятда муҳим омили сифатида қатъта аҳамият ва чуқур маъно касб этмоқда.

Халқаро майдонда рўй бераётган туб сиёсий ўзгаришлар ҳам тинчлик учун курашнинг аҳамиятини янада ошириб юборди. Кўпчилик мамлакатлар халқларининг миллий истиқлоли, демократик эркинликларини асраб-авайлаб келажак авлодларга етказиш йўлидаги ҳаракатлари ўз юртлиги ва минтақаларидаги тинчлик ва барқарорликка боғлиқ эканлиги равшан. “қўшнинг тинч – сен тинч” маюлининг туб маъносини дунё ҳам, биз ҳам янада теранроқ англамоқдамиз.

Кўхна тарихга назар ташласак, айнан юрт тинч, эл омонликда яшаган даврлардагина халқимиз моддий ва маънавий ютуқларга эришганига гувоҳ бўламиз. Хусусан, соҳибқирон Амир Темурнинг набираси Мирзо Улуғбек Мовароуннахрга ҳукмронлик қилган қирқ йил мобайнида мамлакатда тинчлик-барқарорлик устувор бўлгани сабабли илм-фан, маданият тараққий этган, бунёдкорлик ишлари ривожланган, кўхна заминимиз гуллаб-яшнаган. Шунинг учун ўзбек шеърятининг қуёши Алишер Навоий Улуғбекни дунёдаги барча подшолардан устун қўяди:

Темурбек наслидин султон Улуғбек
Ки, олам кўрмади султон анингдек.

Низолар, маҳаллийчилик, уруғ-аймоқчилик авж олган Улуғбек замонидан кейинги даврларда эса юртимиздан фойз-барака кетди, кўхна Туркистон жаҳон цивилизациясидан анча

орқада қолди. Инсонлар қалбини маърифат ўрнига жаҳолат забт этиб, одамлар нафсу ҳавога берилди, амалдорлар Ватан тақдирини эмас, ўзининг тор ва майда манфаатларини ўйлайдиган кимсаларга айланди. Оқибатда муқаддас она тупроғимиз босқинчи ғанимлар оёғи остида аёвсиз топталди, халқимиз босқинчилар қўлига қарам бўлиб қолди.

Ўзбекистон Республикаси истиқлолга эришган дастлабки кундан бошлаб тинчлик-тотувликни, ўз сиёсатининг устувор йўналишларидан бири эканини жумлаи жаҳонга эълон қилди. У ўз ҳудудида тинчлик ва барқарорликни сақлабгина қолмай, минтақамиздаги беқарор вазиятларни ҳал этишга ҳам ўз улушини қўша бошлади. Айниқса, унинг ўзаро ҳарбий можаролар туфайли дунёвий цивилизациядан батамом узилиб, дунёнинг энг қолоқ мамлакатлоқларидан бирига, ўта хавфли таҳдид ва тажовуз манбаига айланиб қолган афғон масаласини ҳал этиш борасидаги саъй-ҳаракатлари диққатга сазовордир. Ўзбекистон Республикаси Каримов И.А.нинг таклиф ва ташаббуси билан Афғонистон муаммолари бўйича БМТнинг “6Қ2” гуруҳи тузилди ва ҳозирда муваффақиятли фаолият олиб бормоқда. Ушбу гуруҳнинг Тошкент Декларацияси эса БМТ томонидан масалани ҳал этишнинг ягона варианты сифатида эътироф этилди. Ўзбекистон Республикасининг тинчлик борасидаги сиёсати, минтақамиз ва жаҳондаги хавф-хатарлар ҳақидаги қарашлари Президент Каримов И.А.нинг асарларида, айниқса, унинг “Ўзбекистон ХХІ аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари” китобида, юртбошимизнинг БМТнинг 48 ва 50-сессияларида сўзлаган нутқларида жуда аниқ ва батафсил баён қилиб берилган.

Каримов И.А. тинчликнинг бугунги келажақ ҳаётимиз учун аҳамиятини қуйидагича таърифлайди: “Биз — Шарқ фарзандларимиз. Шарқ мамлакатларининг каерига борманг, одамлар бир-бири билан учрашганда, авваламбор, “Ассалому алайкум!” дейишади. Ушбу калом арабчадан олинган бўлиб, “Сизга тинчлик ёр бўлсин” деган маънони англатишини яхши биласизлар. “Салом”, яъни “тинчлик” сўзи қуръони каримда 40 марта учрар экан. Бу муқаддас китобнинг оятларидан бирида шундай дейилади: “Меҳрибон Парвардигор томонидан одамларга олқиш маъносида “тинчлик” сўзи айтилув”.

Бугунги мураккаб даврда турли хил молиявий ва мафкуравий манбалардан куч олиб турган, Афғонистон ва Тожикистон каби беқарор мамлакатларда ин қуриб олган халқаро террорчилик ва экстремизм марказлари миллионлаб тинч аҳолига, бутун-бутун давлатларга, жумладан бизнинг юртимизга ҳам ҳарбий-мафкуравий тажовузлар қилишга уринмоқда. Уларнинг қилган барча ёвуз ҳаракатлари чиппакка чиқди. Чунки бугунги Ўзбекистон ўзини ҳимоя қилиш қудратига эга. У энди ҳеч қачон душманга оёқости бўлмайди.

Биз кўпинча юрт тинчлиги иборасини эшитган чоғда, қўлида қурол ушлаб, Ватан сарҳадларини қўриқлаётган жангчини тасаввур қиламиз. Аслида мамлакатнинг ҳар бир фуқароси Ватан ҳимоячисидир. Ҳар биримиз ўз иш жойимизда, кўчада, мактабда Ватанни, унинг муқаддас қадриятларини, юрт тинчлигини ҳимоя қилишга даъват этилганмиз. Фидойи, миллатпарвар, садоқатли кишиларнинг ҳар бир иши, сўзи, амали, мақсади Ватан ҳимояси билан бевосита боғлиқ бўлади. Ватаннинг интеллектуал бойлиги — ёш истеъдодларни асраб-авайлаш, уларга имкониятлар яратиб бериш, уларнинг қалбини бидъат ва жаҳолатдан мусаффо сақлаш, уларни ёт ва зарарли ғоялардан ҳимоя қилиш ҳам юрт тинчлиги учун кураш демакдир. Юрт тинчлиги — Ватан озодлиги ва истиқлоли билан чамбарчас боғлиқ. Бировга қарам халқ ҳеч қачон эркин ва фаровон яшай олмайди. Шунинг учун ҳам мамлакатимиз Конституцияда Ватан ҳимояси, юрт тинчлиги учун курашиш ҳар бир фуқаронинг муқаддас бурчи экани қайд этиб қўйилган. Халқимизнинг тинч ва осойишта яшаши, ойдин келажаги Ватан, юрт тақдири билан боғлиқ. Шунинг учун бугунги кунда ҳар бир фуқаро юртим тинч — мен тинч, элим тўқ бўлса, мен ҳам тўқман. Элимнинг бошига кулфат келса, менинг бошимга ҳам тегирмон тоши тушади, демак, юртим мен учун, мен эса юртим учун жавобгарман, ўзимни, ўз уйимни ўзим асрамоғим даркор, деган ҳақиқатни шиор қилиб олиши лозим.

Юксак маънавият, сиёсий маданият, миллатнинг ғоявий ва мафкуравий етуклиги — юрт тинчлигини сақлашнинг муҳим омилдир. Халқимиз учун муқаддас бу ғоя жамиятдаги турлича фикр ва қарашга эга бўлган барча куч ва ҳаракатларни бирлаштиришга ва шу орқали миллий ҳамжиҳатликни мустаҳкамлашга хизмат қилади.

Таянч тушунчалари

Тинчлик, барқарорлик, юрт тинчлиги.

Такрорлаш учун саволлар

1. Тинчлик тушунчасининг умуминсоний мазмуни қандай?
2. Юрт тинчлигини асрашда нималарга эътибор бермоқ керак?

Адабиётлар

12-мавзу: Халқ фаровонлиги

Режа:

1. Халқ фаровонлиги ғояси, унинг моҳияти ва йўналишлари.
2. Эркинлик, тадбиркорлик ва ташаббускорлик-фаровон ҳаёт асоси.

Халқ фаровонлиги. Мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотларнинг олий мақсади — халқимизга муносиб турмуш шароити яратишдан иборат. Ўзбекистонда барпо этилаётган жамиятнинг иқтисодий асоси — ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётидир. Бугунги дунёдаги кўп мамлакатлар айнан шу йўл билан тараққий этиб, ўз халқининг фаровонлигини таъминлашда ўрнатилган бўлмоқда. Ўзбекистон ҳам худди шундай оқилона йўлни танлади. Бугун юртимизда амалга оширилаётган ислохотлар шунчаки ислохот учун эмас, айнан инсон учун, унинг фаровон ҳаёти учун хизмат қилади. Жамиятимизда амалга оширилаётган ҳар қандай янгиланиш, ўзгаришнинг моҳиятида ана шундай эзгу мақсад ётгани барчамизга ғайрат-шижоат бахш этади.

Собиқ шўро тузуми одамлар онгига барча фалокатларнинг сабаби – хусусий мулкдадир, деган ғояни сингдириб, сохта тенгликни қарор топтирмоқчи эди. Оқибатда ишламаган одам ишлаган одамдан яхшироқ яшай бошлаган эди. Хатто совет кишининг ўзи ҳам давлат машинасининг мурватига айлантирилган эди. Меҳнатга ҳақ тўлашдаги адолатсизлик боқимандалик кайфиятини, ишлаб чиқаришдаги исрофгарчиликни, ташмачиликни кучайтирди. Афсуски, ўша даврдан мерос бўлиб келаётган “Давлат бор, ҳаммани боқади” деган кайфият айрим кишилар онгида ханузгача яшаб келмоқда. Бугун ҳам маълум кишилар иш ахтариш, ўз аравасини гзи тортиш, янги касб эгаллаш ўрнига турли идоралардан моддий ёрдам сўраш билан овора, ҳолбуки, давлат ҳаммага текин мол улашадиган корхона эмас. Буни англаб етмаганлар “Берсанг — ейман, урсанг ўламан” қабилида лоқайдлик билан хануз ҳаракат қилиш ўрнига бир четда томошабин бўлиб турибди. Одатда мустабид тузумлар халқ фаровонлигидан, унинг бойиб кетишидан манфаатдор бўлмайди. Совет тузуми ҳам оммани сунъий равишда турмуш ташвишларига ботирган эди. Ҳақиқатан ҳам, кун кўриш машаққатидан боши чиқмаган халқ объектив нарсалар хусусида ўйлашга, фикрлашга имкон тополмай қолади. Шўролар ҳам шу тариқа ўзлари юритган сиёсатни танқид қилишга қодир ижтимоий-сиёсий оқимлар пайдо бўлишининг олдини олишга уринган. Лекин эски тузумнинг барча уринишлари

бекор кетди, у охир-оқибатда ўз ўзини еб тугатди.

Ўзбекистон истиқлолга эришган дастлабки кунларданок яқка давлат мулки ҳукмронлигини рад этиб, мулк шакллари хилма-хиллигига, жумладан, хусусий мулкка кенг йўл очди. Бугунги кунда мамлакатимизда мулкдорлар синфи шаклланимоқда. Мулксиз одам ўзига ҳам, ўзгага ҳам, жамиятга ҳам кўп фойда келтира олмайди. Энди қашшоқлик билан мақтаниш, уни пеш қилиб, имтиёз сўраш замони ўтиб кетди. Аксинча, тадбиркорлар, мулкдорлар замони бошланмоқда. Биз энди рақобатсиз ўсиш, юксалиш, тараққиёт бўлмаслигини англаб етдик. Лекин, тўрт мучаси бут, онгли, ақлли ва фаол одамнинг камбағал яшаши уят саналадиган давр келганини ҳали ҳамма ҳам англаб олгани йўқ.

Халқимизда “Беш қўл баробар эмас” деган ажойиб нақл бор. Лекин собиқ тузум беш қўлни баробар қилиш шиори билан яшади. Бозор иқтисодиёти жамиятда маълум маънодаги табақаланишга олиб келиши табиий. Шу билан бирга, биз барпо этаётган жамиятда давлат халқнинг кескин табақаланишига — ошиб-тошиб кетган бойлару камбағал-қашшоқларга бўлиниб кетишига йўл қўймаслик чора-тадбирларини кўриб, бу борада ўзига хос кучли ижтимоий сиёсат юритмоқда. Аҳолининг энг кам ҳимояланган ва муҳтож табақаларини ўз вақтида қўллаб-қувватлаш халқ фаровонлиги йўлида амалга оширилаётган ислохотлар муваффақияти кафолатидир. Ижтимоий ҳимоя чоралари аҳолининг ҳаммасига эмас, балки кўпроқ ҳақиқий муҳтож ва эҳтиёжманд қатламларга йўналтирилмоқда. Бу борада давлат манбалари билан бир қаторда меҳнат жамоалари, жамоат ва хайрия ташкилотлари ҳамда жамғармаларнинг маблағлари ҳам ишга солинмоқда. “Сендан – ҳаракат, мендан баракат” деган доно нақл бежиз айтилмаган. Яъни бу дунёда кўп нарса инсоннинг ўзига, унинг саъй-ҳаракатларига ҳам боғлиқ.

Бугунги кунда фаровон турмуш асоси — эркинлик, тадбиркорлик, ташаббускорликдир. Бу ҳақиқатни одамлар онгига сингдириш, кенг аҳоли қатламларининг ислохотлар моҳиятини англаб етишига ва унинг фаол иштирокчисига айланишига эришмоғимиз даркор. Бунинг учун эса уларнинг дунёқарашини, ҳаётга, меҳнатга, ерга муносабатини тубдан ўзгартириш муҳим аҳамият касб этади. Иқтисодиёт ўтган тузумда айрим мутахассисларнинг иши бўлса, бугун умумхалқ, умумжамиятнинг манфаатига дахлдор масала бўлиб қолди. Бугун халқ янги иқтисодий тафаккур билан қуролланмоқда. Бизнинг мулкка, меҳнатга муносабатимиз тубдан ўзгара бошлади. Миямизга сингиб қолган “давлат мулки” деган тушунча ёнига бугун хусусий мулк, пайчилик жамиятлари, ширкат, фермер, оила пудрати деган янги тушунчалар қўшилди. Мамлакатимизда истиқлол йилларида ўта марказлашган ва яккаҳокимлик асосига қурилган, ўзини оқламаган тизимга барҳам берилди. Тадбиркорлик фаолиятининг эркинлиги учун конституциявий, ҳукукий ва иқтисодий шарт-шароит ва кафолатлар яратилди. Мулкдорлар синфини шакллантириш, уларнинг ҳукуқини мустақкамлаш, нуфузини ошириш ва кафолатлаш борасида сезиларли ишлар амалга оширилди.

Ташаббускорлик ва тадбиркорликни рағбатлантириш, одамларда мулкка эғалик ҳиссини тарбиялаш, кичик ва ўрта корхоналарни изчил ривожлантириш, аҳоли фаровонлиги ва даромадларининг ортишида, ишсизлик муаммосини ечишда муҳим аҳамият касб этмоқда. Бугунги кунда халқимизда мулкка эғалик ҳиссини шакллантириш, унинг ҳўжалик юритишнинг замонавий усуллари ўзлаштиришига эришиш, унда ўз кучига ишонч туйғуларини камол топтириш миллий ислохотларнинг энг устувор вазифаларидан биридир.

Табиий бойликлар, ер ресурслари, мамлакат иқтисодий салоҳияти ҳар бир фуқаронинг эҳтиёжларини қондириш, ўзлигини намоён этиш ва бунёдкорлик қобилятини рўёбга чиқаришнинг асосий омилларидир. Дунёдаги кўпгина атоқли кишилар қозоқ оқини Абай эътироф этиб айтган қуйидаги сўзларга тўла-тўқис қўқиладилар: “Ўзбеклар етиштирмайдиган ва мўл ҳосил олмайдиган экиннинг ўзи йўқ, ер юзида ўзбек савдогарининг оёғи етмаган жой йўқ, ўзбеклар урдалай олмайдиган ишнинг ўзи йўқ... Ўткир зеҳн, маҳорат, абжирлик ва тадбиркорлик — буларнинг ҳаммаси ўзбекларга хос хусусиятдир”. Меҳнаткаш, миришкор, ишнинг кўзини биладиган Ўзбекистон халқи ўз турмушини ўз қўли билан фаровон қилишга қодир. Ҳар қайси инсон ва оила бадавлат бўлса, жамият ва давлат ҳам кучли ва қудратли бўлади, деган ҳақиқатга асосланган бугунги иқтисодий ислохотларимиз яқин келажакда, албатта, ўз мевасини беради.

Таянч тушунчалари

Фаровонлик, халқ фаровонлиги, тинчлик,

Такрорлаш учун саволлар

1. Фаровонлик тушунчасининг мазмун-моҳиятини сўзлаб беринг.
2. Мустақиллик шароитида халқ фаровонлигига эришиш учун қандай ишлар амалга оширилмоқда?

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т.: "Ўзбекистон", 2003й.
2. Каримов И.А. "Ўзбекистон ХХІ аср бўсағасида: ҳавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари". Т.: "Ўзбекистон", 1997 йил.
3. Каримов И.А. Жамиятимиз мафкураси халқни-халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин ғ "Тафаккур журнали", 1998, 2-сон.
4. Каримов И.А. "Озод ва обод ватан, эркин фаровон ҳаёт пировард мақсадимиз" Т.: "Ўзбекистон", 1998й
5. Каримов И.А. Миллий истиқлол мафкураси-халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир.- "Фидокор" газетаси, 2000 йил, 8 июн.
6. Каримов И.А. Эғали юрт эркини бермас. Т.9.- Т.: "Ўзбекистон", 2001йил.
7. Каримов И.А.. Биз танлаган йўл-демократик тараққиёт ва маърифий ҳамкорлик йўли. Т.11.- Т.: "Ўзбекистон", 2003йил.
8. Каримов И.А.. Ватанимизнинг тинчлиги ва ҳавфсизлиги ва ўз куч-қудратимизга, халқимизнинг ҳамжихатлиги ва букилмас иродасига боғлиқ.-Т.: "Ўзбекистон", 2004йил.
9. Каримов И.А.. Эл-юртга ҳалол, виждонан хизмат қилиш-ҳар бир раҳбарнинг муқаддас бурчи. Андижон вилояти халқ депутатлари Кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида сўзланган нутқ. «Ишонч», 2004 йил 26 май.
10. Каримов И.А.. Қонун ва адолат устуворлиги фаолиятимиз мезони бўлсин. Сурхондарё вилояти халқ депутатлари Кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида сўзланган нутқ. «Ишонч», 2004 йил 2 июнь.
11. Фаробий Абу Наср. "Фозил одамлар шахри". Т.: Ғофур ғулом, 1993й.
12. Алишер Навоий. "Махбуб ул - қулуб". Тошкент, 1987 йил.
24. Азизхўжаев А.А. Мустақиллик: курашлар, изтироблар, қувончлар. Т.: «Шарқ», «Академик», 2001.
25. Азизхўжаев А.А. Чин ўзбек иши. Т.: «Академик», 2003.
13. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар.-Т.: «Янги аср авлоди», 2002.
14. Мустақиллик: изохли илмий-оммабоп луғат. Т., "Шарқ", 1998, 32-б.

13-мавзу: Комил инсон

Режа:

1. Комил инсон ғояси, унинг моҳияти ва мазмуни.
2. Мамлакатимизда бу ғояни амалга оширишда Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг аҳамияти.
3. Ёш авлодда комиллик хусусиятларини шакллантириш вазифалари.

Комил инсон ғояси — ҳам миллий, ҳам умумбашарий моҳиятга эга бўлган, одамзотга ҳос энг юксак маънавий ва жисмоний мукамалликни ўзида мужассам этган, уни ҳамиша эзгуликка ундайдиган олижаноб ғоядир.

Ўзбекистон ўз истиқлолига эришганидан сўнг жамият маънавий ҳаётини соғломлаштириш ва ривожлантириш, инсон омилига катта эътибор бериш мамлакатимиз олдида турган энг асосий вазифалардан бири сифатида кун тартибига қўйилиши ҳам мозийнинг кўп асрлик сабоқларига, жамият олдида кўндаланг турган янги вазифаларни ҳал этишга оқилона ёндашишнинг кўринишидир. Миллий ўзликни англаш жамиятимиз ҳаётида рўй берган маънавий ўзгаришларнинг асосидир. Миллий ўзликни англаш ҳам шахснинг, халқнинг маънавий камолоти билан боғлиқ. Миллий ўзлигини, ўз манфаатларини, ўз мамлакати тараққиёти истиқболини чуқур, ҳолисона англаган инсон ва халқгина кенг ривожланиш имкониятларига эга бўла олишини тарих сабоқлари ҳар доим исботлаб келган.

Комил инсон ғояси нафақат алоҳида шахсларни, балки бутун-бутун халқларни юксак тараққиёт сари етаклаган, уларни маънавият ва маърифат соҳасида тенгсиз ютуқларга

илҳомлантирган. Комилликни орзу қилмаган, баркамол авлодларни вояга етказиш ҳақида қайғурмаган халқнинг, миллатнинг келажаги йўқ. Бундай халқ ва миллат таназзулга маҳкум.

Жамият тараққиётидаги юксалишлар, тараққиёт имкониятлари, комил инсон шахсининг шаклланиши муайян маънавий муҳит ва имкониятлар билан боғлиқ бўлган. Кўп жиҳатдан ижтимоий турғунлик ҳолатлари, иқтисодий, сиёсий инқирозлар маънавий бўҳроннинг натижаси тарзида намоён бўлади. Шунинг учун жамият тараққиётидаги тушқунликлар ва юксалиш сабабини ижтимоий, иқтисодий, сиёсий омиллар билан бир қаторда кишилар онги, эътиқоди, дунёқараши, комиллик даражасидан ҳам излаш керак.

Миллий ғоямизнинг асосий мақсадларидан бири – ҳар томонлама комил инсонни тарбиялашдан иборат. Комил инсон эса, бу– озода шахс, эркин фикр этувчи, ўз халқининг идеаллари учун курашувчи инсон, ўз Ватанига ҳалол хизмат қилувчи кишидир. Каримов И.А. таъбири билан айтганда, “бизнинг асосий бойлигимиз, ривожланган давлат тузишга олиб борадиган йўлдаги асосий таянчимиз – инсондир. Юксак малакали ва юксак маънавиятли инсондир. Бу нарса, айниқса ёш авлодга тегишли”.

Комиллик – меҳр-мурувват, адолат, тўғрилиқ, виждон, ор-номус, ирода, тadbиркорлик, матонат каби кўплаб асл инсоний хислат ва фазилатларнинг мажмуидир.

Комил инсон ғояси азал-азалдан халқимизнинг эзгу орзуси, миллат маънавиятининг узвий бир қисми бўлиб келган. Зардуштийликнинг муқаддас китоби “Авесто”да ҳалол меҳнат комилликнинг асосий мезони сифатида талқин этилган. Комил инсон ғояси ислом фалсафасидан озиқланиб, янада кенгроқ маъно-мазмун касб этган. Ибн Сино, Беруний, Форобий, Навоий каби мутафаккирларнинг комил инсонни тарбиялаш ҳақидаги фикрлари жамият тараққиётига янги маънавий имкониятлар излаш мақсадлари билан боғланган. Форобий фозил шаҳар аҳолиси ҳақидаги ғояларини илгари сураётган, шахснинг маънавий камолотини адолатли жамият қуришнинг асосий шарти деб ҳисоблаган.

Тарихга назар ташласак, буюк шахсларнинг фаолияти моҳир ташкилотчилик, теран билимлилик билангина эмас, балки уларнинг ахлоқи ва одоби билан ҳам юксак маъно-мазмун касб этган. Одобилик бошқаларнигина эмас, ўзини ҳам ҳурмат қилиш деганидир. Айниқса, бизнинг миллий анъаналаримизга кўра, инсоннинг комиллиги, аввало, унинг ахлоқий етуқлигида, аждодлар меросини чуқур ўрганиб, уни бойитиш, катта-кичikka эҳтиром кўрсатиш борасидаги ҳаракатларида кўзга кўринади. Комиллик даражасини ҳар ким ўзича белгилай олмайди. Комиллик ҳар бир шахснинг ўзидан кўра бошқаларга яхшироқ маълум бўлади. Комил инсон – қулиқ, мутелиқ, боқимандаликдан батамом халос бўлган инсон. Чунки инсон бировга қулдек эргашса, демак ижтимоий жиҳатдан у ҳеч нарсага эришмаган бўлади. Комил инсон ўз маслағи, Ватани, халқи манфаатларига ёт, зарарли ғояларни тарқатаётган кимсалар ортидан кўр-кўрона эргашиб кетавермайди, огоҳ ва фаол бўлади.

Халқимизнинг қадим-қадимдан ажойиб одатлари, ўғитлари бор, юртга муҳаббат, Она ва Ватанни саждагоҳ каби муқаддас билиш, ёлғон гапирмаслик, бировнинг ҳақиға хиёнат қилмаслик, каттани ҳурмат, кичикни иззат қилиш шулар жумласидандир. Булар халқимизнинг ҳаёти, турмуш тарзи, маънавияти ва менталитетига сингиб кетган. Бундай ўйлаб қаралса, аждодларимизнинг ана шу талабларида жамият, инсон учун энг зарур фазилатлар айтиб ўтилгани аён бўлади. Оққан дарё оқаверади, деганларидек, эътиқоди мустаҳкам улуғ аждодларнинг авлодлари бу хусусиятларни ўзида жамулжам қилган муносиб фарзандлар бўлиб етишадилар. Шунинг учун бизнинг Ватанимиз ёш авлодга, уни тарбиялашга бор куч-имкониятини сарфламоқда.

Тарихимизда комиллик тимсоллари кўп: Алпомиш – халқимизнинг идеал қаҳрамони, у – ақл, фаҳм-фаросат, жисмоний камолот, мардлик ва ватанпарварликнинг бадиий тимсоли. қазрат Навоий учун идеал – Фарҳод образи. У ақлий ва жисмоний камолот эгаси. Фарҳод Нақшбандийнинг “Дил ба ёру, даст ба қор” тамойилини ўзида мужассам этган шахс. Ойбекнинг “Навоий” романида эса Навоий – идеал образ. Айни пайтда у реал тарихий шахс, комил инсондир.

Бугунги кунда Ватан ижодкорлар зиммасига ёшларга ибрат бўладиган янги баркамол инсонлар, замонавий қаҳрамонлар тимсолини яратиш вазифасини юкламоқда. Мустақил Вата-

нимиз олий мақсад қилиб олган озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаётни баркамол, эзгу ғояларни ҳаётӣй эътиқодига айлантирган етук инсонларгина бунёд эта олади.

Шунинг учун янгиланаётган жамиятимизда соғлом авлодни тарбиялаш, эркин фуқаро маънавиятини шакллантириш, маънавий-маърифий ишларни юксак даражага кўтариш орқали комил инсонларни вояга етказишга юксак эътибор берилмоқда. Ватанимизда соғлом авлод ҳаракатининг кенг тус олгани, кадрлар тайёрлаш миллий дастури асосида таълим-тарбия тизимининг тубдан ислоҳ этилаётгани ҳам ана шу улугвор мақсадни амалга ошириш йўлидаги муҳим қадамлардир.

Таянч тушунчалари

Комил инсон, баркамол авлод, Кадрлар тайёрлаш миллий дастури,

Такрорлаш учун саволлар

1. Комил инсон қиёфасига хос қандай хусусиятларни биласиз?
2. Ватан равнақиға эришиш учун нималар қилмоқ керак?
3. Ўзбекистонда баркамол авлод тарбияси қайси дастурда кўзда тутилмоқда?
4. Мазкур дастурларнинг мазмуни ҳақида қисқача гапириб беринг.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т.: "Ўзбекистон", 2003й.
2. Каримов И.А. "Ўзбекистон ХХІ аср бўсағасида: ҳавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт қафолатлари". Т.: "Ўзбекистон", 1997 йил.
3. Каримов И.А. Жамиятимиз мафқураси халқни-халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин ғ "Тафаккур журнали", 1998, 2-сон.
4. Каримов И.А. "Озод ва обод ватан, эркин фаровон ҳаёт пировард мақсадимиз" Т.: "Ўзбекистон", 1998й
5. Каримов И.А. Миллий истиқлол мафқураси-халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир.- "Фидокор" газетаси, 2000 йил, 8 июн.
6. Каримов И.А. Эғали юрт эркини бермас. Т.9.- Т.: "Ўзбекистон", 2001йил.
7. Каримов И.А.. Биз танлаган йўл-демократик тараққиёт ва маърифий ҳамкорлик йўли. Т.11.- Т.: "Ўзбекистон", 2003йил.
8. Каримов И.А.. Ватанимизнинг тинчлиги ва ҳавфсизлиги ва ўз куч-қудратимизга, халқимизнинг ҳамжихатлиги ва букилмас иродасига боғлиқ.-Т.: "Ўзбекистон", 2004йил.
9. Каримов И.А.. Эл-юртга ҳалол, виждонан хизмат қилиш-ҳар бир раҳбарнинг муқаддас бурчи. Андижон вилояти халқ депутатлари Кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида сўзланган нутқ. «Ишонч», 2004 йил 26 май.
10. Каримов И.А.. Қонун ва адолат устуворлиги фаолиятимиз мезони бўлсин. Сурхондарё вилояти халқ депутатлари Кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида сўзланган нутқ. «Ишонч», 2004 йил 2 июнь.
11. Фаробий Абу Наср. "Фозил одамлар шахри". Т.: ғофур ғулом, 1993й.
12. Алишер Навоий. "Махбуб ул - қулуб". Тошкент, 1987 йил.
26. Азизхўжаев А.А. Мустақиллик: курашлар, изтироблар, қувончлар. Т.: «Шарқ», «Академик», 2001.
27. Азизхўжаев А.А. Чин ўзбек иши. Т.: «Академик», 2003.
13. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар.-Т.: «Янги аср авлоди», 2002.
14. Мустақиллик: изохли илмий-оммабоп луғат. Т., "Шарқ", 1998, 32-б.

14-мавзу: Ижтимоий ҳамкорлик

Режа:

1. Ижтимоий ҳамкорлик ғояси, унинг асосий жиҳатлари ва намоён бўлиш хусусиятлари.
2. «Ўзбекистон-ягона Ватан» ғояси.

3. Ижтимоий ҳамкорликни мустаҳкамлаш-давр талаби.

Инсоният XX асрда бошлаб, XXI асрда давом эттираётган энг муҳим ғоялардан бири — жамиятдаги турли тоифалар, сиёсий кучлар ва партиялар ўртасидаги ижтимоий ҳамкорликдир.

Ижтимоий ҳамкорлик — муроса фалсафаси бўлиб, хилма-хил фикр ва қарашларга эга бўлган, турли миллат, ирқ ва динга мансуб шахс ва гуруҳларнинг умумий мақсад йўлидаги ҳамжиҳатлигини таъминлайди. Натижада жамиятда тинчлик ва тотувликнинг, барқарор тараққиётнинг мустаҳкам кафолати вужудга келади. Албатта, бундай даражага эришиш ўз-ўзидан бўлмайди. Турли ғояларни байроқ қилиб олган кучларни бир мақсад йўлида бирлаштириш ғоят мушкул. Лекин Ватан равнақи, юрт тинчлиги, халқ фаровонлиги шунга эришишни тақозо этади.

Қарашлар ранг-баранглиги, фикрлар хилма-хиллиги, сўз ва фикр эркинлиги жамиятни соғломлаштирувчи, уни мустаҳкамловчи ўта муҳим омилдир. Бироқ — бу, хаёлга келган гапни айтиш, кўнгил тусаган ишни қилиш, ўз манфаати учун ҳамма нарсага тайёр туриш, дегани эмас. Бундан ташқари, эркин фикр дегани, албатта, тўғри фикр дегани ҳам эмас. Эркинликнинг ўзи эса англаб олинган заруратдир. Демак, фикр эркинлиги умумманфаат, умумжамият тараққиёти йўлидаги соғлом ҳаракат, соғлом фикр юритиш, иймон-этикод юзасидан иш тутиш, демакдир. Улуғ бобокалонимиз Абу Наср Форобий ҳам “Агар фикрлари ва ҳаракатлари жамият манфаатларига хизмат илмайдиган бўлса, мамлакатни бундай кишилардан тозалаш керак”, деган фикрни бежиз айтмаган. Минг йиллар мобайнида миллий давлатчилигимиз тарихий тажрибаларида синовдан ўтган бундай ҳулосалар ҳамон ўз қимматини йўқотмаган. Бинобарин, бугунги ва эртанги кунимиз учун ҳам, албатта, хизмат қилажак.

Шўролар даврида якка ҳукмронлик қилган коммунистик мафкура синфийлик ва партиявийлик шиори остида оламни фақат оқ-қора бўёқларда тасвирлашга, миллатни иккига бўлиб ташлашга сабаб бўлди. “Ёт синфлар”, уларнинг “думлари”, уларга “хайрихоҳлар” жисмонан йўқ қилинди. Бунинг сабаби шўролар мафкурасида синфий манфаатлар, ягона партия талаблари умуминсоний ғоялардан устун қўйилганида эди.

Жамият тараққиётида омма фикрини бир нуктага жамлаб, унинг имкониятларини бир ўзанга солиб, уни умумий тараққиёт йўлига бошлаш муҳим аҳамият касб этади. Ана шу жиҳатдан олганда, Ўзбекистонда истиқлолга эришилгач, Президент Каримов И.А. раҳбарлигида яқин ўтмишда кенг тарқалган иллатларга барҳам берилди. Яъни жамиятнинг ижтимоий-сиёсий муҳитини пароканда қиладиган, одамлар фикрини чалғитадиган ҳодисаларга чек қўйилди. Бунда энг аввало, ўзимизга душман қидириш, жамиятни бўлиб юборишга йўл қўйилмади. Бизда бу — партократ, ана униси — коммунист, буниси — диндор, буниси эса даҳрий деб, ўзаро маломатлар ёғдириш оқибатида тўкнашувлар йўлидан борилмади. Аксинча, ўтмишдаги хатоликлар учун ҳам, халқимизнинг бугуни ва эртаси учун ҳам барча бирдек жавобгар эканлигини, муаммоларни фақат ҳамжиҳат бўлиб бартараф эта олиш мумкинлигини тўғри тушундик. Шу боис мамлакат ва халқ манфаатлари йўлида бирлашиш, кучларни уйғунлаштириш, эхтиросларга берилмай, барча имкониятлардан ақл-идрок билан фойдаланиш йўли тугилди. Оғир-вазминлик, мулоҳазакорлик, собитқадамлик, андиша, узоқни кўзлаб иш тутиш доимий ҳаракат тамойилига, айланди.

Бугун мустақил Ўзбекистон ижтимоий плюрализм, ҳаётни эркинлаштириш, мулкнинг турли шакллари тенг-ҳуқуқлилигини ҳуқуқий кафолатлаш йўлидан бормоқда. Бундай жамиятда эса турли ижтимоий гуруҳлар, табақалар, синфлар бўлиши муқаррар. Уларнинг ўз иқтисодий ва сиёсий манфаатлари бир-биридан муайян даражада фарқ қилиши ҳам табиий. Лекин бу ҳолат миллатни бўлиб юбормаслиги лозим. Ватанимизда олиб борилаётган сиёсат уни турли инқилобий кескинликларсиз, ижтимоий адоватни авж олдирмасдан қарор топтириш имконини бериб, ҳамкорлик ва тинч-тотувлик учун шароит туғдирмоқда. Ижтимоий ҳамкорлик жамиятдаги барча кишилар, партиялар, тоифалар бир хил фикр юритсин, дегани эмас. Аслида ҳар бир ижтимоий кучнинг дунёқараши, манфаатлари турлича бўлади ва бинобарин, улар бир-биридан фарқ қиладди. Лекин булар учун умумий йўналиш ягона Ватан равнақи, юрт тинчлиги, халқ

фаровонлиги бўлиб қолаверишига эришиш ниҳоятда муҳим.

Турли ижтимоий гуруҳлар манфаатини ҳимоя қилишга бел боғлаган, ўз дастурини эълон қилган партия ва жамоат ташкилотлари ўз фаолият доирасидагина аъзолари манфаатини ҳимоя қилиши мумкин, холос. Бироқ умумий манфаат – халқ, жамият, Ватан манфаати сингари энг олий қадриятлар борки, барча сиёсий партиялар, ғоялар ва мафкуралар ана шу умумий асосларда бирлашади. Жамият кимнинг қандай партия ёки ҳаракатга мансуб бўлганига қараб эмас, эл-юрт, тинчлиги, Ватан равнақи, халқ фаровонлиги йўлида қилаётган амалий ишларига қараб баҳо беради.

Шундай қилиб, жамиятни сунъий равишда бўлиб, турли қарама-қаршиликларни мутлақлаштирадиган таълимотлардан фарқли ўлароқ, миллий истиқлолизмнинг ижтимоий ҳамкорлик ғояси турли партия, дин қатламига мансуб хилма-хил жамият аъзолари қарашларидаги табиий ранг-барангликни уйғунлаштиради ва умумий тараққиёт манфаатларига бўйсундиришга хизмат қилади.

Бу қандай шаклларда амалга оширилади?

Биринчидан, жамиятнинг энг устувор мақсад ва манфаатларини ўзида мужассам этадиган илғор ғоялар миллий тараққиётни ҳаракатга келтирувчи кучга айланади.

Иккинчидан, жамиятдаги ҳар бир ижтимоий тоифа ёки гуруҳ ўзининг дастурий мақсадлари ва амалий фаолиятини ана шу устувор миллий ғоялар билан уйғунлаштириши миллий тараққиётнинг заруратига айланади.

Учинчидан, ҳар бир шахс, ижтимоий мавқеи, дунёқараши ва эътиқодидан қатъи назар, жамиятнинг устувор мақсад ва манфаатларини акс эттирадиган миллий ғояларнинг амалга ошиши учун ўзини масъул деб билиши бу жараённинг асосий тамойили ҳисобланади.

Аҳолининг турли қатламлари орасидаги муносабатлар ва ўзаро ҳамкорликни яхшилаш жамиятдаги барқарорликни мустаҳкамлашга замин яратади. Аксинча, ана шу ҳамкорликнинг издан чиқиши ёки муносабатларнинг ёмонлашуви бу барқарорликнинг бузилишига олиб келади, ижтимоий бебарорлик, сиёсий бошбошдоқлик ва миллий парокандаликни келтириб чиқаради, Бундай ҳол халқ тилида “қош қўяман дея, кўз чиқариш” деб аталади. Яъни, беқарорлик ўчоғига мой куйганлар “ўрмонга ўт кетса, хўлу қуруқ барабар ёнади” деганлари каби иш тутадилар. Улар ўзгаларни ёндириб бўлса-да, ўзлари ҳам қулга айланадилар. Бу оддий ҳақиқатни барчамиз теран англаб етмоғимиз, бундайларга қарши огоҳ бўлмоғимиз лозим.

Ижтимоий ҳамкорликни мустаҳкамлаш, ҳаммамизнинг, биринчи галда, давлат ва жамоат ташкилотлари, ҳамда жамиятнинг илғор вакиллари бўлган зиёлилар зиммасига катта масъулият юклайди. Барчамиз Ватан равнақи, юрт тинчлиги ва халқ фаровонлигини таъминлаш учун, ижтимоий ҳамкорлик муҳитига зарар етказиши мумкин бўлган ҳар қандай хавф-хатарнинг олдини олиш, уларни бартараф этиш учун зарур чора-тадбирларни кўрмоғимиз даркор. Чунки шу азиз Ватан – барчамизники, ундаги ташвишу қам, ютуқ ва камчиликлар, муваффақиятлар ҳаммамизга тегишлидир.

Таянч тушунчалар

Ижтимоий ҳамкорлик, фикрлар хилма-хиллиги, ҳамкорлик, плюрализм.

Такрорлаш учун саволлар

1. Ижтимоий ҳамкорлик тушунчасининг моҳияти нимада?
2. Миллатлараро ҳамжихатлик ғояси тўғрисида сўзлаб беринг.
3. Ҳамкорлик, ҳамжихатлик, тушунчаларининг ўзаро алоқаси қандай?

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т.:“Ўзбекистон”, 2003й.
2. Каримов И.А. “Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари”. Т.:“Ўзбекистон”, 1997 йил..

3. Каримов И.А. Жамиятимиз мафкураси халқни-халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин ғў “Тафаккур журнали”, 1998, 2-сон.
4. Каримов И.А. “Озод ва обод ватан, эркин фаровон ҳаёт пировард мақсадимиз” Т.:”Ўзбекистон”, 1998й
5. Каримов И.А. Миллий истиқлол мафкураси-халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир.-”Фидокор” газетаси, 2000 йил, 8 июн.
6. Каримов И.А. Эғали юрт эркини бермас. Т.9.- Т.:”Ўзбекистон”, 2001йил.
7. Каримов И.А.. Биз танлаган йўл-демократик тараққиёт ва маърифий ҳамкорлик йўли. Т.11.- Т.:”Ўзбекистон”, 2003йил.
8. Каримов И.А.. Ватанисизнинг тинчлиги ва ҳавфсизлиги ва ўз куч-қудратимизга, халқимизнинг ҳамжиҳатлиги ва букилмас иродасига боғлиқ.-Т.: ”Ўзбекистон”, 2004йил.
9. Каримов И.А.. Эл-юртга ҳалол, виждонан хизмат қилиш-ҳар бир раҳбарнинг муқаддас бурчи. Андижон вилояти халқ депутатлари Кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида сўзланган нутқ. «Ишонч», 2004 йил 26 май.
- 10.Каримов И.А.. Қонун ва адолат устуворлиги фаолиятимиз мезони бўлсин. Сурхондарё вилояти халқ депутатлари Кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида сўзланган нутқ. «Ишонч», 2004 йил 2 июнь.
- 11.Фаробий Абу Наср. “Фозил одамлар шаҳри”. Т.:ғофур ғулом, 1993й.
- 12.Алишер Навоий. “Махбуб ул - қулуб”. Тошкент, 1987 йил.
- 28.Азизхўжаев А.А. Мустақиллик: курашлар, изтироблар, қувончлар. Т.: «Шарқ», «Академик», 2001.
- 29.Азизхўжаев А.А. Чин ўзбек иши. Т.: «Академик», 2003.
- 13.Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар.-Т.:«Янги аср авлоди», 2002.
- 14.Мустақиллик: изохли илмий-оммабоп луғат. Т., “Шарқ”, 1998, 32-б.

15-мавзу: Миллатлараро тотувлик

Режа:

- 1.Миллатлараро тотувлик ғояси.
- 2.Кўпмиллатлилик ва истиқлол мафкураси.
- 3.Миллий истиқлол мафкурасида-барча миллатларнинг эзгу мақсадлари, мамлакат манфаатлари, тараққиёт йўли, эътиқоди ва ишончининг мужассамланиши.

Миллатлараро тотувлик ғояси – умумбашарий қадрият бўлиб, турли хил халқлар биргаликда истиқомат қиладиган минтақа ва давлатлар миллий тараққиётини белгилайди, шу жойдаги тинчлик ва барқарорликнинг кафолати бўлиб хизмат қилади.

Бугунги кунда Ер юзида бмиллиарддан зиёд аҳоли мавжуд. Ўзбекистон ҳудудида эса 130дан ортиқ миллат ва элат вакиллари яшамоқда.

Ҳар бир миллат яратганнинг мўъжизасидир. Жаҳон динларининг муқаддас китобларида қайд этилишича, Оллоҳ асли инсонни бир ота, бир онадан яратган, лекин улар бир-бири билан мулоқот қилиши, танишиши учун миллатларга бўлиб қўйган. Давлатлар бу борада кўпмиллатли (полиэтник) ва бирмиллатли (моноэтник) таркибга эга бўлиб, ҳар бири ўзига хослиги билан бир-биридан фарқ қилади. қар бир мамлакатда турли миллат вакиллариининг мавжудлиги азал-азалдан унга ўзига хос табиий ранг-баранглик бахш этиб келган. қар бир миллатнинг умумий манфаатлари билан бирга ўз қадриятлари ҳам бор. Умумий қадрият ва хусусий манфаатлар бир-бирига зид келиб қолиши ёки уйғун бўлиши мумкин. Бунда муайян мамлакатдаги миллий сиёсат муҳим аҳамиятга эга бўлади.

Ўзбекистон каби полиэтник мамлакатда турли миллатлар манфаатларини уйғунлаштириш, улар орасида тотувликни таъминлаш тараққиётнинг ҳал қилувчи омилларидан бири ҳисобланади. Зеро, миллатнинг истиқболи бошқа халқлар ва мамлакатларнинг тараққиёти, бутун жаҳондаги вазият ва имкониятлар билан ҳам боғлиқдир. Халқимизнинг “қўшнинг тинч – сен тинч” деган мақолида ана шу ҳақиқат назарда тутилган. Бутун дунёда, биринчи навбат-

да, қўшни мамлакатларда ёнма-ён яшаётган этнослар орасида тинчлик, осойишталик, барқарорлик, ҳамкорлик, ҳамжиҳатлик, тенг ҳуқуқли муносабат бўлмаса, улардан ҳеч бири ўзининг порлоқ истиқболини таъминлай олмайди.

Шу билан бирга бир мамлакат доирасида миллий манфаатларни тенг қондириш, улар ривожини таъминлаш жуда мураккаб масала эканини ҳам англамоғимиз даркор. Миллатлараро тотувлик ғояси ана шу масалани тўғри ҳал қилишга ёрдам беради. Бу ғоя – бир жамиятда яшаб, ягона мақсад йўлида меҳнат қилаётган турли миллат ва элатларга мансуб кишилар ўртасидаги ўзаро ҳурмат, дўстлик ва ҳамжиҳатликнинг маънавий асосидир. Бу ғоя – ҳар бир миллат вакилининг истеъдоди ва салоҳиятини тўла рўёбга чиқариш учун шароит яратади ва уни Ватан равнақи, юрт тинчлиги, халқ фаровонлиги каби эзгу мақсадлар сари сафарбар этади.

Мамлакатимизда ушбу ғояни амалга оширишга катта эътибор берилмоқда.

Президентимиз Каримов И.А. Ўзбекистоннинг бу борадаги ўзига хос сиёсатини баён этиб, қуйидагича таъкидлаган: “Республика аҳолиси ўртасида кўпчиликни ташкил қиладиган ўзбек миллатининг муқаддас бурчи она тилини, ўз миллий маданияти ва тарихини тиклашдангина иборат эмас, балки биргаликда ҳаёт кечирувчи кам сонли халқларнинг тақдири учун, уларнинг ўзига хос маданий-маънавий хусусиятларини сақлаб қолиш учун, камол топиши ва ўзлигини намоён этиши учун уларга тенг шароит ва имкониятлар яратиб бериш борасида масъул бўлишдан ҳам иборатдир”. Бундай муҳит миллатлараро муносабатларда турли муаммолар туғилишига асло йўл қўймайди ва Ватан равнақи, юрт тинчлиги, халқ фаровонлиги каби умуммиллий ғояларни ҳамкор ва ҳамжиҳат бўлиб амалга оширишда муҳим аҳамият касб этади.

Неча минг йиллик тарихимиз шундан гувоҳлик бермоқдаки, олижаноблик ва инсонпарварлик, миллатлараро тотувликка интилиш халқимизнинг энг юксак фазилатларидан ҳисобланади. Бу борадаги анъаналар авлоддан-авлодга авайлаб ўтказиб келинмоқда.

Мустақиллик йилларида миллатлараро тотувлик ғояси илгари сурилгани ва амалда унга эришилгани Ўзбекистон ривожига қўлга киритилган энг катта ютуқлардан биридир. Мамлакатимиз раҳбарияти миллий масалани оқилона, халқаро тамойилларга мос йўл билан ечиш, миллатлараро муносабатларни уйғунлаштириш чора-тадбирларини кўрди. Бу борада конституциявий талаблар асосида иш тутилди. Юртимизнинг кўпмиллатли халқи онгида “Ўзбекистон — ягона Ватан” деган ғоя асосида ҳақиқий ватандошлик туйғусини шакллантириш бу борадаги ишларнинг муҳим йўналишига айланди.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 8-моддасида “Ўзбекистон халқини миллатидан қатъи назар, Ўзбекистон Республикасининг фуқаролари ташкил этади”, деб аниқ белгилаб қўйилган. “Ўзбекистон халқи” тушунчаси мамлакатимизда яшаб, ягона мақсад йўлида меҳнат қилаётган турли миллат ва элатларга мансуб кишилар ўртасидаги ўзаро ҳурмат, дўстлик ва ҳамжиҳатлик учун маънавий асос бўлиб хизмат қилади. Бундан ташқари Конституциямизда “Ўзбекистон Республикаси ўз ҳудудида истиқомат қилувчи барча миллат ва элатларнинг тиллари, урф-одатлари ва анъаналарини ҳурмат қилинишини таъминлайди, уларнинг ривожланиши учун шароит яратади”, деб таъкидланган. Бу борада ҳаётимизда кўплаб тадбирлар амалга оширилмоқда. Хусусан, 1992 йилдаёқ миллий-маданий марказлар фаолиятини мувофиқлаштириш ва уларга қўмаклашиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси “Байналмилал маданият” маркази ташкил этилгани бунга мисол бўлади. ўшанда 12та миллий-маданий марказ фаолиятини бирлаштирган бу жамоат ташкилоти бугун 100дан ортиқ марказлар ишини мувофиқлаштириб турибди. Мамлакатимизда истиқомат қилаётган барча миллат ва элатларининг ўз она тилида ўқиши учун кенг имкониятлар яратилгани, олий ўқув юртлари ва мактабларда бунга амал қилинаётгани, кўплаб тилларда газета ва журналлар чоп этилиб, телекўрсатув ва радиоэшиттиришлар олиб борилаётгани ва бошқа ишлар ҳам бу борадаги самарали фаолиятнинг яққол далилидир.

Қаердаки миллатлараро тотувлик ғоясининг аҳамияти англаб етилмаса, жамият ҳаётида турли зиддиятлар, муаммолар вужудга келади, — улар тинчлик ва барқарорликка хавф солади. Бугунги кунда жаҳоннинг айрим минтақаларида содир бўлаётган миллий низолар шундан

далолат бериб турибди.

Миллатлараро тотувлик ғоясини амалга оширишга ғов бўладиган энг хатарли тўсиқ — тажовузор миллатчилик ва шовинизмдир. Бундай иллат, зарарли ғоя тузоғига тушиб қолган жамият табиий равишда ҳалокатга юз тутати. Бунга узоқ ва яқин турихдан кўплаб мисоллар келтириш мумкин. Биргина фашизм ғояси XX асрда инсоният бошига аввалги барча асрлардагидан кўра кўпроқ кулфат, офат-балолар ёғдириб, охир-оқибатда ўзи ҳам ҳалокатга учради. Лекин ханузгача фашизм, большевизм, шовинизм, ирқчилик ғояларини тирилтириб, миллатлараро тотувлик, ҳамжиҳатлик ғоясига қарши “салиб юриши” уюштиришга уринаётган кучлар борлиги барчамизни хушёр тортириши лозим.

Фақат миллатлараро тотувлик ғоясига таяниб, умумий мақсадлар йўлида ҳамжиҳат бўлиб, Ватан равнақи, юрт тинчлиги ва халқ фаровонлигидек олижаноб мақсадларга эришиш мумкин.

Таянч тушунчалар

Миллат, миллатлараро ҳамжиҳатликполиэтниқ мамлакат, Ватан равнақи, юрт тинчлиги, халқ фаровонлиги, дўстлик,миллий-маданий марказ..

Такрорлаш учун саволлар

1. Миллатлараро ҳамжиҳатлик ғояси тўғрисида сўзлаб беринг.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т.:”Ўзбекистон”, 2003й.
2. Каримов И.А. “Ўзбекистон ХХІ аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари”. Т.:”Ўзбекистон”, 1997 йил.
3. Каримов И.А. Жамиятимиз мафкураси халқни-халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин ғғ “Тафаккур журнали”, 1998, 2-сон.
4. Каримов И.А. “Озод ва обод ватан, эркин фаровон ҳаёт пировард мақсадимиз” Т.:”Ўзбекистон”, 1998й
5. Каримов И.А. Миллий истиқлол мафкураси-халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир.-”Фидокор” газетаси, 2000 йил, 8 июн.
6. Каримов И.А. Эғали юрт эркини бермас. Т.9.- Т.:”Ўзбекистон”, 2001йил.
7. Каримов И.А.. Биз танлаган йўл-демократик тараққиёт ва маърифий ҳамкорлик йўли. Т.11.- Т.:”Ўзбекистон”, 2003йил.
8. Каримов И.А.. Ватанимизнинг тинчлиги ва хавфсизлиги ва ўз куч-қудратимизга, халқимизнинг ҳамжиҳатлиги ва букилмас иродасига боғлиқ.-Т.: ”Ўзбекистон”, 2004йил.
9. Каримов И.А.. Эл-юртга ҳалол, виждонан хизмат қилиш-ҳар бир раҳбарнинг муқаддас бурчи. Андижон вилояти халқ депутатлари Кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида сўзланган нутқ. «Ишонч», 2004 йил 26 май.
- 10.Каримов И.А.. Қонун ва адолат устуворлиги фаолиятимиз мезони бўлсин. Сурхондарё вилояти халқ депутатлари Кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида сўзланган нутқ. «Ишонч», 2004 йил 2 июнь.
- 11.Фаробий Абу Наср. “Фозил одамлар шахри”. Т.:ғофур ғулом, 1993й.
- 12.Алишер Навоий. “Махбуб ул - қулуб”. Тошкент, 1987 йил.
- 30.Азизхўжаев А.А. Мустақиллик: курашлар, изтироблар, қувончлар. Т.: «Шарқ», «Академик», 2001.
- 31.Азизхўжаев А.А. Чин ўзбек иши. Т.: «Академик», 2003.
- 13.Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар.-Т.:«Янги аср авлоди», 2002.
- 14.Мустақиллик: изохли илмий-оммабоп луғат. Т., “Шарқ”, 1998, 32-б.

16-мавзу: Диний бағрикенглик

Режа:

- 1.Диний бағрикенглик ғояси.

2. Дин, динлараро бағрикенглик ва мафкура.

3. Ақидапарастлик ва диний экстремизмга қарши кураш, ёшларни иймон-этиқодли этиб тарбиялаш вазиялари.

***Диний бағрикенглик ғояси** — хилма-хил диний этиқодга эга бўлган кишиларнинг бир замин, бир Ватанда, олижаноб ғоя ва ниятлар йўлида ҳамкор ва ҳамжиҳат бўлиб яшашини англатади.*

Дин ижтимоий ҳаётни, воқеликни, унинг ҳодисаларини ўзига хос тарзда инъикос эттирувчи ижтимоий онг шаклларида бири. У дастлаб инсон ҳаётининг ибтидоий даврида вужудга келган ва ўша замонда яшаган инсонларнинг дунёқарашини ҳам акс эттирган. Дин дунё, инсон ва бошқа мавжудотларнинг яралиши ва келиб чиқишини, ҳаётнинг маъно-мазмунини, инсоннинг яшашдан кўзлаган мақсади каби масалаларга илоҳий нуқтаи назардан жавоб берувчи дунёқараш шаклидир. У бугунги кунда ҳам шу вазифани адо этиб келмоқда. Дин диний дунёқарашни, диний маросимларни, шунингдек, диний туйғуни ўз ичига олади. Ўрта асрларда дин маданиятнинг барча турларини (илм-фан, фалсафа, ҳуқуқ, ахлоқ каби) ўзида мужассамлаштирган ва уларга ўз таъсирини ўтказган, қадим-қадимдан аксарият маънавий қадриятларни ўзида мужассам этиб келган. Миллий қадриятларнинг асрлар оша безавол яшаб келаётгани ҳам диннинг шарофатидандир. Президент Каримов И.А. сўзлари билан ифодалганда, “дин бизнинг қон-қонимизга, онгу шууримизга шу қадар теран сингиб кетганки, уни ҳеч қандай куч, ҳеч қандай ташвиқот билан чиқариб бўлмайди”.

Диний этиқодларнинг моҳияти умумий эканига қарамасдан, динларнинг кўриниши хилма-хилдир. Дунёда жуда содда, қадимий динлар билан бир қаторда, умумжаҳон аҳамиятига молик, мураккаб, жаҳон динлари ҳам мавжуд. Улар тарихий заруратга қараб, турли даврларда вужудга келган.

Чунки дунёдаги динларнинг барчаси эзгулик ғояларига асосланади ва яхшилик, тинчлик, дўстлик каби хусусиятларга таянади. Одамларни ҳалоллик ва поклик, меҳр-шафқат, биродарлик ва бағрикенгликка даъват этади. Жаҳондаги барча йирик динлар бу дунёни фоний, ўткинчи ҳисоблайди. Улар инсоннинг яшашдан асл мақсади бу дунёда хайрли, савобли ишлар қилиб, боқий дунё синовларига тайёргарлик кўриш, жаннат саодатига сазовор бўлиш, деган ғояни тарғиб этади. Барча динларда инсон ҳаётининг моҳияти, мазмуни, кишилар ўртасидаги сиёсий-ҳуқуқий, ахлоқий муносабатларни тенглик ва адолат мезонлари асосида ўрнатиш масаласи озми, кўпми ўз аксини топган. Шу боисдан ҳам ҳар бир ватандошимиз, айниқса ёшлар, аввало, динлар тарихини, уларни асл моҳиятини чуқур билиши лозим. Шундагина уларни ғаразли мақсадларни кўзлаб юрган кучлар йўлдан чалғитолмайди.

Ватанимиз ҳудудида ислом дини қарор топганига ядари зардуштийлик, буддавийлик, монийлик, христианлик, маздакийлик, шомонийлик каби динлар ҳам мавжуд бўлган. Улар негизда ўша даврда барчасининг синтези натижасида бетакрор маданият вужудга келган. Зардуштийлик таълимоти бўйича эзгулик ва ёвузлик ўртасидаги доимий курашда оралик йўл йўқ, шунинг учун ҳар бир одам бу курашнинг у ёки бу томонида иштирок этишга мажбур. Бу диннинг уч таянчи бўлиб, улар фикрлар софлиги, сўз собитлиги, амалларнинг инсонийлигидан иборат. Бу жиҳатлар зардуштийликда “эзгу фикр, эзгу сўз, эзгу иш” тарзида ифодаланган.

Конфуцийлик таълимотига кўра, одамлар ижтимоий келиб чиқиши ёки жамиятдаги мавқеи орқали эмас, балки одамийлик, адолатпарварлик, ҳақиқатпарварлик, самимият каби юксак фазилатлар воситасида юксак камолотга эришиши мумкин. Индуийлик фалсафасига кўра, инсон ўз ҳаётида нимаки ёмонлик қилса, оқибатсиз қолмайди, бунинг учун, албатта, жазо олади. “Беш қўл баробар эмас” мақолида ифодаланган ҳақиқат ҳам бу динда ўз ифодасини топган.

Ҳозирги замонда динлараро бағрикенглик ғояси нафақат диндорлар, балки бутун жамият аъзоларининг эзгулик йўлидаги ҳамкорлигини назарда тутди ҳамда тинчлик ва барқарорликни мустаҳкамлашнинг муҳим шарти ҳисобланади.

Азал-азалдан она юртимизда ислом, насронийлик, иудавийлик каби динлар ёнма-ён яшаб келган. Асрлар мобайнида йирик шаҳарларда масжид, черков ва синагогаларнинг мавжуд

бўлиши, турли миллат ва динга мансуб қавмларнинг ўз диний амалларини эркин адо этиб келаётгани бунинг тасдиғидир. Тарихимизнинг энг мураккаб, оғир даврларида ҳам улар орасида диний асосда можаролар бўлмагани халқимизнинг динлараро бағрикенглик борасида улкан тажриба тўплаганидан далолат беради.

Ўзбекистонда эркин фуқаролик жамияти, дунёвий давлат барпо этилмоқда. қурилаётган жамиятнинг тамойиллари, ҳуқуқий асослари ишлаб чиқилган ва халқимиз томонидан қўллаб-қувватланади. Давлат қонуний асосда барча динларга, барча эътиқод эгаларига тенг имкониятлар яратиб берган. Диний ташкилотлар билан муносабатларнинг қонун асосида, уларнинг ҳақ-ҳуқуқларини ҳурмат ва ҳимоя қилиш асосида олиб борилаётгани эътиқод эркинлигини амалда таъминламоқда. Айни вақтда диний ташкилотлардан ҳам қонун олдидаги бурч ва мажбуриятларини бажариш талаб қилинади. Бу — халқимизнинг хоҳиш-иродаси билан танлаб олинган тўғри йўлдир.

Ватанимизда турли динлар ва дин вакиллари ўртасида умумбашарий қадриятлар асосида биродарликни мустаҳкамлашга муҳим эътибор берилмоқда. Тошкентда ўтказилган “Жаҳон динлари тинчлик йўлида” халқаро анжумани бунинг амалий исботидир.

Ҳозирги кунда мамлакатимизда ўндан зиёд конфессияга мансуб диний ташкилотлар фаолият кўрсатмоқда. Уларнинг ўз фаолиятини амалга ошириши ва мамлакат ҳаётида фаол иштирок этиши учун ҳамма шарт-шароитлар яратилган. Бу борадаги ҳуқуқий асослар Ўзбекистон Конституциясида, “Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида”ги қонунда ўз ифодасини топган. Ана шу асослар мамлакатимиздаги барча дин вакилларининг ҳамкор, ҳамжиҳат бўлиб, миллий истиқлол мафкурасининг бош ғояси — халқимизнинг озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этиш орзусини амалга ошириш учун мустаҳкам таянч бўлиб хизмат ишлади.

Таянч тушунчалар

Дин, диний бағрикенглик, дунёвий давлат, диний ташкилотлар, конфессия..

Такрорлаш учун саволлар

1. Ижтимоий ҳамкорлик тушунчасининг моҳияти нимада?
2. Миллатлараро ҳамжиҳатлик ғояси тўғрисида сўзлаб беринг.
3. Диний бағрикенгликни қандай тушунасиш?
4. Ўамкорлик, ҳамжиҳатлик, бағрикенглик тушунчаларининг ўзаро алоқаси қандай?

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т.:“Ўзбекистон”, 2003й.
2. Каримов И.А. “Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари”. Т.:“Ўзбекистон”, 1997 йил.
3. Каримов И.А. Жамиятимиз мафкураси халқни-халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин ғ “Тафаккур журналы”, 1998, 2-сон.
4. Каримов И.А. “Озод ва обод ватан, эркин фаровон ҳаёт пировард мақсадимиз” Т.:“Ўзбекистон”, 1998й
5. Каримов И.А. Миллий истиқлол мафкураси-халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир.- “Фидокор” газетаси, 2000 йил, 8 июн.
6. Каримов И.А. Эғали юрт эркини бермас. Т.9.- Т.:“Ўзбекистон”, 2001йил.
7. Каримов И.А.. Биз танлаган йўл-демократик тараққиёт ва маърифий ҳамкорлик йўли. Т.11.- Т.:“Ўзбекистон”, 2003йил.
8. Каримов И.А.. Ватанимизнинг тинчлиги ва хавфсизлиги ва ўз куч-қудратимизга, халқимизнинг ҳамжиҳатлиги ва букилмас иродасига боғлиқ.-Т.: “Ўзбекистон”, 2004йил.
9. Каримов И.А.. Эл-юртга ҳалол, виждонан хизмат қилиш-ҳар бир раҳбарнинг муқаддас бурчи. Андижон вилояти халқ депутатлари Кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида сўзланган нутқ. «Ишонч», 2004 йил 26 май.

10. Каримов И.А.. Қонун ва адолат устуворлиги фаолиятимиз мезони бўлсин. Сурхондарё вилояти халқ депутатлари Кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида сўзланган нутқ. «Ишонч», 2004 йил 2 июнь.
11. Фаробий Абу Наср. “Фозил одамлар шахри”. Т.: Ғофур ғулом, 1993й.
12. Алишер Навоий. “Махбуб ул - қулуб”. Тошкент, 1987 йил.
32. Азизхўжаев А.А. Мустақиллик: курашлар, изтироблар, қувончлар. Т.: «Шарқ», «Академик», 2001.
33. Азизхўжаев А.А. Чин ўзбек иши. Т.: «Академик», 2003.
13. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар.-Т.: «Янги аср авлоди», 2002.
14. Мустақиллик: изохли илмий-оммабоп луғат. Т., “Шарқ”, 1998, 32-б.

17-мавзу: Миллий истиқлол ғоясини ёшларнинг онгига сингдиришнинг шакл ва йўналишлари

Режа:

1. Мафкуравий тарбия тушунчаси, унинг моҳияти ва мазмуни.
2. Ёшларни ғоявий тарбиялаш.
3. Аҳолининг турли қатламларини ғоявий қуроллантириш омиллари.

ғоявий тарбия тушунчаси. Миллий истиқлол ғояси Ўзбекистон халқининг туб манфаатлари, асрий орзу-умидлари, эзгу ниятлари, буюк мақсадларини ифода этиб, халқнинг ўз мақсад-муддаоларига эришиш учун маънавий-руҳий куч-қувват бўладиган пойдевордир. Бу жараён жамият аъзоларининг туб манфаатларини кўзда тутди, бинобарин, ҳар бир фуқарони миллий истиқлол ғояси руҳида тарбиялаш шу юртнинг фарзандлари учун муқаддас бурчдир.

Тарбия нима? Агар “тарбия” тушунчасининг туб маъносига эътибор берадиган бўлсак, бу - инсоннинг ўзи ва ўз хулқи ҳақидаги тасаввурининг тўғри ва холис бўлишини таъминловчи мураккаб жараёндир. Яъни, тарбияланган одам тарбиясиз одамдан шуниси билан фарқ қиладики, биринчиси у ўзининг ким эканини, амалга ошираётган кундалик хатти-ҳаракатлари, амаллари, ўй-фикрлари ўзи ва ўзгалар учун қанчалик манфаатли, фойдали эканини англайди, ўзини ноҳуш ҳаракатлардан тияди ва назорат қилади. Тарбиясиз одам эса, афсуски, ўз амаллари нафақат ўзгаларга, хаттоки, ўзига ҳам зиён, бефойда, бемаъни эканини билмайди. Шундан келиб чиқиб, ҳар қандай тарбиянинг бош мезони тарбияланувчида ўзи ва ўз фазилатлари ҳақида тўғри тасаввурларни шакллантиришдан иборат дейиш мумкин.

Ҳар бир даврнинг ўзига хос тарбиявий усул ва воситалари бўлади. қадим замонлардан тарбия ёш авлоднинг кекса авлод тажрибаларини ўзлаштириш шакллари билан бири сифатида қараб келинган. Тарбия асосан меҳнат фаолияти (овчилик, чорвачилик, деҳқончилик ва шу каби) жараёнида, турли урф-одатлар, маросимлар ўтказиш вақтида амалга оширилган. У асосан жисмонан бақувват бўлишга қаратилган. Психолог Д. Эльконин болалар ўйини тарихини таҳлил қилиб, тараққиётнинг маълум даврига қадар умуман болалар ўйини категориясининг ўзи бўлмаганини исбот қилган. Лекин ўша пайтларда катталарнинг болаларга таъсири бево-сита бўлиб, тарбия жараёни ҳозиргидан фарқли шароитларда кечган. Меҳнат фаолиятининг кўппирикли бўлгани ва мураккаблашиб бориши боис катталар билан болалар ўртасидаги муносабатларда рўй берган ўзгаришлар туфайли ўзига хос болалар жамияти пайдо бўлган ва бу жамият аъзолари катталар тажрибасини ўзлаштиришнинг турли-туман йўллари топиб, ўз ҳаёти ва фаолиятини такомиллаштириб борган. Бу биринчи навбатда касб-хунар турларининг кўппайиши ва такомиллашиб бориши билан ҳам боғлиқ бўлган.

Бола истаган соҳа бўйича таълим-тарбия олиб, ўзи хоҳлаган ихтисосликни эгаллашга ҳақли. Лекин унинг хоҳиш билан жисмоний имконияти ҳар доим ҳам бир-бирига мос келма-вермайди. Одатда, ота касбини, тўғрироқи, бобо мерос касбини тутган ёшлар ҳаётда кўпроқ муваффақият қозонади. Чунки болада отанинг қони, унинг лаёқати бўлади. Демак, касб тарбияси, болани ёшликдан эл-юртга фойдаси тегадиган меҳнат фаолиятига йўналтириш ҳам мафкуравий аҳамиятга эгадир.

ғоявий тарбиянинг моҳияти. Шахс тарбиясининг муҳим йўналиши - бу ғоявий тарбиядир. Бу - инсон онги ва тушунчалари тизимида ҳаёт ҳақидаги фалсафий, сиёсий, ҳуқуқий, диний, эстетик, ахлоқий, бадий, касбий қарашларни мақсадли шакллантириш жараёнидир. қар қандай тарбия жараёни охир-оқибат, ўз мақсад ва моҳиятига кўра ғоявий тарбиядир. Чунки оилани оламизми, болалар боғчасиними, маҳалла, мактаб, коллеж, лицей, университет ёки академияни оламизми – ҳаммасида бериладиган таълим ва тарбия жараёнлари талаба ва тингловчилар дунёқарашини кенгайтириш, уларнинг онгини илмий асосланган билимлар билан бойитиш ҳамда жамият учун, унинг равнақи учун керак бўлган сифатларни камол топтиришга йўналтирилган бўлади. Бу ишлар боланинг дунё ҳақидаги, оламнинг ривожланиш қонуниятлари, инсоний муносабатлар борасидаги ўзига хосликлар, ахлоқ тамойиллари, гўзаллик ҳақидаги тушунчаларини кенгайтиришга хизмат қилади. Бу – том маънода мафкураравий тарбиянинг асоси, пойдеворидир. Шунинг учун мафкурасиз инсон, мафкурасиз гуруҳ, миллат, халқ, жамият бўлиши мумкин эмас.

Нима учун бир жамият, ижтимоий гуруҳ (масалан, сиёсий партия, ижтимоий ҳаракат) мафкурасини бошқа бир ижтимоий гуруҳга мажбуран сингдириш нотўғри. Чунки мафкура – муайян ижтимоий гуруҳ аъзоларига хос ўзларидаги мавжуд эҳтиёжлар, тилак, орзу, умидлар ҳамда манфаатлар асосида ўша гуруҳнинг қарашлари, тасаввурлари дунёси ҳамда ғояларининг маҳсули сифатида яратилади. Унда бошқалар манфаатлари ифодаланмаслиги ҳам мумкин. Бас, шундай экан, ўзгалар манфаатини кўзловчи мафкурани халқ онгига зўрлаб сингдириб бўлмайди. Масалан, америкаликларнинг ўз мафкураравий қарашлари бор, бу қарашлар тизими ҳар бир америкаликни юрти билан фахрланиш, унинг келажаги учун қайғуриш, бу йўлда тинимсиз изланиш ва меҳнат қилишга ундаши табиий. Лекин бу қарашларга суянган ва уларни чуқур таҳлил қилиб ўрганган ҳолда биз ҳам фақат шундай қилсак бўлар экан, биз ҳам шу фақат йўлдан бораёлик, деб бўлмайди. Чунки ҳар бир жамият ривожининг ўзига хос қонуниятлари мавжудки, ўша жамият аъзолари уларни ўзларининг туб мақсад ва манфаатлари асосида шакллантиради.

ғоявий тарбиянинг мақсади. Ҳар қандай мафкураравий тарбиянинг мақсади - жамиятнинг ҳар бир аъзоси ва улар тимсолида ҳар бир ижтимоий қатлам, гуруҳнинг тарбиявий даражасини таъминлашдир. Бу пировард натижада ўша жамият ривожига туртки берувчи илғор ғояларнинг ҳар бир фуқаро томонидан онгли равишда ўзлаштирилишини, унинг тафаккур ва фикрлаш тарзига айлантирилишини таъминлайди. Шу маънода, миллий истиқлол мафкураси Ўзбекистонда яшаб, ижод қилаётган ҳар бир фуқаро онги ва шуурида асрий миллий кадриятларимиз, халқимизнинг бугунги ва келгусидаги манфаатларини ифодаловчи энг соғлом ғоялар ва фикрлар тарзида - халқ тафаккури тарзида ўз ифодасини топиши лозим. Бу жиҳат мафкураравий тарбиянинг бош хусусиятларидан биридир.

Хўш, мафкураравий тарбиявийлик энг аввало юксак эътиқод, иймон, Ватан ва халқ олдидаги масъулият, ватанпарварлик, фидойилик каби фазилатларда намоён бўлади.

Ёшларни ғоявий тарбиялаш. Соғлом ғоялар тарбияси юксак дунёқараш ва эътиқод тарбиясини англатади. Дунёқараш - тартибга солинган, яхлит онгли тизимга айлантирилган билим, тасаввур ва ғоялар мажмуи бўлиб, у шахсни жамиятда ўзлигини сақлаган ҳолда муносиб ўрин эгаллашга чорлайди.

Мустақиллик йилларида шаклланаётган янгича дунёқараш ёшларда Ватанга садоқатни, миллий кадрият ва анъаналарга муҳаббатни, ўз яқинларига меҳрибонликни танлаган йўли – касби, маслаги ва эътиқодига содиқликни назарда тутади. Янгича фикрлаш ва янгича тафаккур айнан мустақиллик мафкураси руҳида тарбия топиб, сайқал топган миллий онг, дунёқараш ва эътиқод маҳсулидир.

Ёшлик, ўспиринлик даври дунёқарашнинг шаклланиши, эътиқоднинг мустаҳкамланиши учун ўта сезгир, психология тили билан айтганда, “сензитив” босқич ҳисобланади. Шунининг алоҳида таъкидлаш керакки, бу давр нафақат шаклланиш учун, балки, агар маълум бир қарашлар тизими мавжуд бўлса, уларни ўзгартириш учун ҳам қулайдир. Шу боис мафкураравий таъсирлар бевосита ёшлар аудиториясига, уларнинг қалби ва онгига қаратилган бўлади.

Масъулият. ғоявий тарбия мезонларидан бири бу масъулият туйғуси билан яшаш хусусия-

тини шакллантиришдир. Масъулият одамнинг ҳар бир амали, фаолияти маҳсулини тўлиқ тасаввур қилган ҳолда, унинг ўзи ва ўзгалар учун нима наф келтиришини англай олиш қобилиятидир. Масъулиятни ҳис қилган инсон ишни доимо пухта режалаштириб, унинг оқибатларини олдиндан тасаввур қила олади ва зарур натижага эришиш учун бутун кучи ва салоҳиятини сафарбар этишга қодир бўлади.

Шахсий масъулиятни фуқаролик масъулиятдан фарклаш лозим. Биринчиси - шахснинг кундалик фаолиятдан келадиган шахсий манфаатни назарда тутса, иккинчиси жамият манфаатларини назарда тутди. Фуқаролик масъулиятини ҳис этган инсон энг аввало ўзи меҳнат қилаётган жамоа ёки таълим олаётган ўқув даргоҳи, ўз маҳалласи ва юрти равнақини ўйлайди. Мустақил Ўзбекистон фуқаролари учун ягона мақсад Ватан равнақи, юрт тинчлиги ва халқ фаровонлиги учун хизмат қилиш бўлса, демак, ҳар бир фуқаролик масъулиятининг маъномазмунини ана шу ғояларни амалга оширишда деб билиши даркор.

Охирги йилларда қарбда кенг тарқалган бир назарияга кўра, одамлар масъулият нуқтаи назаридан икки тоифага бўлинади. Биринчи гуруҳ ўз ҳаётида рўй бераётган воқеа ва ҳодисаларнинг сабабчиси, масъули деб фақат ўзларини тасаввур қилади. (“Мен ўзим барча нарсаларга масъулман. Менинг ҳаётим ва ютуўларим фақат ўзимга боғлиқ, шунинг учун ўзим учун ҳам, оилам учун ҳам ўзим жавоб бераман”). Иккинчи гуруҳ барча воқеа, ҳодисаларнинг сабабчиси ташқи омиллар, бошқа одамлар - ота-она, ўқитувчилар, ҳамкасблар, бошлиқлар, танишлар, қўни-қўшни ва бошқалар деб ҳисоблайди.

Тадқиқотларнинг кўрсатишича, иккинчи шаклдаги масъулият кўппроқ ўсмирларга хос экан, уларнинг деярли 84 фоизини масъулиятни фақат бошқаларга юклашга мойил экан. Америкалик олим Дж. Роттер ана шу асосда “назорат локуси” тушунчасини илмий асослаб берган. Унинг киритган фикрича, масъулиятни ўз зиммасига олишга ўрганган болаларда ҳавотирлик, нейротизм, асабийлашув, жаҳолат каби салбий сифатлар кам учрар экан. Улар ҳар кимнинг фикрига эргашиб кетавермасдан кўпп нарсани ўз қарашлари асосида ҳал этар экан.

Демак, масъулиятни ҳис қилган болалар ҳаётга тайёр, фаол, эркин ва мустақил фикрловчи бўлади. Уларда масъулият билан бирга, ўз-ўзини англаш, шахсий ғурур туйғулари ҳам юксак бўлади. Шунинг учун ҳам мафкуравий тарбиянинг муҳим йўналиши сифатида ёшларда она Ватан олдидаги бурч, ўз тақдири учун масъулият, маҳалла, меҳнат жамоаси, оила ва яқин кишилар ҳаёти учун жавобгарлик ҳиссини тарбиялаш муҳим аҳамиятга эгадир.

Эътиқод - психологик ҳамда ижтимоий-психологик тушунча бўлиб, одамнинг муайян қараш, таълимот назария, ҳаётий ақида, қадрият ёки фаолият тамойилларини эмоционал-ҳиссий қабул қилиш жараёнида шаклланган собит фикр ва тасаввурлар мажмуидир. Ёки бошқача айтганда, эътиқод маълум қадриятлар, диний ёки дунёвий маслаклар, муносабатларнинг инсон қалбида яшаш фалсафаси, фаолият дастури сифатида қабул қилинишидир. Агар шу жараённинг оқибати ўлароқ одамда диний ёки дунёвий маслак, ишонч каби турғун муносабатлар шаклланган бўлса, биз уни эътиқодли одам деб атаيمиз. Инсоннинг инсонлиги, унинг жамиятдаги ўрни ва нуфузи ҳам маълум маънода унинг эътиқоди билан белгиланади. Айрим инсонлар бутун умри мобайнида фақат битта нарсага эътиқод қилади. Масалан, Франциялик машҳур сайёх Кусто ва унинг командаси ҳақидаги фильмни ҳамма кўрган. Бир қарашда у бутун умрини денгиз ҳаёти ва ундаги сирли воқеалар, ҳайвонот дунёсини кашф этишга бағишлагандек туюлади. Денгиздан жуда узокда яшайдиган, ундан манфаат кўрмайдиган одамлар учун бу тадқиқотчининг ҳаёти ва ишлари кераксиз бир нарсасидай туюлади. Лекин бу олимнинг ўз ишига садоқати, эътиқоди шу даражада кучлики, уни бутун дунё, соғлом фикрловчи ҳар бир инсон жуда юксак қадрлайди. Бу каби одамларнинг бошқа соҳалардаги хизмати кам бўлиши мумкин, аммо башарият уни юксак эътиқоди учун ҳурмат қилади. Демак, эътиқодсизликдан кўркиш керак, агар ҳеч нарсага ишонмайдиган, мақсад-маслаги номаълум кишини кўрсангиз, унга ёрдам бериш лозим, чунки бу одамдаги эътиқодсизлик нафақат унинг ўзига, балки атрофдагиларга ҳам зиён келтиради.

Эътиқодли одам аввало фойдали иш билан шуқулланади, ўзгаларга зиён келтирувчи амаллар қилмайди, ёлқон гапирмайди. У ҳар доимо лафзига амал қилади, яъни бир нарсани қиламан, деб аҳд этса, бутун кучи ва иқтидорини сафарбар қилиб, уни албатта бажаради,

бошлаган ишни охирига етказди. Эътиқодли инсон нима қилаётганини, нима учун айнан шу ишни қилаётганлигини жуда яхши билади. Шу боис ҳақиқий эътиқод эгаси илмга интилади, ўз олдига аниқ мақсад қўйиб яшайди, ҳар томонлама баркамол бўлишга тиришади, яхшиларга ошно бўлиш, буюкликка ҳавас унинг ҳаётий шиорига айланади. ҳақиқий эътиқод соҳиби ўзидан оиласига, фарзандларига, инсониятга нимадир қолдиришни истаб яшайди. Шунинг учун ҳам эътиқод, шахсдаги журъат, мардлик, фидоийлик, ирода, виждон, қатъият, ҳалоллик, инсонпарварлик, ватанправарлик каби фазилатлар билан боғлиқдир.

“**Иймон**” арабча сўз бўлиб, луғавий маъноси ишончдир. ҳақиқий эътиқод эгаси бўлган одамда иймон ҳам бўлади. Буюк меросимиз ҳисобланмиш “Авесто”да иймон ва эътиқоднинг ўзаро алоқаси ва унинг инсон тафаккур тарзи билан боғлиқлиги хусусида шундай дейилган:

*Ақлли ва иймонли кимсаларга
Бағишлайман шодлик, бардам руҳ...
Эътиқодман, Митраман,
Мудом сабоқ бермоқчиман,
Иймон билан фикр айласин.
Иймон билан сўз сўзласин,
Ва иймонга амал қилсин.*

Иймон келтириш ёки ишонч шундай психологик ҳолатки, унда шахснинг эътиқодига мос келадиган, муайян нарса ва ҳодисалар таъсирида онгда ўрнашиб қоладиган тасаввурлар мажмуи етакчи ўрин тутает. Иймоннинг нима экани кўппинча шахс томонидан чуқур таҳлил қилинмайди, текширилмайди, чунки унда инсоният тажрибаси, шахс эътиқод қилган ижтимоий гуруҳнинг қарашлари мужассам бўлади. Масалан, Оллоҳга иймон келтириш ҳар бир мусулмон учун фарз ҳисобланади. Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом Оллоҳ таоло тарафидан келтирилган барча хабарларга тил билан иўрор этиб, дил билан тасдиқлашга иймон дейиладди, яъни Қуръони карим ва ҳадиси шарифлар орқали Оллоҳ тўғрисидаги, жаннат ва дўзах, қиёмат каби қайбий нарсалар ҳақида берилган хабарларга ишонч – шариатда иймон деб юритиладди, деганлар. Ўша ҳадиси шарифда яна “Ватанни севмоқ – иймондандир” деб зикр этилган. Булар оддий фуқарода шубҳа уйғотмайдиган, халқ менталитетига унинг иймонига айланиб кетган қадриятдирки, уларга ишониш ҳар бир мусулмоннинг ва соғлом фикр юритувчи инсоннинг бурчидир. Шунинг учун ҳам халқ, ватан хоинларини энг аввало “иймонсизлар” деб лаънатлайди зеро, туғилиб ўсган ерни муқаддас билиш, киндик қони тўкилган тупроқни соғиниш, Ватан равнақи йўлида баҳоли қудрат виждон билан меҳнат қилиш – иймонлилик белгисидир.

Иймон тушунчасига фақат диний тушунча сифатида қараш тўғри эмас. Чунки ҳар куни фойдали бир амал, савоб иш қилиш, солиҳ хулқ соҳиби бўлиш, бутун инсоният меҳр-муҳаббати билан қараш, жамиятдаги хулқ меъёрларини қалбан ҳис қилиб, уларни бузмасликка интилиш ҳам иймондандир. Агар бола ёшлиқдан гўзал хулқларни эгаллашга интилиб яшаса, мусулмончилик одатлари, хушхулқлилик тамойилларини ўзлаштириб боришга руҳан тайёр бўлса, уни иймонли бўлиб тарбия топяпти дейиш мумкин.

Соғлом дунёқараш, масъулият, иймон ва эътиқодни ёшлар онгида шакллантиришнинг қуйидаги асосий объектив шарт-шароитлари ва омилларини ажратиб кўрсатиб кўрсатиш мумкин:

а) ижтимоий-сиёсий, маънавий-маърифий муҳит. Ёшларда соғлом эътиқод ва юксак дунёқарашнинг шаклланиши учун маълум муҳит ҳам зарур. Ўзбекистонда бу борада улкан ишлар амалага оширилмоқда. Президентимиз Каримов И.А. томонидан мустақилликнинг дастлабки кунлариданоқ миллий қадриятларимизни тиклаш, тарихимизни холис ва чуқур ўрганиш, буюк аجدодларимиз хотирасини ёд этиш, бой илмий-адабий меросини ўрганиш, халқ маънавиятини юксалтириш миллий сиёсатимизнинг устивор йўналишларидан бирига айланди. Ижтимоий ва сиёсий институтлар - давлат ва нодавлат ташкилотлари, сиёсий партиялар, иқтидорли ёшларни қўллаб-қувватловчи жамқармаларнинг ташкил этилиши ўзига хос ижтимоий муҳитни шакллантириш

тирди. Бу эса, ўз навбатида, ёшларнинг буюк келажак бунёдкори бўлиб вояга етишда муҳим ўрин тутмоқда.

б) соғлом ғоялар. Ўзбекистон ўз мустақиллигини қўлга киритгач, давлатимиз раҳбари томонидан илгари сурилган, халқ томонидан эътироф этилган илғор ғоялар бугунги кунда шундай фаол кучга айланганки, улар ёшларнинг психологик ва ижтимоий эҳтиёжларига тўла жавоб беради. Зеро, Ватаннинг равнақи, юртнинг тинчлиги, халқ фаровонлиги, миллатлараро тотувлик, ижтимоий ҳамкорлик, комил инсон тарбияси учун яратилган шароитлар, айнан келажакимиз бўлган ёшларнинг манфаати учун хизмат қилади.

в) сиёсий онг ва ҳуқуқий маданиятнинг ўсишида сиёсий партияларнинг ўрни ва аҳамияти катта. Улар ўз фаолияти билан фикрлар хилма-хиллиги ва қарашлар ранг-баранглигига асосланган демократик жамият барпо этиш ғоясининг амалга ошишига хизмат қилади.

Ўзбекистондаги ҳар бир партия ўз дастурий мақсадларини рўёбга чиқариш учун ҳуқуқий асос ва қонуний кафолатларга эга. Фуқаролар учун қайси сиёсий партиянинг қарашларига қўшилиш ёки қўшилмаслик ихтиёрий бўлиб, бундай эркинлик ёшларни фикрлашга, ўзича мустақил йўл танлашга хизмат қилади. ҳар бир партиянинг ўз дастурий ғояларини ҳаётга тадбиқ этиш жараёнида миллий истиқлол мафкурасининг асосий тамойилларига амал қилиши ҳаётнинг бош мезонидир. Чунки халқ манфаатлари, истиқлол ғоялари, қайси сиёсий ва мафкуравий кучга мансублигидан қатъи назар, барча юртдошларимиз учун муқаддасдир. Бу аслида том маънодаги сиёсий маданиятнинг белгисидир.

Фуқароларнинг ҳуқуқий маданиятини юксалтириш чинакам демократик фуқаролик жамияти қуришнинг муҳим омили. Бу ўринда шуни таъкидлаш жоизки, шахснинг ҳуқуқий онги юксак, билими етарли бўлиши, лекин унда ҳуқуқий маданият етишмаслиги, у фуқаро сифатида ўз халқи ва Ватани олдидаги бурч ва масъулиятини теран англамаслиги мумкин. Шунинг учун ҳам фуқаролар, айниқса, ёшларда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш мафкуравий тарбиянинг муҳим шартидир.

Ҳуқуқий маданиятни шакллантириш омиллари қуйидагилардир:

- ҳуқуқий маданиятга оид оммабоп адабиётлар;
- таълим муассасаларида ҳуқуқий маданиятга оид махсус ўқув курслари;
- ижтимоий мулоқотнинг ҳуқуқий тамойиллари мавзуга оид тадбирлар;
- мустақилликнинг инсон манфаатларига қаратилган ҳуқуқий асосларини кенг халқ оммаси орасида тарғиб этиш ва бошқалар.

г) ёшларнинг билим даражаси. Илғор ғояларни амалга оширишнинг яна бир муҳим шарти уларни ўзлаштириши лозим бўлган ижтимоий қатлам ёки гуруҳнинг билим савияси, маълумотлилиқ даражасидир. Ўзбекистон Республикасида қабул қилинган Кадрлар тайёрлаш миллий дастури ва “Таълим тўғрисида”ги қонун ёшларнинг билим ва малакасини оширишга қаратилган тарихий ҳужжатлардир, улар ҳар бир ёшнинг билим даражасини оширишга, дунёқарашини кенгайтиришга хизмат қилади.

Агар ўсмир ёки ўспиринда ёшлиқдан китобга, билимга меҳр шаклланмаган бўлса, унинг билими саёз, тушунчалари тор бўлса, у соғлом ғояни зарарли ғоядан, дунёвийликни дахрийликдан, зиёни жаҳолатдан фарқлай олмайди. ғоявий соғломлик ҳар қандай ғайритабиий фикрларга муносиб жавоб беришни, ёт ва зарарли ғоялари нисбатан мафкуравий иммунитетни, турли ақидапарастлар билан асосли ва танқидий мунозара олиб боришни, ўз нуқтаи назарининг тўғрилигига ишонч-этикод туйғусини камол топтиришни тақозо этади.

д) одатий, анъанавий фикрлаш тарзидан янгича, илғор фикрлашга ўтиш мафкуравий янгиланишлар жараёнининг муҳим хусусиятидир. Таъкидлаш лозимки, инсон ўзи учун одатий бўлиб қолган фикрлаш тарзидан осонликча воз кечолмайди, чунки эскича фикрлаш бир қарашда қулай бўлиб кўринади. Бунини арифметикадаги мантиқ билан алгебрадаги мантиқ қоида-сига қиёслаш мумкин. Арифметикани ўзлаштирган бола алгебрадаги айният, теоремаларни руҳан қийналиб қабул қилгани каби, инсон тафаккури ҳам ижтимоий ҳаёт ўзгаришларини бирдан қабул қилолмайди. Лекин янги давр, янгича ислохотлар, демократия, бозор муносабатлари айнан тафаккур ва фикрдаги ўзгаришларни тақозо этади ва бу ривожла-

нишининг, тараққиётнинг асосий шартидир. Шунинг учун миллий истиқлол ғояси асосий тушунча ва тамойилларининг кенг омма қалби ва онгига сингиши бирданига, тез ва бир текисда бўй бермайди. Бу – мураккаб, босқичма-босқич амалга оширадиган жараён бўлиб, бу жараёнда, бошқа ижтимоий қатлам вакиллари билан фарқли ўлароқ ёшлар ташаббускорлик кўрсатиши ва ўз дунёқараши ва эътиқоди билан бошқаларга таъсир кўрсатиши керак.

Оилавий ва мафкуравий тарбия. Шахс маънавияти, унинг дунёқараши, инсоннинг тасаввур ва эътиқодига алоқадор кўпникмалар мажмуи асосан оилада шаклланади. Шу маънода, оила – ҳақиқий маънавият ўчоғи, мафкуравий тарбия омили ва муҳитидир. Бинобарин, миллий мафкура-мизга ҳос илк тушунчалар инсон қалби ва онгига аввало оила муҳитида сингади. Бу жараён боболар ўғити, ота ибрати, она меҳри орқали амалга оширилади.

Оила, унинг асрлар мобайнида сақланиб келаётган муқаддас анъаналари орқали ёшларда Ватанга муҳаббат, иймон эътиқод, масъулият, ватанпарварлик, инсонпарварлик, илмга иштиёқ ва маданият кўпникмалари шаклланади. Зеро, ҳар бир фуқаро оиланинг жамиятдаги ўрни ва вазифасини, Ватаннинг остонадан бошланишини тушунмасдан туриб, ўзини мукам-мал инсон деб ҳис қила олмайди.

Болаларда ёшлиқдан халқ ва юрт тақдири учун фидоийлик туйғусини шакллантириш мафкуравий тарбияда муҳим ўрин тутди. Бунинг учун бола ҳаётининг дастлабки йилларидан бошлаб, уни нарсалар олами билан таништиришнинг миллий анъаналаримизга ҳос шакллари қўллаш лозим. Бу жараёнда миллий турмуш тарзимизга ёт бўлган “жангари” ўйинчоқлар, мультфильмлар, кинофильмлардан имкон қадар фойдаланмаслик. Шарқона одоб ва башариятнинг эзгу интилишларини акс эттирувчи ўйинлар, ўйинчоқлар, расмий китобчалар, миллий эртақлар асосида яратилган мультфильмлар болалардаги илк ёшлиқдан мафкуравий қарашларнинг тўғри шаклланишида қўл келади. Масалан, болалар ўртасида машҳур бўлган “Зумрад ва Қиммат”, “Ёрилтош”, “Хўжа Насриддиннинг саргузаштлари” каби қатор эртақлар орқали болаларда яхшиликка муҳаббат, ёмонликка нафрат туйғуларини тарбиялаш, адолат тантанасига ишонч ҳиссини уйғотиш мумкин.

Ота-оналар саводхонлиги. Юқорида тилга олинган тарбия шакллари амалга оширишнинг энг қулай йўли – аввало ота-оналарнинг маънавий билим савиясини ошириш, уларда соғлом тафаккур ва замонавий дунёқарашни шакллантиришдир. Бу эса ота-онанинг фарзанд олдидаги, эл-юрт олдидаги бурчини тўғри англашни инсоннинг дунёга келиши ва камол топиб ривожланишига оид қонуниятларни пухта билишини, оилавий муносабатлар доирасида миллий урф-одат ва анъаналаримизни энг нодирларини турмушга сингдириш орқали болаларда миллий қадриятларга меҳр-муҳаббатни уйғотишни, уларни мустақил фикрлайдиган кишилар қилиб тарбиялашни тақазо этади. Бинобарин, ота-оналик шундай масъулиятли вазифаки, унинг жамиятимиз манфаатига мос тарзда амалга оширилиши учун инсон ҳам маънавий жиҳатдан, ҳам психологик жиҳатдан тайёр бўлиши керак.

Қасбни пухта эгаллаш ва фидокорона меҳнат қилиш учун илм қанчалик зарур бўлса, фозил фарзандлар тарбиялаш ва уларни инсонларга нафи тегадиган даражада етук қилиб тарбиялаш учун ҳам билим шунчалик муҳимдир. Шунинг учун ўрта асрнинг кўзга кўринган истеъдодли шоирларидан бири Абдибек Шерозий ота-онага, айниқса, аёл кишига илмнинг зарурати тўғрисида шундай ёзган эди: “Илм - аёл учун зийнат. Ақлини нодонликдан халос этган ҳар бир аёл номус, иззат, аёллиқ қадрини тушуниб этади. Бундай аёл ҳеч бир ишда адашмайди. Илмсиз аёл эса бола тарбиялашда турли хатоларга йўл қўйди”.

Боболар ва момолар тарбияси. Ўзбек оиласида бола онгида соғлом ғоя ва билимлар шаклланиши жараёнида оиланинг катталари - боболар, момолар, яқин қариндош-уруғлар ҳам бевосита иштирок этади. Азалий удумга биноан, бола тарбиясида ота-онадан ҳам кўра бобо ва буви-ларнинг таъсири кучлироқ бўлади. Улар оиладаги маънавий муҳитнинг бошқарувчилари ҳисобланади. Бундай тарбия анъанаси буюк аجدодларимиз тақдирида муҳим ўрин тутган. Масалан, Амир Темурнинг неваралари тарбияси билан уларнинг оналари эмас, улуғ бибилари-бувилари шуқулланган. Хусусан, Шохруҳ Мирзо, Муҳаммад Султон Мирзо, Халил Султон Мирзо, Улуғбек Мирзо сингари темурий шахзодалар Сароймулкхоним қўлида тарбия топган.

Хуллас, ота-она ўз боласини ахлоқи ва ҳуқуқий маданияти учун жамият олдида жавобгардир. Ота-оналик бурчига эътиборсиз қараш фуқаролик масъулиятини ҳис этмаслик муҳим

ижтимоий бурчни бажармаслик билан тенгдир. Чунки, болани дунёга келтиришдан кўра, уни жамиятга нафи тегадиган, соғлом эътиқодли, солиҳ фарзанд қилиб тарбиялаш мушкулроқдир.

Маҳалла – тарбиячи. Ўзини ўзи бошқаришнинг миллий модели бўлган маҳалла халқимизнинг азалий удумлари, урф-одатлари ва анъаналарига таянган ҳолда, улкан тарбиявий вазифани бажаради. Кексаларнинг панд-насихати, катталарнинг шахсий ибрати, жамоанинг ҳамжиҳатлиги мисолида одамлар онгига эзгулик ғоялари сингдириб борилади.

Маҳалла аввало соғлом ижтимоий муҳитдир. Бу ерда кучли таъсирга эга бўлган жамоатчилик фикри маҳалла аҳлининг хулқ-атвори, ўзаро муносабатларини адолат ва маънавий мезонлар асосида тартибга солиб туради. Шу маънода маҳалла, Президентимиз Каримов И.А. таъкидлаганларидек, ҳақиқий демократия дарсхонасидир.

Маҳаллада кенг жамоатчилик ўртасида мафкуравий ишларни самарали йўлга қўйиш учун катта имкониятлар мавжуд. Айниқса, миллий кадриятлар, меҳр-оқибат, эл-юрт шаъни учун кураш каби фазилатлар камол топишида маҳалланинг ўрни бекиёс. Агар бирор маҳаллада ўсган қиз ҳақида бошқа бир одам ноўринроқ гап айтганини, ўша қизнинг маҳалладоши эшетиб қолса, шу қизнинг шаъни учун курашади, уни оўлашга, бегона одамни эса тартибга чақириб қўйишга ҳаракат қилади. Шу маънода маҳалла ҳамжиҳатлик, ор-номус, биродарлик каби фазилатлар тарбиясига ижобий таъсир кўрсатади.

Маҳалла доирасида амалга ошириладиган мафкуравий таълим ва саводхонлик курсларини ташкил этиш, анъанавий байрам ва тадбирлар пайтида муҳтож оилаларга ёрдам кўрсатиш, иқтидорли ёшларни рағбатлантириш, аёллар нуфузини ошириш, ҳар хил адолатсизликларнинг олдини олиш, оммавий ахборот воситалари имкониятларидан фойдаланиш, ўзаро диний муассасалар, мачитлар билан алоқани яхшилаш, ҳамкорликда тадбирлар уюштириш, “Оила дорил-фунунлари”да ота-оналар саводхонлиги ва турли авлод вакиллари ўртасидаги муносабатларни такомиллаштириш йўл-йўриқларига ўргатиш орқали ғоявий тарғибот ўзига хос тарзда амалга оширилади. Яъни, бунда ҳам таъсир воситалари сифатида ижтимоий реклама, турли курслар ташкил этиш, оилаларга психологик хизматни йўлга қўйиш, тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш, оталар чойхонасидан ёшларни тарбиялаш ишида кенг фойдаланиш, ОАВ орқали берилаётган маълумотларнинг психоллингвистик таҳлилини амалга ошириш, ижтимоий фикрнинг маҳаллалар бўйича мониторингини олиб боришга аҳамият бериш керак. Шунда маҳалла фукароларни, биринчи навбатда, ёшларни миллий истиқлол мафкураси руҳида тарбиялашнинг ҳақиқий таъсирчан ўчоғига айланади.

Иккинчидан, оилага психологик ёрдам кўрсатиш шаҳобчаларининг ташкил этилиши ҳам оилаларда рўй берадиган турли муаммоларнинг ечимини ижтимоий услублар воситасида ҳал қилиш имконини беради. Уларнинг асосий вазифаларидан бири ота-оналар ва фарзандлар учун миллий мафкура руҳидаги тадбирлар ва маслаҳатлар мажмуини ишлаб чиқишдан иборат бўлади.

Аёл, она - эзгулик тимсоли. Мафкуравий тарбияда онанинг алоҳида ўрни ва нуфузини ҳисобга олиб, хотин-қизларнинг бола тарбияси ва оилавий рўзгор ишларини юритиш борасидаги билимдонликларини такомиллаштириб бориш; “оналар мактаблари” ташкил этиш ҳам катта амалий аҳамиятга эга бўлади. Чунки Президентимиз, ҳукуматимиз томонидан аёлларга билдирилган юксак ишончнинг замирида бу мўътабар зотларга хос буюк оналик меҳр-муҳаббати, уларнинг мафкуравий тарбияга қўяжак куч-қайрати, ноёб истеъдодларининг эътирофи ётади. Жаҳон маданияти ва маънавиятига катта ҳисса қўшган Мусо-Хоразмий, Беруний, Ибн Сино, Имом Бухорий, Аҳмад Фарқоний, Амир Темур, Улуғбек, Алишер Навоий, Бурҳониддин-Марқилонийларни дунёга келтириб, тарбия берган момоларимизнинг ворислари бўлган замонавий аёллар ҳам соғлом фикрловчи, Ўзбекистон тараққиёти учун бутун билим ва иқтидорини аямайдиган ёшларни тарбиялаб беришига шубҳа йўқ. Зеро, юртбошимизнинг “қар қайси жамиятнинг маданий даражаси ва маънавий баркамоллиги аёлларга бўлган муносабат билан белгиланади”, деб уларнинг бугунги ҳаётимиздаги ўрнига катта аҳамият бераётгани бежиз эмас.

Анъаналар, удумлар, расм-русумлар. Асрлар мобайнида шаклланган, авлоддан-авлодга бебаҳо

мерос сифатида ўтиб келаётган урф-одат, маросим ва байрамлар ҳам миллий мафкуранинг асосий ғояларини сингдиришда муҳим омил бўлади. Хусусан, Мустақиллик, Наврўз, ўқитувчилар ва мураббийлар, Хотира ва қадрлаш куни каби байрам ва маросимларимизнинг жамият ҳаётига замонавий мазмун бахш этиш йўлида оқилона фойдаланиш зарур.

Бугунги кунда миллий анъаналаримизни ўрганиш, тарғиб этиш билан бир қаторда тўймаъракаларни, одат ва удумларни ихчамлаштириш, бу борада исрофчарчилик ва дабдабазчиликка йўл қўймасликка алоҳида эътибор қаратиш даркор. Бу урф-одат ва анъаналарнинг асосий қисми оилада ва оила аъзоларининг бевосита иштирокида ўтказилади. Шунинг учун ҳам ҳар бир оилавий анъана ва удум мафкуравий тарбиянинг муҳим йўналиши ҳисобланади. Масалан, инсонпарвар, юксак эътиқодли, бағрикенг, меҳр-оқибатли одамларни вояга етказишда кенг маънодаги толерантлик, оилавий муносабатлардаги инсонийлик тамойиллари муҳим ўрин тутди. қар бир ўзбек оиласида муқаддас саналадиган меҳмоннавозлик, қиз ва ўғил болалар тарбияси борасида махсус анъаналарнинг мавжудлиги, йил мавсумига қўра барча оила аъзолари иштирокида ўтказиладиган ҳашарлар, чақалоқнинг дунёга келиши билан боғлиқ ҳамма-ҳаммаси эзгуликка, яъни соғлом мафкуравий муҳитни шакллантиришга хизмат қилади.

Мулоқот маданияти – инсонга хос маънавий эҳтиёж бўлиб, ундаги умумий маданий савиянинг муҳим кўрсаткичидир. Инсон ўзининг ҳис-туйғулари, ички кечинмалари, ўй-фикрларини бевосита мулоқот жараёнида намоён қилади. Мафкуравий тарбиянинг энг таъсирчан воситаларидан бири ҳам мулоқот ҳисобланади. Чунки инсон қалбида онгида шаклландиган дунёқараш, эътиқод, иймон, виждон, масъулият каби фазилатлар тарбиясида радиотелевидение, газета-журналлар, бадиий ҳамда илмий адабиётнинг ўрнини эътироф этган ҳолда, шуни айтиш мумкинки, юзма-юз кечадиган фикр алмашув, инсоннинг юзи ва кўзига қараб туриб айтиладиган бамаъни сўз ва ҳиссиётларнинг ўрни беқиёс. Шунинг учун ҳам ота-она бир гапни айтиш лозим бўлса, боласининг юзини ўзига қаратиб олиб, зарур юз қиёфаси ва кўзидаги самимият билан фикрини ўтира бошлайди. Ва бундай мулоқот самарали бўлади. Шу боис аудиторияларда ўқитувчи билан ўқувчи, талаба ва домла ўртасидаги мулоқотга таълим ва тарбия жараёнида катта аҳамият берилади.

Оилада ота-она, қайнона-келин, қариндош-уруғлар ўртасидаги муносабатларнинг меъёри, уларнинг мақсадга мувофиқлиги, муносабатлардаги самимият даражаси ҳам ёшларда соғлом фикрнинг, шарм-ҳаё, меҳр-оқибат, иффат, ибодат, назокат, лафз, масъулият каби ижобий фазилатлар ва интеллектуал сифатларнинг намоён бўлишига замин ҳозирлайди. Халқимизга хос устувор фазилатлар асосан оилавий муҳитда, яқин қариндошларнинг бевосита аралашувида юз беради. Бу ҳол меҳнатга тўғри муносабат, ҳалоллик, катталарни ҳурмат қилиш, кичикларни эъзозлаш, аяш, урф-одатларни муқаддас билиш жараёнида амалга ошади. Бундай сифатларни ўзлаштира олган ҳар бир ўғил ва қизда оилапарварлик ва юртпарварлик хусусиятлари ривожланиши муқаррар. Лекин оилавий низола, ажралишларнинг сабаблари таҳлил қилинганда, шу нарса аён бўлмоқдаки, оила муҳитининг носоғломлиги, оила аъзолари ўртасидаги келишмовчиликлар, ўзаро тил топа олмаслик каби ҳолатлар нафақат ўша оила, балки қариндош-уруғлар ўртасидаги хотиржамликка ҳам раҳна солади. Энг ачинарлиси – бунинг оқибатида эътиқодсиз, диёнатсиз, мақсад-маслаксиз болалар, ҳаётда ўз ўрнини топа олмаган инсонларнинг пайдо бўлишидир.

Таълим муассасалари. Ўзбекистоннинг мустақил тараққиёт стратегиясини, ўзбек халқининг буюк давлат барпо этиш борасидаги мақсад-муддаоларини, миллий истиқлол ғояларини ёшлар қалби ва онгига сингдиришнинг устивор йўналишларидандир.

Истиқлол мафкурасини одамлар қалби ва онгига сингдиришда жамият ҳаётининг барча соҳаларини ?амраб олиш, таълим-тарбия, тарғибот ва ташви?отнинг самарали усул ва воситаларидан оқилона фойдаланиш тақозо этилади.

Таълим ва тарбия соҳалари миллий истиқлол ғояларини ёшлар қалби ва онгига сингдиришнинг устивор йўналишларидандир.

Бунда қуйидаги вазифалар кўзда тутилади:

- таълим муассасаларида болалар ва талабаларнинг ёшига мос равишда миллий истиқлол

мафкурасини сингдиришда дифференциал педагогик-психологик дастурни яратиш;

- Кадрлар тайёрлаш миллий дастури асосида ўқувчи-талабалар онгида миллий ғоя ва миллий истиқлол мафкурасини шакллантириш ишларини узлуксиз тарзда олиб бориш;

- ўқов дастурлари, дарслик ва қўлланмаларда миллий истиқлол мафкураси ғояларини теран акс эттириш;

- мактаб, лицей, коллеж, институт ва университетларда мафкуравий тарбияни бугунги кун талаблари даражасига кўптариш;

- педагог кадрларнинг мафкура борасидаги билимларини чуқурлаштириш.

Таълим-тарбиянинг ҳар бир алоҳида босқичи ўз навбатида миллий ғояларни ёшлар қалби ва онгига сингдиришнинг ўзига хос омилларини назарда тутди.

Мактабгача таълим муассасалари. Бу ўринда ҳар бир ота-онанинг ўз фарзандининг мактабгача тарбияси унинг кейинги тараққиёт даврида қанчалик аҳамият касб этиши, бу давр узлуксиз таълим ва тарбиянинг муҳим босқичи эканини англаб этишига эришиш зарур. Бунда оиланинг мактабгача таълим муассасалари тизимига изчил уйғунлашувига эришишни назарда тутиш керак. Бу даврдаги барча мактабгача таълим-тарбия муассасалари болалардаги умумий саводхонлик ва мактабдаги таълим - тарбияга тайёрлаш жараёнининг муҳим ва зарурий босқичи сифатида қаралиши лозим.

Бевосита **таълим берувчи муассасалар** (мактаблар, лицей, касб-хунар коллежлари, олий ўқув юртлиари) мафкуравий тарбиянинг асосий ўчоўларидир. Уларнинг барчасида амалга ошириладиган мафкуравий таълим жараёнида, барча ўқув қўлланмалари ва дарсликлар, кўшимча адабиётларда қуйидаги омиллар устивор аҳамият касб этиши лозим:

Ватан туйғусини шакллантириш:

- она тилимизга муҳаббат уйғотиш;

- миллий қадриятларга ҳурматни кучайтириш;

- эзгулик тимсоли бўлган аёлни улуғлаш;

- оиланинг ватанпарварлик ҳиссини тарбиялашдаги ролини кўрсатиш;

- маҳалланинг демократия дарсхонаси ва ўз-ўзини бошқариш мактаби эканини тушунтириш;

- умуминсоний қадриятларнинг миллатлараро - тотувлик, бағрикенглик, дунёвий илмларга интилиш ва илғор маданиятни шакллантириш воситаси эканини уўтириш;

- диннинг дунёвийлик билан қарама-қарши эмаслигини англатиш;

- маърифатнинг шахс интеллектуал салоҳиятини оширишдаги имкониятлари кенглигини исботловчи;

- тарихнинг, мафкуранинг фалсафий асосини яратишдаги аҳамиятини очиб бериш;

- ўқуқий маданият соғлом дунёқарашнинг муҳим омили экани тўғрисидаги маълумотларни кўппайтириш.

Бу ишлар ижтимоий гуманитар фанларнинг маъно мазмуни ва уларни ўқитиш технологияларини такомиллаштиришни, ёшларни мустақил фикрли бўлишга, ижобий ўзгаришларга беварқ бўлмаган, чуқур билимларга интилиб яшашга ўргатишни тақозо этади. Таълим жараёнида ижтимоий тренинг машғулотларининг миллий менталитетга мос шаклларида самарали фойдаланиш тарихий ва маданий меросни чуқур ўрганиш билан бир қаторда илғор, замонавий билимлар эгаси бўлишга интилишнинг ошишига туртки бўлади. Таълим муассасаларида яратилган ўқув қўлланмаларидан тортиб, синфлар ва аудиторияларгача барчасини мафкуравий таълим берувчи ижтимоий рекламалар билан қуроллантириш мақсадга мувофиқдир. Ёшлардаги соғлом дунёқараш ва илмга иштиёкни ҳар томонлама қўллаб-қувватлашда хомийлик ва васийлик ташкилотлари имкониятларидан тўла фойдаланиш ва шу орқали жамият кенг қатламлари вакиллари таълим-тарбияни такомиллаштириш ишига сафарбар этиш зарур. Дунёвий илмларни мукамал билиш даҳрийлик белгиси эмаслигини ҳар бир ёшнинг теран англаб этиши муқаддас ислом динимизнинг иймон-этиқодга, инсоф-диёнатга чорловчи кучини янада оширади. Энг муҳими - мамлакатимизда қабул қилинган Кадрлар тайёрлаш миллий дастури ҳар томонлама баркамол, билимли, малакали ёшларни вояга етказишнинг жами-

ятимиз томонидан қабул қилинган тарихий ҳужжати эканини тушунтириш ва уни амалга оширишга бутун кучни сафарбар этиш зарур.

Таянч иборалар

Тарбия, тарбия даражаси, эътиқод, иймон, масъулият, оиладаги ғоявий тарбия, таълим муассасалари ва миллий ғоя тарбияси, раҳбарлик маънавияти, ўрнак, тақлид, таъсирланиш, ижтимоий таъсир.

Такрорлаш учун саволлар

1. Миллий истиқлол ғояси ва комил инсон тарбиясининг алоқаси тўғрисида сўзлаб беринг.
2. Истиқлол ғоясини халқ онгига сингдиришнинг қандай воситаларини биласиз?
3. Миллий ғояни халқ онгига сингдириш механизмлари деганда нимани тушунасиз?

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т.: "Ўзбекистон", 2003й.
2. Каримов И.А. "Ўзбекистон ХХІ аср бўсағасида: ҳавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари". Т.: "Ўзбекистон", 1997 йил.
3. Каримов И.А. Жамиятимиз мафкураси халқни-халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин ғ "Тафаккур журнали", 1998, 2-сон.
4. Каримов И.А. "Озод ва обод ватан, эркин фаровон ҳаёт пировард мақсадимиз" Т.: "Ўзбекистон", 1998й
5. Каримов И.А. Миллий истиқлол мафкураси-халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир.- "Фидокор" газетаси, 2000 йил, 8 июн.
6. Каримов И.А. Эғали юрт эркини бермас. Т.9.- Т.: "Ўзбекистон", 2001йил.
7. Каримов И.А.. Биз танлаган йўл-демократик тараққиёт ва маърифий ҳамкорлик йўли. Т.11.- Т.: "Ўзбекистон", 2003йил.
8. Каримов И.А.. Ватанимизнинг тинчлиги ва ҳавфсизлиги ва ўз куч-қудратимизга, халқимизнинг ҳамжиҳатлиги ва букилмас иродасига боғлиқ.-Т.: "Ўзбекистон", 2004йил.
9. Каримов И.А.. Эл-юртга ҳалол, виждонан хизмат қилиш-ҳар бир раҳбарнинг муқаддас бурчи. Андижон вилояти халқ депутатлари Кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида сўзланган нутқ. «Ишонч», 2004 йил 26 май.
10. Каримов И.А.. Қонун ва адолат устуворлиги фаолиятимиз мезони бўлсин. Сурхондарё вилояти халқ депутатлари Кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида сўзланган нутқ. «Ишонч», 2004 йил 2 июнь.
11. Фаробий Абу Наср. "Фозил одамлар шахри". Т.: Ғофур ғулом, 1993й.
12. Алишер Навоий. "Махбуб ул - қулуб". Тошкент, 1987 йил.
34. Азизхўжаев А.А. Мустақиллик: курашлар, изтироблар, қувончлар. Т.: «Шарқ», «Академик», 2001.
35. Азизхўжаев А.А. Чин ўзбек иши. Т.: «Академик», 2003.
13. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар.-Т.: «Янги аср авлоди», 2002.
14. Мустақиллик: изохли илмий-оммабоп луғат. Т., "Шарқ", 1998, 32-б.

18-мавзу: ғоявий тарбиянинг услуб ва воситалари

Режа:

1. Инсон ва жамият руҳиятига таъсир қилувчи мафкуравий омиллар.
2. Соғлом мулоқот маданиятини тарбиялаш усуллари.
3. Эътиқодни шакллантирувчи ва мустаҳкамловчи услублар.
4. Мафкуравий тарбия ишлари самарадорлигини баҳолаш мезонлари.

Инсон жамият аъзоси сифатида, у доимо турли гуруҳ ва жамоаларнинг вакили сифатида уларнинг таъсири остида бўлади. Яъни, ҳар бир шахснинг феъл-атворида, хатти-харакатларида у мансуб бўлган миллат, халқ, профессионал тоифа, жамоа ва оиланинг ижо-

бий ёки салбий таъсири бўлади. Тарихий шарт-шароит, давр, давлат тузими ва ўша жамиятдаги сиёсий, иқтисодий ва мафкуравий таъсирлар унинг дунёқараши, фикрлаш тарзи, тафаккурида ўз аксини топади. Бундай таъсирларнинг икки хили мавжуд:

- макро босқичдаги таъсирлар ёки кенг маънодаги ижтимоий-маънавий, сиёсий ҳамда иқтисодий муҳит таъсирлари;

- микро босқичдаги таъсирлар ёки бевосита инсон боласи туъилиб ўсадиган оила, таълим ва тарбия масканлари, меҳнат жамоаси, маҳалла ва дўстлар муҳитидаги таъсирлар.

Бир қарашда инсон феъл-атворини иккинчи босқич таъсирларгина белгилайдигандай туюлади. Чунки, “қуш уясида кўрганини қилади”, деганларидек, айниқса, ўзбекчиликда одамнинг оиласи, насли-насаби, маҳалласи, таълим олган билим даргоҳига катта эътибор берилди ва бундай муносабат қаётда ўзини оқлайди ҳам. Лекин макро босқичдаги таъсирларнинг аҳамиятини ҳам камситиш тўғри бўлмайди. Масалан, шўролар тузуми жамият аъзоларининг муте, тобе, ихлоссиз, баъзи бир жиҳатдан иймонсиз бўлиб камол топишига замин яратганки, бунга асосан ўша муҳитдаги носоғлом, инсон қадрини ерга урувчи иқтисодий сиёсат, коммунистик идеология сабаб бўлган. Умуман, тарихдан ҳам маълумки, қайси давлат ва мамлакатни олмайлик, босқинчилик сиёсати юргизилган жамият одамларининг психологияси мустақил юрт фуқаролари психологиясидан кескин фарқ бўлади.

Мустақиллик психологияси шундайки, унда ҳар бир фуқаро ўзининг эркин меҳнати билан ўзи ва ўзгалар манфаати ҳақида бирдай қайғуради, чунки фидокорона меҳнат ёки тинимсиз изланишсиз на бир шахснинг, на жамоанинг бири икки бўлмайди.

Ўз истиқлол йўлини танлаган Ўзбекистонда амалга оширилаётган туб ислохотлар ҳам айнан шу юрт, шу заминда туғилиб, яшаб, меҳнат қилаётганлар манфаатини кўзлашини Ҳар бир эркин фуқаро тўла англайди.

Ҳар бир алоҳида шахс онги ва шуурида шаклланган туйғулар, фикрлар ва муносабат яхлит жамият, халқнинг фикри ва ғурурига айланганда шундай қудрат касб этадики, оқибатда эркин ва хур яшаш, Ватан тинчлиги ва ҳар бир оиланинг хотиржамлигини таъминлаш халқнинг эътиқоди бўлиб қолиши лозим. Демак, кўппчиликнинг маслак ва тилаклари, фикрлаши ва муносабатига айланган ғоя, тасаввур ва билимлар тизими халқ эътиқоди деб аталади.

Халқ эътиқоди ва унинг руҳи шундай қудратли таъсир кучига эгаки, у ҳар бир соғлом фикрловчи инсонни ижодий фаолиятга, касби-корнинг ҳалол бўлишига замин яратади. Ўзбек халқи ана шундай илоҳий марҳаматга сазовор бўлган, ўз миллий эътиқодига эга миллатлардан биридир. Буни биз буюк инсонлар, мутафаккирлар тимсолида кўпрасак бўлади. Чунки халқ руҳи ва ундаги эътиқодни миллатнинг энг илғор вакиллари, мутафаккирлар ифода этади. Масалан, Амир Темурнинг давлат қурилиши ва саркардалиқ бобидаги юксак иқтидори халқимиз руҳиятидаги салоҳият ва имконият ифодаси бўлган Алишер Навоийнинг ижоди ҳам халқ эътиқодининг ўлмас намунасидир. Халқ эътиқоди, юқорида эътироф этилганидек, ҳар бир шахс эътиқодининг йўналишини белгилайди. Атрофдагилар ва яқинлари тақдирига бефарқ бўлмаган, кўппчилик манфаатини ўз манфаатдан устун билган инсон бундай эътиқодга берилган ва ундан таъсирланган ҳисобланади.

Агар инсон боласининг туғилиш онларидан бошлаб унинг илк ривожланиш давлари хусусиятларига эътибор берадиган бўлсак, дастлаб у табиатан фақат ўз ички ҳиссиётлари, туйғулари домида – муайян худбинлик доирасида ривожланади. Яъни, унинг учун ўз хохиш-истаклари, эҳтиёжлари ва уларни қондиришдан ортиқ ташвиш йўқдай. Лекин ўша эҳтиёжлар орасида ота-онасига, энг яқинларига нисбатан ҳиссий интилиш, улар билан эмоционал мулоқотга кириш истаги кучли бўлгани сабаб у инсонлар жамияти ва ундаги муносабатлар меъёрларини секин-аста ўзлаштириб боради. 3 ёшдан сўнг оиладаги мулоқотга тенгқурлар жамиятидаги мулоқот қўшилиши муносабати билан бола худбинлик кайфиятидан янада тезроқ воз кеча бошлайди. Акс ҳолда жамият, кўппчилик унинг инжиқликларини кўптармайди. Шу тарзда соғлом мулоқот муҳити болани кўппчиликнинг фикрига эргашиш, кўппчилик ҳақ деб эътироф этган ахлоқ меъёрларини эгаллаш, инсонгарчилик тамойилларига амал қилишга ўргатади.

Шундай қилиб, бола учун кенг ижтимоий муҳитдаги соғлом ғоялардан, халқ руҳининг

кадриятларидан тўла баҳраманд бўлиш имконияти туғилади.

Эзгу фикрнинг таъсирчанлиги. “Яхши сўз - қиличдан ҳам кучли” деган гап бор. Дарҳақиқат, ўрнида ишлатилган сўзлар, ёрқин ва дилдан баён этилган нутқ, бамаъни фикр ҳар доим одамларнинг хулқ-атвориغا ижобий таъсир кўпрсатади. Ана шундай фазилатлар соҳибини одатда “Бамаъни одам” деб таърифлашади. Бундай шахслар соғлом мулоқот муҳитида фазилатларини ўзгаларга намоиш қила олади, ўзини эркин тутди ва ўзига ишонади.

Мулоқот жараёнида фикрга, соғлом ғояга эга бўлиш - масаланинг бир жиҳати. Унинг бошқа бир муҳим жиҳати ана шу фикрларни баён эта олиш қобилиятидир. Инсоний муносабатлар соҳасида буюк муоахассис деб уътироф этилган Дейл Карнегининг кучи ва машҳурлиги аввало унинг гапириш ва ўзгаларни тинглаш қобилиятида намоён бўлган. У бир вақтнинг ўзида минглаб одамларга мурожаат қила олар ва тингловчилар вақтнинг қандай ўтганини ҳам сезмас экан. Демак, нима ҳақида гапириш эмас, у тўғрида қандай гапириш ҳам ўта муҳим. Ана шундай таъсирчан гапириш маҳорати ва санъати – риторика фани бўлиб, у одамдаги нотиклик ва ўзгаларни ўз қарашларига эргаштира олиш маҳоратини назарда тутди. Мафкуравий тарбия ва таъсир жараёнида ҳам гапга чечанлик, сўз бойлиги ва уни аудиторияга еткази олиш муҳим аҳамиятга эга.

Сўз ғоявий таъсир воситаси. Миллий ғояларни халқ онгига етказишда сўз асосий таъсир воситаси бўлган ва бўлиб қолади. Шу сабабли қадимги Грецияда риторика мактаблари ташкил этилган ва воизлар махсус қоидалар ва қонунлар асосида омма олдида чиқиб сўзлашга ўргатилган. Одамлар онгига муайян ғоя асосан шу йўл билан сингдирилган.

XX асрга келиб, риторикага оид классик ёндашув ҳам қайта кўприб чиқилди. Американинг Йел шаҳридаги риториканинг тажриба мактаби 60-йилларда кўпплаб тадқиқотлар ўтказиб, мафкуравий ва сиёсий тарғибот ва таъсир учун сўз ва нутқни мутлоқ самарали деб бўлмаслигини исбот қилди. Чунки омманинг сиёсий қарашлари ва онгига таъсир кўпрсатишнинг бошқа механизмлари борлиги тажрибаларда асосланди. Олимларнинг эътироф этишларича, мафкуравий фикрлар маълум бир қарашлар тизими бўлиб, унда мантиқ етакчи ўрин тутди. Лекин инсон онги ҳар доим ҳам мантиққа бўйсунмавермайди. Бу йўл ёки восита аниқ фанлар соҳасига, умуман илм-фанга тааллуқли деб ҳисобланади. Маълум бўлишича, одамни ўзи ишонишни хоҳламаган нарсага ишонтириш ўта мушкул иш экан. Чунки у ўзининг шахсий қарашлари, манфаатларига мос келадиган нарсаларгагина ишонади. Яъни, оммага чиройли илмий иборалардан кўпра, табиий, одатий, кундалик ҳаётда ишлатиладиган иборалар, сўзлар тизими тезроқ ва кучлироқ таъсир кўпрсатади. Тажриба ўтқир сиёсатдонларнинг ҳеч қачон ўз нутқларида ғайритабиий, илмий иборалардан фойдаланмаслигини кўпрсатади.

Шундай қилиб, тингловчига таъсир этувчи ва унинг ишончини уйғотувчи нутқ шундай бўлиши лозимки, уни тинглаганлар ҳар бир ифода этилган сўз устида камроқ ўйланиши, аксинча, таниш, ўзига ёқимли нарсалар хусусида гап бораётганини қалбан ҳис қилиб туриши керак. Демак, нотик ёки воиз нутқида ишлатиладиган, жамият ва халқ манфаатини ифодаловчи ижтимоий рамзлар - сўзлар, иборалар, шиорлар, нарса ёки ҳодисалар ўша тингловчи талаб-эҳтиёжи, орзу-умидлари ва манфаатларига бевосита алоқадор бўлгандагина таъсирчан ва ишончли бўлади. Мисол учун, мамлакатимиз Президенти Каримов И.А.нинг халқ вакиллари билан учрашувларини эсланг. Давлатимиз раҳбари ўзининг ўта масъулиятли лавозими ва мавқеидан қатъий назар, оддий меҳнаткашлар билан учрашганда ёки Ватан ва юрт тақдирига алоқадор масалалар юзасидан интервьюлар берганда, ҳар бир Ўзбекистонлик учун тушунарли ва раван тилда, аниқ жумлалар билан гапирадиларки, унинг мазмуни кекса онахонлардан тортиб, талаба-ўқувчиларгача – ҳаммага бирдек тушунарли бўлади. Юртбошимиз чет эллик меҳмонлар ва давлат делегацияларини қабул қилганларида, яъни соф расмий маросимларда эса сиёсий терминлар, жумлалардан шундай оқилона фойдаланадиларки, Президент тимсолида меҳмонларимиз бутун жамият ва халқнинг ақл-иродаси ва интеллектуал салоҳияти тўғрисида аниқ тасаввур ҳосил қилади. Юртбошимизнинг нотиклик қобилиятлари ҳар бир юртбошимиз учун ҳақиқий мактабдир.

Мафкуравий таъсирнинг яна бир муҳим хусусияти борки, у ҳам бўлса, муайян қарашлар тизimini бирдан, бир вақтнинг ўзида ифода этишга интилмаслик. Чунки оддий тингловчи айрим-алоҳида фикрлар орқали ўша мафкуравий тизимнинг туб моҳиятини англаб олиши мумкин. Маса-

лан, миллий қадриятларимизнинг аҳамиятини уўтириш учун уларнинг барчасини бир бошдан санаб ўтиш шарт эмас. Яъни, она меҳр-муҳаббатининг нақадар улкан куч экани, бунга алоқадор ноёб удумларимиз борлигини англаш учун оддий она алласининг таъсирчанлигини англаш ҳам кучли кечинмаларни уйғотиши мумкин.

Эзгу ғоя ва эътиқодни шакллантирувчи омиллар. Инсон эътиқодсиз, ғоясиз, фикрлашсиз яшолмайди. Шахс ва унинг эътиқоди масаласи муҳим муаммолардан бўлиб, унинг шаклланиши моҳиятан ижтимоий омилларга бевосита боғлиқ деб қаралади. Бу масалага эътиборнинг ортиб бораётганининг боиси шундаки, шахсдаги мафкуравий иммунитетнинг шаклланишида ундаги эзгу ғоя ва иймон эътиқод муҳим аҳамиятга эгадир. Агар биз ёшларимизда болаликдан бошлаб соғлом эътиқод ва юксак дунёқарашни шакллантира олсак, улар маънавияти бой, мустақил фикрли ва олижаноб шахслар бўлиб камолга етади. Шу маънода, шахс эътиқоди ундаги шундай барқарор ва теран фикр, тасаввурлар, билимлар мажмуи, мафкуравий дунёқараш ҳамда миллий ғоялар аслида ана шундай эътиқодлар асосида шаклланади.

Шахснинг маънавиятини белгиловчи бошқа кўпплаб психологик бирликлардан фарқли ўлароқ, эътиқод ва дунёқараш нисбатан барқарор ва уйғун бўлиб, уни осонликча, тез фурсатда ўзгартириб бўлмайди. Шунинг учун унинг табиатини ўрганиш, унинг ўзгаришига таъсир кўпрасатиш омилларини аниқлаш масаласи билан бевосита боғлиқдир.

Шахс камолоти жараёнида унинг турли зиддиятларга ва зарарли эътиқодларга берилиш ҳолати ҳам кузатилади. Масалан, психологлар этник зиддиятлар ҳамда диний эътиқодлар шаклланиши ва ўзгаришига катта эътибор бериб, ушбу жараёнга хос умумий қонуниятларни ўрганганлар. Масалан, машҳур америкалик психолог Гордон Оллпортнинг фикрча, эътиқод ва этник зиддиятлар ўзига хос умумлашган установкалар бўлиб, агар шахсда муайян бирор миллат вакиллари нисбатан салбий муносабат ёки зиддият мавжуд бўлса, демак, унда бошқа бир миллат вакиллари нисбатан ҳам худди шундай муносабатни кутиш мумкин.

Шахс эътиқодига алоқадор бўлган шундай зиддиятлардан бири диний бўлиб, уни ҳақиқий тақводорлик ёки ҳақиқий эътиқоддан фарқлаш зарур. Шу нуқтаи назардан олиб қараганда шахсдаги ташқи ва ички диний эътиқодни ёки динга мойилликни фарқлайдилар. Америка олимлари ўтказилган кўпплаб тадқиқотларда сиғиниш жойларига бориш билан эътиқодлилиқ кўпрасатгичлари ўртасидаги боғланишни ўргандилар. Бу боғланиш *бевосита* бўлиб, мунтазам черковга қатнайдиغانлардаги толерантлилиқ ўртача қийматли бўлиб чиқди. Черковларга мунтазам қатнайдиغان шахсларда инсонийлик даражаси юқори бўлади. Ўша тадқиқотлардан маълум бўлишича, диний манбаларни тўла мутолаа қилиб чиққан одам одатда – анча зиддиятлардан холи, толерантлиги эса юқорироқ бўлар экан. Бу тадқиқотлардан қандай хулосалар чиқариш мумкин?

Биринчидан, шахс эътиқоди унинг жамиятдаги ҳулқини белгиловчи омил бўлгани учун ҳам уни шакллантиришга энг аввало жамият ва жамоатчилиқ, оила ва барча турдаги таълим муассасалари жалб этилади.

Иккинчидан, биз эътиқодни шакллантирувчи ҳар бир омилнинг таъсир кучи нималарга боғлиқлигини билишимиз керак. Булар куйидагилардир:

- а) таъсир курсатувчи манба-шахс ёки гуруҳ, бошқача қилиб айтганда, коммуникатор;
- б) таъсир мазмуни ёки маълумот;
- в) таъсир воситаси ёки маълумот етказувчи тармоқ;
- г) таъсирни қабул қилувчи ёки аудитория.

Таъсир кўпрасатувчи шахс – таълим берувчи. Таъсир кўпрасатувчи шахсдан нималар талаб қилинади? Аввало, тажриба, билимдонлик, ишонтира олиш қобилияти, унинг нутқи, ўзига ишончи ва бошқалар. Мафкурачиларнинг асосий иш услуби, методларига ўзида мавжуд билим, тушунча, ғояларни асос қилиб олган ҳолда, биринчи навбатда ёшларда, қолаверса, кенг халқ оммаси онгида мустаҳкам эътиқодни шакллантириш, таъсир кўпрасатиш ва тақлид этишга чорлашдир. Бунда у мулоқотнинг барча самарали ва таъсирчан воситаларидан – монолог, диалог, бахс-мунозара, брейнштурминг кабилардан фойдаланади. Айнан ана шу фалият ҳар бир таъсир кўпрасатувчининг риторика асосларидан хабардор бўлишини, нутқ маҳоратини эгаллашини талаб қилади. Сўзловчи ўз нутқида нутқий ва нутқий бўлмаган во-

ситалардан ўз ўрнида мақсадга мувофиқ тарзда фойдалана олиши шарт. Агар воиз ёки нотик ўзига берилган минбарда фақат сўз ва иборалар тизимидан фойдаланиш билан чекланса ёки қоғозга туширилган матндан четга чиқолмаса, уни аудитория тингламайди, унга ишонмайди. Шунинг учун ҳиссий таъсир усуллари– ўринли ишлатилган қарашлар, имо-ишора, мимика ва патомимика кабилар ҳам таъсирни кучайтирувчи психологик механизмлар эканини унутмаслик керак.

Тарбиячидан талаб қилинадиган яна бир муҳим ҳислат - гапираётган кишининг **ёқимтойлигидир**. Бу ҳам нотикқа нисбатан ишонч ва эътиқодни оширади. Ёшлар аудиториясида, воизнинг мурожаатига эътибор жиддийроқ бўлади. Зиёли, олимлар аудиторияда, мантиқий, илмий таҳлилларга асосланган фикр ва мулоҳазалар катта таъсир кучига эга бўлади.

Ахборотнинг мазмуни. Нотикнинг нима ҳақида гапираётгани ҳам мафкуравий тарбияда муҳим ўрин тутadi. Тадқиқотлардан шу нарса маълум бўлдики, одамларга ҳам ақлан асосланган – (рационал), ҳам эмоционал (ҳиссиёт уйғотувчи) маълумотлар тез таъсир қилади. Бунда аудитория хусусияти назарда тутилиши керак. Масалан, ўқимишли, тушунган одамлар аудиторияси фактларга таянган, асосли маълумотни тез қабул қилиб, унга ишонса, кичик ёшлилар, маълумот даражаси пастроқ шахслар кўпроқ юракка яқин, эмоционал маълумотга ўч бўлади. Бундайлар хаттоки улардаги айрим негатив хис-туйғуларни кўзғатувчи маълумотларга нисбатан ҳам фаолроқ бўлади. Шунинг учун ҳам касалликка қарши ёки зарарли одатларга қарши қаратилган рекламада кўппинча дахшат уйғотувчи расмлар берилади. Ёки фикрни ўзгартириш учун берилган маълумот тингловчида мавжуд бўлган билимлардан кескин фарқ бўлса ҳам унда янги маълумотга нисбатан ишонч ва уни қабул қилишга мойиллик кучли бўлади.

Мафкуравий ахборот ёзма ёки оғзаки тарзда етказилиши мумкин. Агар биринчисига газета, журналлар, китоб ва дарсликлар, ёзма манбаларда мужаассамлашган маълумотлар кирса, иккинчисига маъруза ўхшаш, дарсни баён этиш, мунозара ва суҳбатлар ўтказиш киради. Бундан ташқари, мафкуравий ғоялар турли бадиий ва ҳужжатли фильмлар, болалар ёки катталар учун яратилган мультфильмлар орқали ҳам етказилиши мумкин. Муҳими, улар халқ маънавияти, ўлмас меросимиз, келажакка ишонч уйғотувчи маъно-мазмун билан йўғрилган бўлиши керак.

Маълумотларнинг мазмундорлиги ва таъсирчанлигини уларнинг оммабоплиги, билдирилган ёки ифода етилган ғояларнинг содда, ихчам ва раван баён қилинишига кўп нарса боғлиқ. Тингловчи ҳар бир сўзни тушунсагина, унда теран муносабат шаклланади.

Бундан ташқари, бирламчилик ва иккиламчилик самараси қонуниятлари ҳам бор. Унинг моҳияти шундан иборатки, дастлаб қабул қилинган маълумотнинг мазмуни одамга кучлироқ таъсир қилади. Лекин, иккинчи томондан, тингловчи томонидан охирида эслаб қолинган маълумот ҳам хотирада мустаҳкам ўрнашади. Буни ҳам мафкуравий тарбия жараёнида албатта инобатга олиш зарур.

Болалар билан миллий ғояларимиз хусусида олиб бориладиган суҳбатларда тарбиячи ёки мураббий аввалдан тайёр саволлар тартибини ишлаб чиқиши, ишлатиладиган таянч иборалар катта аҳамият касб этади. Бунда ҳар бир жумла ёки иборанинг конкретлиги, ҳаётийлиги ва образлилиги муҳим аҳамиятга эга бўлади.

Таъсир воситаси (алоқа тармоғи). Тарбияда яна бир омил – маълумотнинг **нима воситасида** узатилиши масаласи. Албатта, одамларга юзма-юз туриб ўз фикр ва эътиқодини баён этиш энг таъсирчан усулдир.

Шундан келиб чиқиб, айтиш мумкинки, тингловчи билан алоқа *воситали ёки бавосита* бўлади. Юзма-юз учрашувлардаги мулоқот ёки таълим-тарбия жараёнидаги таълим берувчи билан олувчи ўртасидаги алоқа ёки ота-она билан фарзандлар ўртасидаги муносабатлар бевосита алоқага мисол бўлса, оммавий ахборот воситалари, биринчи навбатда, телевидение, радио, газета ва журналлар, китоб ёки рисоалар воситасидаги мулоқот бевосита алоқани билдиради.

Ижтимоий реклама ҳам, инсон онги ва идрокига таъсир кўпрасатувчи кучли восита ўлароқ, ғоявий тарбияда катта ўрин тутadi. Масалан, таниқли ва баобрў шахсларнинг маданий ва маънавий меросимиз, обидаларимиз олдида туриб интервью беришлари жуда самара-

ли бўлади. Мисол учун, Самарқанддаги Регистон майдонида интервью бераётган шахс шаҳардаги ободончилик ишлари ҳақида гапираётган бўлса ҳам, асрий обидалар томошабинда миллий маданиятимизга хурмат, ундан ғурурланиш туйғуларини ўша муқаддас қадамжоларни бориб зиёрат қилиш истагини уйғотади.

Аудитория, яъни тингловчилар хусусида гап кетганда, қандай инсонлар ишонувчан бўлади, қандай одамлар соғлом ғояларни ёт, бузғунчи ғоялардан фарқлай олади, деган савол ўта муҳимдир. Чунки одамлар ҳар хил. Масалан, улар биргина сифатлари - ўз-ўзларига бўлган баҳолари нуктаи назаридан фарқ бўлади. Масалан, ўзи, ўз қобилият ва фазилатлари хусусида камтарона фикр юритадиган одамларнинг янги маълумотларга, нотаниш манбаларга ишониш, эътиқод ҳосил қилиш жуда секин содир бўлади, улар ўзларига қанчалик ишонмаса, бошқаларга ҳам ишонмайди. Ўзи ҳақида анча юқори фикрлар билан юрадиганлар эса маълумотларни тез қабул қилади, лекин ўзларидаги мавжуд фикрларга нисбатан ҳам кибор, ғурур бўлгани сабабли, бошқаларнинг фикрига тезгина эргашмайди. Демак, ҳулоса шундайки, инсоннинг ўзига бўлган баҳоси меъёрида, ўртача ҳамда ҳолис бўлиши керак.

Психологик нуктаи назардан аудиториянинг асосан тўрт хил тури фарқланади:

1. *Пассив ўзлаштирувчи аудитория*. Бу юқорида таъкидланган ғўзини ҳали ҳолис баҳолай олмайдиган содда инсонлар бўлиб, уларга ўз навбатида содда, тушунарли, машғул қилувчи маълумотлар ёқади. Мафкуравий мавзудаги ахборотлар ҳам ҳаётий, лўнда фикрларда баён этилса, уларда ижобий муносабат шаклланади.

2. *Фаол, ижтимоий жиҳатдан баркамол аудитория*. Булар маълумотли, зиёли, янгиликка ўч инсонлар бўлиб, уларга таъсир кўпрсатувчи ҳар қандай ахборот муаммоли, долзарб, баҳсталаб бўлгани маъқул. Талабалар, магистрант ва аспирантлар, олимлар ва бошқалар шулар жумласидандир.

3. *“Эътиқоди суст” аудитория*. Булар маълум сабабларга кўпра тарбияси оғир кимсалар тоифасига кириб қолган, ҳаётда аниқ мақсади ва маслаги йўқ, ўз устида ишламайдиган инсонлар. Уларнинг орасидаги асосан ўсмирлар ва ўспиринлар кўпп бўлади. Диний ақидапарастларнинг домига тушиб қолган ёшлар ҳам шулар жумласидандир. Улар янгиликларга, уларнинг тафсилотларига бой бўлган ахборотга ўч бўлади. Шунинг учун бундай тоифадаги кимсаларга баобрў шахслар орқали таъсир кўпрсатиш маъқул.

4. *“Муҳим уй” аудиторияси* – бу асосан уй бекалари, қариялар, маълум сабаблар билан ногирон бўлиб, асосий вақтини уйда ўтказадиганлар. Уларни ҳаётий видеофильмлар, қизиқарли кўпрсатув ва лавҳалар ўзига жалб қилади. Шундан келиб чиқиб, бундай инсонлар учун мафкуравий ахборот тайёрланганда, уларнинг соддалиги, самимиятга ўчлиги ва инсоний эътиборга муҳтожлигини инобатга олиб иш кўприлса, самарали бўлади. Улар кўппроқ уй ишлари билан банд бўлгани учун мулоқот ва учрашувлар уларнинг дам олиш вақтларига мўлжалланиши, миллий удумлар, расм-русумларимизнинг ноёб жиҳатларидан фойдаланиш, таъсир вақти ва жойи масаласини маҳаллалар фаоллари ва хотин-қизлар қўмиталари билан ҳамкорликда ўйлаб кўприш керак бўлади.

Мафкуравий ишларни ташкил этишда аудиториянинг *катта ёки кичиклиги* ҳам инобатга олиниши керак. 100-200 кишидан зиёд одам бўлса, бу катта, 15-100 тагача одам бўлса, ўртача, 15 тагача бўлса, кичик аудитория ҳисобланади.

Воиз билиши шарт бўлган қоидалар:

- катта аудиторияда -воизлик маҳоратининг ўта юқори бўлиши;
- кўпргазмали воситалардан фойдаланишда ўта аниқлик бўлиши;
- саволларнинг минимал даражада кам бўлиши;
- кичик аудиторияда -савол ва жавобларнинг максимал миқдорда бўлиши;
- расмийчиликдан ҳоли барқарор бўлиши;
- нотиқнинг мавзуга оид билимларининг мукамал бўлиши;
- воизлик маҳорати ўртача бўлиши ҳам мумкин;
- мазмунни ёритишда ижодий ёндашув.

Бундан ташқари, аудиториянинг *ёш хусусиятларини*, уларнинг билимлари даражасини ҳам ҳисобга олиш зарур.

Мафкуравий тарбия ишлари самарадорлигини баҳолаш мезонлари. Бу - ўта нозик ва масъулиятли иш. Агар бундай иш 15 кишигача бўлган кичик аудиторияларда амалга оширилган бўлса, унда тингловчи - ёшлар, тарбияланувчилар ёки талаба-ўқувчиларнинг дунёқарашларини бевосита суҳбатлар, ёзма ишлар ва уларнинг ишга, воқеа-ҳодисаларга бўлган муносабатлари орқали аниқлаб, машғулотларни қайта-қайта ўтказиш мумкин.

Агар аудитория 15 кишидан 100 кишигача бўлган ўртача катталиқда бўлса, унда одатда тадбир ёки турли мавзулардаги йиқилишларда жам бўладиган одамлар гуруҳи назарда тутилади, унинг самарасини бир мартада аниқлаш мушкул бўлади. Чунки психологияда шундай қонуният борки, аудиторияни ташкил этувчи одамлар сони ортиб боргани сари уни ташкил этувчилар бир-бирига жуда ўхшаб боради. Шунинг учун 100 ва ундан ортиқ, 200, 300 кишилик аудиторияни тўплаб ўтказилган маънавий ва мафкуравий тадбирлар самарадорлигини оширишда жуда кўп омиллар ҳисобга олиниши керак. Бундай шароитда баҳс юритиш, фикр алмашиш ёки одамларнинг етказилаётган маълумотни қай даражада ўзлаштираётгани бўйича мониторинг олиб бориш анча мураккаб бўлади. Бундай пайтларда янгиликка ўта ўч тингловчи ҳам воизга нисбатан нейтрал мавқени эгаллаши, унинг фикрларига тўлиқ эргашмаслиги мумкин. Чунки бу ерда ғояларга айрим алоҳида шахслар эмас, гуруҳлар эргашади. Агар муайян гуруҳ ахборотни қабул қилишга умуман мойил бўлса, унда тинглаш қобилияти бўлади, аксинча, ҳеч ким ҳеч нарсани тушунмагандай ўтираверади. Мабодо тингловчилар орасида савол берувчилар пайдо бўлса, бу савол кўппчилиқка маъқул бўлмаслиги ёки айримларга ёқиши мумкин, бундай вазиятда топқирлик ва зукколик қилиб, барчага маъқул келадиган гапларни топа олиши лозим.

Шунинг учун Ватан ва юрт тақдирига алоқадор муҳим мавзулардаги учрашув ва маърузалар имкон қадар торроқ давраларда, тўғарак столлар атрофида амалга оширилса самарали бўлиши психологияда ва ижтимоий таъсир амалиётида исбот қилинган.

Мафкуравий таъсир самарадорлигини ўлчаш мезонлари қуйидагилардан иборат:

- аҳолининг сиёсий бидимдонлиги, ижтимоий фаоллиги;
- жамиятнинг маънавий соғломлиги, одамларнинг ўзини руҳан тетик ва бардам тутиши;
- ватанпарварликнинг турли кўпринишлари кундалик турмушда тобора кўппроқ намоён бўлиб бораётгани;
- аҳолида маълумотлиқликдан манфаатдорлик кайфиятининг борлиги, барчада билим савиясини оширишга интилишнинг кучайиши, газета-журнал, вақтли матбуот, нашрий ишларга талаб ва таклифнинг ортиб бориши;
- жинойatchилик ва ҳуқуқбузарлик ҳолатларининг йил сайин камайиб бориши, аёллар ва ўсмирлар ўртасида содир этиладиган жинойatchиликнинг бартараф этилиши;
- гиёҳвандчилик ва турли зарарли одатларнинг ёшлар ўртасида йил сайин камайиб бориши, бунда кенг жамоatchиликнинг фаол иштироки;
- диний, дунёвий билимларга муқобил муносабат, шу соҳалардаги адабиётларга нисбатан эҳтиёжнинг бир маромда сақланиши;
- оилаларнинг мустаҳкамлиги, ажримларнинг камайиб бориши;
- фуқароларда қонунларга нисбатан итоаткорликнинг шаклланиши;
- бутун жамият миқёсида соғлом маънавий ва ижтимоий муҳитнинг шаклланиши.

Ижтимоий фикрни ўрганиш. Бу – маънавий-мафкуравий табдирларнинг кенг халқ оммаси ва ёшлар онгига нечоғлик чуқур сингиб бораётганини ўрганишнинг ишончли йўллари билдир. Ижтимоий фикр - гуруҳ ёки жамият томонидан яқдил тарзда изҳор қилинадиган умумий нуқтаи назардир. Ижтимоий фикр кўппинча ижтимоий психология ҳамда социология фанлари томонидан ўрганилади. Лекин жамият тараққиётининг ҳозирги босқичига ҳос бўлган жараёнлар ижтимоий фикрни фақат маълум гуруҳ мутахассисларигина эмас, балки барча фаол шахслар ўрганишини тақозо этади.

Кундалик ҳаётимизда, айниқса, Ўзбекистон шароитида ижтимоий фикрнинг асосий ба­рометри, ўлчови – бу маҳалладир. Маҳалла аҳли ҳар бир оилада рўй бераётган ҳодисаларни билади, инсонлар тақдирига бефарқ бўла олмайди, фаоллар орқали ижтимоий ҳаётдаги ҳар бир ўзгариш, одамлар онги ва қалбидаги ҳис-кечинмалар ўрганилади. Шу маънода,

Ўзбекистон шароитида маҳалланинг ҳақиқий демократия дарсхонаси эканлиги унинг ижтимоий фикрни бошқариш имкониятларида ҳам ўз тасдиғини топган.

Шунга қарамай, мафкуравий ишлар амалиётида, жамиятдаги маънавий барқарорликни таъминлаш учун, ижтимоий фикрни муттасил ўрганиб бориш, бунга жамоатчиликнинг энг илғор вакиллари жалб этиш мақсадга мувофиқ. Ижтимоий фикрни ўрганиш қуйидаги асосий йўналишларда амалга оширилиши мумкин.

1. Социология ва психологиянинг махсус усуллари қўллаган тарзда, мутахассислар иштирокида амалга ошириладиган тадбирлар. Бунда асосан сўров усуллари - анкета ёки интервью йўли билан жамоатчилик фикри ўрганилади. Анкета ёзма сўров шакли бўлиб, унга киририлган саволлар ёрдамида миллий ғоянинг мазмунига алоқадор масалаларнинг ёшлар томонидан қай даражада ўзлаштирилганини аниқлаш мумкин. Анкета саволлари тингловчилар онгидаги билимлар қай даражада мустаҳкам экани ҳақида маълумот олиш имконини беради. Умуман, миллий ғояларнинг инсон онгидаги мониторингини аниқлашда, маълумотлилик даражасига кўпра, очиқ саволлар билан ёзма фикрларни тўплаш, интервью йўли билан хилма-хил фикрларни ўрганиш самаралироқ ҳисобланади.

2. Жойларда, маҳалла қўмиталари, ўқув масканларида “Ишонч почталари” ташкил этиш ҳам мумкин. Бунда аҳолининг хат, хабарлари орқали рўй бераётган жараёнларга, мафкуравий ўзгаришларга, маҳалла-қўй, турар-жойлар ва меҳнат жамоаларидаги айрим салбий ҳодисаларга муносабати аниқланади, халқнинг ислохотлардан манфаатдорлиги ўрганилади.

3. Хужжатлар, ёзма манбалар ва хатларнинг мазмуни, телевидение, радио ва вақтли матбуот саҳифаларида меҳнаткашларнинг фикр-ўйларининг баёнини ҳам сифат, ҳам миқдор жиҳатдан таҳлил қилиш орқали уларнинг миллий ғоялар моҳиятини қай даражада тушунаётгани, уларга муносабати, бу жараёндаги иштирокини ўрганиш мумкин. Бу ҳам жаҳон тажрибасида синалган ишончли усуллардан бири.

Шундай қилиб, миллий истиқлол ғоясининг халқимиз қалби ва онига сингдириш жараёни мураккаб, қўпбосқичли ва ўта масъулиятли бўлиб, улар самарадорлигини муттасил ўрганиб бориш, янада маҳсулдор ва таъсирчан тарбиявий усулларни амалиётда қўллаш, такомиллаштириб бориш ушбу йўналишдаги ишларнинг таркибий қисмидир.

Таянч тушунчалар

Тарбия услублари, тарбия воситалари, ғоявий тарбия, ахборот тизими, ижтимоий фикр.

Мустақил ўзлаштириш учун топшириқлар

1. Халқ оғзаки ижоди намуналаридан фойдаланиб, миллий кадриятларнинг ёшлар тарбиясидаги аҳамияти ва уларни самарали қўллаш юзасидан таклифлар ишлаб чиқинг.
2. Маҳаллангиз ёки сиз таълим олаётган ўқув масканидаги маънавий ишлар самарадорлигини ўрганиш дастурини мустақил равишда тузинг.
3. Буюк аجدодларимиз асарларида тарғиб этилган ватанпарварлик ва халқпарварлик ғояларини тенгдошларингиз билан бирга ўрганиб чиқинг.
4. Кучли фуқаролик жамияти барпо этишда ёшларнинг тутган ўрнига бағишланган давра суҳбати ўтказинг.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т.: “Ўзбекистон”, 2003й.
2. Каримов И.А. “Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: ҳавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари”. Т.: “Ўзбекистон”, 1997 йил.
3. Каримов И.А. Жамиятимиз мафкураси халқни-халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин ғ “Тафаккур журнали”, 1998, 2-сон.
4. Каримов И.А. “Озод ва обод ватан, эркин фаровон ҳаёт пировард мақсадимиз” Т.: “Ўзбекистон”, 1998й
5. Каримов И.А. Миллий истиқлол мафкураси-халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир.- “Фидокор” газетаси, 2000 йил, 8 июн.

6. Каримов И.А. Эғали юрт эркини бермас. Т.9.- Т.:”Ўзбекистон”, 2001йил.
7. Каримов И.А.. Биз танлаган йўл-демократик тараққиёт ва маърифий ҳамкорлик йўли. Т.11.- Т.:”Ўзбекистон”, 2003йил.
8. Каримов И.А.. Ватанимизнинг тинчлиги ва хавфсизлиги ва ўз куч-қудратимизга, халқимизнинг ҳамжиҳатлиги ва букилмас иродасига боғлиқ.-Т.: ”Ўзбекистон”, 2004йил.
9. Каримов И.А.. Эл-юртга ҳалол, виждонан хизмат қилиш-ҳар бир раҳбарнинг муқаддас бурчи. Андижон вилояти халқ депутатлари Кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида сўзланган нутқ. «Ишонч», 2004 йил 26 май.
- 10.Каримов И.А.. Қонун ва адолат устуворлиги фаолиятимиз мезони бўлсин. Сурхондарё вилояти халқ депутатлари Кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида сўзланган нутқ. «Ишонч», 2004 йил 2 июнь.
- 11.Фаробий Абу Наср. “Фозил одамлар шахри”. Т.:Ғофур ғулом, 1993й.
- 12.Алишер Навоий. “Махбуб ул - қулуб”. Тошкент, 1987 йил.
- 36.Азизхўжаев А.А. Мустақиллик: курашлар, изтироблар, қувончлар. Т.: «Шарқ», «Академик», 2001.
- 37.Азизхўжаев А.А. Чин ўзбек иши. Т.: «Академик», 2003.
- 13.Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар.-Т.:«Янги аср авлоди», 2002.
- 14.Мустақиллик: изохли илмий-оммабоп луғат. Т., “Шарқ”, 1998, 32-б.

